

116. 11. 1919. г. у Београду
у редакцији Историјског института
у Београду. Издање у складу са
11. 4. 1919. г. у Београду

БЕРИСЛАВ М. НИКОЛИЋ

СРЕМСКИ ГОВОР

Докторска дисертација одбрањена 10. X 1959. год. на Филозофском факултету
Београдског универзитета, пред комисијом коју су сачињавали :

Др Александар Велић
редовни професор универзитета

Др Милош Стјепановић
редовни професор универзитета

Др Радомир Алексић
редовни професор универзитета

Примљено за штампу у Српском дијалектолошком зборнику, на VIII скупу Одељења литературе и језика Српске академије наука и уметности, одржаном 28. децембра 1960. год.

САДРЖАЈ

	Страна
Литература	207 [7]
Увод	213 [13]
Први део: Савремени сремски говор	227 [27]
Први одељак: Акцент и квантитет	227 [27]
I. Однос дугих и кратких слогова у сремском говору	227 [27]
1) Неакцентоване дужине	227 [27]
a) Даничићеве	227 [27]
b) Дужине којих нема код Даничића	229 [29]
2) Акцентоване дужине	232 [32]
a) Дуљење кратког узлазног акцента у дуги узлазни	232 [32]
b) Скраћивање дугог узлазног акцента у кратки узлазни	233 [33]
c) Полудуги узлазни акценат	234 [34]
II. Акцент појединих врста речи	234 [34]
1) Именице	234 [34]
<i>a</i> -основа	234 [34]
a) Двосложне именице	236 [36]
b) Тросложне именице	243 [43]
c) Четворосложне именице	246 [46]
<i>o/ĭo</i> -основе masc.	247 [47]
a) Данашње једносложне основе	247 [47]
b) Двосложне основе	254 [54]
c) Тросложне основе	262 [62]
d) Вишесложне основе	264 [64]
<i>o/ĭo</i> -основе neutg.	264 [64]
a) Данашње једносложне основе	264 [64]
b) Двосложне основе	266 [66]
c) Појединачни случајеви	267 [67]
<i>ĭ</i> -основе fem.	267 [67]
a) Једносложне основе	267 [67]
b) Двосложне основе	268 [68]
Консонантске основе neutg.	269 [69]
a) <i>n</i> -основе	269 [69]
b) <i>t</i> -основе	269 [69]
2) Заменице	270 [70]
a) Личне заменице	270 [70]
b) Придевске заменице	275 [75]
3) Придеви	276 [76]
a) Једносложне основе	276 [76]

	Страна
b) Двосложне основе	280 [80]
c) Придеви на <i>-ски</i>	282 [82]
4) Бројеви	285 [85]
5) Глаголи	286 [86]
Прва врста	287 [87]
Друга врста	296 [96]
Трећа врста	298 [98]
Четврта врста	298 [98]
Пета врста	299 [99]
Шеста врста	299 [99]
Седма врста	302 [102]
Осма врста	303 [103]
Глагол <i>бићи-будем</i>	304 [104]
6) Прилози	304 [104]
Други одељак: Гласови	306 [106]
I. Самогласници	306 [106]
1) Самогласници средњег реда (<i>e, o</i>)	306 [106]
2) Самогласник <i>a</i>	310 [110]
3) <i>ѣ</i>	311 [111]
4) Редукције вокала	315 [115]
a) Потпуна редукција	315 [115]
b) Делимична редукција	319 [119]
5) Хијат	321 [121]
a) Елизија вокала	321 [121]
b) Контракција вокалских група	322 [122]
c) Уметање секундарних сонаната	323 [123]
II. Сонанти и сугласници	324 [124]
1) Сонант <i>в</i>	324 [124]
2) Сонант <i>л</i>	325 [125]
3) Сугласник <i>х</i>	325 [125]
4) Сугласници <i>ш, ж, ч и џ</i>	326 [126]
5) Звучни сугласници на крају речи	328 [128]
6) Једначење сугласника по звучности	329 [129]
7) Једначење сугласника по начину творбе	330 [130]
8) Стварање нових африката	331 [131]
9) Појаве код сонаната и сугласника у вези са потпуном	331 [131]
редукцијом вокала	331 [131]
10) Остале појаве у сугласничким групама	333 [133]
III. Појединачне напомене о гласовима	334 [134]
Трећи одељак: Облици	336 [136]
I. Именице	336 [136]
1) <i>o/i</i> -основе	336 [136]
2) Neutra на cons.	339 [139]
3) <i>a</i> -основа	339 [139]
4) <i>ѣ</i> -основа	341 [141]
5) Појединачне напомене о именицама	341 [141]
II. Придевско-заменичка промена	343 [143]
1) Однос „тврдих“ и „мекних“ основа	343 [143]

	Страна
2) Датив-локатив једине	344 [144]
3) Инструментал и локатив множине	345 [145]
III. Придеви	346 [146]
1) Придевски вид	346 [146]
2) Поређење придева	347 [147]
3) Појединачне напомене о придевима	347 [147]
IV. Заменице	348 [148]
V. Глаголи	349 [149]
1) Облици	349 [149]
a) Презент	349 [149]
b) Аорист	351 [151]
c) Имперфскат	352 [152]
d) Футур	352 [152]
e) Остали глаголски облици	352 [152]
2) Глаголске основе	353 [153]
VI. Прилози	360 [160]
VII. Предлози	360 [160]
VIII. Везници и речце	361 [161]
Четврти одељак: Синтакса	362 [162]
I. Реченица	362 [162]
II. Речи и њихови облици (уопште)	363 [163]
III. Надежи	363 [163]
IV. Глаголи	367 [167]
Пети одељак: Изоглосе	369 [169]
Други део: Порекло сремскога говора (шумадијско-војвођанског ди- јалекта)	375 [175]
Текстови	399 [199]
Резюме	405 [205]
Карта	413 [213]

ЛИТЕРАТУРА

I. *Расправе из лингвистике*

- 1) Радомир Б. Алексић, Језик Матије Антуна Рельковића, ЈФ IX (197-272) и ЈФ X (91-165).
- 2) А. Белић, Акцентске студије књ. I, Посебна издања СКА XLII, Бгд. 1914 (I-VIII + 1-210).
- 3) А. Белић, Дијалекти источне и јужне Србије, СДЗб I, Бгд. 1905 (I-CXII + 1-715) [скраћено: ДИЈС].
- 4) А. Белић, Дијалектологическая карта сербског језика, Санктпетербургъ 1905, 1-60 + Опытъ дијалектологической карты сербског језика.
- 5) А. Белић, [оцена] Ђуро Даничић, Српски акценти . . . , ЈФ V 302-304.
- 6) А. Белић, Замѣтки по чакавскимъ говорамъ, Извѣстия Стделиния русск. яз. и слов. Имп. Акад. Наукъ, т. XIV, к. 2, С. Петербургъ 1910 (181-266) [скраћено: Замѣтки].
- 7) А. Белић, Историја српскохрватског језика, књ. II, св. 1: Речи са деklinацијом, Бгд. 1950 (1-459 + I-X).
- 8) А. Белић, Историја српскохрватског језика, књ. 2, св. 2: Речи са конјугацијом, Бгд. 1951 (1-344).
- 9) А. Белић, [оцена:] Михаило С. Стевановић, Источноцрногорски дијалекат — с картом уз текст ЈФ XIII (1934-5) 1-128 (Докторска дисертација), ЈФ XIV 161-180.
- 10) А. Белић, [оцена:] Радомир Б. Алексић, Језик Матије Антуна Рельковића . . . , ЈФ XII 265-270.
- 11) А. Белић, Мисли о прикупљању дијалекатског материјала, ЈФ VI 1-10.
- 12) А. Белић, О дијалекатском материјалу О. Броха, СДЗб II (1-104).
- 13) А. Белић, О језичкој природи и језичком развоју, Пос. изд. СКА CXXXIV, Бгд. 1941 (I-XIV + 1-655).
- 14) А. Белић, О српским или хрватским дијалектима, Глас LXXVIII 60-164.
- 15) А. Белић, О употреби времена у српскохрватском језику, ЈФ VI 102-132.
- 16) А. Белић, Око нашег књижевног језика, СКЗ 312, 1-350.
- 17) А. Белић, Савремени српскохрватски језик, I део: Гласови и акцент, Бгд. 1948 (1-168).
- 18) А. Белић, Штокавски дијалекат, Н. Енц. Станојевића IV, 1064-1077.
- 19) Р. Vidman, Dubrovački dijalekat, kako se sada govori, Rad 65 (154—179) [скраћено: Rad 65].
- 20) Јован Л. Вуковић, Акцент говора Пиве и Дробњака, СДЗб X (187-417) [скраћено: СДЗб X].
- 21) Ј. Вуковић, Говор Пиве и Дробњака, ЈФ XVII 1-114.

- 22) J. Vuković, O kulturi govornog jezika, Pitanja savremenog književnog jezika, god. III, knj. II, sv. 1, 54-71.
- 23) Буро Даничић, Мала српска граматика, Беч 1850 (I - IV : 1-92).
- 24) Буро Даничић, Српски акценти, Пос. изд. СКА LVIII, Бгд. 1925 (I-XIV + 1-320) [скраћено: Дан.].
- 25) Ђ. С. Ђорђевић, Матија Дивковић, Глас СКА LII 30-139, LIII 1-136.
- 26) Милка Ивић, Значења српскохрватског инструментала и њихов развој, Пос. изд. САН ССХХVII, Бгд. 1954.
- 27) Павле Ивић, Дијалектологија српскохрватског језика (Увод и штокавско наречење), Нови Сад 1956/57, 1-220 + Дијалектолошка карта штокавског наречења.
- 28) Павле Ивић, Једна доскора непозната група штокавских говора: говори с незамењеним јатом, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду I (1956) 146-160.
- 29) Павле Ивић, О говорима Баната, ЈФ XVIII (141-156) [скраћено: ЈФ XVIII].
- 30) Павле Ивић, О неким проблемима наше историске дијалектологије, ЈФ XXI 97—129.
- 31) Милош Ивковић, [Народне приповестке из Ресаве], СЕЗб 41 passim.
- 32) Стјеран Ivšić, Današnji posavski govor, Rad 196 (124-254) и Rad 197 (9-138) [скраћено: Rad 196; Rad 197].
- 33) Стјеран Ivšić, Šartinovačko narječje, Rad 168 (113-162) [скраћено: Rad 168].
- 34) Cronia Arturo, Građa o božavskom narječju, ЈФ VII 69-110.
- 35) М. Кушар, Rapski dijalekat, Rad 118 (1-54) [скраћено: Rad 118].
- 36) Т. Maretić, Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika¹, Zgb. 1899.
- 37) Т. Maretić, Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika², Zgb. 1931.
- 38) A. Meillet, De quelques déplacements d'accents dans les dialectes slaves, AslPh XXV 425-429.
- 39) М. Милас, Današnji mostarski dijalekat, Rad 153 (47-97) [скраћено: Rad 153].
- 40) Бранко Милетић, [Извештај о испитивању говора ссевероисточног Баната], ГЗСВС VII 17-36 [скраћено: ГЗСВС].
- 41) Милан Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, књ. I, Бгд. 1876 (I - XXIV + 1-574).
- 42) Милош С. Московљевић, Акцентски систем поцерског говора, Библиотека ЈФ 1 (I-VIII + 1-112) [скраћено: Моск[овљевић], Поц.].
- 43) Милош Московљевић, Данашња граница између сканског и јекавског изговора у Србији, Прилози IX 109-122.
- 44) Милош С. Московљевић, Дијалектолошка карта Војводине, прештампано из „Гласника Југословенског професорског друштва“, књ. XVIII св. 11-12, Бгд. 1938.
- 45) Милош С. Московљевић, Извештај о испитивању икавских трагова у шумадишко-војвођанским говорима, ГЗСВС VI 40-41.
- 46) Davorin Nemanic, Šakavisch-kroatische Studien, Wien 1883-1885.
- 47) Берислав М. Николић, О говору Срема, ЈФ XX (273—287) [скраћено: ЈФ XX].
- 48) А. Рајић, Studije o hrvatskom akcentu, Rad 59 (1-102) [скраћено: Rad 59].

- 49) Stjepan Pavičić, Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji, Zgb. 1953, 1-356 + 5 карата.
- 50) Миливој Павловић, О становништву и говору Јајца и околине, СДЗб III 95-112.
- 51) Emil Petrović, Graiul Carașovenilor, București 1935, XII + 270.
- 52) Иван Поповић, [Извештај о испитивању говора Суботице и Госпођинаца], ГлСАН II 2, 315-316 [скраћено: ГлСАН II 2].
- 53) Иван Поповић, О говору Бегеча у Бачкој, ГлСАН II, св. 1, 130-132 [скраћено: ГлСАН II 1].
- 54) Иван Поповић, [О савском говору у Бачкој], ГлСАН I, св. 3, 484-485 [скраћено: ГлСАН I 3].
- 55) Milko Porović, Die Betonung in der Mundart von Žumberak, Zeitschrift für slavische Philologie VI (345-363) [скраћено: ZslPh VI].
- 56) M. Rešetar, Der štokavische Dialekt, Wien 1907 [скраћено: Der štok. Dial.].
- 57) M. Rešetar, Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten, Wien 1900 [скраћено: [Die] Bet[onung]].
- 58) Josip Ribarić, Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri, СДЗб IX 1-207.
- 59) Г. Ружицић, Акцентски систем пљеваљског говора, СДЗб III (113-176) [скраћено: СДЗб III].
- 60) N. Simić, О билежењу акента у školskim čitankama, Nastavni vjesnik VIII 15-26 и 103-114 [скраћено: NVj].
- 61) Милија Станић, Говор племена Ускока у Црној Гори, ГлСАН V, св. 2, 325-331 [скраћено: ГлСАН V 2].
- 62) М. Стевановић, Граматика српскохрватског језика¹, Бгд. 1951.
- 63) М. Стевановић, Баковачки говор, СДЗб XI (1950) 1-152.
- 64) Михаило Стевановић, Извештај о дијалекатском испитивању Метохије, ГЗСВС VI 56-69.
- 65) Михаило С. Стевановић, Источноцрногорски дијалекат, ЈФ XIII 1-128 + карта.
- 66) М. Стевановић, Напоредна употреба инфинитива и презента са свезицом да, НЈ нс V 3-4 (85-102) 5-6 (165-185).
- 67) Михаило С. Стевановић, Систем акцентуације у пиперском говору, СДЗб X (67-184) [скраћено: СДЗб X].
- 68) Васо Томановић, Акцент у говору села Лепетана, ЈФ XIV (59-141) [скраћено: ЈФ XIV].
- 69) Gr. Tomljenović, Bunjevački dijalekat zaleđa senjskoga s osobitim obzirom na naglas, Nastavni vjesnik XIX 335 348, 401-419, 483 499, 573-604 [скраћено: NVj XIX].
- 70) Josip Hamm, Štokavština Donje Podravine, Rad 275, 1 70.
- 71) J. Hamm, M. Hraste, P. Guberina, Govor otoka Suska, HDZb I 7-213.
- 72) Мате Hraste, Čakavski dijalekat ostrva Brača, СДЗб X 1-64 + карта.
- 73) Мате Hraste, Čakavski dijalekat ostrva Hvara, ЈФ XIV 1-55 + карта.
- 74) Đ. Šurmin, Osobine današnjega sarajevskoga govora, Rad 1 1, 186-209.

II. Речници

- 1) Вук Стеф. Карацић, Српски рјечник (четврто државно издање), Бгд. 1935.
- 2) Rječnik hrvatskoga li srpskoga jezika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb [скраћено: RJA].

3) Светомир Ристић, и Јован Кангрга, Речник српскохрватско-немачки, Бгд. 1928 [скраћено: Ристић-Кангрга].

4) Гл. Елезовић, Речник косовско-метохиског дијалекта СДЗБ IV и VI [скраћено: Речник].

III. Расправе из историје и етнографије

1) Годор М. Бушетић, Левач, С[рпски] е[тнографски] зб[орник] V, Насеља [српских земаља] 2, 459-511.

2) Радослав Грујић, Духовни живот, Војводина I, Нови Сад 1939, 330-414.

3) Радослав Грујић, Духовни живот, Војводина II, 367-416.

4) Јевто Дедијер, Херцеговина, СЕЗБ XII, Насеља 6, 1-448.

5) Михаило Динић, Средњевековни Срем, Гл[асник] И[сториског] д[руштва у] Н[овом] С[аду, књ.] IV. [св.] 1, [стр.] 1-12.

6) Боривоје Дробњаковић, Јасеница, СЕЗБ XXV, Насеља 13, 191-435.

7) Тихомир Ђорђевић, Архивска грађа за насеља у Србији у време прве владе кнеза Милоша (1815-1839), СЕЗБ XXXVII, Насеља 22, VI + 656.

8) Алекса Ивић, Историја Срба у Војводини, Нови Сад 1929, стр. I - II + 1-542.

9) Алекса Ивић, Досељавање Срба у Славонију током 16. века, Гласник Географског друштва, св. 7. и 8, 1922 [сепарат].

10) Алекса Ивић, Српски досељеници у Славонији око средње XVI века, Цвијићев зборник [сепарат].

11) А. Ивић, Миграције Срба у Хрватску током 16, 17 и 18 столећа, СЕЗБ XXVIII, Насеља 16, 1-158.

12) Алекса Ивић, Избеглице из Србије на аустријском земљишту године 1813 и 1814, Историски часопис II (1949-1959) 157-163.

13) К. Јиречек, Историја Срба I, Бгд. 1952.

14) Станоје М. Мијатовић, Темнић, СЕЗБ VI, Насеља 3, 245-406.

15) Станоје М. Мијатовић, Ресава, СЕЗБ XLVI, Насеља 26, 97-240.

16) Мих. Миладиновић, Пожаревачка Морава, СЕЗБ XLIII, Насеља 25, 1-190.

17) Боривоје Милојевић, Рађевина и Јадар, СЕЗБ XX, Насеља 9, 633-936.

18) Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка I, IV.

19) Риста Т. Николић, Пољаница и Клисурса, СЕЗБ VI, Насеља 3, 1-244.

20) Драг. М. Павловић, Србија за време последњег аустријско-турског рата (1788-1791), Посебна издања СКА, Београд 1910, 1-392,

21) Љубомир Павловић, Колубара и Подгорина, СЕЗБ VIII, Насеља 4, 345-1088.

22) Љ. Павловић, Ваљевска Тамнава, СЕЗБ XVIII, Насеља 8, 381-635.

23) Љ. Павловић, Ужичка Црна гора, СЕЗБ XXXIV, Насеља 19, 3-192.

24) Љуба Павловић, Соколска нахија, СЕЗБ XLVI, Насеља 26, 307-506.

25) Радослав Љ. Павловић, Подибар и Гокчаница, СЕЗБ LVI, Насеља 30, 217-442.

26) Петар Ж. Петровић, Шумадијска Колубара, СЕЗБ LIX, Насеља 31, 1-276.

- 27) Д. Ј. Поповић, Војводина у турско доба, Војводина I, Нови Сад, 1939, 145-300.
- 28) Д. Ј. Поповић, Војна граница, Војводина II, 269-349.
- 29) Душан Ј. Поповић, Срби у Срему до 1736/7, Посебна издања САН, књ. CLVIII, Београд 1950, 1-300.
- 30) Никола Радојчић, Српски живот на крају XVIII века, Одломак из Автобиографије Петра Руњанина, Српски књижевни гласник XX (1908) 908-919.
- 31) Јован Радоњић, Србија и Угарска у средњем веку, Војводина I, Нови Сад, 1939, 128-144.
- 32) Јован Радоњић, Војводина од Велике сеобе (1690) до сабора у Крушедолу (1708), Војводина II 1-47.
- 33) Петар Рађеновић, Бјелајско поље и Бравско, СЕЗб XXXV, Насеља 20, 125-276.
- 34) Петар Рађеновић, Унац, СЕЗб LVI, Насеља 30, 445-640.
- 35) Мил. Т. Ракић, Качер, СЕЗб VI, Насеља 3, 735-860.
- 36) Tade Smičiklas, Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije II, Zgb. 1891.
- 37) Поп Стијепо и Владимир Трифковић, Сарајевска околина, СЕЗб XI, Насеља 5, 1-310.
- 38) Миленко Филиповић, Височка нахија, СЕЗб XLIII, Насеља 25, 191-648.
- 39) Јован Цвијић, Метанастасичка кретања, њихови узроци и последице, СЕЗб XXIV, Насеља 12, 1-96.

СКРАЋЕНИЦЕ

- ГЗСВС = Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића
 ГлСАН = Гласник Српске академије наука и уметности
 ЈФ = Јужнословенски филолог
 СДЗб = Српски дијалектолошки зборник
 СЕЗб = Српски етнографски зборник
 HDZb = Hrvatski dijalektološki zbornik

УВОД

1. Циљ је овоме раду, прво, обрада говора Срема у целини његовој; друго, одређивање границе појединим говорним цртама у оквиру самог сремског говора; треће, утврђивање везе говора Срема са суседним, познатим говорима Војводине, Славоније и Поцерине; четврто и најважније, утврђивање порекла становништва и говора Срема.

Да бих добио што исцрпнији материјал о сремском говору, посетио сам током 1950, 1951. и 1952. ова двадесет и четири места која се налазе на данашњој административној територији Срема: Батајницу, Беркасово, Бољевце, Буђановце, Велике Радинце, Вишњићево (Грк), Врдник, Деч, Добановце, Инђију, Јаково, Карловчић, Краљевце, Лединце, Мартинце, Михаљевце, Моровић, Нештин, Павловце, Платичево, Чалму, Черевих, Чортановце и Шимановце. Материјал сам скупио према упутствима проф. А. Белића која је он дао у познатом писму Бодуену де Куртенеу (в. А. Белић, Мисли о прикупљању диалекатског материјала, ЈФ VI 1—10).

Разуме се да је за одређивање границе појединим говорним цртама у оквиру самог сремског говора било неопходно пажљиво на самоме терену утврђивати стање у сваком месту посебно.

Да би се показала веза говора Срема са суседним, познатим говорима Војводине, Славоније и Поцерине, било је потребно сремски материјал о гласовима, облицима и синтакси упоредити са стањем у наведеним говорима. То сам у своје раду и учинио.

Да бих утврдио порекло становништва Срема, проучио сам већину важнијих расправа из историје и етнографије које се односе на ово питање (в. литературу). У излагању о пореклу сремског говора најпре сам приказао досадашња тумачења порекла шумадијско-војвођанских говора и дао њихову оцену, а затим сам на основу анализе свих релевантних језичких факата дао своје мишљење о овом питању.

Што се тиче обраде сремског акценатског материјала, треба да дам неколико посебних напомена.

Најпре, у одељку о акценту правио сам далеко шира поређења него у другим одељцима. Сремски акценатски материјал упоређивао сам пре свега са Даничићем а затим и са другим радовима из наше дијалектолошке акцентологије који се односе углавном на штокавске говоре (в. литературу).

Сем тога, напомињем да сам од Даничићеве класификације одступио у оним случајевима у којима је каснији развитак науке корисно уводио ту класификацију. Држао сам се у ствари Белићеве класификације¹ онако како су је у својим радовима применили М. Московљевић, Г. Ружичић и Ј. Вуковић. Једино акценат глагола нисам обрадио по облицима него по врстама, држећи се Белићеве поделе глагола.

Најзад, желим да нагласим да у примерима навођеним у одељку о акценту нисам обележавао познате сремске варијанте српскохрватских гласова. Као што је познато, те варијанте нису фонолошке природе и оне принципски за анализу сремског акценатског материјала нису битне. А инсистирање на фонетским варијантама у оваквој прилици само би отежавало посао.

2. Говор Срема, улазећи у састав војвођанске подгрупе шумадијско-војвођанских говора, има и сâм познате карактеристике војвођанске фонетике и морфологије².

У *фонетици* се најпре истиче специјална артикулација вокала средњег реда (*e* и *o*): отворена артикулација кратких и затворена артикулација дугих ових вокала (\tilde{e} , \tilde{o} ; \bar{e} , \bar{o}). После тога, карактеристична особина сремске фонетике јесте нешто затворенија артикулација вокала *a* (\bar{a}). Затим, треба истаћи екавску замену јата са познатим икавизмима. Даље, врло карактеристичну црту сремске фонетике представљају разне потпуне или делимичне редукције вокала, неуопштене али врло честе. Такође се у фонетици истиче нешто нижа артикулација сонанта *л* (\bar{l}), па познати, специјални изговор сугласника *ш*, *ж*, *ч*, и *и* (*ш*, *ж*, *ч*, *и*). Као и у многим другим говорима, и у говору Срема губи се сугласник *x*.

У области *акцента* сремски говор, иако се у основи слаже са Вуком и Даничићем, зна и за изванредан број одступања од Вукова и Даничићева акцента.

Прво, у извесном броју категорија у Срему се скраћују Даничићеве неакцентоване дужине. На истоку је број тих категорија већи, на западу мањи (в. т. 25. овога рада).

Друго, у говору Срема постоји изванредан број неакцентованих дужина којих нема код Даничића (в. т. 26. овога рада).

Треће, први слог наставка *dat. - instr. - loc. pl.* именица ж. р. *a*-основе *-ама* у Срему може бити дуг (*крѹшкѹма*) (в. т. 32. овога рада).

¹ Види: А. Белић, Историја српскохрватског језика, књ. II, св.1: Речи са деклинацијом (Бгд. 1950) и А. Белић, Историја српскохрватског језика, књ. II, 2: Речи са конјугацијом (Бгд. 1951).

² О војвођанској синтакси само су саопштене поједине опсервације досадашњих испитивача. Она, дакле, није досад довољно фиксирана. Ово, разуме се, не значи да ми овога пута нећемо говорити и о синтаксичким особинама говора Срема, али се из наведеног разлога на овоме месту не могу из досадашње литературе цитирати стварно важније особине војвођанске синтаксе уопште, за које би се могло констатовати да постоје и у говору Срема.

Четврто, изванредан број именица, у првом реду личних имена, које се у Срему између типова *глава* и *књига* (*Миша—Миша*) (в. т. 39).

Пето, велики је број именица ж. р. *a*-основе типа *глава* које у *dat. - instr. - loc. pl.* имају и акценат (‘) и акцанат (‘) (*башишам—башишам*) (в. т. 45).

Шесто, иако је нешто већи број именица м. р. које у Срему мењају акценат у *loc. sg.* (*о кесидну, на шањак* и сл.), карактеристично је да, поред примера са помереним акцентом, има и примера у којима се акценат не мења (*по обичају, у разговору* и сл.).

Седмо, у *gen.-acc.* и *dat.-loc.* личне заменице 1. и 2. лица једн., 3. л. једн. м. р. и повратне заменице, поред Вуковог акцента *мене* (одн. *менѐ*) и сл. који је општесремски, на крајњем западу Срема јавља се и акценат *мене—код мене* (в. т. 142).

Осмо, знатно је више (него код Даничића) двосложних придева са (‘) и (‘) у неодређеном виду који у одређеном виду имају (‘) акценат на првој слогу (в. т. 160, 162, 163, 165, 170).

Девето, у извесног броја глагола инфинитив у Срему има двојак акценат:

Даничић	Срем
<i>довѣсти</i> (стр. 94)	<i>довѣсти</i> (чешће) — <i>дѣвѣсти</i> (ређе)
<i>донѣјѣти</i> (стр. 94)	<i>донѣјѣти</i> (чешће) — <i>донѣјѣти</i> (ређе)
<i>умријѣти</i> (стр. 110)	<i>умрѣти</i> (чешће) — <i>умрѣти</i> (ређе)
<i>изѣћи</i> (стр. 108)	— <i>изѣћи</i>
<i>баѣиѣти</i> (стр. 132)	<i>баѣиѣти</i> — <i>баѣиѣти</i>

итд. (в. т. 186, 190, 194, 197, 215).

Десето, исто тако у извесног броја глагола и презент у Срему има двојак акценат:

Даничић	Срем
<i>довѣдѣм</i> (стр. 94)	<i>довѣдѣм</i> (чешће) — <i>дѣведѣм</i> (ређе)
<i>донѣсѣм</i> (стр. 94)	<i>донѣсѣм</i> (чешће) — <i>дѣнесѣм</i> (ређе)
<i>идѣм</i> (стр. 107)	<i>идѣм</i> (чешће) — <i>идѣм</i> (ређе)
<i>бѣрѣм</i> (стр. 184)	<i>бѣрѣм</i> — <i>бѣрѣм</i>
<i>ѣијѣм</i> (стр. 100—101)	<i>ѣијѣм</i> — <i>ѣијѣм</i>
<i>кодѣм</i> (стр. 165—166)	— <i>кодѣм</i>
<i>имѣм</i> (стр. 166—167)	— <i>имѣм</i>
<i>баѣѣм</i> (стр. 132)	<i>баѣѣм</i> — <i>баѣѣм</i>
<i>задрѣжѣм</i> (стр. 129)	<i>задрѣжѣм</i> — <i>задрѣжѣм</i>

итд. (в. т. 188, 191, 195, 199, 203, 209, 210, 215, 221). Додајмо да се према Даничићевом *смѣјѣм* (стр. 187) у Срему говори: а) *смѣјѣм*, б) *смѣјѣм* и с) *смѣјѣм* (в. т. 201).

Једанаесто, и у Срему, као уосталом и у другим говорима, има изванредан број речи које код Вука припадају једном а овде неком другом акценатском типу.

И у морфологији говор Срема показује извесне разлике од нашег књижевног језика. Тих разлика има и у деклинацији и у конјугацији.

Несумњиво карактеристична особина војвођанске деклинације јесте чување архаичних *instr. pl* и *loc. pl.* именица и придева м. р. и ср. р. (за *мојј лѣђи, њо сѣљачкѣ свайдѣи*) и *loc. pl.* именица ж. р. основе *а* (у *цѣйела*).

У деклинацији се такође истиче облик *dat. - loc. sg.* придева и придевских заменица на *-им* (*кажѣм двѣм дрѹгу, у нѣшим ѣддруму*).

Најзад, за сремску деклинацију карактеристично је ширење наставка „тврдих“ основа на „меке“. Наставци „тврдих“ основа нису потпуно преовладали; они, исто тако, нису у свим категоријама продри у подједнакој мери. Појава ширења наставка „тврдих“ основа најизразитија је у *instr. sg.* именица *io*-основе (*кѡном, али и ређе кѡнем*); ова појава, исто тако, прилично је заступљена у косим падежима заменица и придева (*нѣшиог, али и чешће млѣђе*); сличан је однос и у облику *nom. sg. neut.* заменица и придева (*бѣднѡ вѣче — ређе, млѣђе дѣба — чешће*); множински наставак *-ов-* код именица *io*-основе продире у Срему у врло ограниченој мери (*врѣчеви — много чешће; вѣцови — знатно ређе*); код присвојних придева продире наставак *-ов* у нешто већој мери, али су и ту облици типа *цѣрев* чешћи од облика типа *дѣв*.

У конјугацији карактеристично је, пре свега, *3. pl. praes.* У *3. pl. praes.*, најпре, у VII и VIII Белићевој врсти поред наставка *-е*, који је чешћи, може да дође и наставак *-у* (*ѣрѣвѣ — ѣрѣвѹ*). У *3. pl. praes.*, затим, сви глаголи могу имати у Срему и наставак *-ду* (*дѡђѣдѹ*). У *3. pl. praes.*, даље, наставак *-ају* спорадично губи своје интервокално *j* (*сѣдвају*). У *3. pl. praes.*, најзад, код глагола VI Белићево врсте типа *ѣ-ѣи* може да дође наставак *-у* (*нѣ смѹ*).

Друга карактеристика сремске конјугације јесте — одсуство облика имперфекта у народном говору Срема.

Трећа карактеристика сремске конјугације јесте ограничена употреба аориста.

Најзад, као четврту карактеристику сремске конјугације треба истаћи извесне појаве код неких глаголских основа (в. т. 370—398. овога рада).

На крају овога увода детаљно ћу приказати историју сремског становништва. Сада бих ипак желео да кажем ово. На сремску територију досељавао се српски етнички елеменат из многих крајева насељених српским живљем. Та насељавања су бројна и догађала су се у различитим периодима наше националне историје. Може се констатовати неколико етапа у историјском развоју нашег народа у Срему. Прва етапа почиње досељавањем Словена у ове области и траје за све време живота средњовековне Угарске која је негде до средине 16. в. држала под својом влашћу област Војводине, Славоније а већим делом и северне Србије и Босне. Другу етапу карактерише

досељавање у Срем средњовековног становништва Србије после козовске трагедије, а нарочито током 15. и 16. в. У трећој етапи излива се на територију Срема динарски, претежно херцеговачки елеменат. Ова етапа почиње негде у другој половини 17. в. и траје до прве половине 19. в. Динарци се у Срем насељавају и из Србије и са територија које нису србијанске.

Са оваквим развитком етничке историје Срема повезани су формирање и развитак сремскога говора. Ово питање не може се приказати довољно јасно у неколико уводних речи. О њему детаљно говорим у т. 442—512. овога рада.

3. Наш рад, поред овога увода, има два дела. У првоме се говори о савременом сремском говору а у другом о пореклу говора Срема.

У првом делу налази се најпре одељак о акценту и квантитету. Затим долази одељак о гласовима. Даље — одељак о облицима. После — одељак о синтакси. Најзад — одељак о изоглосама.

У одељку о акценту најпре се говори о односу дугих и кратких слогова у говору Срема. Затим се даје акценат појединих врста речи: 1) именица (*a* - основе, *o/io* - основа мас., *o/io* - основа neutr., *ǐ* - основе fem., консонантских основа), 2) заменица, 3) придева, 4) бројева, 5) глагола, 6) прилога.

У одељку о гласовима најпре су прегледане појаве код самогласника, затим код сонаната и сугласника.

У одељку о облицима прво се говори о именицама, затим о придевима, заменицама и бројевима, после тога о глаголима, па о прилозима, предлозима, везницима и речцама.

У одељку о синтакси дат је преглед углавном оних особина којима говор Срема одступа од књижевног језика.

Најзад у одељку о изоглосама утврђене су најважније изоглосе које постоје у говору Срема и показана суштина односа говора Срема према суседним говорима Војводине, Поцерине и Славоније.

У другом делу овога рада налази се одељак у пореклу сремскога говора.

У њему сам најпре приказао и оценио досадашња тумачења о пореклу шумадијско-војвођанског дијалекта а затим сам изнео своје мишљење о овом питању.

*

Прелазећи сада на питање порекла сремскога становништва истичем да је то питање потребно расветлити зато да би се лакше утврдила генеза сремскога говора.

4. У Народној енциклопедији Ст. Станојевића IV на стр. 335/2. s. v. Срем пише: „С[рем] је 31/1 1921 имао 407.626 становника, од којих је било Срба и Хрвата 288.313, Немаца 58.133, Мађара 19.829, Словака 14.425, Малих Руса 4.352, Јевреја 2.503; по вери православних 182.635, римокатолика 165.212, гркокатолика 5.635, евангелика 31.921“.

Нас, разуме се, интересује првенствено историја српског и хрватског становништва у Срему.

Најпре ваља истаћи да су Словени у ове крајеве дошли за време аварске управе над данашњом Војводином³.

5. За хрватско становништво исцрпне податке налазимо у књизи Стјепана Павичића „Подријетло хрватских и српских насеља и говора у Славонији“ (стр. 33-101).

Говорећи детаљно о целокупној етничкој прошлости ове области Павичић прати кретање хрватског (а, разуме се, и српског) живља од досељења Словена у ове области до наших дана. Он истиче да на овом терену има и Хрвата старинаца као и досљеника из Славоније, Босне, Лике, Крбаве, па и Далмације.

Ја сам у свим посећеним местима у којима живе и Срби и Хрвати посветио једнаку пажњу и говору хрватског и говору српског становништва. То је пре свега случај са Платичевом, Беркасовом и Моровићем. Треба посебно да нагласим да у свим местима и Срби и Хрвати говоре истим говором. То несумњиво значи да су се они и једни и други раније доселили и отуда нема разлике у њихову говору.

Прелазећи на излагање о пореклу српског становништва у Срему треба најпре показати какво је стање било до миграција с југа.

1. Стање до досељавања из Србије и динарских крајева

6. Већ смо напоменули да су Словени у ове крајеве дошли за време аварске управе над данашњом Војводином. Мађари, који су на територију данашње Војводине дошли 897, затекли су ту словенско становништво. Мађарски историчар Анонимус помиње словенског краља Залана који је становао у Тителу⁴.

У време Немање и његових синова Војводина са Мачвом (Београд и северозападни део Србије) били су под мађарском влашћу. А. Ивић наводи следећа мађарска имена сремских места из овога времена: Фенек, Бешеново, Марадик, Ердвик, Манђелос, Илок, Кувездин, Танцош, Пиштинац и др⁵. Сматрајући да је словенски живаљ у Срему овог времена углавном српски, А. Ивић пише: „Срби, који су се налазили под мађарском влашћу, одржавали су везу са својим сународницима у српској држави“⁶. Поводом тежње католичке цркве да православно становништво Срема преведе у католичанство (1229, 1231, 1420). А. Ивић износи ово своје мишљење: „Ван сваке је сумње, да су ови православни становници Срема ако не сви, а оно бар у већини били српског порекла“⁷. А када говори о мађарским тежњама да заузму и Рашку и тежњама Срба Рашана да узму од Мађара Мачву

³ А. Ивић, Историја Срба у Војводини, 4—5.

⁴ А. Ивић, Историја, 5.

⁵ loc. cit.

⁶ loc. cit.

⁷ А. Ивић, Историја 6.

и Војводину, Ивић војвођанску територију већ сасвим узима као област насељену српским елементом⁸.

Д. Поповић сматра⁹ да се као доказ да је Срба у Срему било и пре доласка Рашана може узети „култ св. Димитрија по чијој је цркви и манастиру данашња Митровица добила своје име. Белешке о том манастиру сретамо већ у 13 веку“.

Др Јован Радонић у својој студији „Србија и Угарска у средњем веку“¹⁰ дао је прилично обилне податке из којих излази да је Срба било у Бачкој и Банату од XI до XIV века и да је српски елемент имао озбиљног значаја у историјским збивањима тадашњим. Тешко је претпоставити да Срба није било на територији између Србије и Србима насељених Бачке и Баната.

Уопште, ма колико цео овај материјал био оскудан, има, сматрам, разлога да се претпостави да је Срба било на сремској територији и до почетка XV века.

II. О насељавањима из Србије и динарских крајева — уопште

7. Међутим, за данашњу физиономију сремског говора много су важнија насељавања Срба из Србије и динарских крајева на територију Срема. У својој синтетичкој студији „Метанастазичка кретања, њихови узроци и последице“¹¹ Јован Цвијић као струје које су прешле Саву и Дунав помиње на првом месту оне које су формиране од становништва које улази у састав косовске и вардарске струје, затим становништва моравске Србије (нарочито становништва Ибра и Западне Мораве, Смедерева, Пожаревца, Хомоља и старог становништва тимочке области) (стр. 9—10). Као другу помиње Цвијић динарску струју која се у Славонију, Хрватску, Штајерску, Крањску и Војводину сливала непосредно, не прелазећи Србију, и која је почела своје кретање за време турске најезде на Балкан (стр. 10). Ова насељавања су учинила да у Срему српски елемент буде временом најбројнији и да Срем постане српска област у пуном смислу. Ваља нагласити да су ова померања на север најважније питање које треба исправно решити: одредити што је могуће тачније време насељавања; затим, територију са које долазе насељеничке струје; после, размештај на новој територији; најпосле, евентуална нова померања.

Нема сумње да су на сремску територију долазили најпре становници Србије (Рашке), а западни динарски елемент нешто касније.

III. Досељавање средњовековног становништва Србије у Срем

8. Када је реч о насељавању Срба из Србије на сремско земљиште, тачније: о времену када оно почиње, треба се зауставити на Драгутиновој тзв. „сремској“ држави.

⁸ loc. cit.

⁹ Д. Поповић, Срби у Срему, 10.

¹⁰ Војводина I, Нови Сад 1939, стр. 130—132.

¹¹ СЕЗБ XXIV, Насеља 12, 1—96.

И поред тога што су раније историчари сматрали да је Драгутин под својом влашћу држао и данашњи Срем, нема сумње да је Михаило Динић ово тврђење побио у своме раду „Средњовековни Срем“ у ГЛИДНС IV 1, 1—12. Отуда је јасно да се не може говорити ни о пресељавању Срба у Срем за Драгутинова времена.

Ми зато и сматрамо да насељавање Срба из Србије почиње нешто касније, отприлике један век касније. Али, за наше излагање од ванредне је важности да подвучемо да је Драгутин једно време под својом влашћу имао северну Србију и североисточну Босну, и да је североисточна Босна и пре и после Драгутина често била под угарском влашћу (в. Јиречек, Историја Срба I² 161—209. passim).

9. Из историјских студија о овоме периоду¹² види се како се снажно српски етнички елеменат ширио по Срему током 15. и 16. в. То је становништво средњовековне српске државе и србијанско становништво уопште. Узрок сеоба пре свега је турска најезда.

Међутим, док је за 15. и 16. в. карактеристично снажно насељавање сремске територије Србима, дотле се у 17. веку етнички односи нису битно мењали.

10. Крајем 17. века (1690) пада велика сеоба под Арсенијем III. Она није довела нов талас српског становништва у Срем¹³.

За историју становништва Срема, није, дакако, од важности чињеница што су за време Војне границе 1702—3. пресељени неки од ових Срба из Будима, Острогона и Коморана у Бачку и Поморшје¹⁴.

Ми овим, разуме се, нећемо да уопште оспоравамо важност Војне границе за формирање наших дијалеката. Напротив, с обзиром на то да је она, како то тачно истиче проф. Белић (Око нашег књижевног језика, СКЗ 312, 73—74), привлачила к себи становништво са разних страна наше језичке територије, њен значај за формирање наших дијалеката неоспорно је велики (в. ниже).

11. Поставља се питање: са којих је све србијанских територија дошао тај средњовековни српски живаљ? Ми смо напред навели Цвијића: по њему, то су елементи косовске и вардарске струје оснажени становништвом моравске Србије (Ибар, Западна Морава, Смедерево, Пожаревац, Хомоље, тимочка област). Цвијићеви подаци су, међутим, синтетични, а нама је потребно више детаља. Да бисмо наше потребе задовољили, послужићемо се подацима које дају студије

¹² А. Ивић, Историја Срба у Војводини 7—49. А. Ивић, Досељавање Срба у Славонију током 16. века, Гласник Географског друштва св. 7. и 8 (1922) (при руци ми је сепарат) 2. Душан Поповић Срби у Срему до 1736/7, стр. 11—17. Душан Поповић, Војводина у турско доба, Војводина I 145—300. Радослав Грујић, Духовни живот, Војводина I 330—414.

¹³ Д. Ј. Поповић, Војводина I 162—163. Исп. и: А. Ивић, Ист., 285—298; Др Јован Радонић, Војводина од Велике сеобе (1690) до сабора у Крушедолу (1708), Војводина II (1—47) 14; Др Радослав М. Грујић, Духовни живот, Војводина II (367—416) 378—379.

¹⁴ Д. Ј. Поповић, Војна граница, Војводина II (269—349) 274.

објављене у колекцији „Насеља и порекло становништва“, коју публикује Српска академија наука и уметности у оквиру свог „Српског етнографског зборника“, студије, дакле, етнографске и етнологске. У ту сврху прегледао сам све студије из „Насеља“, али ћу овде, разумем се, наводити само оне у којима има ма и најмање помена о нашем питању.

12. Најпре ваља нагласити да се становништво из јужних области средњовековне српске државе повлачило после Косовске битке на север, па се или задржавало на тлу посткосовске Деспотовине или је прелазило одмах на угарску територију¹⁵.

13. Више или мање одређена обавештења о сеоби србијанског становништва у Војводину у овом времену помињу: Риста Т. Николић за *Пољаницу и Клисур* (СЕЗБ VI, Насеља III 95), Станоје Мијатовић за *Ресаву* (СЕЗБ XLVI, Насеља 26, 162), Мих. Ј. Миладиновић за *Пожаревачку Мораву* (СЕЗБ XLIII, Насеља 25, 25—26), Радослав Љ. Павловић за *Подибар и Гокчаницу* (СЕЗБ LVI, Насеља 30, 262, 277), Љуба Павловић за *соколску нахију* (СЕЗБ XLVI, Насеља 26, 334—335), Боривоје Милојевић за *Рађевину и Јадар* (СЕЗБ XX, Насеља 9, 679), Петар Ж. Петровић за *Шумадијску Колубару* (СЕЗБ LIX, Насеља 31, 36—37), Мил. Т. Ракић за *Качер* (СЕЗБ VI, Насеља 3, 769—771) и Боривоје Дробњаковић за *Јасеницу* (СЕЗБ XXV, Насеља 13, 224. и д.).

14. У збирци „Насеља“ није обухваћена сва територија која је на било који начин значајна за питање порекла становништва Срема. Затим, има још студија које обрађују области које захтевају нашу пажњу. Али — у њима нема речи о неком пресељавању на сремску територију.

15. Из материјала који нам пружају расправе чије смо резултате напред изнели види се да Цвијићево схватање о кретању становништва средњовековне српске државе остаје. Цвијић је имао на уму целу војвођанску територију. Зато је узео у обзир и крајеве источне Србије. Што они за Срем нису били од пресудног значаја, то још не значи да и тог елемента нема у Срему. За то су, на пример, доказ презимена *Бугарин* (које се срета углавном у источном Срему у попису од 1736/7¹⁶), *Бугарски* (које сам нашао у разним сремским местима) и сл. Уз Цвијићев списак области треба, кад је реч о Срему, још само додати северозападну и уопште западну Србију и нарочито подвући да је специјално на територији коју ми испитујемо дошло највише средњовековног становништва из Рашке, централне Србије, Шумадије, Ресаве, Колубаре и западне Србије, узимајући у обзир да

¹⁵ Боривоје Дробњаковић, *Јасеница*, СЕЗБ XXV, Насеља 13 (191—435) 224.

¹⁶ Срби у Срему, 153. и даље.

је у севернијим од поменутих крајева било становништва из делова српске средњовековне државе који су више на југу и из којих су миграције почеле непосредно после Косовске битке (1389)¹⁷.

IV. Досељавање западног динарског елемента

16. Овде ће бити речи о досељавању динарског елемента који се у Срем није изливао са територије Србије.

Видели смо напред да је Драгутин једно време управљао северном Србијом и североисточном Босном и да је и пре и после Драгутина шумадијско-војвођански терен био у блиским везама са тереном североисточне Босне на тај начин што су оба била под истом, угарском влашћу. Ове чињенице сматрам изванредно важним за формирање сремског (resp. шумадијско-војвођанског) говора.

У науци је, међутим, постојала претпоставка да је током 15. века долазило до масовног стапања босанског становништва са становништвом шумадијско-војвођанског терена па да је шумадијско-војвођански дијалекат и настао овим мешањем босанских икаваца и шумадијско-војвођанских екаваца. Тако је Цвијић узимао да је уопште западније динарско становништво насељавало војвођанску територију кратко време „после сукцесивног освајања Босне (1463.), Херцеговине (1482.) и Зете (1499.)“¹⁸. Нисмо нашли историјских података за ову претпоставку. Није, сматрам, сада битно што су у другој половини 15. в. дошли у западни Срем Владислав Херцеговић и Стеван Штиљановић. Нешто је значајнији једино податак да је крајем 15. века Вук Гргуровић из Босне довео изванредно број Срба и да се изванредно број босанских породица 1501—2. населио на сремску територију. Али је тешко претпостави да су ови досељеници својим бројем могли бити пресудни за формирање шумадијско-војвођанског дијалекта. Зна се, чак, да је пред турском навалом босанско и херцеговачко становништво бежало на запад. Др Миленко Филиповић у својој студији „Височка нахија“ наводи¹⁹ да је становништво Босне пред инвазијом Турака бежало у Дубровник (па су их Дубровчани насељавали у Стоп), Далмацију, државу херцога Стевана и Хрватску. Сеобе Херцеговаца у Далмацију у овом периоду помиње др Јевто Дедијер у својој студији „Херцеговина“²⁰. А. Ивић у своме раду „Досељавање Срба у Славонију током XVI столећа“²¹ и Петар Рађеновић у свом постхумном делу „Унац“²² говоре о исељавању Срба из Босне током XVI века у Жумберак. А. Ивић чак изриком каже да док су се „српске народне масе почеле исељавати из

¹⁷ В. и Срби у Срему, 33.

¹⁸ Цвијић, Метанастијичка кретања 26.

¹⁹ СЕЗБ XLIII, Насеља 25 (191—648) 248—250.

²⁰ СЕЗБ XII, Насеља 6 (1—450) 163. и д.

²¹ Гласник Географског друштва, св. 7. и 8 (при руци ми је сепарат) 4.

²² СЕЗБ LVI, Насеља 30 (445—640) 480.

деспотовине одмах после пада Смедерева (1459)²³, дотле су се „сеобе Срба из Босне догодиле. . . много касније, на седамдесет година после пада Босне под Турке“²³.

17. Како излази из наведених историјских и етнографских студија, о обилном исељавању ових западнијих Динараца у Срем током 15—16. в. нема података. То значи да се за ово време не може говорити о мешању босанског икавског становништва са становништвом шумадијско-војвођанског терена, што оспорава и претпоставку о постанку шумадијско-војвођанског дијалекта оваквим мешањем у ово време. Као што ћемо ниже видети, ми не поричемо улогу босанских икаваца у формирању шумадијско-војвођанског дијалекта. Али, ми сматрамо, прво, да се не може прихватити претпоставка да је шумадијско-војвођански дијалекат настао током 15—16. века мешањем становништва североисточне Босне и становништва шумадијско-војвођанског терена; друго, да је босанско икавско становништво морало знатно раније утицати на формирање шумадијско-војвођанског дијалекта (в. ниже).

Четрдесетих година 16. века Турци су заузели већи део Славоније. „Славонско хришћанско становништво разбегло се испред Турака те су они насељавали у Славонију Србе из Босне, да њима попуне разређено људство по Славонији и на тај начин омогуће исхрану пограничних чета турских. Године 1557. налазило се у турском делу Славоније толико Срба, да је приликом обнове пећске патријаршије основана посебна епархија за славонске Србе са седиштем у манастиру Ораховици крај Пожеге“²⁴. Касније је то становништво прелазило из турског у аустријски део Славоније. Тако српски елеменат у аустријском делу Славоније у ствари потиче са турског дела ове територије²⁵. На тај начин босански елеменат који се селио у XVI веку није доспео на сремско земљиште.

18. С краја 17. в. имамо знатно одређеније вести о досељавању западнијег динарског елемента на сремско тло. Та су досељавања везана за аустро-турски рат од 1663—99. Поп Стијепо и Владимир Трифковић у својој студији „Сарајевска околина“²⁶ као једину сеобу становништва из ове области на војвођанско тло помињу сеобу од 1697, „када је Савојски продро с војском до Сарајева, попалио га и силом одвео много православних и католика из Сарајева у Сријем и Бачку“. Они наводе и две белешке из рукописа у старој православној цркви у Сарајеву о овом догађају.

О исељавању Босанаца у Срем у овом времену говори и др Миленко Филиповић у помињаној студији о височкој нахији²⁷. У

²³ А. Ивић, Досељавање Срба у Славонију током 16. века, 4—5.

²⁴ А. Ивић, о. с. 4. Исп. од истог писца Српски досељеници у Славонији око средине XVI века, Цвијићев зборник [сепарат] 3—6.

²⁵ А. Ивић, Досељавање Срба. . . 4; Српски досељеници. . . 11—17.

²⁶ СЕЗБ XI, Насеља 5 (1—310) 65.

²⁷ СЕЗБ XLIII, Насеља 25, 271—272.

попису становништва неких сремских места из 1697. и 1702. које Д. Ј. Поповић²⁸ преноси из Смичикласа²⁹ налази се врло често презиме Бошњак. У Сремским Карловцима забележен је неки Јован Сарајевац. Ти су становници свакако у овом периоду дошли у Срем.

19. У 18. веку западни динарски елеменат у знатно већој мери се слива у Срем³⁰. То су досељеници из Лике, Крбаве, Баније, Кордуна, Далмације а такође и из „шијачког“ славонског краја³¹.

У 18. веку долазила је и — истина слабија — струја из „шијачког“ краја око Пожеге и Славоније³². Приликом формирања вараждинског пешадијског пука Војне границе пресељено је 1307 породица из западног Срема, из развојаченог капетаната Шида, Черевиха, Беркасова и Паланке у Карловце, Сланкамен, Крчедин и Белегиш³³.

Ово западније динарско становништво које се током 17. и 18. в. досељавало у Срем оставило је несумњиво трага на физиономију данашњег сремског говора (в. т. 495—512).

V. Досељавање из Србије током 18. и 19. века

20. За време аустро-турских ратова с краја 17. и током 18. века становништво Србије у великом броју, приликом сваког повлачења аустријске војске, бегало је и само у војвођанске крајеве, јер се, компромитовано сарадњом са Аустријанцима, бојало турске освете. Ова исељавања била су од несумњивог значаја за стварање данашњег карактера говора Срема³⁴.

Таква исељавања помињу др Драг. М. Павловић за *ваљевски, подфински, јагодински и крагујевачки округ*³⁵, Љ. Павловић за *Ваљевску Тамнаву* (СЕЗБ XVIII, Насеља 8, 498), Б. Милојевић за *Јадар и Рађевину* (СЕЗБ XX, Насеља 9, 679), Мил. Т. Ракић за *Качер* (СЕЗБ VI, 771), Љ. Павловић за *Ужичку Црну гору* (СЕЗБ XXXI, Насеља 19, 33), П. Ж. Петровић за *Шумадијску Колубару* (СЕЗБ LIX, Насеља 31,40)³⁶.

²⁸ Срби у Срему 237—241.

²⁹ Smičiklas, Dvjestogodišnjica II, 288—301.

³⁰ в. Филиповић, Насеља 25, 271—2.

³¹ А. Ивић, Миграције Срба у Хрватску током 16., 17. и 18. столећа, СЕЗБ XXVIII, Насеља 16, 157—158. Душан Ј. Поповић, Срби у Срему 33. Петар Рађеновић, Бјелајско поље и Бравско, СЕЗБ XXXV, Насеља 20, 159.

³² Срби у Срему 33.

³³ Д. Ј. Поповић, Војна Граница, Војводина II (269—349) 299—300.

³⁴ Срби у Срему, 33.

³⁵ Др Драг. М. Павловић, Србија за време последњег аустријско-турског рата (1788—1791), Посебна издања СКА, Бгд. 1910, 1—392, нарочито 153—227.

³⁶ У „Архивској грађи за насеља у Србији у време прве владе кнеза Милоша (1815—1839)“, дра Тихомира Ђорђевића (СЕЗБ XXXVII, Насеља 22, VI + 654) налазимо овакав податак: неки Михаило Владисављевић пише

Из етнографских студија сазнајемо да су у Срем после неуспеха Кочине крајине долазили становници Левча³⁷, Темнића³⁸ и Јасенице³⁹. Међутим, то се становништво касније враћало. Само је за те инверсне миграције карактеристично то да се нису враћале целе и све фамилије онако како су отишле. За породице из Јасенице Дробњаковић каже да „су поједини њихови делови остајали, а други су се враћали, али су и они успут остављали мање групе, и тако се код ове струје може пратити читав низ рођачких фамилија“⁴⁰. Нешто се слично десило и са становништвом осталих области.

21. Од иселавања из Србије током 19. века вредно је поменути да је 1813—1814. око 100.000 лица прешло у Срем, али се касније вратило натраг у Србију готово девет десетина избеглица⁴¹. Говор Срема тада је већ добио своју физиономију — несумњиво, али утицај 100.000 лица ипак није морао да изостане. — „Струјање нашег народа из Србије завршено је стварањем нове српске државе“⁴².

22. У Срем се, дакле, становништво Србије пресељавало у две велике етапе. Прва је 15—16. век, друга 18 (подразумевајући овде крај 17. и почетак 19. века). У првој етапи селило се старо, средњовековно становништво Србије. Питање се поставља: какво је становништво у 18. веку прелазило у Срем? Можемо одмах одговорити: ново становништво коме су основну карактеристику дали досељеници из динарских крајева. Потврда за то не треба много: то потврђују подаци о саставу становништва Ваљевске Тамнаве⁴³, Рађевине и Јадра⁴⁴, Качера⁴⁵, Ужичке Црне горе⁴⁶, Шумадијске Колубаре⁴⁷. (Исп. Цвијићево мишљење да је међу Чарнојевићевим пресељеницима било већ и новог становништва од нових метанастазичких струја⁴⁸).

23. Треба, међутим, утврдити из којих се динарских крајева доселило ово ново становништво Србије.

За Ужичку Црну гору Љ. Павловић наводи да је процентуално највише досељеника са Старог Влаха (22,63%); затим долазе Нова Варош (9,95%), Прибој с Вишеградом (6,58%), Пријепоље (6,44%),

20. III 1827. из Земуна кнезу Милошу: „...моји (су) деди, Вучић и Владислав. Србијанци били и око Ваљева тамо су живили...“ (о. с. 48—49). — Свештеник Петар Руњанин (18. в.), из чије је Аутобиографије Никола Радјочић у СКГ: XX (1908) 908—919. објавио одломак, за сремско село Кузмин сведочи да га насељавају досељени Мачвани, Јадрани, Бошњаци, Херцеговци, Далматинци и сл.

³⁷ Тодор М. Бушетић, Левач, СЕЗб V, Насеља 2 (459—511) 481.

³⁸ СЕЗб VI, 274.

³⁹ СЕЗб XXV, 227—8.

⁴⁰ Оп. cit. 257.

⁴¹ Алекса Ивић, Избеглице из Србије на аустријском земљишту године 1813 и 1814, Историски часопис II (1949—1950) 157—163.

⁴² Срби у Срему 33.

⁴³ СЕЗб XVIII, 507—509.

⁴⁴ СЕЗб XX, 679—692.

⁴⁵ СЕЗб VI, 772—777.

⁴⁶ СЕЗб XXXIV, 33—39.

⁴⁷ СЕЗб LIX 49—63.

⁴⁸ Цвијић о. с. 10.

Пљевља (3,98%), Дробњац (3,90%), Никшић (Жупа и околина) (3,20%), Подриње (горње) (3,06%) итд. Карактеристичан је знатно мањи број представника са територије старијих новоштокавских ијекавских говора: Сјеница с Н. Пазаром 1,15%; Кучи и Братоножићи 1,53% итд.⁴⁹

У Качеру је, по Мил. Т. Ракићу, проценат старинаца врло знатан (43%). Од досељеника из Сјенице је дошло 35 породица, из Нове Вароши 10 породица, из Старог Влаха 21 пор., из ужичког округа 24 пор., из Херцеговине 18 пор. итд.⁵⁰

За Рађевину и Јадар Б. Милојевић најпре наводи да има извешан број породица које не знају области из којих су досељене. (Таквих је породица у Рађевини 31 а у Јадру 39). Што се тиче породица које знају одакле су досељене, у Рађевини их има: из Подгорине 19, из горњег Подриња 32, из ужичког краја 12, из Херцеговине 21, из Босне 17 итд.; у Јадру: из Рађевине 11, из Подгорине 11, из горњег Подриња 13, из ужичког краја 15, из Херцеговине (углавном источне) 108, из Црне Горе 20, из Босне (већином источне) 133 итд.⁵¹

У Колубари и Подгорини досељених породица има 93,22%. Из Старог Влаха има их 15,55%, из Полимља 13,96%, из Црне Горе 10,72%, из Осата 8,88%, из Босне 2,05% итд.⁵² Карактеристично је да народ овог краја Старовлашане зове Ерама, Ерчугама, Ерцапаћима⁵³.

У Ваљевској Тамнави досељеничких породица има 96,23%. Највише их је досељено из Колубаре и Подгорине (22,15%), затим из Босне (13,29%), Осата с Бирчем (6,55%), Старог Влаха (4,96%) итд.⁵⁴

Најзад, у Шумадијској Колубари има стариначких родова 3,7%, родова непознате старине 9,5%, а од досељеничких највише динарских родова (67,6%). И овде међу Динарцима преовлађују они исти досељеници који су навођени и раније⁵⁵.

Нема никакве сумње да је ово становништво Србије које се у Срем досељавало током 18. в. имало веома значајног утицаја за ширење четвороакцентске системе и нових облика деклинације. Његова интервенција, сем тога, осећа се и у другим појавама у савременом сремском говору (в. ниже т. 495—501).

*

Желим на крају овога увода да изразим своју захвалност, прво, Српској академији наука и уметности на материјалној помоћи благодарећи којој сам могао вршити теренска испитивања; друго и нарочито, поштованом професору дру Александру Белићу за непрекидан подстрек и изванредно драгоцене савете које ми је давао при раду.

⁴⁹ СЕЗБ XXXIV, Насеља 19, 32—39.

⁵⁰ СЕЗБ VI, Насеља 3, 768—777.

⁵¹ СЕЗБ XX, Насеља 9, 679—692.

⁵² СЕЗБ VIII, Насеља 4, 482—485.

⁵³ о.с. 483.

⁵⁴ СЕЗБ XVIII, Насеља 8, 507—509.

⁵⁵ СЕЗБ LIX, Насеља 31, 49—55.

ПРВИ ДЕО
САВРЕМЕНИ СРЕМСКИ ГОВОР

ПРВИ ОДЕЉАК

АКЦЕНАТ И КВАНТИТЕТ

I. Однос дугих и кратких слогова у сремском говору

24. С обзиром на однос дугих и кратких слогова, говор Срема показује извесне разлике од ситуације каква је Даничићева. Тих разлика има и код акцентованих и код неакцентованих слогова. Разлика код неакцентованих слогова знатно је више него код акцентованих и оне се огледају: прво, у скраћивању знатног броја Даничићевих дужина; друго, у појави извесних дужина којих нема код Даничића. Разлике код акцентованих слогова своде се на извештан, донекле специјалан однос који у говору Срема постоји међу узлазним акцентима.

1) НЕАКЦЕНТОВАНЕ ДУЖИНЕ

а) ДАНИЧИЋЕВЕ

25. Већ је било речи о томе да се Даничићеве неакцентоване дужине не губе на целој територији Срема у подједнаком броју категорија (в. т. 2. овога рада). Срем ту није јединствена целина. Уопште узевши, као што смо истакли, дужине се боље чувају на западу сремске територије него на истоку.

Од значаја је за скраћивање дужина темпо говора: при бржем говору дужине се у Срему лакше губе него при споријем. Полудужине, уз то, ни у једној категорији не долазе као доследна замена некадашњим дужинама. Полудужине у Срему нису ни нарочито честе.

Треба рећи да се на овај начин скраћени вокал који се налази непосредно после узлазних акцената најчешће изговора с карактеристичним интусом *vǒdǎ*, *glǎvǎ* и сл.

Иначе, питање губљења неакцентованих дужина у говору Срема треба посматрати у зависности од неколико чинилаца. Као први чинилац треба истаћи квалитет и квантитет акцента. Затим, питање дужина у овом говору треба посматрати у зависности од места ду-

жине: да ли је она на последњем слогу или не, па ако је на последњем — да ли је он отворен или не. Најзад, треба водити рачуна о аналогiji⁵⁶. Иначе, као основно треба истаћи да се дужине тим лакше губе што су удаљеније од акцента (*жѣнѣм*: *мѣрамѣм*) и да се од две дужине редовно губи она која није непосредно после слога на коме је акценат (*рѣдѣша* и сл.).

После силазних акцената дужина се лакше губи него после узлазних.

Дуги силазни акценат условно је губљење дужине иза себе у свим положајима у речи и на целој територији Срема (*рѣши*, *радѣм*, *дѣђѣмо*, *врѣбаца* и сл.). Ова појава није остала без последица и на саму акценатску систему. Она је довела до тога да су именице *masc. o/yo*-основа типа *ѣразник* пришле у Срему именицама типа *дѣбои* (в. т. 112. овога рада), да су именице типа *накѣвањ* пришле именицама типа *вѣковац* (в. т. 113).

После *крајког* силазног акцената, а у последњем отвореном слогу, дужина се на истоку сремске територије губи доследно (*ѣлѣвѣ*, *гѣзѣ*, *сѣјѣ*, *јѣбукѣ* и сл.); на западу има покадшто примера за чување дужине, али само оне која се налази непосредно иза акц. (*вѣнѣ*, *сѣјѣ*, *ѣрайѣ*, *ѣдѣо* према врло спорадичном *слѣмѣ*, *кѣѣ*, *ѣзѣ* и сл.). У последњем затвореном слогу чување дужине која се налази непосредно иза акцената зависи од морфолошких услова⁵⁷. Према, на пример, *жѣлѣ* дужина се скраћује и у *жѣлѣм* али се у *ѣлѣр*, *дѣлѣр*, *мѣсѣц* и сл. углавном чува и на истоку и на западу. На западу, уз то, има и облика типа *жѣлѣм* (са дужином), али они нису чести. У слогу који није последњи дужина се, ако је непосредно иза акцената ("), доследно чува и на истоку и на западу (*ѣлѣра*, *рѣдѣша*, *ѣдѣша*, *дѣнѣла* и сл.). Па и кад није непосредно иза акцената, дужина се у слогу који није последњи углавном чува (*фѣбрувѣра*, *ѣрѣдѣдѣни*, *јѣгањѣца* и сл.).

После узлазних акцената дужине се, као што смо напред истакли, боље чувају.

У последњем отвореном слогу после *крајког* узлазног акцената дужина се, ако је непосредно иза акц., на истоку Срема већином губи (*вѣдѣ*, *зѣвѣ*, *оѣлѣѣ*, *ѣонѣсѣ* према ређем *ѣмѣ*, *вѣсѣлѣ* и сл.). У западном Срему дужина се у овом положају углавном чува (*без нѣгѣ*, *рѣдѣнѣ*, *сѣдѣ* према ређем *сѣѣ*, *ѣмѣ* и сл.). Карактеристичан је случај средишне зоне северног сремског Подунавља. Ту се у категорији радног глаголског придева м. р. чува дужина контракцијом добивеног наставка *-o* (< *-ao*, *-yo*)⁵⁸. Кад није непосредно иза акц., дужина се у целом Срему у последњем отвореном слогу губи (*лѣѣѣѣ* и сл.). У последњем затвореном слогу после (') акц. дужина се, ако је непосредно иза акцената, чува и у источном и у западном Срему (*сѣкѣк*, *ѣдѣм* и сл.). У последњем затвореном слогу чување дужине која се

⁵⁶ Исп. слично за Банат код П. Ивића ЈФ XVIII 143—144.

⁵⁷ Исто у Банату код П. Ивића, о. с. 144.

⁵⁸ Исп. слично у Бачкој у Извештају И. Поповића ГЛСАН II 1, 130.

не налази непосредно иза акц. зависи од морфолошких чинилаца: док се у *размислим* дужина губи према *размисли*, докле се у *виноград* добро чува у целом Срему. У слогу који није последњи дужина се после (') чува било да је непосредно иза акцента или не и то и на истоку и на западу сремске територије (*шереვენка, извади, сазрѣва, виноградѣ, на јуџрѣње* и сл.).

У последњем отвореном слогу непосредно после *дугог узлазног* акцента дужина се на истоку углавном губи (*меџери, сѣранѣ, шресѣ* према знатно ређем *коња, из рукѣ* и сл.), док се у истој ситуацији на западу дужина углавном чува (*главѣ, коракѣ, цичи* и сл.). Кад није непосредно иза акц., дужина се у последњем отвореном слогу губи у целом Срему (*Виџићкињѣ* и сл.). У последњем затвореном слогу дужина се, ако је непосредно иза акцента ('), на истоку углавном губи (*главѣм, сечѣм*), а на западу чува (*бронзулицѣм, главѣм* и сл.). У слогу који није последњи дужина је у источном Срему факултативна (*дајемо: окојавања*), а у западном Срему се чува (*лечѣње, вршѣмо, и(з) Шаџинѣца* и сл.).

Из овог нашег излагања о Даничићевим неакцентованим дужинама може се лако уочити разлика између источног и западног дела сремске територије. Видели смо да се дужине на западу чувају у извесном броју категорија у којима су на истоку скраћене. Међутим, ми смо овде показали два екстремна случаја. Треба подвући да се из источне у западну зону не прелази нагло и одједном. Прелаз је, напротив, изванредно поступан и показује ванредно живо нијансирање сремског говора у овом правцу.

б) ДУЖИНЕ КОЈИХ НЕМА КОД ДАНИЧИЋА

26. Питање постојања у говору Срема извесног броја неакцентованих дужина којих нема код Даничића — сложено је. Оно се може груписати у ове категорије: а) специјална дуљења у сантхију типа *сѣло је*; б) дуљења пред сонантима; γ) дужина неких заменичких падежних наставака; δ) дужина првог слога падежног наставка *-ама* за *dat. - instr. - loc. pl.* именица *a*-основе. Нема никакве сумње да су дужине под а) и б) у ужем или ширем смислу фонетске природе а да су дужине под γ) и δ) — морфолошке.

а) *Дуљења у сантхију*. Говорећи о скраћивању Даничићевих неакцентованих дужина у говору Срема, казали смо да се у последњем отвореном слогу дужина у већини случајева губи — бар у источном Срему. У слогу који није последњи дужина се, и то смо истакли, у знатном броју случајева чува (осим, разуме се, иза дугог силазног акцента). Међутим, у говору Срема долази до једне нарочите појаве. Енклитика, наиме, која долази непосредно после неког парадигматског облика, чини да се последњи отворени слог самога облика не осећа у интонационом смислу као последњи. Услед тога, дужина, која би се иначе скратила кад иза тога парадигматског облика не би било енклитике, не скраћује се (*држи се, издву ме, зѣмљѣ је* и сл.). На тај начин створен је однос *зѣмљѣ: зѣмљѣ је*. Овај однос постао је у говору

Срема продуктиван. Он се пренео и на категорије у којима је крајњи вокал парадигматског облика првобитно био кратак. Одатле смо добили: *гријдија је* (Март.⁵⁹), *у равници је* (Буђ.), *село је* (Пав.), *сиромја је* (Врд., Краљ.), *срамдија је* (често), *узми га* (= ипр.; често) а одатле и *узмише* (Пав., Буђ., Шим.) итд.

Ова појава није везана само за случајеве кад се на претпоследњем слогу парадигматског облика налази кратки узлазни акценат. Исп. и: *вечера се обави* (Краљ.), *жџља ми је* (Краљ.), *гддине су њб* (Пав.) и сл.⁶⁰

Треба, међутим, истаћи да ова појава, иако је врло честа и за говор Срема врло карактеристична, није уопштена. Исто се тако, наиме, могу чути и примери *дднесе се* (Буђ.), *идстави се* (Краљ.), *идздрав се* (Буђ.) и сл. а разуме се и: *село је* (Врд., И.), *жйшо се радило* (често) и сл.

β) Дуљење *й* пред сонантом захватило је неколико категорија.

аа) Присвојна заменица *његов* има у Срему двојак облике: 1) без дужине другог слога (као код Вука): *његов* и 2) са дужином (као у поцерском⁶¹): *њџџов*. Облик са дужином и досад је у науци тумачен дуљењем пред сонантом. Треба нагласити да је уочљива квантитативна разлика између источног и западног Срема: облик без дужине чешћи је на истоку него на западу. — И С т ј. И в ш и њ бележи ову појаву за славонску Посавину (Rad 196, 157). У Ресави је *њџџов* (М. Ивковић, СЕЗБ 41, 318). Исто и на Косову и Метохији: *њџџов* (Г. Елезовић, Речник I, 469).

бб) Исту појаву у вези са квантитетом другог слога налазимо и код придевских заменица *какав*, *јакав*, *ојакв*, *онакав*. На целој територији Срема могу се срести и облици без дужине (као код Вука): *какав* и сл. и облици са дужином другог слога (као што је у поцерском⁶²): *какаџв* и сл. И овде су облици без дужине чешћи на истоку него на западу Срема. Московљевић за поцерски наводи и *некакаџв*, *никакаџв* (ib.). У овом се положају дужина у Срему уопште губи, па зато сремски говор има само Вукове облике: *некакав*, *никакав*.

сс) Присвојни придеви на *-ов* (*-ев*) и *-ин* у случајевима кад овим суфиксима непосредно претходи слог са неким од узлазних акцената (' или '), могу у говору Срема имати такође двојак облике: 1) са кратким вокалом суфикса (као код Вука): *оцов*, *јојин* и сл. и 2) са дужином суфиксовог вокала: *оџџов*, *снајјин*, *Аџјин* и сл. Већ помињана квантитативна разлика између источног и западног дела

⁵⁹ Приликом навођења материјала обично ћу уз пример означавати и место одакле је пример. Места ћу наводити скраћено: Бат. (Батајница), Берк. (Беркасово), Болъ. (Бољевци), Буђ. (Буђановци), ВР (Велики Радинци), Врд. (Врдник), Грк (Грк — Вишњићево), Деч. Доб. (Добановци), И. (Ивђија), Јак. (Јаково), Кар. (Карловчић), Краљ. (Краљевци), Лед. (Лединци), Март. (Мартинци), Мих. (Михаљевци), Мор. (Моровић), Н. (Нештин), Пав. (Павловић), Пл. (Платичево), Чал. (Чалма), Чер. (Черевећ), Чорт. (Чортаповци) и Шим. (Шимановци).

⁶⁰ Исп. за Банат ЈФ XVIII 144-145.

⁶¹ Московљевић, Поц. 50.

⁶² Московљевић, Поц. 50.

говора Срема и овде је врло изразита: облици без дужине чешћи су на истоку а знатно ређи на западу. У поцерском⁶³ и пљеваљском⁶⁴ присвојни придеви на *-ов (-ев)* и *-ин* уопште имају дуг вокал суфикса. Принциписки је слично и у Пиви и Дробњаку⁶⁵. Ову појаву бележи и Стј. Ившић за славонску Посавину (Rad 196, 156—157). На Косову и Метохији је: *Андрѝн, Анѝн* (Г. Елезовић, Речник I, 16).

dd) Број *јѝдан* у *nom sg.* такође може у Срему да гласи на два начина: *јѝдан* и *јѝдѝн* са истом територијалном репартицијом ових облика. У Поцерском⁶⁶ је *јѝдѝн*. Слично је и у Славонији (Rad 196, 156).

ее) Исти је случај и са глаголским обликом *јѝсам* одн. *јѝсѝм*. Ившић за славонску Посавину бележи *jesĕm* (Rad 196, 156).

ff) Тако је, најзад, и у *instr. sg.* именица *masc. o/ĕo*-основа: *бѝчѝм, ѝгњѝм, ѝцѝм, ѝцѝм, свѝкрѝм*, али и: *ѝцѝм* итд. Исп. у Ресави: *ѝуѝѝм* и *ѝуѝѝм* (М. Ивковић, СЕЗБ 41, 299).

γ) *Дужина неких заменичких ѝадежних насѝавака*. У *gen.-acc. sg.* личних заменица 1. и 2. л. једн. м. р. и повратне заменице, када оне у овим облицима имају данашњи кратки узлазни акценат на првоме слогу, крајњи вокал може бити: 1) кратак (као код Вука): *мѝне, ѝѝбе, ѝѝга, сѝбе*, или 2) дуг (као у поцерском⁶⁷): *мѝнѝ, ѝѝбѝ, ѝѝгѝ, сѝбѝ*. Оба су облика жива на целој територији Срема, али су Вукови облици знатно чешћи на истоку.

Исти је однос и код облика *кѝга, чѝга* одн. *кѝгѝ, чѝгѝ*.

δ) *Дужина наставка -ама*. О овоме питању в. детаљно т. 32. овога рада. Овде ћемо само поменути да су то познати случајеви типа: *књѝгѝама, мѝѝкѝама, гѝдѝнѝама* и сл. Појава је распрострањена на целој сремској територији. Треба, међутим, нагласити да, поред примера са дужином првога слога овога наставка, има и примера без дужине. И овде се, уз то, може констатовати извесна разлика између источног и западног Срема. Само је та разлика принциписки сасвим друкчија од оних о којима је досад било речи. Досада је редовно примера са дужином у свим категоријама било знатно више на западу него на истоку. Овде је обрнут случај: примери са дужином чешћи су на истоку него на западу (в. даље на наведеном месту).

Напомена. Има српскохрватских говора у којима овој дужини наставка *-ама* код именица одговара као аналогна дужина првог слога инфинитивних наставака *-аѝѝ*, *-нуѝѝ*, *-ѝѝѝ* код оних глагола који нису имали старији акценат на овим наставцима. Ове дужине код глагола у Срему нема (в. даље т. 179. овога рада).

⁶³ Московљевић, Поц. 38.

⁶⁴ Г. Ружичић, СДЗБ III 1 1—1 2.

⁶⁵ Ј. Вуковић, СДЗБ X 274—276.

⁶⁶ Московљевић, Поц. 51.

⁶⁷ о с. 49.

2) АКЦЕНТОВАНЕ ДУЖИНЕ

27. Однос акцентованих дугих и кратких слогова у говору Срема своди се на однос узлазних акцената у њему. Постоји, најпре, у говору Срема појава дуљења кратког узлазног акцената (´) у дуги узлазни (˘). Постоји, затим, у говору Срема појава скраћивања (˘) у (´). Постоји, најзад, у говору Срема појава нетипичног изговора акцената (´) и (˘) при чему се оба акцената изговарају као полудуги узлазни (бележићу га са ˇ). Појава дуљења (˘) у (´) и скраћивања (˘) у (´) узрочена је углавном фонетским условима или је изазвана аналогијом. Појава полудугог узлазног акцената последица је нетипичног изговора узлазних акцената.

а) ДУЉЕЊЕ КРАТКОГ УЗЛАЗНОГ АКЦЕНТА У ДУГИ УЗЛАЗНИ

28. Известан број именица fem. *a*-основе типа *вѡда* колеба се између овог акценатског типа и типа *глава*. Код њих се у ствари кратки узлазни дуљи у дуги узлазни:

<i>бѡрба</i> (Врд., Јак., Н., Март., Чал.), <i>бѡрбу</i> (Чорт., Јак., Март.), у <i>бѡрби</i> (Чорт., Шим., Деч, Кар., Н.), <i>бѡрбе</i> (= pl.; Чорт., Чер., Март.), у <i>бѡрбама</i> (Бат. bis, Чер., Мор., Грк)	<i>бѡрба</i> (Бат.), <i>бѡрбу</i> (Бат., Деч, Грк), у <i>бѡрби</i> (Бат., Чал.)
за <i>вѡжњу</i> (Кар.)	<i>вѡжња</i> (Шим.)
<i>змија</i> (Буђ., Н.), <i>змију</i> (Буђ.), <i>змије</i> (Буђ.)	<i>змија</i> (И., Деч, Берк.)
<i>каѡфу</i> (И., Деч), <i>каѡфе</i> (Доб., Март.)	<i>каѡфа</i> (Буђ.)
<i>нѡшња</i> (Пав., Врд., Краљ. bis, И., Шим. bis, Доб., Јак., Деч, Кар., Мих., Бољ., Март. bis, Чер. bis, Мор., Грк), <i>нѡшњи</i> (Бат.), <i>нѡшњу</i> (Врд., Деч), <i>нѡшње</i> (= pl.; Буђ.)	<i>нѡшња</i> (Буђ., Деч, Доб., Н.), <i>нѡшње</i> (= pl.; Пав.)

Познато је да се у појединим говорима српскохрватским кратки узлазни акценат, кад се налази на претпоследњем слогу, а испред слога са кратким вокалом, дуљи и дуги узлазни — доследно и без изузетка. То је тзв. кановачко дуљење. Могло би се претпоставити да се и у наведеним примерима из Срема налазе трагови ове појаве. Та претпоставка, међутим, била би погрешна. Сваки од наведених примера, наиме, има друго објашњење. Тако, код именице *бѡрба* одн. *бѡрба* у питању је дуљење пред сонантом [исп. код И в ш и ћ а за славонску Посавину⁶⁸: *sárma* (Siče), *sarmā* (Babina Greda), *sárma* (Vođinci)]. Именица *змија* гласи у поцерском⁶⁹ и дубровачком⁷⁰ *змија*; исп.

⁶⁸ Rad 196, 154. и Rad 197, 30.

⁶⁹ Московљевић, Поц. 2.

⁷⁰ Die Betonung 91.

и прчањско⁷¹ *zmiĵa*. Милко Поповић (ZslPh VI 352) за Жумбрак такође бележи *zmiĵa*. У наведеним говорима, дакле, ова је именица сасвим прешла из типа *вдда* у тип *глава*. Међутим, да акценат *змија* или сл. у црногорским Решетаревим говорима није једини, за доказ може да послужи озринићко *змија*⁷². Сличних, дакле, колебања или прелаза из једног типа у други има — што се тиче именице *змија* — и у другим српскохрватским говорима. Именица *кафа* често се чује и са (') и са ('). Што се тиче именица *вдџња* одн. *вџња* и *ндџња* одн. *ндџња* колебање код њих блиско је Вуковићевом *џаџња* и *џиџња* у Пиви и Дробњаку⁷³ (исп. и *кљдџња*, *џиџња*, *џаџња* у Озринићима⁷⁴).

Именица *синовац* има двојак акценат пом. sg.: а) *синџац* (као код Даничића) и б) *синџац*. Овај други акценат настао је по угледу на косе падеже где је данашњи акцентовани слог продужен пред сонантом. — Из истих разлога именица *удџац* доследно у Срему има (') у пом. sg. (в. т. 89. овога рада).

Напомена. О појединим случајевима колебања извесних речи између (') и (') које није у вези са овде поменутиим фонетским условима, као и о дефинитивном прелажењу неких речи из каквог акц. типа са (') у тип са ('), биће речи на одговарајућим местима овога рада.

б) СКРАЂИВАЊЕ ДУГОГ УЗЛАЗНОГ АКЦЕНТА У КРАТКИ УЗЛАЗНИ

29. Узроци овој појави су различити. Тако је, нпр., у језичком осећању Сремаца чврсто укоревен Вуков акценат именице *бѣрба*: *бѣрба* (Пав., Бат., Шим., Доб., Кар., Чер., Берк., Мор., Грк), *бѣрбѣ* (Мор.), *бѣрбу* (Лед.), у *бѣрби* (Н.), *бѣрбе* (=pl.; Пав., Бољ., Н.). Међутим, могу се чути и примери са ('): *бѣрба* (Врд.), у *бѣрбу* (Пав.), у чему несумњиво треба видети регресивну аналогију према односу *бѣрба* — *бѣрба* (исп. код. Ившића за славонску Посавину⁷⁵ *главња*, *главњу*).

Код именица типа *живинче* поред (') у пом. sg. јавља се и (') по угледу на косе падеже: а) *марџинче* и б) *марџинче* (в. т. 140. овога рада).

Посебно је карактеристичан случај именица *о/џо*-основа мас. акценатског тита *кџац*. Секундарно дуљење кореновог вокала пред сонантом може код ових именица у говору Срема из косих падежа да продре и у пом. sg. Отуда колебање типа *лџац* — *лџац*. Али у Срему постоји и регресивна аналогија: поред *лџац* јавља се и *лџац* аналогијом према *лџац* (в. детаљно т. 69. овога рада).

30. Instr. sg. именице *рука* може у Срему да гласи поред *рукџм* одн. *руком* још и *рукџм* (Пл., Чал.). Исто тако gen. sg. ове именице

⁷¹ loc. cit.

⁷² ib.

⁷³ J. Вуковић, СДЗБ X 229.

⁷⁴ Die Betonung 91.

⁷⁵ Rad 196, 154.

често гласи *рѹкѣ*. За овај облик *gen. sg. (рѹкѣ)* могло би се рећи да је настао према *рѹкѹ*. Али ми се чини да ни за акценат *рѹкѣ* као ни за акценат *рѹкѣм* не треба губити из вида ни утицај *dat.-instr.-loc. pl. рѹкама* (и. сл.), одн. пропорције *рѹкама: нѡгама = рѹкѣ: нѡгѣ* или сл.

с) ПОЛУДУГИ УЗЛАЗНИ АКЦЕНАТ

31. Изговор кратког узлазног акцента у говору Срема понекад није довољно типичан, па се овај акценат може изговорити и као нешто мало продужен. У таквом случају, заправо, може се говорити о полудугом узлазном акценту (°). Овај акценат, међутим, треба строго разликовати од кановачког правог дугог узлазног акцента, и то пре свега зато што се полудуги акценат среће не само у кановачком положају, него и уопште⁷⁶. Примери: *нѡшња, цѣйеле, Мѡрѣйнци* и сл. Ово дуљење није ни нарочито често ни обавезно.

Исто тако се ни дуги узлазни акценат не изговара увек типично, већ као нешто краћи акценат (°): *бѣвало, вѣћи, ѣрѡрок*. Разуме се да ни ово скраћивање није ни нарочито често ни обавезно.

II. Акценат појединих врста речи

1) ИМЕНИЦЕ

A-ОСНОВА

32. Као једину општију особину свих именица којом се оне у говору Пиве и Дробњака разликују од Даничића и Вука, проф. Ј. Вуковић наводи⁷⁷ дужину првога слога наставка *-ама* за *dat.-instr.-loc. pl. именица ж. р. а-основе*. Познато је да је Решетар ову особину констатовао⁷⁸ у говорима Црне Горе и Боке, дајући примере именица код којих наставку *-ама* претходи кратки силазни акценат: *рѣшкѡта, вѣлѡта, кѡвѡта, сѡблѡта* и сл. Вуковић, међутим, наводи да се дужина првог слога наставка *-ама* у говору Пиве и Дробњака не ограничава само на примере у којима јој непосредно претходи кратки силазни акц., него да та дужина долази у свим случајевима именица ж. р. на *а* где непосредно пред наставком *-ама* не долази кратки или дуги узлазни акценат⁷⁹. Вуковић, уз то, додаје: „Али ваља знати да нису необични (више у Пиви, чини ми се, него у Дробњаку) и примери без ове дужине, и још то да је обичније чување дужине у случајевима кад су речи акцентоване кратким низлазним акцентом“ (*loc. cit.*).

⁷⁶ Биће да је ова појава и навела ауторе који су раније писали о војвођанским говорима да истичу кановачки акценат као једну од врло карактеристичних особина тих говора. Детаљна и прецизна испитивања војвођанских говора, међутим, доказала су да кановачког акцента нема у целој Војводини сем југоисточног Баната чији говор, у ствари, и није шумадијско-војвођанског типа (за Банат в. П. Ивића, ЈФ XVIII 143; за Бачку И. Поповић, ГлСАН I 3, 484; за Срем ЈФ XX 278).

⁷⁷ СДЗб X 187. и 225—227.

⁷⁸ Die Betonung 33—34.

⁷⁹ СДЗб X 226.

У говору Срема стање је, што се тиче именица са кратким силазним, као у Пиви и Дробњаку. Примера са дужином знатан је број:

вѣлѣма (И., Бат., Шим., Кар., Пл., Чал.), *вѣћкѣма* (Кар.), *гѣћѣма* (Пав., Чорт., Лед., Јак.), *гѣбљѣма* (Шим.), *жѣлѣма* (Шим.), *жѣцѣма* (Доб.), *књѣгама* (Буђ.), *крѣшкѣма* (Лед.), *илѣма* (Кар.), *о ѣрѣчѣма* (Врд., Буђ., Лед., Деч), *сѣбљѣма* (Шим.), *Сѣсѣма* (Чорт.), *ѣо слѣвѣма* (Пав., Буђ.), *у сѣбѣма* (Јак.), *у сѣкњѣма* (Мих.), *у чѣзмѣма* (Лед., Мих.), *чѣкѣма* (Деч), *у шѣкѣма* (Доб.), *у шѣдлѣма* (Лед.), *шѣвѣма* (Чер.), *шѣмама* (Мих., Јак., Чер., Н.), *ѣд кућѣма* (Чорт., Бат., Бољ.), *на ѣвѣма* (Лед.), *ѣо слѣвѣма* (Шим., Доб.), *на фрѣнѣлѣма* (Деч), *ѣу чѣзмѣма* (Деч), *ѣд шумѣма* (Чорт., Шим., Мор.),—

ѣвѣлѣма (Чер.), *ѣлѣнѣма* (Мих., Јак.), *ѣдмѣлѣма* (Шим.), *зѣвѣнѣма* (Чорт.), *ѣбѣлѣма* (Шим.), *ѣдшѣлѣма* (Лед. bis, Чер., Шим., Грк), *ѣрѣцѣрѣма* (Бољ.), *ѣрѣсѣнѣма* (Март.), *ѣвѣдѣма* (Бат., Шим.), *ѣдѣлѣлѣма* (Бољ.), *ѣкѣшѣма* (Буђ., Чер.), *ѣдѣшѣкѣма* (Доб. bis, Шим., Чал.), *нѣмерѣма* (Шим.), *ѣдѣшѣчѣма* (Доб.), *ѣу-сѣшѣрѣма* (Берк.), *рѣдушѣма* (Лед. bis, Пл., Доб.), *чѣкѣширѣма* (Чорт.), *чѣрѣлѣма* (Јак.),—

ѣдѣнѣма (Шим. bis, Чер.), *ѣрѣшѣчѣма* (Јак.), *ѣбѣукѣма* (Лед.), *нѣвинѣма* (Деч), *ѣдѣрѣнѣма* (Бат.), *ѣшѣцѣма* (Шим.), *ѣшѣлѣма* (Бат., Доб.), *ѣсѣшѣшѣма* (Бат.),—

ѣбѣанѣшѣма (Кар.), *ѣрѣамѣшѣма* (Чер.); — *ѣѣшѣрѣчѣма* (Бат.),—

ѣвѣдѣнѣшѣма (Кар.), *ѣмѣшѣнѣшѣма* (Чер.), *ѣлѣшѣшѣшѣма* (Шим.), *сѣндѣшѣшѣма* (Шим.).

Разуме се да има и примера без дужине:

бѣрама (Чал.), *вѣлама* (Мор.), *гѣћама* (Берк., Мор., Грк), *књѣгама* (Мор. bis), *кѣћама* (Пав., Чал., Мор. bis), *нѣвама* (Лед., Мор.), *Сѣсама* (И.), *сѣдѣбама* (Врд., Краљ., Буђ.), *сѣбама* (Буђ.), *сѣдѣјама* (Бат.), *шѣдѣлама* (Јак.), *шѣдѣлѣма* (Мор.), *шѣдѣшѣма* (Грк),—

дѣмѣјама (Деч), *дѣлѣнама* (И., Берк.), *ѣдшѣлѣма* (Чал.), *ѣу-сѣшѣрама* (Деч), *слѣбѣнама* (Март.), *сѣдѣшѣнама* (Лед.),—

ѣдѣводама (Грк), *ѣрѣшѣма* (Грк), *нѣвинама* (Пав.),—
ѣрѣчѣвинама (Пав.), *сѣкерѣшѣма* (Мор.).

Већ смо истакли да се може констатовати извесна разлика између источног и западног дела Срема с обзиром на однос примера са дужином и без ње. Наиме, примери без дужине чешћи су на западу сремске територије него на истоку. То се лепо види из наведеног материјала. Када се има у виду чињеница да се неакцентоване дужине уопште боље чувају у западном Срему него у источном (в. т. 25. и даље), јасно је да у случају наставка *-ама* не може бити речи о скраћивању дужине првога слога тога наставка. Узрок оваквој географској репартицији облика са дужином и без ње треба тражити у структури и природи становништва Срема. У овоме правцу, пак,

карактеристично је да дужину првога слога наставка *-ама* не познају ни поцерски ни посавски славонски говор. Треба међутим нагласити да ову појаву помиње и Милија Станић за говор црногорског племена Ускока⁸⁰. Данило Вушовић⁸¹ за говоре источне Херцеговине које је испитивао не помиње изричито ову појаву, али пример *главњама* (loc. cit.) јасно показује да ње има на том терену. Васо Томановић у својој докторској дисертацији „Акцент у говору села Лепетана“⁸² такође не говори исцрпно о овој појави, али се на стр. 62. његове студије налази пример *Туркињама* који показује да и у говору села Лепетана ова појава постоји. Она, разуме се, постоји и на осталој територији Војводине (исп. *по ндиши њзрекџама* из Крстура у Банату код П. Ивића, ЈФ XVIII 150).

Проф. Вуковић с правом прихвата мишљење Лескина и Белића (супротно, иначе, Решетареву) да је дужина овога наставка стара⁸³.

а) ДВОСЛОЖНЕ ИМЕНИЦЕ

α) *шии вџда* (Дан. 6)

33. У Вука је *жџџа*, *лџла*. У Срему се ове две именице колебају између типа *вџда* и типа *књџга*:

жџџа (Чер.), *са жџџом* (И.), — *жџџа ми је* (Краљ.); *лџлџ* (Кар.), *лџлу* (Буђ. bis), *лџле* (= pl.; Март.) — *лџла* (Буђ., Деч), *лџлу* (Буђ., Чорт., Бат., Деч), *лџлом* (Буђ.).

Од осталих дијалеката у пљеваљском⁸⁴ је *жџџа* (ретко *жџџа*); у поцерском⁸⁵ *жџџа*; у Жумберачком *џџа*, *лџла* (ZslPh VI 352); исп. и *џџга* у Пиви и Дробњаку⁸⁶, прчањском⁸⁷ и озринићком⁸⁸ и сл.

У вези са именицом *снаџа* треба рећи ово. Као што је познато, *х* се у говору Срема губи⁸⁹. После губљења *х*, хијат се код именице *снаџа* у пом. sg. у највећем броју случајева отклања контракцијом. Отуда *сна* као најчешћи облик пом. sg. Али, у пом. sg. не мора доћи до контракције. Хијат се може уклонити и секундарним *ј*: *снаја* (Лед., Мор.). — Иначе, именица *снаџа* иде по акценатском типу *вџда*:

снајџе (Март., Берк.), *снајџи* (Мих., Н., Март., Грк), *снаџу* (Пав., Краљ., Чорт., Лед., Бат. bis, Доб. bis, Шим. bis, Деч, Грк), *снајју* (Март.), *снају* (Грк), *са снајџом* (Лед., Грк), *снајје* (= pl.: Пав.), *снајама* (Шим.).

⁸⁰ ГлСАН V 2, 329.

⁸¹ СДЗБ III 46.

⁸² ЈФ XIV 59—141.

⁸³ СДЗБ X 226—227.

⁸⁴ СДЗБ III 136.

⁸⁵ Московљевић, Поц. 2.

⁸⁶ СДЗБ X 231.

⁸⁷ Die Betonung 92.

⁸⁸ ib.

⁸⁹ в. ЈФ XX 281—282; детаљно у т. 258—263. овога рада.

34. Даничић наводи извештан број именица које имају стари ("") у асс. sg. Из Срема имам ове примере једнаке Даничићевим:

вѡду (свуда), *гѡру* (Пав.), *Фрѡшкѡ гѡру* (Деч, Кар., Бољ., Чер.), *дѡску* (Мих.), *дѡцу* (свуда), *жѡљу* (свуда), *зѡмљу* (свуда), *зѡру* (Лед., Шим.), *ѡглу* (Чер.), *кѡсу* (И., Краљ., Чорт., Лед., Шим., Чер., Берк., Грк), *лѡзу* (Чорт. bis, Доб., Чал. bis), *мѡглу* (Март.), *ѡ међу* (Н.), *мѡшлу* (Јак.), *нѡгу*, *рѡју* (Мих.), *рѡсу* (Бат., Деч, Март., Берк., Грк), *чѡју* (Бољ.).

Ова промена позната је свим млађим новоштокавским говорима. Постоје, додуше, разлике у појединостима. Срем се подудара са Поцериним у погледу именице *смѡла* и *глоба*; и у Срему и у Поцерини⁹⁰ асс. sg. ових двеју именица гласи *смѡлу*, *глобу*.

Међутим, у Срему сам записао још извештан број именица са ("") у асс. sg. које Даничић не наводи: *ѡду* (Чер., Н.), *сѡѡзу* (Мор.), *сѡрѡву* (Пав.), *сѡју* (Лед.), *шѡску* (Краљ., Лед.).

Уз то, поред горе наведених облика *гѡру*, *лѡзу*, *сѡју* имам и примере са (') у асс. sg.: *гѡру* (Пав.), *Фрѡшкѡ гѡру* (Мих., Деч), *лѡзу* (Лед.), *сѡју* (Мор., Грк). Исп. у Пиви и Дробњаку⁹¹ *рѡју* — *рѡју*.

35. Даничић наводи dat. sg. са ("") од ове три именице: *вѡди*, *дѡци*, *зѡмљи*. У дијалектима има још именица са ("") у dat. sg. У Срему, међутим, овај је облик редак. Једино за dat. sg. *дѡци* имам потврда из свих места. То је данас лексички акценат.

36. У пом.-асс. pl. стари ("") почетног слога имају у Срему, као и код Даничића, најпре оне именице које овај акц. имају и у асс. sg.:

вѡде (Лед., Кар., Јак., Бољ., Мих., Мор., Грк), *глобе* (И.), *дѡске* (Пав., Мор.), *зѡмље* (Лед., Н., Бољ.) *кѡсе* (Лед., Доб., Бољ.), *лѡзе* (Чер., Чал., Мор.), *мѡшле* (Грк), *рѡсе* (Деч., Кар.).

Исп. и *ѡде* (Н.).

Даничић, уз то, наводи и ове примере са ("") у пом.-асс. pl.: *бѡхе*, *змије*, *мѡхе*, *ѡдѡше*, *снѡхе*, *сѡзе*, *чѡле*. Из Срема имам:

бѡве (Кар.), *змије* (Буђ.), *мѡве* (Бат., Шим., Кар., Мор.), *снѡје* (Пав.), *сѡзе* (често), *чѡле* (Берк., Мор.), *ѡчѡле* (Доб., Мор.).

37. Gen. pl. именице *нѡга* гласи код Даничића: *нѡгѡ* и *нѡгѡ*. У Срему нема *нѡгѡ*. Говори се: *нѡгѡ* (ређе) и *нѡгѡ* одн. *нѡгѡ* (чешће):

нѡгѡ (Буђ.), *исѡд нѡгѡ* (Буђ.), *с ѡгови нѡгѡ* (Мор.), — *ѡко нѡгѡ* (И.), *крађи нѡгѡ* (Лед.), *крађици нѡгѡ* (Лед.), *ѡко нѡгѡ* (Краљ.), *чѡло нѡгѡ* (Шим. bis), *без нѡгѡ* (Кар.).

38. Преношење акцента на проклитику исто је као код Даничића, само што има и примера са непренесеним акц.: *на кѡсу* (Краљ.) и сл.

⁹⁰ Московљевић, Поц. 2—3.

⁹¹ СДЗб X 228.

β) *иий глава* (Дан. 4)

39. Известан број именица колеба се у говору Срема између типа *глава* и типа *књи́га*. То колебање такве је природе да се и именице типа *глава* могу јавити са ("), а исто тако и именице типа *књи́га* са (').

За именице типа *глава* имам ове примере: *дд̄ ӣѣ дб̄лѣ* (Март.) — *дн̄у дд̄лу* (Доб.); *на̀на* (Пав.) — *на̀на* (Пав.). — У ВРј нема именице *вика* („грахорица“), тако да не знам шта би јој био основни акценат. Међутим, с обзиром на то да се у већини сремских места ова именица јавља са ('): *ви́ка* (Чорт., Лед., Н., Чал.), можемо узети да јој је то основни акценат. Али, она се јавља и са ("): *ви́ка* (Пав., Бат.).

За именице типа *књи́га* имам ове примере:

<i>ба̀ћа</i> (Јак.)	:	<i>ба̀ћа</i> (Јак.)
<i>кр̄уна</i> (Пл., Берк.), <i>кр̄у-</i>	:	<i>кр̄унѣ</i> (Пав., Март.),
<i>нѣ</i> (Бољ., Чал., Чер.),		<i>кр̄уне</i> (=р1.; Март.),
<i>кр̄уну</i> (Јак., Чер.,		<i>кр̄унă</i> (Шим., Н.).
Берк., Март.,		
Мор.), <i>кр̄уне</i> (=		
р1.; Пав., Чал.),		
<i>кр̄унă</i> (Краљ.,		
Буђ., Деч, Март., Лед.)		

За известан број личних имена такође сам констатовао колебање између (") и ('):

<i>Ба̀џа</i> (Шим., Чер.)	:	<i>Ба̀џа</i> (Чал.), <i>Ба̀џи</i> (Мих.)
<i>Бѣ́ка</i> (Буђ., Јак., Чал., Н.)	:	<i>Бѣ́ка</i> (Пав., Врд., Лед., Доб., Деч., Мих.), <i>Бѣ́кѣ</i> (Пав. bis, И., Деч), <i>Бѣ́ку</i> (Грк bis.)
<i>Бу̀ра</i> (Пав., Мих., Н.),	:	<i>Бу̀ра</i> (Пав., Врд. bis., Буђ.,
<i>Бу̀рѣ</i> (Кар.)		Лед., Март.), <i>Бу̀ру</i> (Јак.)
<i>Жи́ка</i> (Пав.), <i>Жи́ки</i> (Пав.)	:	<i>Жи́ка</i> (Буђ., Бат., Шим. bis., Кар., Бољ.), <i>Жи́кѣ</i> (Јак.), <i>Жи́кѣ</i> (Кар.), <i>Жи́ки</i> (Доб.)
<i>Јѣ́ва</i> (Лед.)	:	<i>Јѣ́ва</i> (свуда)
<i>Ла̀ла</i> (Март.)	:	<i>Ла̀ла</i> (И., Доб., Деч, Н.), <i>Ла̀ле</i> (И.), <i>Ла̀ли</i> (И.)
<i>Ми́џа</i> (Шим.)	:	<i>Ми́џа</i> (Чер.)
<i>Ми́ћа</i> (Лед.)	:	<i>Ми́ћа</i> (Лед.)
<i>Ми́ша</i> (Пав., Буђ. bis, Шим. bis, Доб., Деч, Лед., Н.)	:	<i>Ми́ша</i> (Пав., Доб.)
<i>од Нѣ́гѣ</i> (Кар.)	:	<i>од Нѣ́гѣ</i> (Кар.)
<i>Нѣ́ша</i> (Н. bis.)	:	<i>Нѣ́ша</i> (Н. bis), <i>Нѣ́ши</i> (Н. bis.)
<i>Ни́џа</i> (Пав.)	:	<i>Ни́џа</i> (Пав.)
<i>Пе́рса</i> (Берк.)	:	<i>Пе́рса</i> (Шим.)
<i>То̀ша</i> (Чер.)	:	<i>То̀ша</i> (И., Пав., Чорт., Лед., Чер., Чал., Н.), <i>То̀шиѣ</i> (И.), <i>То̀шиѣ</i> (Берк.), <i>То̀ши</i> (Н.).

Стиче се утисак да ово колебање личних имена није ограничено на утврђен број одређених имена. Тако је свакако само случај разлог што се у мом материјалу налази једино облик типа *Гаша* (Н. bis.); несумњиво у Срему постоји и тип *Гаша*.

А затим, ово колебање личних имена посебне је врсте. Акцент је овде у извесном смислу диференцијални знак за значење. Наиме, у већини случајева имена са (˘) осећају се као друга имена према онима са (˙). У ствари ако се оба акценатска типа нађу употребљена за једно исто лице, то је само стога што је један акценатски тип у употреби код једног а други код другог учесника у говору. Једно лице у своје говору употребљава за одређену особу само један од ова два акценатска типа.

Појаву дефинитивног преласка појединих именица типа *глава* у тип *књига* помињу М. Ђ. Милићевић за подрински округ (*шдрба*, *чдрба*⁹²), Д. Вушовић за источну Херцеговину (*јџла*, *шдрба*⁹³), Ј. Вуковић за Пиву и Дробњак (*јџла*, *шдрба*⁹⁴); исп. и код Ившића за славонску Посавину: *na tãčkata odvëzla* (D. Lipovac) према *tãčke* у Ivek. гјечп.⁹⁵, *шдрба* (Račinovci) али и *шрба* (Dolina, Kaniža, Varoš, Rajevo selo i drugdje⁹⁶). Н. Симић каже да се *јџла* говори „у читавом негдашњем банском округу, као и у добром дијелу слунјскога“ а да се *јџла* говори у Лици (NVj VIII, 107). Колебање извесног броја именица између ова два типа констатовао је Г. Ружичић у пљеваљском говору⁹⁷).

Сремска ситуација код личних имена поклапа се са ситуацијом у говору Пиве и Дробњака⁹⁸).

40. У Вука је *баиџа*. У Срему: *баиџа* (*баиџа*) и *баиџа* (*баиџа*). У Поцерини је само *баиџа*⁹⁹; у Славонији: *и баџи* (Zdenci), *дд баџи* (Podvinje)¹⁰⁰; у пљеваљском: *баиџа*, *баиџа* и *баиџа* („ређе“).— У Вука је *Лука* и *Луко*. У Срему, пре свега, познат је само облик са *-а*. А затим, ово лично име у говору Срема има и акценат *Лука* и акц. *Лука*. Први је више карактеристичан на западу сремске територије, други на истоку.

41. Даничић наводи ове примере са старим (˘) на првом слогу у асс. sg.: *вјјску*, *главу*, *глављу*, *грџну*, *грџду*, *дјушу*, *зјму*, *ијџу*, *рјуку*, *срџду*, *сјрџну*. Поред тога, Даничићу се чини да следеће именице у асс. sg. имају и (˙) и (˘): *браду* и *браду*, *врбу* и *врбу*, *кљују* и *кљују*, *сјџену* и *сјџену*.

⁹² Кнежевина Србија, Бгд. 1876. књ. I 571.

⁹³ СДЗБ III 46.

⁹⁴ СДЗБ X 231.

⁹⁵ Rad 197, 30. Као што, уосталом, и Ившић наводи, и у ВРј је *шдрба* и у загради *шдрба*.

⁹⁶ loc. cit.

⁹⁷ СДЗБ III 139.

⁹⁸ СДЗБ X 229.

⁹⁹ Московљевић, Поц. 3.

¹⁰⁰ Rad 196, 158.

У сремском говору, пре свега, именицу *главња* нисам чуо. Затим, именица *снага*, коју Даничић не наводи, има, као и у ВРј и плевалском¹⁰¹, асс. sg. *снагу*. После, именица *брада*, има, као и у поцерском¹⁰², само *браду* (Пива и Дробњак¹⁰³: *браду* и ређе *браду*). Најзад, опет као и у поцерском¹⁰⁴, и у говору Срема нешто је већи број именица које имају дублетски акценат у асс. sg.

Даћу, најпре, примере именица у којих сам записао асс. sg. само са (˘):

браду (Доб., Лед., Н.), *војску* (свуда), *главу* (И., Лед., Пав., Краљ., Буђ. bis, Шим. bis, Чал., Март., Грк), *грању* (Шим., Лед.), *грѣду* (Јак.), *душу* (Пав., Бољ.), *зиму* (свуда), *иѣиу* (Краљ., Шим.), *руку* (свуда), *снагу* (Шим. bis, Н.), *среду* (= „die Mitte“, „der Mittwoch“; Лед., Шим., Мих.), *сиѣрању* (свуда).

Износим, затим, примере именица са дублетским акценатом у асс. sg.:

врбу (Пав.) — *врбу* (Краљ.), *клују* (Доб.) — *клују* (Лед., Март.), *корују* (И., Бат.) — *корују* (Чер.), *рању* (често) — *рању* (Лед.), *иѣраву* (Буђ. bis, Шим. bis, Чер., Н., Грк) — *иѣраву* (Бољ.).

42. У Срему нисам нашао примера са старим (˘) у dat. sg.

43. Оне именице које код Даничића имају у пот.-асс. pl. стари акценат почетног слога, имају га и у Срему. Једино именица *иѣиа* има дублетске акц. облике: *иѣиѣ* (Јак.), *болѣдѣ ме иѣиѣ* (Доб.).

Срем се слаже са Даничићем и у случају именица које само у пот.-асс. pl. имају стари акценат почетног слога:

виѣ (Бољ., Чер., Март.), *гује* (Буђ.), *муње* (Март.), *овце* (свуда), *свиње* (свуда), *срне* (Чорт., Пл., Чер. bis., Берк., Мор.), *сиѣрѣѣ* (Шим.), *иѣрбе* (Март. bis, Грк).

Треба, међутим, нагласити да за именице *јѣла* и *куѣла* немам потврде јер ове именице нису тако честе у свакодневном народном говору. Облик *сиѣрѣѣ* (Шим.) у ствари је из једне народне песме саопштене у врло оштећеном облику. И ова је реч ређа у свакодневном говору. — Именице *слѣга* и *иѣрава* имају двојак акц. у пот.-асс. pl. (в. ниже).

Судећи према примеру *сиѣне*, Даничић¹⁰⁵ изгледа да за именице које у асс. sg. имају двојак акценат, претпоставља у пот.-асс. pl. само (˘). У Срему прве три сам записао такође са (˘): *браде* (Деч), *врбе* (Кар.), *клуѣ* (Врд.). За четврту немам потврде. — Уз то, поред наведених Даничићевих, у Срему сам записао још изванредан број именица само са (˘) у пот.-асс. pl. — То су: *коруѣ* (Грк), *куѣѣ* (Н.), *иѣнѣ* (Чорт., Краљ., Буђ.), *реке* (Чер.), *циѣѣ* (Буђ., Јак., Берк.).

¹⁰¹ СДЗБ III 137—138.

¹⁰² Московљевић, Поц. 4.

¹⁰³ СДЗБ X 230.

¹⁰⁴ Московљевић, loc. cit.

¹⁰⁵ Даничић, Акц. 5.

Даничић не говори ништа о томе да ли некоје именице могу имати двојак акценат у поп.-асс. рл. (као што је случај са асс. sg.). О томе, уосталом, говори једино Д. Вушовић¹⁰⁶. У Срему, као и у источној Херцеговини, има извештан број именица са дублетским акцентом у поп.-асс. рл. То су, најпре, *моба*, *шрѹба*, *Шваба*: *мобе* (Шим., Бољ.) — *мобе* (Пав., Јак., Бољ., Март.), *шрѹбе* (Шим.) — *шрѹбе* (Март.), *Швабе* (Пав., Јак. bis) — *Швабе* (Пав., Краљ., Буђ., Јак., Бољ., Чер., Март. bis, Чал. bis, Н.). Овде, затим, иде и именица *йѣша* (в. горе). Најзад, овамо иду и *слѹга* и *шрѹва*: *слѹге* (И., Берк., Н., Јак.) — *слѹге* (Берк., Грк), *шрѹве* (Буђ., Лед., Чер. bis, Бат. bis, Доб., Бољ., Јак., Март., Берк. bis, Мор.) — *шрѹве* (Чал., Грк). Именица *слѹга* има у источној Херцеговини¹⁰⁷ исте акценте у поп.-асс. рл. Именица *шрѹва* има у поцерском¹⁰⁸ и пљеваљском¹⁰⁹ у поп.-асс. рл. ('): *шрѹве*.

44. И у Срему се акценат gen. рл. помера према крају кад се између два сугласника јави непостојано *a*: *оваца* (Пав., Шим. bis) и сл. Међутим, облици *главања*, *шораба* страни су говору Срема. — Именица *рука* има у gen. рл.: *рукѹ* (Шим., Мор.), *из рукѹ* (Чер.), *без рукѹ* (Кар.). Именица *слѹга* има у gen. рл. *слѹгѹ* (Мор.), *слѹгѹ* (Пав.) и *слѹга* (Шим. bis). Код Даничића је *рукѹ*, *слѹгѹ*, *рукѹ*, *слѹга*. У поцерском¹¹⁰ је *главѹи*, *шорби*, *рукѹ*, *слѹгѹ*. У славонској Посавини: *рукѹ* али и *рукѹи*¹¹¹. У Пиви и Дробњаку: *рукѹ* (који пут *рукѹ*), *слѹгѹ*¹¹². У пљеваљском¹¹³ облици *главѹи* и *шораба* такође нису обични; именица *рука* има у gen. рл. *рукѹ*. У жумберачком: *слѹгѹ*, *рукѹ* (ZslPh VI 356).

45. Што се тиче акцента dat.-instr.-loc. рл. ситуација у Срему изгледа овако.

Потврђени су, најпре, Даничићеве примери са ('):

брадама (Пав.), *грѹнама* (Бат.), *рукама* (Бат., Доб., Шим. bis, Јак., Кар., Чер., Берк.), *свињама* (Пав. bis, Врд., Бат., Доб., Буђ., Шим., Кар., Мор.), *сирѹнама* (Пав.).

За именицу *главѹи* немам потврде (в. т. 41). Именица *лука* ретко се чује као и у поцерском¹¹⁴. Именице *овца* и *слѹга* имају двојак акц. Именице *сѹвна* и *сѹрѣла* ретке су.

Поред Даничићевих, забележио сам и следеће примере са ('): *шорбама* (Краљ., Бат.), *Швабама* (Лед., Бат., Деч, Чал.).

Знатан је број именица које имају и (') и ('). Ту су, пре свега, именице *овца* и *слѹга*: *овцама* (Шим. bis, Доб., Јак., Чер.) — *овцама* (Доб., Н.), *слѹгама* (Пав.) — *слѹгама* (И.). А затим:

¹⁰⁶ СДЗБ III 46.

¹⁰⁷ loc. cit.

¹⁰⁸ Московљевић, Поц. 3.

¹⁰⁹ СДЗБ III 138.

¹¹⁰ Московљевић, Поц. 4.

¹¹¹ Rad 197, 27.

¹¹² СДЗБ X 231.

¹¹³ СДЗБ III 138.

¹¹⁴ Московљевић, Поц. 4.

бáшїи́ама (Шим. *bis*, Доб., Кар.) — *бáшїи́ама* (Јак., Берк., Мор.), *блúзама* (Шим.) — *блúзама* (Чер.), *бóрама* (Јак.) — *бóрама* (Јак.), *брáздама* (Шим.) — *брáздама* (Деч), *вóјскама* (Бољ.) — *вóјскама* (Бољ.), *дóљама* (Доб.) — *дóљама* (Врд., Чер.), *звéздама* (Пл.) — *звéздама* (Пав., Краљ., Мор.), *кóриама* (Бат.) — *кóриама* (Пав., Чал., Грк.), *снáгама* (Берк.) — *снáгама* (Јак.), *цéнама* (Пав.) — *цéнама* (Врд.).

46. Преношење акц. на проклитику — као код Даничића, једино што има и примера са непренесеним акц.: у *гла́ву* (Шим.), за *зй́му* (Пав.) и сл.

γ) *и́ишї књй́га* (Дан. 8)

47. Именица *млїи́н* може у Срему да буде и fem. и тада иде по типу *књй́га*: *млїна́* (Доб.), на *млїну́* (= асс. sg.; Доб., Јак.), у *млїни́* (Пав.), *млїне́* (= пом.-асс. pl.; И.).

48. Акценат појединих падежа — као код Даничића. Преношење акц. — такође као код Даничића, једино што има и примера са непренесеним акц.: у *бáђу* (И.), за *й́шу* (Буђ.), на *ђй́у* (Пав.), *мед рáшїе* (Чорт.) и сл.

δ) *и́ишї й́рáвда* (Дан. 5)

49. Известан број именица колеба се између типа *й́рáвда* и типа *књй́га*:

<i>Олга</i> (Пав., Краљ., Чорт.)	<i>Олга</i> (Буђ.)
<i>й́рича</i> (Буђ., Мор.), <i>й́риче</i>	<i>й́рича</i> (Врд., Буђ. <i>bis</i> ,
(= пом.-асс. pl.; Пав.), <i>й́ричá</i>	Чорт., Бат., Доб., Бољ.,
(= gen. pl.; И., Пав., Шим.,	Чал.), <i>й́ричу</i> (И., Врд.,
Буђ.)	Краљ., Буђ. <i>bis</i> , Лед.,
	Бат., Март.), <i>й́риче</i> (= pl.;
	Шим., Март.), за <i>й́риче</i>
	(Чал.), <i>й́ричáма</i> (Врд., Буђ.,
	Лед., Деч)
	<i>шáйїре</i> (Чал.)
<i>шáйїра</i> (Шим. <i>bis</i>), <i>шáйїре</i>	
(= pl., Кар.), <i>шáйїрама</i> (Кар.)	
<i>шкóла</i> (Бат.), <i>чкóла</i> (Јак.),	<i>шкóла</i> (Пав., Бољ., Н.)
<i>й́(з)-шкóлэ́</i> (Доб.), до <i>шкóлэ́</i>	<i>й́(з)-школе</i> (Чер.), до <i>шкóлэ́</i>
(Март.), <i>й́ шкóлу</i> (Врд. <i>bis</i> ,	(Чер.), <i>й́ школу</i> (Краљ.,
Чорт., Буђ., Доб. <i>bis</i> ,	Лед.), <i>шкóлу</i> (Пав., Краљ.,
Шим., Мор.), <i>шкóлу</i> (Краљ.,	Лед., Чер.), <i>й́ школи</i> (Краљ.),
Март., Мор.), <i>шкóлом</i> (Јак.),	<i>й́ школе</i> (Чал.), <i>шкóле</i> (Н.),
<i>й́ шкóли</i> (Шим.), у <i>шкóли</i>	у <i>шкóлáма</i> (Лед.), у <i>шкóлама</i>
(Лед., Март., Чал.), <i>шкóле</i>	(Јак.).
(= pl.; Бољ.)	

У плевањском је *шкóла*, *шкóла* и *шкóла* (СДЗБ III 139); у Пивни и Дробњаку: *шкóла*, *шкóлэ́* (СДЗБ X 233); у Горњој Крајини такође је *шкóла* (NVj VIII 113); у Жумберку *шкóла* (ZslPh VI 352).

У Речнику Ристића и Кангре је *кљјна*; у Срему: а) *кљјна* (Мор.), у *кљјни* (И. bis) и б) *кљјна* (Мих.), *на кљјни* (Деч).

Када се код именице *зава* изврши контракција групе *-ао-*, именица прилази акц. типу *љраљда*: *зава* (Шим., Кар., Мих.).

50. Промена квантитета коју је Даничић констатовао у ген. рl. постоји, разуме се, и у говору Срема: *ба̀на̀ка̀* (често), *љу̀ра̀ка̀* (И., Пав., Грк) итд. Међутим, с обзиром на то да је код ових именица знатно чешћи ген. рl. на *-и*, веома су ретки Даничићеви примери *ма̀ја̀ка̀*, *ча̀ва̀ка̀* и сл. Њих у ствари и нема у свакодневном народном говору. Овакво ширење наставака *-и* констатовали су и Московљевић за Поцерину¹¹⁵ и Ившић за славонску Посавину¹¹⁶.

51. Преношење акц. на проклитику исто је као код Даничића, једино што има и примера са непренесеним акцентом: у *кљјни* (И.), у *ишљли* (Лед.) и сл.

б) ТРОСЛОЖНЕ ИМЕНИЦЕ

а) *љиљи ведрљна* (Дан. 10)

52. Као и у поцерском говору¹¹⁷ и у говору Пиве и Дробњака¹¹⁸, и у Срему именица *вљница* (ВР!) гласи *вунљца*: *вунљљом* (Краљ., Шим.), од *вунљљљљ* (Грк).

53. Даничић наводи 16 именица које у асс. sg. и у пом.-асс. рl. имају повучен акценат према почетку. Које су то именице — добро је познато. Карактеристично је, међутим, да је у дијалектима ова појава нешто другачије модификована. Две ствари у вези са дијалектима треба истаћи. Прво, да у дијалектима поред Даничићевих има још именица са повученим акцентом у асс. sg. односно пом.-асс. рl. А затим, да се, поред Даничићевих (и других) примера са повученим акцентом, у говорима са млађом новоштокавском акцентуацијом налазе и примери са неповученим акцентом (*вљсљну* али и *вљсљну* или сл.). Важно је то да се у знатном броју говора ово неповлачење акцента везује за ситуацију кад су именице употребљене без предлога (Поцерина¹¹⁹, Пива и Дробњак¹²⁰, Пљевља¹²¹).

Каква је ситуација у Срему?

Повлачење се пре свега врши код Даничићевих примера:

брљзљну (Пав.), *на̀ брљзљну* (Јак., Мор.), *на брљзљну* (Чер.), у *вљсљну* (Буђ.), *врљђљну* (Лед., Чер. bis, Берк.), *врљђљне* (Кар.), *да̀љљну*

¹¹⁵ Московљевић, Поц. 7.

¹¹⁶ Rad 197, 15,

¹¹⁷ Московљевић, Поц. 5.

¹¹⁸ СДЗб X 233.

¹¹⁹ Московљевић, Поц. 5—6.

¹²⁰ СДЗб X 234—235.

¹²¹ СДЗб III 139.

(Доб.), *у дубину* (Мих.), *за дужину* (Бат.), *жйвину* (Бат., Доб. bis, Чер., Мор.), *лѣдину* (Доб. bis, Мих.), *лѣдине* (Лед. bis, Шим., Деч, Берк., Мор., Грк.), *на лѣдине* (Доб., Јак.), *у ѿлѣдину* (Мих., Н. bis), *у ѿланину* (Грк.), *за срамошу* (Лед.), *на срамошу* (Лед.), *у ширину* (Буђ.), *у шйрину* (Буђ.).

Поред Даничићевих исп. још и примере: *лѣдношу* (Бат.), *нйзину* (Кар.), *бўдале* (Н.), *рѣвнице* (Н.), а исто тако и: *јабана — јабану — на јабану* (Чал.).

Уз то, осим примера са повученим акцентом, има их и са неповученим и то без обзира да ли уз именицу стоји предлог или не:

на брзину (Доб., Бат.), *висину* (Пав.), *живину* (Доб.), *лѣдину* (Кар., Грк.), *лѣдине* (Лед. bis), *у ѿланину* (Н.), *ѿланине* (Шим.).

Нема никакве сумње да се сремска ситуација принципски слаже са ситуацијом у млађим новоштокавским говорима. Разлика је једино у томе што у Срему има примера са неповученим акцентом и онда кад су те именице употребљене са предлогом.

54. Преношење акцента на проклитику исто је као код Даничића, једино што има и примера са непренесеним акцентом: *на брзину* (Чер.), *у висину* (Буђ.), *за дужину* (Бат.), *у ѿланину* (Мих., Н. bis), *за срамошу* (Лед.), *у шйрину* (Буђ.).

β) *ѿнй бѣшина* (Дан. 9)

55. У Вука је *крајџара*; у Срему, као и Пиви и Дробњаку¹²²: *крајџара* (свуда и често). — У Вука је *звѣница*; у Срему, опет као и у Пиви и Дробњаку¹²³: *звѣница*: *звѣнице* (Чорт., Шим., Чер., Грк), *са звѣницѣма* (Чорт.).

У Вука је *нѣслога* и *ѿсѣаша*; у Срему (као и у Поцерини¹²⁴ и Озринићима¹²⁵): *нѣслога*, *ѿсѣаша*. У Пиви и Дробњаку¹²⁶ такође је *нѣслога*.

У Вука је *дѣлина* и *ѿрѣшина*; у Срему а) *дѣлина*, *ѿрѣшина* и б) *долѣна*, *ѿрѣшина*: а) *дѣлина* (Лед.), *дѣлинама* (И., Берк.); *ѿрѣшина* (Н.), *ѿрѣшину* (Чорт.), *ѿо ѿрѣшину* (Чорт.) и б) *долѣна* (Чорт.), *дѣлину* (Деч), *дѣлине* (И., Лед., Буђ.); *ѿ ѿбѣ ѿрѣшину* (Чал.). У Жумберку је такође *прашина* поред *prašina* (ZslPh VI 353).

У Вука је *лѣдина* и *лѣдина*, *срѣдина* и *срѣдина*; тако је и у Срему; у Пиви и Дробњаку је *лѣдина*¹²⁷. — У Вука је *слабина* и *слабина*, *слѣнина* и *слѣнина*; из Срема ове именице имам само по типу *бѣшина*: *ѿо слабинама* (Март.); *слѣнина* (Чорт., Кар., Мор. bis), *слѣнинѣ* (Лед., Шим., Кар., Чал., Н., Мор.), *слѣнину* (Шим., Мор.), *слѣнинѣм* (Берк.).

¹²² СДЗБ X 235.

¹²³ СДЗБ X 235.

¹²⁴ Московљевић, Поц. 7—8.

¹²⁵ Die Betonung 101.

¹²⁶ СДЗБ X 238.

¹²⁷ СДЗБ X 234. и 235.

У Вука је *шесџера* забележено за Војводину; у Срему је а) *шесџера* (Краљ.) и б) *шџсџера* (Буђ., Доб.).

Именица *машина* у Вука гласи *мџшина*, али има сасвим друго значење. У значењу „die Maschine“ Ристић—Кангрга имају *машџна*. За исто значење ова именица у Срему има три варијанте: а) *мџшина*, б) *машџна*, с) *машџна*:

а) *мџшина* (Врд., Пав., Буђ., Краљ., Мих.), *мџшинџ* (Пав., Н., Берк., Март.), *мџшџну* (свуда), *мџшинџм* (Буђ., Берк., Грк), *на мџшџни* (Лед., Н.), *мџшџне* (= рl.; свуда), *на мџшџнама* (Чал.),—

б) *машџна* (Краљ., Доб., Шим., Мих., Чал.), *машџнџ* (Март.), *машџну* (Јак.), *машџне* (= рl.; Кар., Март.), *машџнџ* (Март., Чал.),—

с) *машџна* (Доб., Шим., Деч, Чал., Берк.), *машџнџ* (Мор. bis, Грк), *машџну* (Бат., Доб., Шим., Пл., Март.), *машџнџм* (И. bis, Пав., Чорт., Бат., Доб., Шим., Деч, Кар., Чал.), *на машџни* (Доб., Мор.), *машџне* (= рl.; Чорт., Буђ., Бат., Доб., Шим., Кар., Чал.), *машџнама* (Бат., Шим., Јак., Бољ.).

56. Што се тиче акента гер. рl., говор Срема слаже се са Даничићем. Једино именица *нумера*, која у већини случајева има у гер. рl. наставак -и, има друкчији акценат овога падежа: *нумџри* (Пав., Чорт., Лед., Кар., Мих., Бољ.), *нумџри* (Бат.).

Преношење акената на проклитику исто је као у Даничића, једино што поред примера са пренесеним има и примера са непренесеним акцентом: *брес-кџшџљџ* (Пав.), *око крџсџнџ* (Чорт.), *џреко сџфрџкџ* (Буђ.), *ко(д)-џџкџџџ* (Чорт.).

γ) *џшџ* одџва (Дан. 10)

57. У Срему овамо иду и: *Милџна* (Пав., Врд.), *ракџца* (Чер.) (Ристић—Кангрга: *ракџџца*). — У ВРј је *салџџа*; у Пиви и Дробњаку¹²⁸ *салџџа*; у Срему се чују оба акента: *салџџа* (Чал.) и *салџџа* (Пав.). У Ристића и Кангрге је *врџџца* и *врџџца*; у Срему а) *Врџџца* (Бат.), *џо врџџцу* (Буђ.) и б) *врџџца* (Врд.). — Даничићеве нос. sg. *дџџво*, *џџџџво* нисам чуо у Срему.

δ) *џшџ* џџгода (Дан. 10)

58) У Ристића и Кангрге је *дџџеша*; у Срему: а) *дџџеша* (Март.) и б) *деџџеша* (Пав.). — У ВРј је *родџџна*; у Срему: а) *родџџна* (свуда и често), *родџџнџ*, *родџџну* (свуда), *родџџнџм* (Берк.) и б) *рџџбина* (Н.), *рџџбинџ* (Буђ., Доб., Н.). Вуков акценат преовлађује. У Жумберку је само *рџџбина* (ZslPh VI 353).

Преношење акента на проклитику исто је као код Даничића једино што поред примера са пренесеним, има и примера са непренесеним акцентом: *о џџбуки* (Доб.), *на џџсџџџџ* (Шим.), *за џџџребу* (И., Лед.).

¹²⁸ Ј. Вуковић, СДЗб X 237.

ε) *ӣӣӣ за̄ӣрка* (Дан. 9)

59. У Вука је *Бѣљина*; у Срему: а) *ѣреко Бѣљине* (Мих.), у *Бѣљину* (Буђ.) и б) у *Бѣљину* (Бат.), *ѣрама Бѣљини* (Бат.); исп. и *Бѣљина* (Грк). — У Вука је *на̄дница*; у Срему: а) *на̄дница* (И.), *на̄дницу* (И. bis), *ѹ на̄дницу* (Бат.), *на̄днице* (= рл. И., Кар.) и б) *на̄дницу* (Март.), *ѹ на̄дницу* (Чал.). — У Ристића и Кангрге је: *на̄града* и *на̄града*; у Пиви и Дробњаку¹²⁹: *на̄града* и *на̄града*; у Срему такође: *на̄граду* (Чер.), *за на̄граду* (Берк.) и *на̄града* (Буђ.). — У ВРј је *за̄слуга* и *за̄ӣрка*; у Срему: *за̄слуга* (Чорт., Бољ.) и *за̄ӣрка* (Пав., Мор.). У источној Херцеговини¹³⁰: *за̄ӣрка*; у Горњој Крајини: *за̄слуга* (NVj VIII, 106).

У преношењу акцента на предлоге, као и у акценту појединих надежа, сремски говор се слаже са Даничићем. Једино што поред примера са преношењем акцената на проклитику, има и примера са непренесеним акцентом.

с) ЧЕТВОРОСЛОЖНЕ ИМЕНИЦЕ

x) *ӣӣӣ д̄браца* (Дан. 13)

60. У ВРј је *в̄ѣ̄ӣре̄њача*; у Пиви и Дробњаку¹³¹ *в̄ѣ̄ӣре̄њача*; у Срему доследно: *в̄ѣ̄ӣре̄њача*. — У ВРј је *г̄ра̄хорица*; у Срему: *г̄ра̄орица* и *г̄ра̄дрица* (обоје свуда и често). — У ВРј је *ѹна̄рика*; у Срему: *ѹна̄рика* (Мор., Грк) и *ѹне̄рике* (Бољ.). — У ВРј је *мӣлосӣӣња*; у Поцерини¹³² и Пиви и Дробњаку¹³³: *мӣлосӣӣња*; у Срему: *мӣлосӣӣња* (Буђ.). — У ВРј је *во̄јсково̄ђа*; у Пиви и Дробњаку¹³⁴ *во̄јсково̄ђа*; у Срему: *во̄јсково̄ђа* (Пав.). — У ВРј је *ре̄ге̄ме̄нӣа*; у Срему: *ре̄ге̄ме̄нӣа* (Пав., Чорт., Бат.).

β) *ӣӣӣ Ка̄рловкӣња* (Дан. 12)

61. У ВРј је *за̄једница*; у Срему *за̄једница* (Шим.), *за̄једницу* (Шим., Јак.), *за̄једнице* (= рл.; Н.). — У ВРј је *за̄мјеница*; у Пиви и Дробњаку¹³⁵: *за̄мјеница*; у Срему: *за̄меница* (Пав., Доб., Мих., Берк.).

γ) *ӣӣӣ де̄чӯрлӣја*

62. У ВРј је *но̄ва̄јлӣја*; у Пиви и Дробњаку¹³⁶: *но̄ва̄јлӣја*; у Срему: *но̄ва̄јлӣја*; у Горњој Крајини такође је: *но̄ва̄јлӣја* (NVj VIII 109). У ВРј је *ве̄нча̄ница*; у Срему: *ве̄нча̄ница* (Чорт.) и *ве̄нча̄ница* (Мих.). — У Ристића и Кангрге је *г̄рӯнӣѡвнӣца*; у Срему: а) *г̄рӯнӣѡвнӣца*; (Доб., Бољ.) и б) *г̄рӯнӣѡвнӣца* (Краљ., Чорт.). — У Ристића и Кангрге је *не̄ма̄ӣӣѣна*; у Срему *не̄ма̄ӣӣѣна* (Март.).

¹²⁹ СДЗб X 238.¹³⁰ СДЗб III 48.¹³¹ СДЗб X 240.¹³² Московљевић, Поц. 8.¹³³ СДЗб X 239.¹³⁴ о. с. 242.¹³⁵ loc. cit.¹³⁶ о. с. 240.

δ) *īīīī īīīīdveīīka*

63. У ВРј је *zāgonēīīka*; у Пиви и Дробњаку¹³⁷ *zāgonēīīka*; у Срему: *zāgonēīīka* (Пав.); у Горњој Крајини такође је *zāgonēīīka* (NVј VIII, 106). — У ВРј је *īīīīdveīīka*; У Пиви и Дробњаку: *īīīīdveīīka* (СДЗБ X 242); у Срему се чују оба акцента: а) *īīīīdveīīku* (Берк.), *īīīīdveīīki* (Март.), *īīīīdveīīke* (= pl.; Берк.) и б) *īīīīdveīīki* (Буђ.).

O/I/O-ОСНОВЕ *masc.*

а) ДАНАШЊЕ ЈЕДНОСЛОЖНЕ ОСНОВЕ

α) *īīīī rđb—rđba* (Дан. 25)

64. У Вука је *mīīī—mīīīa* и *srēz—srēza*; у Срему: *mīīī—mīīīa* (често) и *srēz—srēza* (Краљ., Бат., Јак., Чал., Берк., Грк); у Пиви и Дробњаку (СДЗБ X 188) и источној Херцеговини (СДЗБ III 42) такође је *mīīī—mīīīa*; у Поцерини (Моск. о. с. 16), Пиви и Дробњаку (СДЗБ X 188) и источној Херцеговини (СДЗБ III 42) такође је и *srēz—srēza*.

65. У gen. pl. именице са непроширеним плуралом имају акценат као и код Данчића: *kōñā* (свуда), *krsīā* (Чорт., Лед., Шим., Чер., Н. bis), *krsīā* (Берк., Мор., Чал. bis), *snōīā* (Чорт. bis, Доб., Мих.), *snōīā* (Берк.). Овако је за пљеваљски навео Г. Ружићић (СДЗБ III 118).

Именице са проширеним плуралом имају код Даничића акценат: *bīīīevā*, *bīīīevā*. Једино за *īīīī* и *vđ* Даничић даје gen. pl.: *īīīīdveīī*, *vđlōvā*. У Срему је такође: *vđlōvā* (Пав., Краљ., Чорт.), *īīīīdveīī* (Пав., Мих. bis, Бољ.); уз то, именица *snōī* има у gen. pl.: а) *snōīdveīī* (Чорт., bis, Бат.), и б) *snōīdveīī* (Лед., Чер. bis, Н. bis, Грк). — У Поцерини¹³⁸ је *īīīīdveīī*, *vđlōvā*, *īīīīdveīī* и *grđbōvā—grđbōvā*. У Пиви и Дробњаку¹³⁹ такође је *īīīīdveīī*. У Посавини¹⁴⁰: *snđrōv(ā)* (само тако) *grđbōvā* (Gradište), *křstōvā* (Varoš), *rđrōvā* (Kaniža), *šđkōvā* (Slobodnica). *kđñevā* (Varoš, Slobodnica, Divoševci и др.). У Пиперима¹⁴¹: *īīīīdveīī* *vđlōvā*.

Dat.-instr.-loc. pl. именице *kđñ* гласи у Срему: *kđñīma* и *kđñma*. У Поцерини¹⁴² је *kđñīma* а у Пиви и Дробњаку¹⁴³ *kđñma*.

Проширени плурал именице *дух*, који се употребљава за назив празника, гласи у Срему: *Дџви*, *Дџве*, *Дџвā*, *Дџвā*, *Дџвима*.

66. Преношење акцента на проклитику ново је: *nā koñīma* (Бат., Доб., Кар., Берк. bis), *nā koñi* (Чорт.), *nā koñma* (Лед., Шим., Пл.),

¹³⁷ Ј. Вуковић, СДЗБ X 242.

¹³⁸ Московљевић, Поц. 10.

¹³⁹ Ј. Вуковић, СДЗБ X 189.

¹⁴⁰ Rad 196, 226.

¹⁴¹ М. Стевановић, СДЗБ X 83.

¹⁴² Московљевић, Поц. 10.

¹⁴³ СДЗБ X 189.

кò(д) *шоїбвā* (И.), *на шор* (Буђ., Шим.). Овако је и у Пиви и Дробњаку (СДЗБ X 189). У Срему има и примера са непренесеним акцен-том: *на кòњима* (Шим., Бољ., Чал.), *на кòња* (Март., Мор.), *кфо(э)-шдр* (Мор., Грк).

β) *шій кòсац—кòсца* (Дан. 29)

67. У Вука је *Клијенак*; У Срему: *Клèнак* (Чорт., Буђ., Пл.), у *Клèнку* (Шим.).

Даничић каже да пот. рl. именице *мòмак* гласи *мòмци* и *мòмци*. У Срему је само *мòмци* (И. bis, Лед., Буђ., Краљ. bis, Бат., Шим., Пл., Чер., Н., Берк., Март., Мор., Грк). — Ген. рl. именица без уметка *-ов/ев-* исти је као код Даничића: *момáкā* (Пав., Чорт., Лед., Бат. bis, Шим., Кар., Мор.), *ошáцā* (Чер.), *Шокáцā* (Чер.).—Даничићеви примери *кòшлòвā* (Бат., Јак.), *шòслòвā* (Март.) потврђени су у Срему.

γ) *шій врх—вр:а* (Дан. 24)

68. Ружицић је констатовао да је овај тип у пљеваљском „незнатнији него у Даничића“ (СДЗБ III 117). У Срему сам забележио: *сшòг-сшòга* и *сшò-сшòла*: *сшòг* (Грк), *сшòга* (Мор., Грк); *са сшòла* (свуда). — Именица *врх-врха* прешла је у Срему, као и у Поцерини¹⁴⁴, у тип *рдб-рдба*: *врф* (Март.), *на врв* (Чер.), *Црñи вр* (Краљ.), *Црñи врк* (Шим.), *вра* (Деч), *иза Бèлòг вра* (Чорт.), *на врү* (Март.), *на Црñим врү* (Бат.), *на Црñим врву* (Грк).

δ) *шій кòнац—кòнца* (Дан. 31)

69. Секундарно дуљење кореновог вокала пред сонантом може код ових именица у говору Срема из косих падежа да продре и у пот. sg. Отуда колебање у примерима: *лòвац* (Пав.) — *лòвац* (Шим., Чер.), *нòвац* (Пав., Врд., И., Кар., Мих.) — *нòвац* (Јак., Март., Н.). Тако треба тумачити и уопштавање (') код именица *òван* (свуда), *шòјац* (Пав. bis, Краљ., Бат.) према Даничићевом *òван* (*òван*) и *шòјац*.

Међутим, у Срему постоји и регресивна аналогија. Поред *лòвци* (Шим.), што одговара Даничићу, у Срему се говори и *лòвца* (Буђ.), *лòвци* (Шим.); поред *нòвца* (И., Буђ., Шим., Кар.), *нòвцу* (Лед. bis, Буђ., Јак., Чал. bis, Чер.), *нòвцем* (Врд., Чорт., Чер.), што такође одговара Даничићу, у Срему се говори и *нòвца* (Буђ.), *нòвцу* (Пав., Краљ.), *нòвцем* (Чорт.). Облици *лòвца* и сл., *нòвца* и сл. настали су угледањем на пот. sg.

У другим дијалектима стање је овакво. У Поцерини¹⁴⁵, најпре, именица *ловац* гласи у пот. sg. *лòвац* и *лòвац*; затим, у Поцерини је такође *òрао*, *òван* и *òвас-òвса*. У пљеваљском¹⁴⁶ је *òван-òвна*, *òвас-òвса*,

¹⁴⁴ Московљевић, Поц. 9.

¹⁴⁵ Московљевић, Поц. 10.

¹⁴⁶ СДЗБ III 119.

џрао-џрла. У Лепетанима¹⁴⁷ је, најпре, *лѡвѡц-лѡвца*, *лѡвѡц-лѡвца̇* али и *лѡвац-лѡвца*, *ѡван-ѡвна*; затим, у Лепетанима је само *ѡвас*; најзад, тамо је *ѡлѡц* и *ѡблац*, *лѡнѡц* и *лѡнац*. У Жумберку је *лѡвац* и *лѡвац* (ZslPh VI 354).

70. Са Даничићем се слаже однос множинских облика *лѡнци* (Чал.), *лѡнице* (Доб., Кар.), *лѡнцима* (Шим.), *лѡвци* (Буђ., Кар.), *лѡвце* (И., Буђ., Краљ., Н.), *лѡвцима* (Лед., Чер.) према *лѡнѡца̇* (Н.), *лѡвѡца̇* (често). — Али, према Даничићевом *лѡвѡца̇* записао сам *лѡвѡца̇* (Пав.).

ε) *ѡѡѡ вѡлак-вѡлка* (Дан. 26)

71. У Вука је *бѡрак*; у Срему: *Бѡрак* (потес; Берк.), *на Бѡрку* (Берк.).

Код Даничића је у voc. sg. акценат повучен према почетку: *слѡйце*. Тако је и у Срему. Даничић претпоставља да се иста промена врши и у voc. pl. У Срему је, међутим, само: *сѡвѡци* (Пав.), *Нѡмци* (Н.).

Од именица које у плуралу немају уметак *-ов/ев-* Даничић наводи само две са повученим акцентом у плуралским облицима: *вѡнац* — *вѡнци* и *лѡнац* — *лѡнци*. У Срему, поред наведене две именице, овакву промену имају још и *сѡвѡнац* и *чѡмац*: *вѡнци* (Врд., Март.) *лѡнѡца̇* (Мор.), *с лѡнцима* (Чал.), *сѡвѡнци* (Доб.), *у сѡвѡнце* (Врд.), *у сѡвѡнцима* (Чорт.), *у мѡлим чѡмцима* (Јак.), *на чѡмцима* (Н.), *са чѡмци* (Мих.). — Код осталих именица без уметка у Срему се ова промена, као и код Даничића, врши једино још у gen. pl.: *брѡвѡца̇* (Краљ., Чал.), *крѡвѡца̇* (Буђ.), *Нѡмѡца̇* (Кар., Шим.), *сѡвѡѡца̇* (Бат. bis, Бол.), *Срѡмѡца̇* (Шим.), *чѡвѡрака̇* (Врд., Шим.), *члѡнѡка̇* (Март.).

Даничић наводи повлачење акцента према почетку у облику (‘‘) у пот. pl. једино код *чѡвѡркови*; у Срему је још и *рѡжњеви* (Пав.). — Московљевић (Поц. 12) истиче да у поцерском именица *јѡрам* у pl. има *јѡрмови*, *јѡрмѡвѡ*, *јѡрмовима*; у Срему је знатно више именица које имају (‘) у пот. -асс. pl.: *јѡркове* (Чал.), *мѡчкове* (И., Шим.), *лѡѡлове* (Пав., Март., Берк.), *рѡчкови* (И., Пав., Март.). — Код Даничића је *чѡвѡрѡвѡ*, *чѡвѡрѡвима* одн. *чѡвѡрѡвима* (?); у Срему овоме одговара: *до члѡнкѡвѡ* (Берк.), *члѡнкѡвима* (Мор.).

ζ) *ѡѡѡ сѡвѡци-сѡвѡцица* (Дан. 22)

72. Слаже се у свему са Даничићем, сем што именица *бѡк* у pl. има, као и у Поцерини (Моск., Поц. 11), *бѡкови* (Шим.). У Пиви и Дробњаку¹⁴⁸ ова је именица дефинитивно прешла у тип *глас-гласа*.

η) *ѡѡѡ брѡѡ — брѡѡѡ* (Дан. 24)

73. Од Даничићевих осам именица које у loc. sg. мењају акценат, из Срема немам потврде једино за *Влѡх* и *ѡѡѡ*: *на ѡрѡгу* (Лед.,

¹⁴⁷ ЈФ XIV 75.

¹⁴⁸ СДЗб X 198.

Шим., Пл.), на *ѣрсиу* (Мор.), у *раиу* (свуда и врло често), на *скуѣу* (Јак.), у *сиѣиу* (Чорт.), у *чау* (Пав.). У Срему, уз то, има још именица са овом променом акцента у лос. sg.: *ѣд ѣом бѣзу* (Пл., Н.), у *мариу* (Лед., Доб.), *ѣрвом мау* (Доб.), у *ндшим ѣарку* (Кар.), на *дрвеним ѣлугу* (Врд.), на *мдјѣм ѣлугу* (Мих.), на *фрдниу* (Берк.), о *чају* (Лед.). Међутим, неке од ових именица, укључујући и Даничиће, имају и лос. sg. без ове промене: *ѣо бѣзу* (Лед., Мор.), у *мариу месецу* (И. bis, Пав., Буђ., Јак.), на *дрвеним ѣлугу* (Буђ., Деч, Чер.), на *ѣрагу* (Бат.), у *днѣм раиу* (често), на *солунским фрдниу* (Бат., Јак.), на *њѣвом фрдниу* (Март.).

74. У множини ове се именице у Срему, као и у Поцерини¹⁴⁹, мало употребљавају без уметка *-ов/ев-*. Примери: *Грци* (Буђ.), *Руси* (свуда), *ѣрсиѣи* (свуда), *гоѣи ѣрсиѣ* (Бат.), *ѣрсиѣијѣу* (Чорт., Чер., Грк), *свѣиѣи* (Чорт., Шим., Н.). — Са проширеним плуралом ове именице имају доследно (") на првоме слогу: *дѣдови* (често), *зѣиови* (Шим.), *кѣиновѣ* (Шим.), *кѣинове* (Шим.), *лѣбове* (Пл.), *лукови* (И.) итд.

75. Преношење акцента на проклитику ново је: *ѣрекѣ ѣрага* (Лед.), на *ѣрагу* (Бат.), али има и примера са непренесеним акцентом: *од бѣза* (Чал., Берк.), *ѣреко бѣза* (Грк), на *ѣлугу* (Деч) и сл.

9) *ѣиѣи вѣѣар-вѣѣра* (Дан. 33)

76. У Даничића је *чуѣнак*, *-ѣна*; у Срему: *чуѣнак* (Чал.); овако је и у Поцерини (Моск., Поц. 16). — Ове именице у Срему повлаче акценат према крају у лос. sg.: у *вѣѣру* (Чал.), у *гѣнку* (Бат., Шим.), на *ндѣиу* (Чорт.). Од именице *Шѣбаѣ* лос. sg. гласи двојако: а) у *Шѣиу* (Јак. bis), и б) у *Шѣиу* (Бат., Грк), у *Шѣиу* (Јак., Н.). У Пиви и Дробњаку је *Шѣиу* (СДЗБ X 195). — Код Даничића је *нокѣиѣ*: тако је и у Срему: *нокѣиѣ* (Краљ., Чорт.), али је чешће *ндѣиѣијѣу* (Чорт. bis, Лед., Чер., Грк); у Лепетанима је *ндѣиѣиѣ* а не *нокѣиѣ* (ЈФ XIV 72).

;) *ѣиѣи свѣкар-свѣкра* (Дан. 34)

77. Именица *свѣкар* може у Срему да иде по два акц. типа: а) *свѣкар* — *свѣкра* и б) *свѣкар* — *свѣкра*: а) *свѣкар* (Лед. bis, Бат., Доб. bis, Шим., Деч, Бољ., Март., Берк. bis, Мор.) и б) *свѣкар* (Чорт., Лед. bis, Шим. bis, Кар. bis, Пл., Мор.). У Пиви и Дробњаку је: а) *свѣкар* — *свѣкра* и б) *свѣкар* — *свѣкра* (СДЗБ X 195). У прчањском је *сѣкар* — *сѣкра* (Die Betonung 47), у Дубровнику¹⁵⁰ и у сењском бунѣвачком¹⁵¹: *свѣкар* — *свѣкра*.

х) *ѣиѣи Бѣг* — *Бѣга* (Дан. 23)

78. Код Даничића је *дѣм*, *дѣма*; у Срему: *дѣм*, *дѣма* (свуда); у Поцерини¹⁵²: *дѣм* (и *дѣм*), *дѣма*. — Код Даничића је *крај* — *краја*,

¹⁴⁹ Московљевић, Поц. 18.

¹⁵⁰ Die Bet. 47.

¹⁵¹ NVj XIX 412.

¹⁵² Московљевић, Поц. 16.

рѡк — *рѡка*, *смѣх* — *смѣха*; у Срему: *крај* (чешће) и *крај* (ређе), *рѡк* (Чер.) и *рѡк* (И., Пл.), *смѣј* (Чер. bis, Чал.) одн. *смѣј* (Берк.) и *смѣј* (Н.). — Код Ристића и Кангрге је *мај* — *маја*; у Срему: а) *мај* (Пав.) и б) *мај* (Пав., Буђ.).

79. Померање акцента према крају у loc. sg. у Срему је врло живо, мада има и примера код којих је ова појава изостављена. Навешћемо, најпре, именице код којих се промена врши: у *бѡју* (Пав.), на *крају* (често), у *лѡду* (И., Лед.), у *лѡву* (Чер.), у *мају* (Краљ., Лед. bis, Шим., Бат. bis, Доб., Чал., Грк), *ѡ илѡиу* (Шим.), у *ѡсѡиу* (И.), у *рају* (Пав.), у *рѡву* (И.), *ѡ иѡру* (Март.). Примери без померања акцента; у *дѡњем крају*, у *нашем крају* (често), у *мају* (Бољ.), на *лѡсѡиу* (Доб.), у *крајѡким рѡку* (Берк.).

80. У множини највећи број именица са уметком *-ов/ев-* помера акценат према крају: *брѡдове* (Чер.), *брѡјеви* (Буђ.), *брѡјеве* (Шим.), *крѡјеве* (Пав.), *ѡлѡшѡви* (Чал.) — *брѡјевима* (И.), *рѡвовима* (Н.). — За именице *крај* и *рѡг* Даничић каже да у множини имају: *крајеве* — *крајѡвѡ* — *крајѡвима* и *рѡгови* — *рѡгѡвѡ* — *рѡгѡвима*; у Срему је тако са именицом *рѡг*: *рѡгове* (Пл.), *рѡгѡвѡ* (Лед.); именица *крај*, међутим, има *крајеве* (И., Лед., Берк.), *крајеве* (Март., Н.), *крајѡвѡ* (Чер., Март., Пл.), *крајевима* (Чорт., Шим., Кар., Пл., Н.) (овако је и у поцерском — Московљевић, о. с. 18). — Именица *гѡсѡи* има пом.-асс. pl. *гѡсѡи*, *гѡсѡи* (свуда) а у dat.-instr.-loc. pl. *гѡсѡима* (свуда); исп. и старији асс. pl. *ѡ гѡсѡи* (Лед. bis, Шим., Чер., Кар., Мих.).

81. Преношење акцента на проклитику старо је: *зѡ иѡс* (Лед.), *ѡрѡко ѡлѡиѡ* (Лед.) итд. Једино именица *крај* има ново преношење: *дѡ краја* (Пав.), на *крају* (Буђ., Доб., Бољ.). Уз то, разуме се, у Срему има и примера са непренесеним акцентом: *дѡ краја* (Деч.), *ѡи-краја* (Мор.) и сл.

λ) *ѡиѡи* глас — гласа (Дан. 19)

82. Код Даничића је *мал* — *мала*; у Срему *мал* — *мала*: *ѡ немѡл* *мала* (Шим., Чер.). — Код Дан. је *ѡласѡи* — *ѡласѡиѡ*; у Срему, као и поцерском¹⁵³ и пљеваљском¹⁵⁴: *ѡласѡи* — *ѡласѡиѡ*. — Код Даничића је *сѡѡуб* — *сѡѡубѡ*; у Срему, као и у поцерском¹⁵⁵, Пиви и Дробњаку¹⁵⁶ и чакавском¹⁵⁷: *сѡѡуб* — *сѡѡубѡ*. — У Ристића и Кангрге је *ѡѡѡ*; у Срему: а) *ѡѡѡ* — *ѡѡѡѡ* (И., Н.) и б) *ѡѡѡ* — *ѡѡѡѡ* (Пав.). — У Ристића и Кангрге је *члѡн* — *члѡну* — *члѡнови* — *члѡнѡ* — *члѡнѡвѡ*; и *члѡн*; у Срему: а) *члѡн* — *члѡна* (Март.) и б) *члѡн* — *члѡна* (И., Чорт., Доб.) — Именица *вѡз* у значењу 'der Zug' колеба се у Срему између типова а) *вѡз*, -а и б) *вѡз* — *вѡза*: а) *вѡз* (често), *вѡза* (Пл.), *вѡзом* (Бат., Доб.), у *вѡзу* (Пав.),

¹⁵³ Московљевић, Поц. 19.

¹⁵⁴ СДЗБ III 120.

¹⁵⁵ Моск., Поц. 11.

¹⁵⁶ СДЗБ X 198.

¹⁵⁷ Белић, Замѣтки 30 (*stȳp*, *stȳpa*).

вѣзове (Чорт.), *вѣзѡвѣ* (Доб., Грк); б) *вѣза* (Буђ.), *вѣзом* (Бат., Доб., Мих. bis, Деч, Н.), *у вѣзу* (И., Бат., Пав., Деч, Н., Мор.), *вѣзѡвѣ* (Берк.), *вѣзовима* (Шим.). Милко Поповић за Жумберак бележи: *vǒzъ* — *vǒza* (ZsIPh VI 352).

83. Померање акцента према крају у loc. sg. код именица које означавају предмете у Срему је врло живо: *на брѣгу*, *у вѣку*, *у виду*, *на врѣћу*, *на граду*, *на жѣру*, *у јѣку*, *у кругу*, *у ладу*, *у ѿлану*, *у ѿлену*, *у ѿуку*, *о раду*, *у рѣду*, *у Новом Саду*, *ѿо свѣћу*, *у снегу*, *у сѣјану*, *ѿо шрагу*, *у цвѣћу*, *у циљу*, *у шѣбу*.

84. За пом.-асс. pl. Даничић наводи три могућности: а) ако се пом. pl. гради без уметка *-ов/ев-*, акценат остаје непромењен: *дѣни* (једино је *сѣужни*); б) код већег броја именица чији се пом. pl. гради са уметким *-ов/ев-*, дуги силазни акценат мења се у кратки силазком *-ов/ев-* (°) се мења у (') а не у (''): *вѣлови*, *вѣкови*, *владѣови*, *гѣмови*, *гљѣгови*, *грѡздови*, *дѣлови*, *дѣбови*, *жѣбунови*, *жѣљѣви*, *јѣжѣви*, *класови*, *ликови*, *лисѣови*, *млѣзови*, *ѿруѣови*, *ѿужѣви*, *рѣдови*, *садови*, *сѣјанови*, *шѣрови*, *ѿдови*.

У Срему ситуација изгледа овако:

а) краћи плурали: *дѣни* (свуда), *зѣби* (често), *љѣди* (свуда).

б) тип *брѣкови*. Са Даничићем са слажу: *брѣвови*, *брѣгови*, *грѣдови*, *дѣрови*, *дрѣгови*, *жѣдрѣлови*, *зѣцови*, *зѣцѣви*, *зѣчеви*, *кѣрови*, *кнѣзови*, *кѣсови*, *кѣмови*, *сѣнови*, *снегови*, *сѣдови*. — Међу Даничићевим примерима их нема, али овде спадају: *врѣѣови* (Доб.), *жѣгови* (Буђ. bis), *сѣѣубови* (Пав.). — Вук има *кѣци*; из Лединаца имам *кѣкови*. — У Дан. је *јѣжѣви*; у Срему *јѣжѣви* (Буђ.).

с) тип *вѣлови*. Са Даничићем се слажу: *грѡздови* (Чер.), *дѣлови* (Н.), *лисѣови* (Чорт.), *у рѣдове* (И., Пл., Чал. bis.), *ѣбунови* (Н.). Међу Даничићевим примерима их нема, али овде спадају: *бѡлови* (Шим.), *бѡнове* (И.), *вѣѣови* (Лед., Грк), *вѣзове* (Чорт.), *дѣброви* (Доб.), *ѿланови* (Берк.), *ѿланове* (Н.), *ѿласѣови* (Пав., Буђ., Доб., Чорт., Мих., Грк), *ѿласѣове* (Пав.), *рѣдови* (често). Поред *лисѣови* (Чорт.) из западног Срема имам и *лисѣови* (Мор.).

85. За gen. pl. Дан. такође наводи три могућности: а) именице без уметка *-ов/ев-* имају (') *дѣнѣ*; б) именице са уметком *-ов/ев-* које у пом. pl. мењају (°) у ('') имају у gen. pl.: *брѣвѣ*; с) именице са уметком *-ов/ев-* које у пом. pl. мењају (°) у (') имају у gen. pl.: *дѣлѡвѣ*.

У Срему ситуација изгледа овако:

а) краћи плурали: *дѣнѣ* (свуда) *зѣбѣ* (Шим.) — *зѣби* (Мор.), *љѣди* (свуда), *фѣѣѣ* (Шим.). Уз то, као и у пљеваљском¹⁵⁸, краћи облици употребљавају се и од: *лисѣѣ* (Чер.), *рѣдѣ* (И.), *сѣѣѣ* (Пав.).

б) тип *брѣкови* — *брѣвѣ*. Са Даничићем се слажу: *брѣвѣ* (Бат., Шим. bis, Доб. bis, Мих., Пл.), *брѣвѣ* (Чер.), *дѣрѡвѣ* (Март.), *кѣрѡвѣ*

¹⁵⁸ СДЗВ III 127 (Пљев.: *лисѣѣ*, *рѣдѣ* *сѣѣѣ*).

(Шим.), *кумовā* (Пав., Кар., Јак.), *синовā* (Краљ., Буђ., Бат., Н.), *снеговā* (Берк.), *судовā* (Чорт., Лед.), *цветовā* (Март.). Међу Даничићевим примерима их нема, али овде спадају: *враговā* (Чер.), *дуговā* (Доб.), *брачни њаровā* (Врд.). — Gen. pl. именице *зец* гласи *зечевā* (Пл.), *зецовā* (Лед., Чер. bis, Грк), *зецевā* (Берк. bis, Мор.) али и *зечевā* (Бат.). — Именица *чѣр*, као и у поцерском¹⁵⁹, има: *чиревā* (И., Чорт.) и *чѣривā* (Пав.).

с) тип *делови* — *деловā*. Са Даничићем се слажу: *деловā* (И.), *лисѣовā* (Јак., Н.), *ѣруѣовā* (Чал.), *редовā* (Чал.). Међу Даничићевим примерима их нема, али овде спадају: *болловā* (Март. bis), *бондовā* (Пав.), *вобовā* (Доб.), *вобовā* (Грк), *ѣлсѣовā* (Чорт., Чер.), *раддовā* (Чер.).

86. И за dat.-instr.-loc. pl. Даничић наводи три могућности: а) именице без уметка *-овев-* имају *бѣцима* и сл. Једино именице *зуб* и *ѣрв* имају *зубима* и *ѣрвима*; б) именице типа *бѣкови* — *брковā* колебају се. Известан број има (') на другој слогу: *бреговима*, *брковима*, *градовима*, *кнезовима*, *кумовима*, *синдовима*, *судовима*. У осталих је (") на првој слогу (као у пош. pl.): *даровима*. Даничић, уз то, каже да је са (") слушао и неке од оних именица за које је навео да имају (') на другој слогу: *градовима*, *гласовима*; с) именице типа *делови* — *деловā* имају у dat.-instr.-loc. pl.: *деловима*.

У Срему ситуација изгледа овако:

а) краћ и плура л: *данѣма* (свуда) *зубима* (Пав., Доб., Мих., Н. Грк), *људима* (свуда), *ѣрвима* (Н.).

б) тип *бѣкови* — *брковā*. Са Даничићем се слажу: *бреговима* (Врд., Чер. bis), *брковима* (Мих.), *градовима* (Краљ., Грк), *кнежевима* (Буђ.), *кумовима* (Доб., Шим. bis, Март., Чал.), *синдовима* (Пав. bis, Шим. bis), *судовима* (Лед.); исп. и *ѣо бредови* (Лед.). Међу Даничићевим примерима их нема, али овде спадају: *враѣдовима* (Шим.), *друговима* (И., Чорт., Чер., Доб., Јак., Чал.), *кљундовима* (Грк), *срѣдовима* (Бат., Мих., Мор., Грк).

с) тип *делови* — *деловā*: *радовима* (свуда), *сѣановима* (Март.).

μ) *ѣѣѣ бубањ* — *бубња* (Дан. 27)

87. У Даничића је *мѣзак*; у Вука *мѣзак* (*мѣзак*), *мѣзга*; у Срему: а) *мѣзак* (Краљ., Деч) и б) *мѣзак* (Краљ.).

Даничић наводи да именице *Јазак*, *јарак* и *смѣсао* померају у loc. sg. акценат према крају: *Јаску*, *јарку*, *смѣслу*. У Срему пред *у Јаску* (ВР) има и *ѣ Јаску* (Пав., Лед.), пред *ѣ ѣѣ смѣслу* (Чорт.) има и *у ѣѣном смѣслу* (Јак.), пред *у Јарку* (ВР., Пл.) и *у Јарку* (Н.). — Других одступања у парадигми од Даничића у Срему нема.

На проклитику се акценат преноси као ("): *ѣз Јаска* (Лед.), *ѣ Јаску* (Пав., Лед.). У Срему, само, има и примера са непренесеним акц.: *у Јарку* (Н.), *из Јаска* (Пав.), *чело Јаска* (Лед.).

¹⁵⁹ Московљевѣћ, Поц. 21.

б) ДВОСЛОЖНЕ ОСНОВЕ

α) *īīīī свѣдок* — *свѣдка* (Дан. 29)

88. Нема одступања од Даничића.

β) *īīīī синовац* — *синовца* (Дан. 45)

89. Именица *синовац* чешће гласи: *синовцац* (Бат., Доб., Шим., Чал.) а ређе *синовац* (Пав.). Именица *удовац* има само ('): *удовац*. Овако је и у Поцерини (Московљевић, о. с. 14). Као што је Московљевић тачно констатовао, код млађих представника говора доследно је *синовцац*. — За Жумберак Милко Поповић бележи *идовас* и *идовас* (ZslPh VI 354).

γ) *īīīī Душан* — *Душана* (Дан. 28)

90. У Вука је *йрслук*; у Срему: а) *йрслук* (Буђ., Бољ., Чер., Март., Чал.), *у йрслуку* (Буђ.), *йрслукѣ* (Шим., Чер., Чал., Берк.), *у йрслуцима* (Кар., Грк) и б) *у йрслуку* (Буђ.), *йрслуци* (Грк), *йрслукѣ* (Берк.). У Пиви и Дробњаку¹⁶⁰ и у Горњој Крајини (NVj VIII 113) је *йрслук*. — У Вука је *йдррум*; у Срему: а) *йдррум* (Н.), *у йдрруму* (Пав. bis, Лед. bis, Н. bis.), *йой-йдррумима* (Н.) и б) *йдррум* (Шим., Мор.), *у йдррум* (Н.). — У Вука је *сандук*; у Срему: а) *сандук* (Берк.), *и(з)-сандука* (Берк.), *у сандуку* (Лед.) и б) *сандук* (Шим., Мор.). — У Вука је *шаван*; у Срему: а) *шаван* (Шим.), *шавана* (Шим., Чер.), *на шавану* (Шим.) и б) *шаван* (Краљ.), *на шаван* (Бат., Шим. bis, Јак., Берк.). — У Даничића је *човек* — *човека* и *човек* — *човека*; у Срему ова именица такође иде по оба ова типа. Треба нагласити да једно исто лице употребљава у своме говору оба акцента. — У Вука именица *оцак* кад значи „*der Rauchfang*“ гласи *оцак*, *-ака*; у Срему у нав. значењу ова именица гласи доследно: *оцак* — *оцака* — *оцаку* — *оцаком* (Чорт., Лед., Краљ., Бат., Доб., Шим., Берк., Чал., Мор.).

91. Познато је да се у Поцерини¹⁶¹ и Пиви и Дробњаку¹⁶² двосложне именице м. р. типа *врашић* колебају и могу гласити и *врашић*. У Срему сам такође забележио изванредан број таквих случајева: *зубиће* (Чал.) — *зубићи* (Пав.), *иластић* (Грк) — *иластић* (Пав.), *йрушић* (Краљ.) — *йрушић* (Врд.), *шијашић* (Пл.), *шијашићом* (Шим.) — *шијашић* (Краљ.). Али ова појава није тако уопштена у Срему као у Поцерини и Пиви и Дробњаку: *венчићи* (Доб.), *кључић* (Кар.), *момчић* (Лед., Доб., Чал.), *момчићи* (Грк), *ножић* (Кар.), *расићи* (Врд., Март.), *на једном расићићу* (Деч), *сигчић* (Н.), *снојић* (Краљ.), *снојић* (Доб.), *чанчића* (Доб.). У Жумберку је деминутивни форманс *-ић* кратак (ZslPh VI 353).

92. Даничић наводи промену (') у (") у gen. pl. код именица које граде плурал без уметка *-ов/ев-*. Тако је и у Срему: *јелѣна* (Чер.),

¹⁶⁰ СДЗБ X 205.

¹⁶¹ Моск., о. с. 26.

¹⁶² СДЗБ X 205.

кѡжсѡвѧ (Мих.), дрѧсѧ (Март.), чѧриѧвѧ (Н., Март.). Међутим, од именице кѡруз поред кѡрѡзѧ (Пл.) има и кѡрѡзѧ (Краљ., Бат., Чал., Грк). Известан број именица, уз то, задржава и у гер. рl. акценат пот. sg.: лисѡиѧ (Грк), снѡиѧ (Доб.), чѧнчѡиѧ (Доб.). — Као и у Даничиѧ, и у Срему је: Тѡрѡи (Мих.) Тѡрѧкѧ (Пав., Пл.), Тѡрѡима (Лед.).

ђ) ѡиѡи вѡјнѡк — вѡјнѡка (Дан. 35)

93. У Вука је ѧсиѡл, -ѧла; у Срему: а) ѧсиѡл (И., Лед., Бат., Доб., Шим., Мих., Чал., Мор.) и б) ѧсиѡл (Чорт., Буђ., Март., Чал., Берк., Мор., Грк), ѧсиѡла (Врд., Буђ., Краљ., Лед., Н., Грк), ѧсиѡлау (Јак., Пл., Март., Чал. bis, Н., Грк), ѧсиѡлом (Лед., Чер.), ѧсиѡле (Шим.), ѧсиѡлима (Буђ.). — У Вука је Зѡврнѡк; у Срему: а) Зѡврнѡк, -ѡка (Мих., Пл., Чер.) и б) Зѡврнѡк, -ѧ (Бат.), Зѡврнѡку (Мих.). — У Вука је Јѡвѧн; кад се мисли на име светитеља, ова именица у говору Срема гласи: Јѡвѧн, -ѧна (свуда и често). Исп. у вези са овим и: дѡсиѡи Јѡвѧн (Берк.), о дѡсиѡиу Јѡвѧну (Берк.). — У Вука је ѡиѡсѧр (ѡиѡсѧр); у Срему: а) ѡиѡсѧр (Кар., Март.) и б) ѡиѡсѧр (Пав., Буђ. bis), ѡиѡсѧри (Буђ., Март., Н.), ѡиѡсѧри (И.), ѡиѡсѧрима (Чер. bis).

94. У voc. sg. акценат се у Срему, као и код Даничиѧ, помера на почетни слог: бѡѧру (Чорт.), вѡјнѡче (И.), ѡиѡшѡчу (Буђ.). Даничиѧ мисли да се ова промена врши и у voc. pl. Он сумња у Вуков пример колѧчи. У Срему сам, међутим, записао јунѡци (Доб.). Облик вѡјнѡци (Н.) лакши је за изговор у војном поздраву, па га је, вероватно, одатле примио и мој објект из Нештина и употребио у једном разговору о свом службовању у војсци.

Карактеристично је за говор Срема да се множински облици ових именица могу градити и помоћу уметка -ов/еѡ- при чему се акценат помера на почетни слог као ("): дрманѡве (Лед.), чѡсиѡрови (Н.). — Гер. рl. без уметка може се завршавати и на -и и има акценат косих падежа: бунѡри (Кар.), квадѡриѡи (Буђ., Шим., Мих.), колѧчи (Јак.).

ѡ) ѡиѡи добѡиѡк — добѡиѡка (Дан. 43)

95. У Вука је ѡсѡјѡдѡк; у Срему сам записао: ѡсѡѡдѡк (Март.).

Као и код Даничиѧ, у гер. рl. први слог добија акценат ('); код Даничиѧ су, уз то, остала три слога дуга — у Срему се дужина на последњем и претпоследњем слогу скраћује: Јѧкѡвѡѡѡ (Доб., Јак.), рѡзѧнѡѡѡ (И.). Међутим код именице рѡзѧнѡѡ забележио сам једини случај да се скраћује дужина на слогу који долази непосредно после акцентованог слога а да се на следећем чува: рѡзѧнѡѡѡ (Лед., Н., Берк.). — Нисам могао да утврдим какав је акценат voc. sg. и voc. pl.

ѣ) ѡиѡи нѧрод — нѧрода (Дан. 26)

96. У Вука је Бѧнѡиѡл; у Срему: Бѧнѡиѡл (Чорт.). — У Вука је дѡчѡк; у Срему: дѡчѡк (И.). — У Вука је ѡсѡѡд; у Срему: ѡсѡѡд (Чорт.),

ībsede (Лед). — У Вука је *īrōzor*; у Срему: *īrōzor* (свуда). У Пиви и Дробњаку¹⁶³ такође је *īrōzor*; међутим у Славонији¹⁶⁴ је *prōzor*, *prōzor* и *prozdr.* — У Вука је *rāzmak*; у Срему: *rāzmak* (И., Буђ.). Овако је и у Поцерини¹⁶⁵, Пиви и Дробњаку¹⁶⁶, Озринићима¹⁶⁷ (*rāzmaĭk* — *rāzmaĭka*) и Жумберку (ZslPh VI 354).

Наведене примере преласка именица типа *Душан* у тип *народ* погрешно би било тумачити кановачким дуљењем. И то из два разлога. Најпре стога што је ова појава ограничена на мали број појединачних случајева. А затим, такво појединачно прелажење именица типа *Душан* у тип *народ* познато је, како смо већ видели, и другим говорима који немају кановачког дуљења.

У Вука је *лџчић*; у Срему и: *лџчићом* (Деч.), *у лџчићу* (Грк). Појаву преласка именица типа *народ* у тип *Душан* констатовали су, само за друге примере, и Московљевић за Поцерину¹⁶⁸, и Респетар за Дубровник¹⁶⁹, и Ружичић за пљеваљски¹⁷⁰, и Вушовић за источну Херцеговину¹⁷¹ и Вуковић за Пиву и Дробњак¹⁷². Карактеристично је, међутим, да је у Срему *гајшане* (Буђ.) и *мајдан* (Врд.), *на мајдану* (Лед. bis.), *у мајдану* (Чер.), док је у Пиви и Дробњаку, пљеваљском и код Вушовића (на цитираним местима): *гајшан*, *мајдан* а код Респетара у Дубровнику *гајтан* (loc. cit.).

Именица *мејшар* иде у Срему по три акценатска типа: а) *мејшар* (Мих.), *иџ мејшера* (Пав., Чер.), *у мејшере* (Март.); б) *мејшар* (Шим., Кар., Бољ., Март., Чал.), *мејшера* (И. bis, Врд., Лед. bis, Доб., Шим., N. bis, Март., Берк., Мор., Грк), *иџ мејшера* (Шим.), *мејшерама* (Март.); с) *мејшар* (Грк), *мејшара* (Мор.), *мејшара* (Грк).

У Вука је *иџрез*, -а. Ова именица у Срему може имати такође три акцента: а) *иџрез* (Н.); б) *иџрез* (Доб., Н., Мор.), *иџрези* (И.); с) *иџрез* (Пав., И., Чорт., Шим., Берк., Чал., Мор., Грк), *иџреза* (= 2. sg. Грк), *иџрези* (Пл., Чал., Грк). У Пиви и Дробњаку¹⁷³ је *иџрез*, али се Вуковићу чини „да ће се... чути“ и *иџрез*. У Горњој Крајини је *rōrez*¹⁷⁴.

97. Московљевић наводи да у Поцерини по типу *народ* иду и презимена на -ић „као: *Јовић*, *Марић*, *Јкић*, *Јелић*, *Савић*, и д.“ (Поц. 27). О презименима говори једино Московљевић и наводи само ово

¹⁶³ Ј. Вуковић, СДЗБ X 203.

¹⁶⁴ Ившић, Rad 196, 237.

¹⁶⁵ Московљевић, Поц. 27.

¹⁶⁶ СДЗБ X 203.

¹⁶⁷ Die Betonung 78.

¹⁶⁸ Поц. 27.

¹⁶⁹ Die Bet. 77.

¹⁷⁰ СДЗБ III 131.

¹⁷¹ СДЗБ III 43.

¹⁷² СДЗБ X 204 — 205. и 209.

¹⁷³ СДЗБ X 208.

¹⁷⁴ NVj VIII 110.

што сам цитирао. У Срему, међутим, ситуација је нешто сложенија. Пре свега, слично личним именима типа *Ђура* (в.т. 39. овога рада), извештан број презимена колеба се између типа *на́род* и типа *бе́дем*: *Ашић* (Бат.) — *Ашић* (Бат.), *Белић* (Доб. bis) — *Белић* (Доб. bis, Јак.), *Рунјић* (Март. bis) — *Рунјић* (Март. bis), *Савић* (Деч, Март., Берк., Грк) — *Савић* (И., Лед., Шим., Чер. bis), *Шевић* (Буђ.) — *Шевић* (Пав.). Код имена смо видели да је акценат диференцијални знак за значење. Код презимена се то не може увек рећи. Један мој објекат из Батајнице презивао се *Ашић* и он је сам у току разговора своје презиме изговорио једном са (') а други пут са ("). Исти је случај и са мојим објектом *Лазаром Рунјићем* из Мартинаца.

Разуме се да ово колебање у акценту није захватило сва презимена овога типа. Знатан их је број са ('):

Бајић (Грк), *Бркић* (Март.), *Гајић* (Пав., И.), *Гроздић* (Март.), *Грујић* (Шим.), *Добрић* (Бат.), *Јовић* (Чорт.), *Јокић* (Краљ.), *Јосић* (Берк.), *Косић* (Бат.), *Максић* (Чал.), *Мандић* (Шим., Н.), *Марић* (Шим.), *Мојић* (Лед.), *Новић* (Мих.), *Панић* (Бат.), *Панић* (Буђ.), *Пејрић* (Март.), *Плавић* (Кар.), *Проксић* (Лед.), *Сандић* (Грк), *Сенић* (Врд., Мор.), *Тешић* (Лед., Чер.), *Тирић* (Бат., Кар.), *Ђосић* (Шим.), *Флорић* (Лед.), *Чавић* (Чал.), *Чизмић* (Берк.), *Шкрбић* (Деч).

Чини ми се, само, да би свакако требало и код неких од ових презимена очекивати у Срему колебање између (') и (") (нпр. код *Косић*, *Мандић*, *Тешић* и сл.).

Разуме се да има и презимена која се јављају само са ("):

Ђашић (Чер.), *Ђекић* (Буђ.), *Ђрић* (Буђ.), *Жуџић* (Јак.), *Зарић* (Јак.), *Јањић* (Буђ., Грк), *Јелић* (Доб.), *Кордић* (Пл.), *Крсић* (Врд., Бат.), *Роксић* (Бољ.), *Тодић* (Деч), *Цојић* (Мор.), *Шашић* (Чер.).

Али без сумње и код неких од ових презимена треба у Срему очекивати колебање између (") и (') (*Јањић*, *Јелић* и сл.).

98. Даничић не наводи никакву промену акцента у парадигми. Тако је и у Срему. Једино именица *мејшар* у gen. pl. са наст. -и има акценат: *мејшэри* (Пав., И., Лед., Буђ. bis, Шим. bis, Март., Чал., Н. bis).

7) *иши́ ашѓв* — *ашова* (Дан. 34)

99. У Вука је *коров*; у Срему: *кѓрѓв* (Грк).

Услед скраћивања неакцентованих дужина у говору Срема уопште, именице типа *ашѓв* често у пом. sg. губе дужину другог слога. Истакли смо у т. 25. овога рада да се у овом положају дужина чува на западу Срема, а на истоку — углавном губи. Отуда: *ашѓв* (Берк.), *кѓрѓв* (Грк) — са запада, а: *аков* (Шим.) *ваѓв* (Бат., Шим.), *меѓв* (Доб., Чер.), *иѓѓѓв* (Деч), *разѓѓв* (Јак., Чер.) — са истока сремске територије.

ђ) *ишӣ насѣавак* — *насѣа́вка* (Дан. 39)

100. У Даничића је *заглавак*; у Срему: а) *заглавак* (Шим.) и б) *заглавак* (Шим.). — У Вука је *сасѣанак*, *-анка*; у Срему: а) *сасѣанак* (Чорт., Јак.) и б) *сасѣанци* (Јак.).

џ) *ишӣ бѣдем* — *бѣдема* (Дан. 32)

101. У Даничића је *Младен*; у Срему: а) *Младен* (Пав., Чер.) и б) *Младен* (Пав., Буђ.). Исп. код Елезовића: *Младѣн*, *Младѣна* (Речник s. v.) а код Московљевића (Поц. IV) *Млади́н*. — У Вука је *ѣра́дед*; у Срему: *ѣра́мдед* (само тако — свуда). Тако је и у Поцерини (Моск. 22). — У Вука је *ѣла́јваз*; у Срему: *ѣла́јваз* (Пав., Чорт.). — У Вука је *ѣрицауз*; у Срему *ѣрицуз* (Пав.), *ѣрицуз* (Буђ.), *на ра́ковачким ѣрицузу* (Лед.), *ѣрицу́з* (Чорт.), *ѣрицу́з* (Чер.).

102. Даничић претпоставља да лична имена *Милош*, *Ћрош* и сл. могу имати двојак акценте у косим падежима: *Милоша* *Ћроша* и *Милџа*, *Урџа* и сл. У Срему постоје оба акцента: *Милоша* (Пав., Шим.), *Милошом* (Пав.) — *Милџа* (Март., Чал.), *Милџем* (Чорт.); *Ћроша* (Пав., Кар.) — *Урџа* (Март.).

Множински облици именице *Србин* имају у Срему двојак акценат: а) *Срби* (Бат., Пл., Март.), *Србе* (Бољ.), *Срба* (Деч, Пл.), *Србима* (И.) и чешће б) *Срби* (И. bis., Чорт. bis, Лед., Буђ., Краљ., Кар., Бољ., Март., Чал., Н., Берк. bis., Мор.), *Србе* (Пав., Бољ., Н., Мор.), *Срба* (Н., Берк., Грк), *Србима* (И., Деч bis).

Даничић бележи да по варошима у Бачкој именице које значе младу животињу имају у ген. пл. *и́лићѣ*, *гуи́чићѣ* и сл. У Срему је увек тако: *гуи́ићѣ* (Краљ., Шим.), *ѣа́чићѣ* (Шим.), *и́лићѣ* (Шим.), *ѣраси́цѣ* (Шим., Н.), *ѣури́ћѣ* (Шим.). — У dat. - instr. - loc. пл. ове именице у Срему имају двојак акценат: а) *и́лићима* (Чорт., Буђ., Мор.), *ѣури́ћима* (Чорт.) и б) *ѣи́лићима* (Чер., Н., Берк., Грк), *ѣури́ћима* (Чер.).

Московљевић наводи да у Поцерини множински облици са уметком *-ов/ев-* имају акценат: *бокоро́вѣ*, *бокоро́вима* (*бѣкоро́вима*) (Поц. 22). Тако је и у Срему: *бѣдемо́ви* (Чал.), *лѣдко́иови* (Буђ.), *ѣи́лимови* (И., Јак. bis), *ѣи́лимове* (Берк.), *ѣи́дрѣи́ови* (Мих.) — *ѣи́лимѣвѣ* (Доб., Мих.), *ѣи́лимѣвѣ* (Март.), *ѣи́орѣи́ѣвѣ* (Краљ., Буђ.) — *ѣи́орѣи́ѣвима* (Буђ.). Међутим, исп. и ген. пл.: *ѣи́лимѣвѣ* (Јак.). — Именица *ѣи́лим*, уз то, може имати и облике множине без уметка: *ѣи́лиме* (Шим.).

к) *ишӣ гѣво́р* — *гѣво́ра* (Дан. 38)

103. Померање акцента према крају у loc. sg. констатовао сам, најпре, код Даничићевих примера: *ѣо гово́ру* (Пав., Лед., Бат., Март. bis), *на каме́ну* (Краљ., Буђ. bis, Лед., Кар., Мих., Чер., Чал.), *ѣѣрсѣи́ѣну* (Чорт., Буђ., Лед., Шим. bis, Берк.), *у чо́иѣру* (Лед., Кар., Н.). Поред Даничићевих исп. и: *ѣ кесѣи́ѣну* (Лед.). Међутим, осим примера

са променом акцента, има и примера са (') на првом слогу: *у кáмену* (Буђ., Јак.), *ò шòм ир̀си́ену* (Бат.), *о ир̀си́ену* (Март.).

Што се тиче осталих дијалеката, карактеристично је, најпре, да Московљевић¹⁷⁵ за Поцерину и Ившић¹⁷⁶ за Посавину дају само примере са повученим акцентом. Вушовић, међутим, истиче¹⁷⁷ да се у говору источне Херцеговине у loc. sg. обично задржава акценат номинатива: *чдйòру, ўгљèну, дбèру, ир̀си́ену, грдбèну*, али додаје: „...ипак се употребљава и ... *камèну ... гòвору* и можда још која“. Ружичић за пљеваљски каже¹⁷⁸ да се акценат у loc. sg. „по правилу преноси на наставак ...“. „Али — наставља Ружичић — пренос обично изостаје кад предлог не стоји непосредно пред именицом, или кад је на њој и реченички акценат, на пр. „на *ўгљèну*, не на *ватри*“, или „на свàком *кáмену*“ и сл.“ Овако је и у Пиви и Дробњаку — што се тиче места предлога, али Вуковић мисли¹⁷⁹ да од реченичког акцента овде померање не зависи. Томљеновић за буњевачки сењски наводи¹⁸⁰ да именице *гдвòр* и *чдйòр* имају *гдвору*, *чдйору*. Све остале именице имају и један и други акценат овога облика. У говору села Лепетана¹⁸¹ је *ир̀си́ену* а не *ир̀си́ену*.

104. Од именица које плурали граде без уметка *-ов/ев-* код Даничића три у ген. пл. имају (') на другом слогу: *гуши́еrà, кес́и́енà, ђавòлà*. Даничић претпоставља да овако гласе и генитиви *девèрà, чокòйà*. — У Срему, поред Даничићевих облика и облика *девèрй* (Кар.), значајни су и по народни говор карактеристични и примери ген. пл. са (') на другом слогу:

девèрй (Лед.), *чокòйй* (Пав., И., Н. bis, Берк.), *чойòрй* (Буђ. Јак.), *чойòрй* (Грк).

У Жумберку је *девèрй* и *девèрй* и сл. (ZslPh VI 356).

105. Даничић не помиње проширене облике множине. Московљевић (Поц. 23), Вуковић (СДЗБ X 212) и Ружичић (СДЗБ III 129) бележе их за своје говоре. У Поцерини је: *бусèнови — бусèнòвà — бусèнòвима* и само за *dat.-instr.-loc. pl.* Московљевић бележи и *бусèновима*. У Пиви и Дробњаку акценат *nom. pl.* може се задржати и у *gen. pl.* и *dat.-instr.-loc. pl.*, али коси падежи множине могу имати и померен акценат према крају. Из пљеваљског има примера само са помереним акцентом у косим падежима множине. — У Срему је као у пљеваљском:

кáменове (Мор.), *чдйòреви* (Шим.), *чдйòрови* (И., Грк), *чдйòрове* (Јак., Мор.), — *чойòрèвà* (Бат., Кар.), *чойòрèвà* (Шим.), — *чойòрèвима* (Бољ., Н.).

¹⁷⁵ Московљевић, Поц. 23.

¹⁷⁶ Rad 196, 222.

¹⁷⁷ СДЗБ III 45.

¹⁷⁸ СДЗБ III 128.

¹⁷⁹ СДЗБ X 211—212.

¹⁸⁰ NVj XIX 414.

¹⁸¹ ЈФ XIV 72.

106. Преношење акцента на предлоге старо је: *дд Дунава* (Лед., Шим.), *на Дунав* (Чорт.), *дд ђавола* (Пл.). Али има и примера без преношења: *ош-кѧмена* (Бат.), *ко(д)-дѧвера* (Чер.).

λ) тип *бѧдња̋к* — *бѧдња̋ка* (Дан. 36)

107. У Даничића је *Будѧм*; у Срему: *Будѧм*, *-ѧма* (често). Тако је и у Поцерини (Московљевић, Поц. 24). — У Вука је *кулен*; у Срему: *кулен* (Пав., Лед., Мор., Грк). — У Вука је *ѧѧхѧр*; у Срему: *ѧѧхѧр* (Шим.). — Карактеристично је да именице *Зѧмѧн* и *Осѧк* могу имати двојак акценат косих падежа: а) *до Зѧмѧна* (Бат., Шим.), *из Осѧка* (Пав.) и б) *Зѧмѧна* (Лед.), *Осѧка* (Бат.). У *pop. sg.* увек је *Зѧмѧн* и *Осѧк*. *Gen. sg.* *Зѧмѧна*, *Осѧка* настао је према *loc. sg.*

108. За *loc. sg.* Даничић је, најпре, навео изванредан број именица за које је поуздано знао да мењају акценат у овоме падежу. Уз то, Даничић је дао и неколико именица за које само претпоставља да мењају акценат у *loc. sg.* У Срему има бројних потврда Даничића: *у амбару* (Пав.), *у вршају* (Буђ., Краљ., Н. bis, Чал., Кар., Грк bis), *на дувару* (Март.), *у Зѧмѧну* (Врд., Бат., Доб., Шим., Деч, Кар., Бол.), *на каниѧру* (И., Март.), *у мајуру* (Лед.), *у месецу* (свуда), *у Осѧку* (често), *у ѧогледу* (И., Март., Грк), *о ѧојѧсу* (Март., Грк), *на салашу* (често), *у случају* (Врд., Чорт., Март., Чал.).

Овоме низу, разуме се, треба додати и пример који Даничић не наводи: *у комаду* (Март.).

Уз то, поред Даничићевих, у Срему има још случајева промене акцента у *loc. sg.*: *у ашѧру* (често), *ѧд свѧм изгледу* (Мор.), *на ѧашњаку* (Пав., Н., Чал.). Међутим, поред ових примера са променом акцента, у Срему није редак случај да *loc. sg.* задржава (‘) на првом слогу: *у Зѧмѧну* (Врд.), *у месецу* (И., Доб., Јак. bis, Бол.), *на салашу* (Чорт., Лед.); — *у ашѧру* (Чорт., Лед., Мор.), *ѧо ѧашњаку* (Пав., И., Мор.).

109. За плурал Даничић, најпре, наводи да именице које праве плуралске облике са уметком *-ов/ев-* изостављају дужину другог слога. Тако је и у Срему: *ѧмбареви* (Деч), *гѧвранови* (Пав.), *гдубови* (И.), *ѧбланове* (Н.), *каниѧреве* (Шим.), *дбручеви* (Пл. bis), *ѧашњакове* (Пл., Грк), *ѧдјасеви* (Март.), *ѧдјасеве* (Мих.), *салашеве* (Јак., Н.), *слѧчајеви* (Чорт., Лед., Бат.).

У *gen. pl.* именице које граде плуралске облике са уметком *-ов/ев-* имају такође као код Даничића: *гѧвранѧвѧ* (Чер.), *ѧбланѧвѧ* (Н.), *каниѧреѧвѧ* (Пав.), *курѧковѧвѧ* (Мор.), *салашеѧвѧ* (Шим.), *слѧчајеѧвѧ* (Пав., Лед., Шим., Јак., Берк.).

Даничић сматра да би у *dat.-instr.-loc. pl.* поред примера типа *ѧѧѧезовима* могло да буде и примера са (‘) на наставку. У Срему, као и у Поцерини¹⁸², познат је једино овај други акценат: *будѧковима* (Лед.), *ѧо салашеѧвима* (Доб.), *слѧчајеѧвима* (Кар.).

¹⁸² Московљевић, Поц. 25.

110. Од именица које граде плуралске облике без уметка *-ов/ев-* Даничић наводи две које у пот. рл. померају акценат према крају: *дина́ри* и *кома́ди*. У Срему је: *дѣна́ри* (често) и *дина́ри* (Чорт., Грк), али сам записао само: *кома́де* (Мор.).

Ове две именице у ген. рл. имају код Даничића: *дина́ра̄* и *кома́да̄*. У Срему је доследно: *кома́да̄* (Краљ., Пав.), *кома́да̄* (Чал.), *кома́дӣ* (Шим.). Именица *дѣнар̄*, међутим, поред ген. рл. *дина́рӣ* (Кар.) има чешће *дѣна́ра̄* (свуда и често). Међутим, у Пиви и Дробњаку је *дина́ра̄* (и *дѣна́ра̄*) (СДЗБ X 215).

Сем тога, акценат (´) у ген. рл. бележи Даничић и код именица: *обру́ча̄*, *леши́ка̄*, *месџи́*. У Срему, поред Даничићевих, има још примера са оваквим акцентом ген. рл.: *дсам кола́рӣ* (Шим.), *си́д корáка̄* (Лед., Бат., Март., Пл., Шим.), *уја́ка̄* (Шим.), *шума́рӣ* (Доб.).

Померање акцента према крају у dat.-instr.-loc. рл. без уметка *-ов/ев-* забележио сам у Срему код именице *ѣши́ња̄к*: *ѣши́ња̄цима* (Доб., Деч); али исп. и *ѣши́ња̄цима* (Краљ., Чорт., Јак., Грк).

Посебно треба истаћи пот. рл. именица *ку́рја̄к*, *рѣ́жа̄к*, *ѣ́ја̄к*: *кур-ја́ци* (Чорт. bis, Бат., Мор.), *ро́жа̄ци* (Грк), *уја́ци* (Пав.). Исп. слично и у пљеваљском (СДЗБ III 130) и Пиви и Дробњаку (СДЗБ X 215).

111. Као и у Пиви и Дробњаку¹⁸³, и у говору Срема се акценат на проклитику код овог типа преноси двојако: а) *ѣ амба́р* (Берк.), *на сала́ш* (Буђ.), *ѣ чарда́ке* (Чал.) и б) *ѣ Земѣн* (Шим.), *са сала́ша* (Шим.). У Срему, међутим, има и примера са непренесеним акцентом: *из вѣши́ја̄* (Краљ., Чал.), *до Зѣмѣна* (Бат.), *и(з)-Зѣмѣна* (Март.), *у Зѣмѣну* (Бољ.), *са сала́ша* (Март., Берк.), *у ча́рда̄к* (Бат.).

μ) *ѣши́ дѣбош* — *дѣбоша* (Дан. 27)

112. У Даничића је *ѣѣнцир*; у Поцерини: *ѣѣнцир* (Моск., Поц. 27); у Срему претежно *ѣѣнцир* али се чује и *ѣѣнцир* (Шим., Кар.). — У Бука је *За́греб*; у Срему: а) *За́греб* и б) *За́греб*.

Типу *дѣбош* пришле су у Срему и именице типа *ѣра́зник* јер се дужина после (´) скратила (в. т. 25. овога рада): *ѣра́зник* (Бољ.), *ѣра́зници* (Шим.), *ѣра́зникá* (Март.), *д ѣра́зницима* (Март.), *ѣѣзник* (Пав.), *ѣѣзнике* (Буђ.), *ра́дник* (Пл.), *ра́днике* (И., Н.), *ра́дници* (И., Лед.).

ν) *ѣши́ вѣковац* — *вѣкѣца* (Дан. 40)

113. Овоме типу пришле су и именице типа *на́кѣва̄н*, јер се дужина после (´) скратила: *Ка́рловчан* (Бат.). — Ни у косим падежима дужине, разуме се, нема (в. т. 25. овога рада).

¹⁸³ СДЗБ X 216.

е) ТРОСЛОЖНЕ ОСНОВЕ

α) *ӣӣӣ аг̄а̄лук* — *аг̄а̄лука* (Дан. 44)

114. У Даничића је *к̄анӣарӣћ*; у Срему: *канӣарӣћ* (Пл., Деч); у Пиви и Дробњаку је такође *канӣарӣћ* (СДЗБ X 217). — У Вука је *сир̄ма*, *-маа* и *сир̄мах*; у Срему: а) *сир̄ма* (Буђ. bis, И.), б) *сир̄маси* (Чер.) и с) *сир̄мак* (И. bis, Кар., Н.).

β) *ӣӣӣ йом̄д̄нӣк* — *йом̄д̄нӣка* (Дан. 47)

115. Именицу *мак̄ар̄ун* (‘качамак’) Вук локализује на Барању; има је, међутим, и у Срему: *мак̄ар̄ун* (Грк). — У Вука је неакцентовано: *Моловин*; у Срему: *Молд̄вин* (Берк.).

γ) *ӣӣӣ арӣӣӣанац* — *арӣӣӣанца* (Дан. 51)

116. Код Даничића је *Цр̄но̄горац*; у Срему: *Црно̄брац* (Март.), *Црно̄борци* (Март.), *Црно̄борцима* (Март.).

Како и код Даничића, и у Срему се акценат у гер. pl. мења: *Дал̄ма̄ӣӣна̄ц̄а* (Бат.).

δ) *ӣӣӣ ама̄не̄ӣ* — *ама̄не̄ӣа* (Дан. 43)

117. Треба се посебно задржати на именима месеца: *децембар*, *новембар*, *окт̄обар*, *сеп̄тембар*. У Срему они могу ићи по четири акцентска типа: а) *окт̄обер -а*; б) *окт̄обар, -бра*; с) *окт̄обер, -а* и d) *окт̄обар, -бра*:

- а) *окт̄обер* (Деч) — *окт̄обера* (Шим., Грк) — *децемберу* (Мих. bis), *у окт̄оберу* (Лед., Бат.), *у сеп̄темберу* (Мих.); —
- б) *окт̄обар* (Доб.) — *новембра* (Буђ.), *окт̄обра* (Доб. bis) — *у децембру* (Доб. bis), *у окт̄обру* (Шим. bis, Доб. bis); —
- с) *новембер* (Кар.), *окт̄обер* (Бат.), *сеп̄тембер* (Бат., Берк.) — *децембера* (Чер.), *новембера* (Бат., Грк), *окт̄обера* (Н.), *сеп̄тембера* (Чер., Март., Грк) — *у децемберу* (Пав.), *у новемберу* (Буђ.), *у сеп̄темберу* (Деч); —
- d) *новембар* (Пав.) — *новембра* (Врд., Чер.), *окт̄обра* (Лед., Бољ.), *окт̄обра* (Врд.), *сеп̄тембра* (Врд., Чер., Март., Грк) — *у децембру* (Јак. bis, Март. bis), *у новембру* (Пав., И., Чер.), *у окт̄обру* (И., Чер., Н. bis), *у сеп̄тембру* (Краљ., Бољ.).

ε) *ӣӣӣ б̄ездӯӣнӣк* — *б̄ездӯӣнӣка* (Дан. 46)

118. У Вука је *й̄длаж̄а̄ј̄нӣк*; у Срему ова именица често гласи и *й̄длож̄нӣк* (Чорт., Бат., Чал. bis, Грк). У бржем изговору дужина се може и скратити: *й̄длож̄ник* (И., Чорт., Бат., Март., Чал.).

Као и код Даничића, коси падежи плурала именице *виноград* имају акценат: *виноград̄а̄* (И.) одн. *виноград̄ӣ* (Доб. bis, Н., Чер.), *виноград̄има* (Чорт., Чер.).

џ) *īīīī bāboviḥ* — *bāboviḥa* (Дан. 39)

119. Известан број презимена колеба се између типа *bāboviḥ* и типа *bānoviḥ*: *Vūkoviḥ* (Мор.) — *Vūkoviḥ* (Чорт., Бољ.), *Живковиḥ* (И. bis, Краљ., Врд., Чорт. bis, Доб., Чер., Н.) — *Живковиḥ* (Краљ., Буђ., Јак.), *Рајковиḥ* (Н. bis) — *Рајковиḥ* (Н., Грк.), *Ранковиḥ* (И.) — *Ранковиḥ* (Пав., Мих.). — Презиме *Ћирковиḥ* има ова два акцента: а) *Ћирковиḥ* (Шим.) и б) *Ћирковиḥ* (исп. у ВРј *Ћирко*).

џ) *īīīī āyosīol* — *āyosīola* (Дан. 42)

120. У Вука је *īnīēres* забележено за Војводину а *inīēres* за Дубровник; у Срему је *īnīēres* (често); у Пиви и Дробњаку такође је *īnīēres* (СДЗБ X 222); у Горњој Крајини: *ītereš* (NVj VIII 107). — У Вука је *maḡaḡin*, *-ina*; у Срему: *māḡaḡin* (И., Краљ., Доб., Берк.), *māḡaḡina* (Март.), у *māḡaḡinu* (Шим.). — Именица *kaīḡolik* колеба се између типа *āyosīol* и типа *agāluk*: а) *kaīḡolik* (Буђ.), *kaīḡolici* (Н.) и б) *kaīḡolik* (Н.), *kaīḡolici* (Врд., Н. bis).

ђ) *īīīī vērenīk* — *vērenīka* (Дан. 46)

121. У Вука је *Mīlorad*; у Срему: *Mīlorād* (Пав.), *Mīlodār* (Мих.); овако је у Пиви и Дробњаку (СДЗБ X 222) и у Горњој Крајини (NVj VIII 108). — У Вука је *zāmjenīk*; у Срему: *zāmenīk* (Чорт.). — У Вука је *nādnicār*; у Срему: а) *nādnicār* (Н.), *nādnicāre* (Шим.) и б) *nādnicār* (Буђ., Лед., Деч, Пл.), *nādnicāri* (Јак., Бољ.), *nādnicāre* (Бат., Март.), *nādnicārā* (Пав.). — У Вука је *īāyrikāsh*; у Срему: а) *īāyrikāsh* (Кар.) и б) *īāyrikāsh* (И.); са Сремом се слаже Горња Крајина (NVj VIII 110).

122. Даничић наводи да се у loc. sg акценат помера на наставак код именица *dḡaḡāj*, *dbičāj*, *īḡroḡāj* а затим код именица *dḡḡovḡr*, *nāḡovḡr*, *rāzḡovḡr* и сл. — У Срему, поред Даничићевих, ову сам промену констатовао и код именице *īḡloḡāj*: у *doḡaḡāju* (Пав.), *īo običāju* (свуда), *na īoroḡāju* (И.), *na īolozāju* (Лед., Доб., Јак., Чал.); — у *razḡovḡru* (Краљ., Март., Мор.). Има, међутим, у Срему, као и у Поцерини¹⁸⁴, и примера са акцентом на корену: *o dbičāju* (Пав.), *īo dbičāju* (Мор.), у *rāzḡovḡru* (Пав.).

Овакво померање акцента и у косим падежима плурала помињу Московљевић за Поцерину¹⁸⁵, Вуковић за Пиву и Дробњак¹⁸⁶, Ружичић за пљеваљски¹⁸⁷ и Решетар за Дубровник¹⁸⁸. Тако је и у Срему: *doḡaḡājā* (Шим.), *obīčājā* (Лед.), — *obīčājuma* (Пав., Врд., И., Бољ., Грк bis), *īo obīčāji* (Грк). Међутим, има у Срему и примера са

¹⁸⁴ Московљевић, Поц. 30.

¹⁸⁵ loc. cit.

¹⁸⁶ СДЗБ X 223 (за *nāmasīyḡr*).

¹⁸⁷ СДЗБ III 131 (за *zāloḡāj* и *mānasīyḡr*).

¹⁸⁸ Die Betonung 80 (за композита од *gḡovḡr*).

акцентом на почетном слогу: *ддгађаја* (Чер.), *дбичаја* (И., Грк), *дбичајима* (Пав., Буђ., Н.).

d) ВИШЕСЛОЖНЕ ОСНОВЕ

α) *иши Банаћанин* (Дан. 50)

123. Известан број презимена колеба се између овога типа и типа *вѣрошанин*: *Аврамовић* (Врд.). — *Аврамовић* (Врд.), *Дамјановић* (Н.) — *Дамјановић* (Бат.), *Обрадовић* (Пав.) — *Обрадовић* (Бат., Н.), *Ранићовић* (Шим.) — *Ранићовић* (Шим.).

Известан број презимена колеба се између типова *Банаћанин* и *дѣсйошовић*: *Аћимовић* (И.) — *Аћимовић* (Чер. bis), *Радошевић* (Н.) — *Радошевић* (Н.).

Masculina на -о, -е (Дан. 85)

124. У Даничића је *Брањко*; у Срему: а) ређе: *Брањко* (Врд., Чорт.) и б) знатно чешће: *Брањко* (Врд., Краљ., Буђ., Јак., Бољ.). — У Даничића је *Вѣљко* и *Вѣљко*; у Срему је само: *Вѣљко* (Лед.); тако је и у Поцерини¹⁸⁹; у Пиви и Дробњаку¹⁹⁰ доследно је *Вѣљко*.

Иначе, као и у Поцерини¹⁹¹, у Срему се већина двосложних ових именица свршава на -а. Једино на крајњем југозападу сремске територије (Грк) чују се оне са наставком -о: *Вѣљо* (Грк), *иѣйо* (Грк), *Швабо* (Грк). Као што се види, акценат се слаже са Даничићем. Исп. gen. sg.: *Вѣљѣ* (Грк). Овако се ове именице деклинирају и у Босни (Решетар, *Der Štok. Dial.* 164) и Славонији (Ившић, *Rad* 196, 143).

125. У Даничића је *Маринко*; тако је и у Срему: *Маринко* (Март.); у Пиви и у Дробњаку¹⁹² је *Мѣринко*. — У Даничића је *Милѣнко* и *Милѣнко*; у Срему је само: *Милѣнко* (Врд., Чорт. bis, Лед. bis, Шим.); у Пиви и Дробњаку¹⁹³ је *Милѣнко*.

o/yo-ОСНОВЕ NEUTR.

а) ДАНАШЊЕ ЈЕДНОСЛОЖНЕ ОСНОВЕ

α) *иши вино* (Дан. 61)

126. У Даничића је *вѣдро* и *вѣдро*; у Срему само: *вѣдро* (Пав., Краљ., Чорт., Доб. bis, Шим., Мих.).

Као и у Даничића, именица *ѣже* иде и по деклинацији *o/yo*-основа neutr. и по деклинацији neutra на cons. а): *ѣжа* (= acc. pl.; И., Краљ., Бат., Доб. bis, Н.) и б) *ѣжетом* (Краљ., Буђ.), *ѣжету* (Буђ.).

¹⁸⁹ Московљевић, Поц. 32.

¹⁹⁰ СДЗб X 225.

¹⁹¹ Моск., loc. cit.

¹⁹² СДЗб X 225.

¹⁹³ loc. cit.

Именица *гүвно* има двојак акценат плурала: а) *гүвна* (Лед., Грк), *гүванā* (Чер.), *йо гүвни* (Н.) и б) *гүвна* (Врд., Лед.), *йо гүвнима* (Чер.).

Слично посавском говору (Ивић, Дијалектологија 94. и 202) и у Срему се јавља метатонијски акц. instr. pl. и loc. pl.:

йрѣд врāиши (Шим.), *на врāиши* (Пав., Лед., Шим., Чер., Мих., Мор., Грк bis), — *за лѣђи* (Јак.), *на лѣђи* (Доб., Бољ., Чал. bis), *на лѣђи* (Буђ.) — *у ўсиши* (Деч); — *на јѣдним врāиши* (Буђ.), *на црквѣни врāиши* (Бат.), — *за његови лѣђи* (Н.), *за моји лѣђи* (Март.).

Ружичић¹⁹⁴ и Вуковић¹⁹⁵ наводе да pluralia tantum *врāиша* и *лѣђа* у вези с предлозима поред обичног имају и акценат повучен према почетку, у ствари на први, почетни слог. Разуме се да ту долази до преношења акцената на проклитику. Код именице *врāиша* преношење на проклитику у асс. ново је и у пљеваљском и у Пиви и Дробњаку, док је код именице *лѣђа* у пљеваљском *низ лѣђа* а у Пиви и Дробњаку: *низ лѣђа*. Појаву повлачења акцената констатовано је Решетар¹⁹⁶ у Дубровнику и Прчању за именице *врāиша* и *ўсиша*. У instr. и loc. pl. и код Ружичића и код Вуковића и код Решетара јавља се акц. *йрѣд врāишима*, *на врāишима* и сл. У Срему, међутим, нови облици ових падежа увек гласе: *на лѣђима* (Бољ., Мор. bis), *за врāишима* (Шим.). Одавде је јасно да се овом особином Срем не слаже с наведеним херцеговачким говорима, већ да је близак славонском.

β) *иши мѣсио* (Дан. 64)

127. У Даничића је *вдће*. Московљевић за Поцерину каже¹⁹⁷ да ова именица у pl. има (') *вдћа* — *вдћā* — *вдћима*. Вуковић за Пиву и Дробњац наводи¹⁹⁸ да ова именица уопште (дакле и у sg. и у pl.) може имати двојак акценат: *вдће* и *вдће*. Ившић за Славонију каже¹⁹⁹: „Imenica *vdcе* (u V.) govori se: α) *vocē* (Kaniža, Garčin, Gradište, Babina Greda i drugdje); — β) *vocě* (Stružani), *vdcе* (Dežnik), *vdcē* (Živike)“. — У Срему је као у Пиви и Дробњаку:

- а) *вдће*: *у воћу* (Лед.), *у воћу* (Шим.), *вдћа* (= pl.; Пав.), *дѣшио у воћи* (Врд.).
- б) *вдће*: *у вдћу је* (Шим.), *вдћа* (И.), *вдћā се садѣла* (Врд.), *вдћā се ндсѣ* (Врд.), *од вдћā* (Кар.), *у вдћима* (Пав. bis, Лед., Чер. bis), *у вдћи* (Пав.).

У Даничића именица *дрво* гласи у pl.: *дрва*, *дрвā*, *дрвима*. — У Срему nom. pl. има двојак акценат: а) *дрва* (И., Буђ., Кар. bis, Берк., Грк) и б) *дрва* (Пав., И., Чер. bis, Мор.).

¹⁹⁴ СДЗБ III 134.

¹⁹⁵ СДЗБ X 249.

¹⁹⁶ Die Betonung 57.

¹⁹⁷ Поц. 18.

¹⁹⁸ СДЗБ X 247.

¹⁹⁹ Rad 196, 245.

У Даничића је *жйййа* — *жйййā* — *жййййма*. У Пиви и Дробњаку ове промене у рl именице *жйййо* нема (СДЗБ X 251). У Срему је акценат двојак: а) *жйййа* (Пав.), *жййййма* (Берк.) и б) *жйййа* (И., Шим.).

Као и у Вуковића²⁰⁰, и у Срему се акценат са ових именица преноси на предлоге на два начина: а) *ў лејо* (Деч), *на брду* (Н.) и б) *за коли*, *ў недра* (Март.), *бес кола* (Лед.). Именица *вдђе* код Вуковића²⁰¹ преноси акценат као (‘‘): *од воћа*, *на воће*. У Срему она има оба начина преношења: а) *ў воћу* (Шим.) и б) *ў воћу* (Лед.), *ў воћи* (Врд.). — У Срему, најзад, има и примера без преношења: *на брду* (Јак.) и сл.

γ) *ййй месо* (Дан. 62)

128. Именица *ддба* колеба се у Срему између типова *месо* и *месо*: а) *ддба* (свуда) — б) *ддба* (свуда). Именица је углавном индеклинабилна: у *мирно ддба* (Пав.), у *раније ддба* (Врд.) итд. Облици косих падежа, уколико се јаве, не одступају у акценту од онога што је малопре речено: *ддбу* (Јак.), *ддбима* (Доб.) и сл. — Код Даничића је *мдре*; у Срему је овај акценат ређи а (‘) чешћи: а) *мдре* (Чер.), *ў море* (Берк.), *мдра* (Мих., Берк.), *мдрем* (Лед.) и б) *мдре* (Пав., Буђ., Доб., Шим., Мих., Март.), *мдра* (Краљ., Јак., Берк.), *мдрем* (Мих., Н.), *на мдру* (Врд., Шим., Деч, Грк). У Поцерини²⁰² је такође *мдре* („врло ретко *мдре*“). У Горњој Крајини: *мдре* (NVJ VIII 108).

б) ДВОСЛОЖНЕ ОСНОВЕ

α) *ййй колено* (Дан. 65)

129. Прилошке синтагме *на йролеће*, *у йролеће* и сл. имају у Срему двојак акценат: а) *на йрдолеће* (Пав.), *у йрдолеће* (свуда) и б) *ў йролеће* (свуда). Оба акцента жива су код свих представника говора Срема.

β) *ййй дружје* (Дан. 67)

130. У Даничића је *деййњсйво*; у Поцерини (о. с. 15) *деййњсйво*; у Срему је доследно као у Даничића: *деййњсйво* (Пав.), *деййњсйва* (Пав., Доб., Чал., Берк.), у *деййњсйву* (Чорт., Лед., Буђ., Доб., Шим., Берк., Мор., Грк). — У Вука је *вјенчање*; у Пиви и Дробњаку²⁰³: *вјенчање*; у Срему се ова именица колеба између типа *дружје* и типа *весље*: а) *внчање* (Буђ., Краљ., bis, И., Чорт., Лед., Деч, Кар., Јак., Чер., bis, Н., Берк., Пл., Март., Чал., Мор., Грк), *с венчања* (Чорт., Лед., Кар., Мор., Берк.) и б) *венчање* (Краљ., Лед., bis, Доб., Деч, Јак., Пл., Чер., Мор.), *венчања* (Чал.), *венчању* (Шим.).

²⁰⁰ СДЗБ X 251—252.

²⁰¹ о. с. 251.

²⁰² Московљевић, Поц. 18.

²⁰³ СДЗБ X 255.

γ) *иши* *весѣље* (Дан. 66)

131. Именице *воћарсѣво* и *сѣочарсѣво*, које Даничић не наводи, имају у Срему двојак акценат: а) *воћарсѣво* (И., Јак., Чер., Н.), *сѣочарсѣво* (Бат., Јак. bis, Бољ.) и б) *вдћарсѣво* (Чер.), *сѣдчарсѣво* (Чер. bis). — Исти је случај и са именицом *мишљење*: а) *мишљење* (Бат., Јак.) и б) *мѣшљење* (Лед., Јак., Мор.).

с) ПОЈЕДИНАЧНИ СЛУЧАЈЕВИ

132. У Даничића је (67): *двдѣришиѣ*; у Срему: *двдѣришиѣ* (Лед., Мор.); у Поцерини (Моск. 24) такође *двдѣришиѣ* (*Двдѣришиѣ* име села). — У Даничића је (69): *поддунѣвље*; у Срему: а) *Поддунѣвље* (Н. bis) и б) *Пддунѣвље* (Јак.). — Именице *ушѣовање* и *службѣовање* имају двојак акценат: а) *ушѣдвѣање* (Шим. bis, Бољ., Чер., Грк), *службѣдвѣање* (Шим., Мор.) и б) *ушѣовање* (Буђ.), *службѣовање* (Шим.).

ѣ-ОСНОВА FEM.

а) ЈЕДНОСЛОЖНЕ ОСНОВЕ

α) *иши* *ндѣ* — *ндѣи* (Дан. 79)

133. У Даничића је *кѣв* — *кѣви*; у Срему се ова именица колеба између типа *глад* — *гладѣи* и типа *ндѣ* — *ндѣи*: а) *кѣви* (Пав., Чер., Март., Чал., Грк) и б) *кѣви* (Чорт., Чал.).

У instr. sg. на -*ју* код ових именица код Даничића поново долази (˘). Овој Даничићевој ситуацији одговарају морфолошки друкчији сремски облици: *кѣвѣом* (Чорт., Лед., Шим., Кар., Мих., Пл., Чер. bis), *зѣбѣом* (Лед., Шим., Кар., Пл., Деч, Чер. bis). Међутим, у Озрињићима²⁰⁴ и Пиви и Дробњаку²⁰⁵ једино се чују примери са (˘): *кѣвѣу*, *зѣбѣу*. Овоме одговарају сремски примери: *зѣбѣом* (Деч, Чер., Мор. bis), *сѣѣом* (Шим., Чал.).

Као и код Даничића, у loc. sg мења се (˘) у (˘): *о зѣби* (Бат.), *у кѣви* (Чал.), *у ндѣи* (Буђ.).

Поред Даничићевог промене (˘) у (˘) у gen. pl. *ндѣи* (Шим.), у Срему има и примера са (˘) у gen. pl.: *ндѣи* (Буђ., Н.).

Код Даничића је *вѣшијѣу*, *кѣсѣијѣу* *ушијѣу*; у Срему је, као и у Поцерини²⁰⁶: *уѣн ушијѣу* (Лед., Чер.).

Преношење акцената на проклитику старо је за *зѣб* (Шим., Чал.), *у косѣи* (Пав.), *ндѣ ирсѣи* (И.). Једино облици instr. sg. имају ново преношење: *са кѣвѣом* (Шим., Мих.). У Срему, уз то, има и примера са непренесеним акцентом: *за зѣб* (Шим.), *са зѣбѣом* (Чер.), *са кѣвѣом* (Чал.).

²⁰⁴ Die Betonung 102.

²⁰⁵ СДЗБ X 243.

²⁰⁶ Московљевић, Поц. 32.

β) *иши глѣд — глѣди* (Дан. 79)

134. Овоме типу пришла је у Срему и именица *чѣсѣи* — *чѣсѣи* (Пав., И., Март.). Овако је у поцерском²⁰⁷, пљеваљском²⁰⁸, Пиви и Дробњаку²⁰⁹. Решетар²¹⁰ за Озриниће и Дубровник бележи: *čast* — *časti* и *čast* — *časti*.

Од Даничићевих примера код којих се у loc. sg. акценат помера према крају у Срему сам забележио: *влѣсѣи* (Краљ.), *мѣсѣи* (Пав.), *рѣчи* (Пав.), *свѣсѣи* (И.). Решетар²¹¹ а за њим и Вуковић²¹² истичу за своје говоре да се ова промена акцента не врши ако уз именицу стоји атрибут. У Срему, међутим, без обзира на ову околност, има примера са непомереним акцентом: *на мѣсѣи* (Пав., Шим.).

Од Даничићевих примера код којих се у gen. pl. акценат помера према крају, у Срему сам забележио: *влѣсѣи* (Мих.), *рѣчи* (Врд., Краљ.), *сѣи* (Деч.), *сѣи* (Чер.). Сем Даничићевих примера, овде треба навести: *иу имѣ лѣжи* (Н.) и пословицу: *Више људи, више ћуди* (Буђ.).

Ситуација у dat.-instr.-loc. pl. поклапа се са Даничићем: *влѣсѣи* ма (И., Бат., Пав., Мор.), *рѣчи* ма (Март.), *сѣи* ма (Врд., Шим., Бољ.), *сѣи* ма (И.).

в) ДВОСЛОЖНЕ ОСНОВЕ

α) *иши бдлѣсѣи — бдлѣсѣи* (Дан. 81)

135. Као и код Даничића, промена акцента врши се у loc. sg. и gen. pl.: у *болѣсѣи* (Пл., Грк), *на милѣсѣи* (Мор.), у *младѣсѣи* (Буђ., Март.), у *иомѣи* (Шим.); — *кокоши* (Грк).

β) *иши јѣсѣи — јѣсѣи* (Дан. 80)

136. Nominativ (resp. acc.) collectiva на -ад може да добије и плуралски наставак -и, али се при томе акценат не мења. Уз то, ово ново образовање није уопштено:

- а) *набијѣмо бѣради* (Лед.), *налијѣмо вино у бѣради* (Чер.), *смѣшијѣмо у бѣради* (Н.), *бѣради су била иуна с вином* (Н. bis), *звѣнѣди сѣмо брујѣ* (Шим.), *кујују се звѣнѣди* (Бат.), *ндѣмо сѣдѣди* (Грк), *иѣлади* (Шим., Берк.), *дођу чѣлади са вѣлама* (Грк);
- б) *бѣрад* (Чорт., Чер.), *ждрѣбад* (Чорт., Мор.), *звѣрад* (Чер.), *јѣнад* (Шим., Н.), *сѣвад* (Чер.), *иѣлад* (Чорт., Лед.), *чѣлад* (Грк).

²⁰⁷ о.с. 33. Али се чује и *чѣсѣи* (loc. cit.).

²⁰⁸ СДЗБ III 140.

²⁰⁹ СДЗБ X 243 (= honor).

²¹⁰ Die Vet. 104.

²¹¹ о. с. 105.

²¹² СДЗБ X 243.

137. Као и код Даничића, и у Срему је у loc. sg.: у *īamēīī* (И., Кар., Деч, Н.). — Исту промену акцента ове именице имају у Срему и у косим падежима плурала: *бурáдй* (Пав., Лед., Шим., Чер.), *ждрéбáдй* (Шим.), *шелáдй* (Чорт., Лед., Шим., Бољ., Чер.), — *бурáди-ма* (Доб.), *зрnáдима* (Краљ.), *ћéбáдима* (Чорт.), *угáрима* (И.). Међутим, има и примера са непомереним акцентом: *вйше дмáди* (Мор.), у *бурáдима* (Мор.). Московљевић у поцерском бележи само колебање акцента у gen. pl.; у dat.-instr.-loc. pl. у Поцерини је увек померен акценат према крају (Поц. 33).

КОНСОНАНТСКЕ ОСНОВЕ NEUTR.

n -ОСНОВЕ

138. Слажу се са Даничићем. Изузетак је именица *йрезиме*. Код Даничића (73) она гласи: *йрэзиме*, pl. *йрэзимена*, *йрэзимéна*. У поцерском²¹³: *йрэзиме*, *йрэзимена*, pl. *йрэзимéна*, *йрэзимéна*, *йрэзимéнима*. У Срему је као у Поцерини: *йрэзиме* (Март.), *йрэзимена* (Буђ.), pl. *йрэзимéна* (Мих.). У Пиви и Дробњаку: *йрэзиме*, *йрэзимена*, pl. *йрэзимéна*, *йрэзимéна* (СДЗБ X 260). У Жумберку: *prézime* (ZslPh VI 354).

t -ОСНОВЕ

139. Према Даничићевом (71) *дрвце* Ружичић за пљеваљски наводи *дрвце* (СДЗБ III 135); из Чер. имам пример једнак Даничићу: *дрвцѣша* (= 2. sg.).

Даничић, наводећи pl. именица *кркме* и *шдестје*: *кркмѣша* — *кркмѣшā* и *шдѣстѣша* — *шдѣстѣшā*, претпоставља (72) да такву множину имају и именице *дугме*, *кубе*, *йѣнце* и др. У Срему је, међутим, као и у пљеваљском²¹⁴ и Пиви и Дробњаку: ²¹⁵ *дугмѣша* (Н) — *дугмѣшā* (Чал.) — *дугмѣшима* (Чер. bis).

У Даничића (72) именице типа *јáгње* у pl. задржавају акценат ном. sg.: *ћébѣша* — *ћébѣшā* итд. У Срему, међутим, ове именице померају акценат према крају: *ћébѣша* (Кар.), *йрйјез-дрвѣшй* (Шим.), *зрнѣшā* (Март.). Овако је и у поцерском (Моск. 34—35), пљеваљском (СДЗБ III 135), Пиви и Дробњаку (СДЗБ X 262) и код Армина Павића (Rad LIX 100).

140. Аналогјом према косим падежима, кратки узлазни акценат код именица типа *живинче* — *живинчѣша* факултативно може да продре и у ном. sg.: *марвйнче* (Чер., Мор.) али и *марвйнче* (Берк.). — Код Даничића је (74): *нáкѡнче*; у Срему: *нáкѡлче* (И., Мор., Н., Грк) одн. *нáкѡнче* (Лед., Бат., Пл., Чал., Чер. bis, Н., Берк., Мор., Грк).

²¹³ Московљевић, Поц. 34.

²¹⁴ СДЗБ III 135.

²¹⁵ СДЗБ X 260-261.

2) ЗАМЕНИЦЕ

а) ЛИЧНЕ ЗАМЕНИЦЕ

141. Лична заменица 3. л. једн. м. р. гласи у Срему у номинативу свуда и само *ђн*. Тако је и у поцерском (Моск. 49) и пљеваљском (СДЗБ III 147). У Мостару²¹⁶, Пиви и Дробњаку²¹⁷, Озринићима и Прчању²¹⁸ само је *ђн*, а у Дубровнику²¹⁹ и *ђн* и *ђн*. — Заменица *кђ*, употребљена без глагола, изговора се у Срему: *кђ*, а са глаголом: *кђђ*. Тако је и у поцерском (Моск. 47). Ружичић за пљеваљски бележи само *кђ* (СДЗБ III 147).

142. У *gen.* - *acc.* и *dat.* - *loc.* личне заменице првог и другог лица једн., 3. л. једн. м. р. и повратна заменица — немају на целој територији Срема јединствен акценат. Пре свега, на целој територији Срема постоји Вуков акценат: *мѐне* — *мѐни*, *ѡѐбе*, — *ѡѐби*, *сѐбе* — *сѐби* (о дужини другог слога у *gen.* - *acc.* *sg.* в. т. 26. и 150. овога рада). Међутим, на крајњем западу Срема ови облици могу имати, поред Вуковог, и кратки силазни акценат на првоме слогу: *мѐне* — *мѐни*, *ѡѐбе* — *ѡѐби*, *сѐбе* — *сѐби* (Берк., Мор., Грк).

Уз предлоге се акценат такође не понаша једнако. Најпре, када ови заменички облици имају кратки узлази акценат на првоме слогу — преношења на предлог, разуме се, нема: *за мѐне*, *од ѡѐбе*, *ѡ мѐму*, *око сѐбе* итд. Тако — на целој територији Срема. Затим, опет на целој територији Срема, има примера са пренесеним акцентом (") на предлог: *на мене*, *уз мене*, *кђ(ђ) ѡѐбе*, *ђђ њѐга* и сл. Најзад, на западу Срема, тамо где постоје и облици *мѐне*, *ѡѐбе* итд., акценат се на проклитику може пренети и као кратки узлазни:

кђђ мене (Мор.), *уз мене* (Берк.), *ђђ мене* (Берк. bis), *на њѐга* (Берк.), *ђђ њѐга* (Берк., Мор., Грк), *око њѐга* (Мор.), *у њѐга* (Берк.), *измѐй-сѐбе* (Берк.).

143. Овде ће бити потребно да се детаљно позабавимо питањем акцента *gen.* - *acc.* *sg.* и *dat.* - *loc.* *sg.* личних заменица 1. и 2. лица и повратне заменице *сѐбе*, *се* у српскохрватском језику. Из досадашње дијалектолошке литературе познато је да ови облици немају јединствен акценат на целој територији српскохрватског језика. Питање акцента ових заменичких облика прилично је сложено, али се не може рећи да су сви испитивачи српскохрватских говора имали јасну представу о тој сложености. Са тога разлога наука још увек није у могућности да покаже тачну слику стања ове појаве на целој територији нашег језика. Па ипак, и чињенице с којима данас располажемо омогућавају нам да приступимо теоријској обради овога питања.

144. Најпре је, разуме се, потребно да покажемо у чему је проблем. У овоме:

²¹⁶ Милас, Rad 153, 95.

²¹⁷ СДЗБ X 267.

²¹⁸ Die Betonung 145.

²¹⁹ loc. cit.

прво, облици gen. - acc. sg. и dat. - loc. sg. личних заменица 1. и 2. лица и повратне заменице *себе* немају у свим српскохрватским говорима акценат који би био једнак Вукову акценту или који би се на њега могао свести. Сем тога, у извесним говорима постоји разлика између акцената gen. - acc. sg. и dat. - loc. sg.;

друго, у вези са проклитикама, на које се у појединим говорима акценат преноси са заменичких облика, — прилике су такође разнолике.

145. На основу материјала који нам пружају досадашња испитивања, говоре српскохрватског језика можемо поделити у неколико група.

Прво — *Вуков говор*. Даничић у „Малој српској граматици“ на стр. 32—33. наводи: за gen. - acc. sg.: *мене, њебе, себе*; за dat. sg. *мени (мене), њеби (њебе), себи (себе)*; за loc. sg. *мени, њеби, себи*.

То је позната српскохрватска књижевна ситуација у којој данас једино нема дативских облика *мене, њебе, себе*.

Друго — *говор Пиве и Дробњака*. Јован Вуковић за gen. - acc. sg. и dat. - loc. sg. наводи облике *мене, њебе, себе*, напомињући да је у Дробњаку у неким селима забележио и Вуков акценат *мене, њебе, себе* (СДЗБ X 264).

Вуковић, који је тачно уочио — и, колико је мени познато, први он у потпуности — сву сложеност овога проблема, за преношење на проклитику наводи да се на једносложни предлог акценат преноси у виду кратког узлазног а на двосложни у виду кратког силазног. За наше даље излагање важно је истаћи да Вуковић наводи и за gen.-acc. sg. и за dat.-loc. sg. примере оба типа преношења. Исп. за gen.-acc. sg.: *од мене, на мене, за њебе* али *испед мене, њредко њебе*; за dat.-loc. sg.: *о себе* али *њрема себе* (СДЗБ X 265).

Са Пивом и Дробњаком слаже се мостарски говор (Milas, Rad 153, 66).

Сматрам да се у ову групу говора може убројати и говор Горње Крајине, иако је у њему преношење ново и на једносложне и на двосложне предлоге: *за њебе, иза њебе* (N. Simić, NVj VIII 18).

Треће — *говор Пљеваља, Поцерине, Мачве и Срема и данашњи њршићки говор*. Без предлога gen.-acc. sg. ових заменица гласи *мене, њебе, себе*. (За наше излагање није битна дужина последњег слога). У dat.-loc. sg. без предлога ови се говори слажу са Даничићем. (За пљеваљски исп. Г. Ружицић, СДЗБ III 147; за поцерски Моск. Поц. 49; за Мачву и Тршић дајем свој материјал).

Посебно је важна ситуација када се испред ових заменичких облика налази проклитика. Ту се битно међу собом разликују gen.-acc. sg. од dat.-loc. sg.

У dat.-loc. sg. у овим говорима никада нема преношења на проклитику.

У gen.-acc. sg. акценат се може пренети на проклитику, али се *увек њрноси у виду крајњег силазног акцената*. Исп.:

за пљеваљски: *кдд менѣ, љ шебѣ, дд себѣ, љдред менѣ, љсѣред менѣ, љза шебѣ, љше себѣ, дко себѣ* и сл. (СДЗБ III 147);

за поцерски: *дд менѣ, за шебѣ, дко себѣ* (Моск., Поц. 48—9);

за мачвански: *на шебе, љсѣре(д) шебе;*

за сремски: *на мене, нљз мене* (в. горе);

за тршићки: *кдд мене, д(д) шебе* и сл.

По свој прилици у ову групу говора можемо убројати и посавски славонски. Ившићев материјал је, додуше, оскудан. Ившић, наиме, не говори о ситуацији у вези са проклитиком. Али извесне разлике између ген.-асс. sg. и dat.-loc. sg. има и у славонском посавском. У овом говору у ген.-асс. sg. доследно је *мѣне* а у dat. sg. јавља се поред *мѣне* (*мѣни*) и *мѣне* (*мѣни*) (Rad 197, 34—35).

Несумњиво у ову, трећу групу говора долази говор острва Раба. Кушар вел да ген.-асс. sg. увек гласи *мѣне, љшебе, себе* а да dat. loc. sg. у граду гласи *мѣни, љшеби, себи* а „код сељана“ *менљ, шебљ, себљ*. Што се тиче преношења на проклитику, Кушар наводи само примере за ген.-асс. sg. и то једино са старим преношењем: *за мене, за тебе* (Rad 118, 34).

Још је бистрија ситуација у чакавском говору острва Суска који такође припада овој трећој групи говора. Проф. М. Храсте наводи за ген.-асс. sg. *мѣне, тебе* (где је слог накнадно продуљен) а за dat.-loc. sg. *менљ, тебљ* (Hrvatski dijalektološki zbornik I 115). Што се тиче преношења, Храсте каже: „U gen. i ak. jedn. akcentat se uvijek prenosi na proklitiku, jer je akcentat morao biti prije produljivanja“ (*мѣне*): *кѣи* (= код) *мене, кѣи тебе*“ (о. с. 116).

Јасну представу о акценту ових заменичних облика пружили су проф. М. Стевановић за пиперски говор и Милко Поповић за говор жумберачких штокаваца. Али, како ти говори показују донекле специфичан развитак ове појаве, о њима ћу говорити ниже.

Сада ћу само констатовати да има знатан број дијалектолошких студија из којих се не може добити тачна слика о стању ове појаве у говорима на које се те студије односе. Тако, на пример, Решетар за дубровачки (Die Vet. 143—145), Томљеновић за буњевачки залеђа сењског (NVj XIX 586) и В. Томановић за лепетански (ЈФ XIV 87) само истичу да наведени падежи ових заменица гласе *мѣне, љшебе, себе* — *мѣни, љшеби, себи*. О преношењу на проклитику не говоре, тако да не знамо има ли какве разлике између ген.-асс. sg. и dat.-loc. sg. Ни Д. Вушовић за источну Херцеговину не даје јасну слику. Он само наводи да постоји и акц. *мѣне* и акц. *мѣне* (СДЗБ III 56). Силазни акценат почетнога слога наведених падежа ових заменица помињу и разни испитивачи чакавских говора: Храсте за Хвар (ЈФ XIV 34) и Брач (СДЗБ X 50), Кронија за божавско наречје (ЈФ VII 99). Исто и Ј. Рибарић за говор Водица у Истри (СДЗБ IX 107) итд. Али ни један од ових испитивача не помиње ситуацију у вези са проклитиком.

Обавештења која дају проф. А. Белић за Нови (Замѣтки 35) и Даворин Неманић у својим Сак.-Кроат. Stud. захтевају посебно објашњење, па ћемо о њима говорити касније. Овде ћемо само кон-

статовати да Ј. Вуковић (СДЗб X 266—267) оправдано Белићев и Неманићев материјал третира на исти начин.

146. Поставља се питање: шта значи и како се може објаснити ова шароликост? Прегледајмо најпре досадашња тумачења.

Проф. А. Белић акценат *мѣне, њѣбе, сѣбе* тумачи утицајем или instr. sg. или плуралских облика (*њѣма* или сл.) (в. А. Белић, Историја српскохрватског језика, књ. II св. 1: Речи са деκлинацијом, Бгд. 1950, стр. 183—184).

А. Meillet у расправи „De quelques déplacements d'accent dans les dialectes slaves“ објављеној у Јагићеву AfslPh XXV (425—429) упоређује чакавску разлику gen.-acc. sg. (*мѣне*) и dat.-loc. sg. (*мени*) са сличним појавама у руским дијалектима. Он сматра да је dat.-loc. sg. (*мени*) настао под утицајем познатог закона који је утврдио F. de Saussure. Мејеу није стајала на расположењу већа дијалектолошка литература, али је он ипак изнео констатацију да Вукова ситуација (*мѣне* — *мени*) представља уопштавање акцента dat.-loc. sg. и да дубровачка ситуација (*мѣне* — *мени*) представља уопштавање акцената gen.-acc. sg.

Тумачећи ситуацију у славонској Посавини, Ившић прихвата ово Мејеово објашњење (Rad 197, loc. cit.).

Проф. Ј. Вуковић, међутим, сматра да Меје није у праву и то зато што бисмо, кад би акц. gen. sg. *њѣбе* био стари, имали и старо преношење на проклитику. Полазећи од говора Пиве и Дробњака, он вели да је у већини штокавских говора ново преношење (*за њебе*) и да стога однос *њѣбе* — *за њебе* треба тумачити утицајем множине (*нама* — *за нама*) (СДЗб X 266). Преношење акцента на двосложни предлог у виду кратког силазног (*њѣред мене*) Вуковић тумачи утицајем ситуације када се двосложни предлог употребљава с енклитиком *ме, ње* (*њред ме*) (СДЗб X 267). Пљеваљско *за мене* Вуковић сматра особиним „извесних босанских и херцеговачких говора, да уопштавају низлазни акц. у заменицама с предлозима“ (loc. cit.). О поцерској ситуацији Вуковић не говори.

147. Мислим да у сваком од наведених објашњења има истине, али да се ни једно не може прихватити у целини. Најбоље ћемо урадити ако дамо тумачење за сваку од група говора наведених у т. 145. овога рада.

Почећемо од треће групе. У њу улазе говори западне Србије, Војводине, славонске Посавине и неки чакавски говори. Узмимо поцерски говор. Уочљива је разлика између акцента gen.-acc. sg. и dat.-loc. sg. када уз ове заменичке облике стоји проклитика. Силазни акценат који се преноси и на једносложан и на двосложан предлог и то само у gen.-acc. sg. подразумева силазни акценат почетнога слога самога заменичког облика (*мѣне*). Сам акц. *мѣне* у поцерском не постоји. Од њега је сачуван траг само у ситуацији када уз заменицу стоји проклитика. Ако бисмо претпоставили да је силазни акценат дошао под утицајем instr. sg. — онда бисмо оправдано очекивали да се такав утицај распростре и на dat.-loc. sg. јер је локатив падеж који се једино и јавља са предлозима. У dat.-loc. sg. никада у целој трећој групи нема прено-

пења акцента на проклитику. Стога и сматрам да говори треће групе оправдавају Мејеово схватање о прасловенској разлици gen.-acc. sg. и dat.-loc. sg. Што се тиче Вуковићеве претпоставке да је у пљеваљском *зѧ менѧ* у питању утицај босанских и херцеговачких говора који уопштавају силазни акценат у заменица с предлозима, треба рећи да се не може сматрати исправним овакво повезивање појава код личних заменица с појавама код придевских заменица. А затим, код придевских заменица ова се појава протеже и на loc. sg. (исп. *ѷ овом* — СДЗБ X 267).

Одавде је јасна и Вукова ситуација (наша прва група говора). Код Вука је несумњиво посреди уопштавање акцента dat.-loc. sg., како то хоће Меје.

Што се тиче друге групе, Вуковић је несумњиво у праву када за акценат *мѧне* (за gen.-acc. sg. и dat.-loc. sg.) сматра да је у овим говорима настао под утицајем множине (*нѧма*). То доиста потврђује преношење на једносложни предлог (*зѧ мене* — као *зѧ нама*). Прихватљиво је и тумачење преношења у виду кратког силазног код двосложних предлога. Јасно је, међутим, да је ситуација у Пиви и Дробњаку познија. Њој је морала претходити Вукова ситуација. (Вуковић уосталом и наводи да је такву ситуацију покадшто налазио у Дробњаку). Само се тако може схватити појава новог преношења на проклитику, тј. уопште ширење акцента множинских облика на облике једине.

148. Сматрам, стога, да се на основу досадашњег излагања могу утврдити три фазе у развоју акцента ових заменичких облика.

Прва фаза — разликовање акцента gen.-acc. sg. од акцента dat.-loc. sg. У већој или мањој мери она је заступљена у нашој трећој групи. Мислим да је то врло значајна особина која спаја говоре западне Србије, Војводине и славонске Посавине са чакавским говорима.

Друга фаза — Вукова ситуација. Уопштен је акценат dat.-loc. sg. Јасно је да је ова фаза каснија од прве и да је из ње произашла. Резултате добивене у овој фази налазимо и у руском језику (*меня*).

Трећа фаза — проширење акцента множине на облике gen.-acc. sg. и dat.-loc. sg. Та је фаза несумњиво најмлађа и може се извести само ако се претходно претпостави друга фаза.

149. Проф. М. Стевановић наводи у пиперском говору оваква преношења у gen. sg.: *исѷрѧд мене, исѷрѧ(д) шебе, изѧ себе, искрѧј шебе* (СДЗБ X 146). Мислим да се ови случајеви могу тумачити утицајем instr. sg.

Акценат *мѧне* за gen.-acc. sg. и dat.-loc. sg. у пиперском говору (СДЗБ X 144) треба тумачити као исти акценат у Пиви и Дробњаку.

Жумберачко *тѧне, тѧбе, сѧбе* (gen.-acc.-dat. sg.) (ZfslPh VI 362) може се тумачити као и ситуација у Пиви и Дробњаку. У вези са проклитиком Милко Поповић наводи само случајеве с једносложним предлогом где има и примера с непренесеним акцентом (*ѷо мѧне, ѷо*

себе) и примера са акцентом пренесеним у виду кратког силазног (*īđ мене, īđ себе*). С обзиром на то да је ситуација једнака и у gen. sg. и у loc. sg., може се сматрати да је настала под утицајем instr. sg. Јасно је из свега овога да жумберачки говор, иако је до извесне мере специјалан, иде у ствари у нашу другу групу говора.

Што се тиче ситуације коју за чакавске говоре наводе Белић и Неманић (*zà mene, predà mene* и сл.), сматрам да је Вуковић исправно поступио када је прихватио (СДЗБ X 267) Белићево мишљење да је ова појава настала под утицајем instr. sg.

Напомена. Све што је овде речено за облике gen.-acc. sg. и dat.-loc. sg. личних заменица 1. и 2. лица и повратне заменице *себе* односи се — *mutatis mutandis* — и на исте облике личне заменице 3. лица sg. masc. и neutr.

150. У gen.-acc. sg. личних заменица 1. и 2. л. једн. и 3. л. једн. м. р. и повратне заменице, када оне у овим облицима имају данашњи кратки узлазни акценат на првоме слогу, крајњи вокал може бити: а) кратак (као код Вука): *мене, шѣбе, њѣга, себе* или б) дуг (као у поцерском²²⁰): *менѣ, шѣбѣ, њѣгѣ, себѣ*. И облици са дужином и облици без ње живи су на целој територији Срема, али су Вукови облици чешћи на истоку. У пљеваљском чешћи су облици са дужином, а ређи они без ње (СДЗБ III 147).

Исти однос облика са дугим одн. кратким другим слогом постоји у Срему и код заменичких облика: *кога, чѣга*, одн. *когѣ, чѣгѣ* (облици, наиме, са дужином чешћи су на западу, а ређи на истоку Срема).

У неким местима југоисточног Срема (Шим., Доб., Кар., Мих.) забележио сам облике dat. sg. *мене, шѣбе, себе* — увек без дужине. Тако је и у пљеваљском (СДЗБ III 147).

б) ПРИДЕВСКЕ ЗАМЕНИЦЕ

151. Присвојне заменице *мѣј, шѣвѣј* и *свѣј* имају у Срему, као и у Поцерини²²¹, дужину наставка у gen., dat. и instr. sg. masc. *мѣјѣг, мѣјѣм, шѣвѣјѣм, свѣјѣм* и сл. Нисам у Срему забележио поцерско *нѣшѣг, нѣшѣм* и сл.

152. Присвојна заменица *његов* има у Срему двојак облике: а) без дужине другога слога (као код Вука): *његов* и б) са дужином (као у Поцерини²²²): *њѣгѣв*. И овде су облици без дужине чешћи на истоку него на западу Срема.

153. Исту појаву у вези са квантитетом другога слога налазимо и код придевских заменица *какав, шѣкав, овѣкав, онѣкав*. На целој територији Срема могу се срести и облици без дужине (као код Вука): *какав* и сл. и облици са дужином другога слога (као што је у поцер-

²²⁰ Моск., Поц. VI.

²²¹ Моск., Поц. 49.

²²² Моск. 50.

ском²²³): *kākāv* и сл. Већ навођена разлика између источног и западног дела Срема постоји и овде.

Међутим, ове заменице у Срему, као и у поцерском²²⁴, чешће имају облике *оваки*, *ѿаки*, *онаки* и сл. Само, док Московљевић за поцерски вели да ови облици доследно имају други слог дуг, у Срему се и овде јављају и облици са дужином и облици без ње, са већ помињаном репартицијом једних и других облика: *оваки* — *овакѿи*, *ѿаки* — *ѿакиѿи*, *ѿакеѿи*, *какаѿи* и сл.

Московљевић за поцерски наводи и *некакаѿв*, *никакаѿв* (ib.). У овом се положају дужина у Срему уопште губи, па зато сремски говор има само Вукове облике *некакав*, *никакав*.

154. Показне заменице имају у Срему, као и у књижевном језику, (') на првоме слогу. Међутим, када уз ове заменице стоји проклитика, понекад је акценат са њих пренесен на проклитику у виду кратког силазног: *ѿ овај* (Шим.), *на овим ѿлацу* (Шим.), *с ѿве сѿѿранѿ* (Чал.), *на ову сѿѿрану* (Буђ., Лед.), *ѿд оне сѿѿранѿ* (Пл., Н.), *с ѿне сѿѿранѿ* (Чорт., Лед.) *ѿ ону вѿду* (Берк.), *ѿ оно време* (Берк.), *ѿ оно дѿба* (Чал.). Иако није честа, ова је појава захватила цео Срем. Исп. слично у Поцерини (Моск. 50).

На западу Срема, међутим, слично ситуацији код личних заменица, има примера са преношењем акцента са показних заменица на проклитику у виду кратког узлазног: *кѿд оне* (Берк.), *ѿред онога* (Берк.).

Треба, међутим, нагласити да на целој сремској територији има знатан број примера с акцентом (') на заменици: *у ѿним раѿиу*, *у ѿним шѿру*, *до ѿног раѿиа* и сл.

3) ПРИДЕВИ

а) ЈЕДНОСЛОЖНЕ ОСНОВЕ

α) *ѿиѿи зѿо-злѿ-злѿ*

155. Слаже се са Даничићем (Дан. 214).

β) *ѿиѿи бѿс-бѿса-бѿсо* (Дан. 213)

156. Као код Даничића²²⁵, у Пиви и Дробњаку²²⁶, плјеваљском²²⁷ и Поцерини²²⁸, овамо и у Срему долази још само: *гѿ-гѿла-гѿло*. Одступања од Даничића нема.

γ) *ѿиѿи дѿбар-дѿбра-дѿбро* (Дан. 222)

157. У Срему овоме типу једино припада придев *дѿбар-дѿбра-дѿбро*. Тако је и код Даничића и у поцерском²²⁹. У некојим штокав-

²²³ Моск., Поц. 50.

²²⁴ Моск., Поц. 50.

²²⁵ Дан., Акц. 213.

²²⁶ СДЗБ X 277.

²²⁷ СДЗБ III 142.

²²⁸ Московљевић, Поц. 38.

²²⁹ Моск., Поц. 50.

ским говорима јужнога наречја овоме типу пришао је још извештан број придева (Пива и Дробњаку²³⁰ и Прчањ²³¹). Има такође говора штокавских²³² и чакавских²³³ у којима се некоји придеви колебају између овог типа и типа *вљажан* (у Дубровнику²³⁴, пак, придеви *мѡдар*, *мѡкар*, *дштар* имају у неодређеном виду *мѡдар-мѡдро-мѡдра* итд.). Суђећи према поцерском и сремском материјалу, ове појаве нема у шумадиско-војвођанским говорима.

δ) *ш̄иш̄ м̄р̄ш̄ав-м̄р̄ш̄ва-м̄р̄ш̄во* (Дан. 219)

158. Поред придева *м̄р̄ш̄ав-м̄р̄ш̄ва-м̄р̄ш̄ви*, Даничић наводи да овоме типу припада још само придев *бѡдар*. Московљевић бележи²³⁵ за поцерски само *м̄р̄ш̄ав*. Из Срема имам такође потврде само за овај придев: *м̄р̄ш̄ав* (Пав.), *м̄р̄ш̄ва* (И., Чорт., Берк.), одр. *м̄р̄ш̄вим* (= 3.sg.; Шим.). Ружичић је, међутим, у пљеваљском забележио²³⁶ још извештан број придева који су пришли овоме типу.

Прилози: *нѡм̄р̄ш̄во* (Буђ., Чорт.).

ε) *ш̄иш̄ бл̄ѡг-бл̄ѡга-бл̄ѡго* (Дан. 212)

159. У Вука је *с̄ив-с̄ива-с̄иво*; у Срему, као и у поцерском²³⁷, пљеваљском²³⁸, Пиви и Дробњаку²³⁹, Жумберку (ZslPh VI 357) и Горњој Крајини (NVj VIII 111): *с̄ив-с̄ива-с̄иво*. Коментаришући Московљевићево поцерско *с̄ив-с̄ив̄и*, проф. Белић закључује да смо у овом случају имали „пренос $\hat{}$ из одређене форме у неодређену, као што је, обрнуто, у Вуковом *д̄уг̄и* акценат из неодређене форме“ (Акц. студије I 21—22). Дакле, према Белићу, развитак је био у овоме: *с̄ив* (< **с̄ив*) > *с̄ив* (аналогизом према *с̄ив̄и*). Међутим, овде не треба искључити ни могућност дуљења пред сонантом.

Ружичић вели²⁴⁰ да је неодређени вид придева *ш̄уђ* у пљеваљском редак. У Срему је овај облик чест: у *ш̄уђем одѡлу* (Чорт.), у *ш̄уђом одѡлу* (Чорт.), у *ш̄уђим одѡлу* (Чорт., Кар.), *ко(д)-ш̄уђе к̄уђе* (Шим.), *ш̄уђу зѡмљу* (Лед.), *ш̄уђе* (Буђ., Мор.).

160. У већини случајева одређени вид гласи као код Даничића: *бѡл̄и л̄укац* (често), *бѡли ѡс̄уљ* (Шим.), *бѡл̄ св̄ила* (Чорт.), *бѡло ѡл̄ѡино* (Чал.), *бѡле ѡанилѡне* (Шим.), *бѡл̄ бундѡве* (Мор.), *бѡл̄ г̄ађе*

²³⁰ СДЗб X 278.

²³¹ Die Vet. 113

²³² Такав је пљеваљски (СДЗб III 142).

²³³ Исп. Замѣтки 53; Rad 118, 34.

²³⁴ Die Vet., 117.

²³⁵ Московљевић, Поц. 38.

²³⁶ СДЗб III 142—143.

²³⁷ Поц. 39.

²³⁸ СДЗб III 143.

²³⁹ СДЗб X 283.

²⁴⁰ Г. Ружичић, СДЗб III 143.

(Мор.), *бѣла гдѣда* (Шим.); *жyшѣ ойанке* (Мор.); *кривѣ идр* (Мор.); *младѣ живои* (Шим.); *сyвѣ шльѣве* (Чал.); *цѣлѣ дѣн* (често), *цѣлy ндѣ* (Чорт.); *црнѣ лук* (свуда), *црнѣ шрн* (Чал.), *црнѣ шѣшир* (Шим.), *у црнѣм одѣлу* (Кар.), *црнѣ кдсе* (Мор.), *црнѣ чѣрайе* (Кар.), *црнѣ шльѣве* (Кар.).

Као и у пљеваљском²⁴¹, одређени вид придева *свѣи* и *шyђ* гласи: *свѣи* (свуда), *шyђи* (Буђ., Н., Грк). Овако је и у поцерском²⁴². И код Даничића је *свѣи*. — Али је овај акценат у Срему, као и у поцерском²⁴³ и дубровачком²⁴⁴ чешћи: *врyћѣ рѣкијѣ* (Пав., Шим.), *чѣшир мѣшора* и *дѣвѣ младѣ* (Чал.), *у младѣм кyрузма* (Грк). У славонској Посавини је *тyдѣ* и *младѣ* (Rad 197, 49).

О облицима *свѣи* и сл. проф. Белић каже: „... ја мислим да су облици *свѣи*, а тако исто и неки други наредо са њим, *врло сѣари*. На то ме упућује већ њихова форма. Облик *свѣи* по својим квантитетско-акцентским особинама јасно показује да је из прасловенског добивено **světŭi*, **světāja* и сл. у којима је први слог скраћен, т.ј. добили смо *světŭi*, *světāja* и сл.; а такво се скраћивање дужине првога слога у оваком положају уопште јављало још у прасловенском... Кашупски дијалекат и руски језик показују да је тај облик морао бити прасловенски. Али у исто време, према оном што је до сад речено, од *свѣи* морала је бити добивена одређена форма **свѣи*, и то још у прасрпском. Према томе јасно је да смо наредо са *světŭi* имали и *světŭi* у одређеној ф.“²⁴⁵

Карактеристично је да од придева *јак* облик м. р. одређеног вида може у Срему имати (') акценат на првоме слогу (дакле као ж. и ср. р. неодређеног вида). Овај облик са наведеним акцентом, међутим, употребљава се са вредношћу неодређеног вида: *био јѣки идрѣз* (Чорт.), *радѣкѣл јѣки* (Шим.), *шѣј је био јѣки код yйравѣ* (Шим.), *и он је јѣки задрyгѣр* (Кар.), *јѣ сам био јѣки* (Кар.). Ова је појава врло жива у Срему.

Прилози: *брзо* (често), *јѣко* (Кар.), *криво* (Пав., Јак.), *лепо* (Шим.), *чѣсто* (Чер.). Исп. и *блѣго* — *блѣго* (са познатом разликом у значењу); *сѣмо* — *сѣмо* (често); *нѣсуво* (Мор.).

ζ) *шѣи шѣжак-шѣика-шѣико* (Дан. 215)

161. Као и у поцерском²⁴⁶ и у Срему је обичније *крѣшак*: *нису имали дѣвѣ дyгачке кѣшѣе, већ крѣшке* (Лед.), *крѣшкѣ ндѣ* (Лед.), *крѣшкѣ* (Шим.).

²⁴¹ Јос. cit.

²⁴² Московљевѣић, Поц. 39.

²⁴³ Јос. cit.

²⁴⁴ Решетар, Die Betonung 129.

²⁴⁵ А. Белић, Акцентатске студије I 43.

²⁴⁶ Московљевѣић, Поц. 39.

162. Они придеви који код Даничића у одређеном виду могу имати и (°) и (') на првome слогу, имају у Срему, као и у поцерском²⁴⁷, само ('): *коджу крајикѝ* (Мор.), *са днѝм крујинѝм влајинѝ* (Чал.), *имѝ ли јдѝ крујинѝ* (Чал.), *сѝтрашнѝ* (Грк), *шѝшкѝ вѝаши* (Мор.).

Прилози: *мѝрно* (Пл., В.Р., Март.), *снѝжно* (Буђ.). Прилог *шѝшико* има три акценатске варијанте са донекле диференцираним значењем: 1) *шѝшико* ('на тежак начин'): *шѝшико је дѝсао* (Буђ.), 2) *шѝшико* ('на тежак начин'): *одѝшле сам се шѝшико избавио* (Шим.), 3) *шѝшико* а) при претњи: *шѝшико шѝби* (Буђ.), б) за изражавање претпоставке, сумње: *шѝшико шѝ нѝсу у бѝштинѝ* (Кар.), *шѝшико да нѝма вѝше* (Грк).

г) *шѝшѝ здѝв-здѝва-здѝво* (Дан. 213)

163. Са Даничићем се слаже одређени вид *мѝкѝ душеци* (Март.). Данашњи (') акценат на првome слогу у одређеном виду забележио сам у Срему још код придева *дѝг, нѝв* и *чѝстѝ*: *Дугѝ бѝра* (Грк), *нѝви* (често), *нѝвѝ* (често), и *нѝвѝ* и *сѝѝру* (Шим.), *нѝви гѝстинѝ* (Шим.), *чѝстѝшѝ шѝнедељак* (Чал.). Али придев *нѝв* може у одређеном виду имати и (°) на првом слогу (као код Даничића): *нѝви шѝр* (Мор.). Као што је познато²⁴⁸, акценат *нѝви* стари је акценат одређеног вида овога придева а акц. *чѝстѝшѝ* и *мѝкѝ* настали су управо под утицајем акц. *нѝви*. — Што се тиче осталих дијалеката, у поцерском²⁴⁹ већина придева овога типа има у одређеном виду (') на првome слогу; у Славонији²⁵⁰ Ившић је поред чешћег *нѝви* забележио и *новѝ rakija* (Davor), а исто тако *чѝсти* поред *чѝшѝ* (Varoš).

Однос акцента неодређеног и одређеног вида код придева *сѝѝр* исти је као код Даничића: а) неодређени вид *сѝѝра чѝвека* (Јед.), *са сѝѝром жѝнѝм* (Шим.), *сѝѝри људи* (Чал.), у *сѝѝре дѝне* (Шим.); б) одређени вид *сѝѝри свѝшѝ* (свуда), *сѝѝри свѝшѝ* (Чорт.), *сѝѝри чѝвек* (Шим.), *сѝѝрѝг-свѝши* (свуда), *сѝѝро вѝреме* (често), *од днѝ сѝѝрѝ мѝшчурѝ* (Чал.) итд.

Одређени вид *шѝрѝви* значи 'rectus' а *шѝрѝви* 'verus'. Сем код Даничића и у Срему, тако је још и у пљеваљском²⁵¹ и Пиви и Дробњаку²⁵². У поцерском²⁵³ је *шѝрѝви* 'verus' и *шѝрѝви* 'rectus'.

Прилози *дѝго* (Краљ., И., Доб., Пл., В.Р.), *здѝво* (у значењу 'врло' — у Срему изванредно често), *лѝше* (Шим.), *лѝши* (Чорт.), *шѝрѝво* (често), *шѝшно* (Мор.); *нѝчисѝшѝ* (Јед.).

²⁴⁷ Моск., Под. 39.

²⁴⁸ А. Белић, Акценатске студије 40—41.

²⁴⁹ Московљевић, Поц. 40—41.

²⁵⁰ Rad 197, 49.

²⁵¹ СДЗБ III 145.

²⁵² СДЗБ X 284.

²⁵³ Поц, 41.

9) *иши бисџар-бисџра-бисџро* (Дан. 221)

164. Код Даничића је *задњи*: у Срему се овај придев колеба између типова *бисџар* и *диван*; *задњи* (Шим.) — *задњи џуји* (Чорт.), *задње време* (Чал.), *задње време* (Мих.).

165. Са Даничићем се слажу облици одређеног вида: *десни* (Пав., Чер., Мор.), *крсни* (често), *ноћни* (често), *ручни* (Мих., Чал., Н., Берк.). Они придеви који код Даничића у одређеном виду могу имати и (‘) и (‘) на првоме слогу, имају у Срему само (‘): *идсна вџчера* (Март.), *сијина мџрва* (Грк), *сијина рана* (често), *сијино жџио* (Грк), *слаџка ракија* (Лед.), *с дџим слаџком ракијом* (Лед.), *иданкога* (Буђ.). Исп., уз то и: *гадна* (Грк), *модри џсана* (Лед.). Московљевић такође наводи за поцерски више примера са данашњим (‘) на првоме слогу (Поц. 41). У славонској Посавини је *тџкрџ* и *тџкрџ*, *sitni*, *slatki*, *Sočna*, *vlažni*: али *џанки* (Rad 197, 49).

Прилози: *касно* (често).

‘) *иши диван-дивна-дивно* (Дан. 216)

166. Придев *главан* употребљава се у Срему само у одређеном виду и гласи доследно: *на главни џуји* (Шим.), *главни џразник* (Мор.), *на главном џелеграфу* (Шим.), *главни свеџи* (Чал.), *главна мџста* (Чал.) итд.

Придеви *доњи* и *зимски* имају двојак акценат одређеног вида: а) дуги силазни на првоме слогу: *дџјни вџи* (Шим.), *дџјни Срем* (Кар., Лед.), *дџљни* (Кар., Чал., Мор. bis), *у дџјном Срему* (Чорт., Лед.), *дџјна* (Шим.), *дџљна осдовина* (Чал.); *зимско дџба* (често) и б) кратки узлазни на првоме слогу: *дџљна сџла* (Чал.); *сџра најправџ зимскога* (Мор.). У Поцерини такође има извештан број придева са оваквим колебањем акцената у одређеном виду (Моск. 42).

б) ДВОСЛОЖНЕ ОСНОВЕ

α) *иши зелен-зелџна-зелџно* (Дан. 218)

167. У Вука је *жџстоко* — *жџстока* — *жџстоко*; у Срему овај се придев колеба између Вуковог акцената и акценатског типа *зелџн*: а) *жџстоко* (Шим., Мор.), *жџстоки* (Буђ., Шим.) и б) *жџстока* (Кар.); исп. и прилог *жџстоко* (Шим.). У плџваљском²⁵⁴, Пиви и Дробњаку²⁵⁵, Дубровнику²⁵⁶, Прчању²⁵⁷ и Горњој Крајини²⁵⁸ само је *жџстоко* — *жџстока*. У славонској Посавини је *жџстоко* — *жџстока* — *жџстоко*²⁵⁹.

²⁵⁴ СДЗб III 144.

²⁵⁵ СДЗб X 287.

²⁵⁶ Dic Betonung 116.

²⁵⁷ ib.

²⁵⁸ NVj VIII 106.

²⁵⁹ Rad 197, 46.

168. У одређеном виду је као код Даничића:

дѣбелѣ јѣдек (Мор.), *дѣбелѣ ђвицу* (Мор.), *дѣбелѣ свиње* (Кар., Лед., Мор.), *дѣбелѣ чарѣе* (Мих.), *дѣбелѣ дрѣа* (Лед.); *Дубокѣ дѣ* (потес; Чорт.), *дубокѣ дрѣње* (Чал.); *за зеленѣ рѣну* (Чал.), *у зеленѣ ирѣву* (Шим.), *свѣмо зеленѣ шѣшу* (Шим.), *зеленѣ гѣведа* (Мих.); *црвенѣ свѣла* (Мор.), *шдренѣ вѣш* (Чорт.); *широкѣ крѣј* (Чал.), *широкѣ ђбућа* (Чал.), *широкѣ гѣће* (Шим., Мор.).

Прилози: *висѣко* (Шим.) али и *вѣсоко* (Мор.), *дубѣко* (Чал.), *далѣко* (Чорт., Мор.); исп. и *наѣбело* (Шим.).

β) *иши дугѣчак-дугѣчка-дугѣчко* (Дан. 228)

169. Придев *дугѣчак* у неодређеном виду има у Срему двојак акценат: а) данашњи (') на другоме слогу (као код Даничића): *дугѣчку* (Шим.), *дугѣчке* (Лед.) и б) (") на првом слогу (тип *слѣбодан*): *дугѣчка* (Шим.), *а гѣће ширѣке ѣа дугѣчке* (Лед.); исп. и прилог: *дугѣчко* (Чорт., Шим.). — У одређеном виду увек је као код Даничића: *дугѣчкѣ* (Чал.), *дугѣчкѣ кѣжу* (Мор.), *дугѣчкѣ кѣшуљу* (Чал.), *ѣмали днѣ дугѣчкѣ асѣале* (Шим.), *дугѣчкѣ сукѣе* (Шим., Лед., Чал.), *дугѣчкѣ кѣјуше* (Лед.), *дугѣчкѣ кѣжуве* (Чал.).

γ) *иши дрѣвен-дрѣвена-дрѣвено* (Дан. 219)

170. У одређеном виду код већине ових придева акценат се код Даничића не мења. Само за неколике придеве Даничић наводи колебање: *земљани* — *земљани*; затим за облике *зелѣни*, *марвѣни* вели да само тако гласе; неколико придева, најзад, код Даничића се јављају само у одређеном облику и имају акценат по типу *ђавѣљѣ*. Принциписки је слично и у Пиви и Дробњаку²⁶⁰. У поцерском, међутим, ови придеви у одређеном виду имају доследно данашњи (') на првом слогу, а при колебању однос је *кѣшишани* — *кошишани*²⁶¹. У Срему је као у поцерском:

а) примери са данашњим (') на почетном слогу:

вѣлѣки дрѣ (Чорт.), *вѣлѣки шѣшир* (Шим.), *на Вѣлѣки ѣѣшак* (Кар., Мор.), *на вѣлѣком брѣсу* (Чал.), *вѣлѣка јѣбука* (Мор.), *на Вѣлѣку сѣбойѣ* (Шим.), *вѣлѣки крѣвѣли* (свуда); *вѣденој* (Шим.), *вѣденѣ* (Мор.); *гѣвѣдени ѣлѣз* (Шим.), *гѣвѣдени ѣлѣг* (често), *гѣвѣдени рѣвѣник* (Чал.); *дрѣвенѣ грѣѣѣлѣ* (често), *дрѣвенѣ мѣлѣ* (Лед.), *дрѣло се дрѣвенѣм ѣлѣгом* (Шим.); *лѣденѣ* (Лед.); *јѣѣан мѣшѣри* (Мих.); *свѣленѣ* (Шим.); *ѣзано*, *зѣбѣце* (Лед.), *ѣвѣј ѣзани крѣј* (Чал.).

б) примери са колебањем:

земљанѣ лѣнице (Кар.) — *земљани лѣници* (Чал.), *јѣѣан лѣнац земљани се мѣиѣ* (Чал.); *марвѣни* (Краљ.) — *марвѣни* (Кар.); *чѣјанѣ ѣрѣслуци* (Чал.).

²⁶⁰ Ј. Вуковић, СДЗБ X 289—290.

²⁶¹ Московљевић, Поц. 43. Принциписки је тако и у славонској Посавини (Ившић, Rad 197, 51).

Проф. Белић за Даничићев одређени вид *вддені* и сл. сматра да је образован према *вдден* „под утицајем аналогije случајева као *ма̀слек* који има правилно *ма̀слени* и сл.“ (Акценатске студије I, 47). Колебање типа *ма̀рвени* — *марвѐни* у вези је са различитим акцентом суфикса *-ен-* и *-еп-* (о. с. 46—47).

Прилози: Честа је у Срему употреба прилога *вѐлико* у значењу 'много': *не идемо вѐлико нѝкуд, нѐма се вѐлико ни коме* (Чорт.), *нѐ мочи човек ни да радѝ вѐлико кад је врућина* (Чорт.), *нисам вѐлико њиш* (Шим.), *нисам њиш вѐлико знала* (Грк).

д) *ѝиѝ гдѝов-гдѝова-гдѝово* (Дан. 217)

171. Придев *црквѐни* колеба се у Срему: а) *двѝ црквено ѝисмо* (Шим.), и б) *црквѐни кѝм* (Шим.), *црквѐни човек* (Шим.), *црквѐна слава* (Шим.), *црквѐни ѝзбори* (Лед.).

И у Срему придеви типа *јарећи* колебају се као и у поцерском²⁶²:

а) *гдѝећѝг* (Мор.) —

б) *јагњѝћѝ* (Н.), *јарећѝ кожѝ* (Мор.), *ѝилѝћѝ мѝсо* (Н.).

Акценат *јагњѝћѝ* и сл. аналошки је према *кокдиѝи*, а акценат *јарећѝ* — стари је (Белић, Акценатске студије I, 48).

е) ПРИДЕВИ НА *-СКИ*

172. Известан број тросложних ових придева има у говору Срема исти акценат као и основна реч од које су изведени:

бѝѝарскѝ ѝдсѝ (Шим.), *вѝјниѝка кѝсарна* (Мор.), *вдѝвска кѝла* (Чал.), *гдсѝѝиѝскѝ* (Кар.), *грѝанскѝ сѝѝаѝиѝу* (Мор.), *ѝод-кодѝиѝнскѝм згрѝдѝм* (Мор.), *мѝмачка родѝина* (Лед.), *ѝѝѝровска ѝдсѝ* (Мих.), *свѝкрѝвскѝ часѝ* (Лед.), *сѝѝѝнскѝ двѝр* (Лед., Мор.).

Али је у Срему код ових придева исто тако врло живо и повлачење акцента на крајњи слог:

грѝѝанскѝ (Мор., Грк), *дѝвѝрскѝ* одн. *дѝвѝрскѝ* (свуда), *земѝнскѝ* (Шим., Бат.), *кумѝвскѝ* одн. *кумѝвскѝ* (свуда), *у Обрѝшкѝм ѝдѝу* (Кар. bis), *ѝоѝдѝвскѝ* (Мор.), *родѝинскѝ* (Лед., Чал.), *сваѝдѝвскѝ* (Лед.), *сѝѝарѝнскѝ* одн. *сѝѝарѝнскѝ* (свуда).

Има случајева са колебањем акцента:

а) *бундѝвскѝ се сѝме вѝдило* (Мор.), *од жѝѝѝнскѝ мѝса* (Мор.);

б) *од сѝмена бундѝвскѝг* (Мор.), *жѝѝѝнскѝ мѝсо* (Шим.).

Напомена. Видели смо да је у Срему, у односу на Даничића, знатно више двосложних придева који у неодређеном виду имају неки од силазних акцената (˘ или ˘) а у одређеном виду добијају (˘) на првом слогу.

Штокавски говори у овоме нису јединствени. Прегледаћемо материјал који нам пружају остале студије.

Анализирајући Московљевићев поцерски материјал о акценту одређеног придевског вида, проф. Белић констатује да у поцерском „ве-

²⁶² Московљевић, Поц. 46.

ћина двосложних придева који имају у неодређеном облику на првом слогу " или ^ могу имати у одређеном облику на првом слогу (")" (Акцентске студије I, 43—44). И даље: „... у овом је говору то акцентуација одређене форме која ће све друге ускоро истиснути“ (о. с. 44).

И у славонској Посавини нешто је више придева који у одређеном виду имају ситуацију једнаку поцерској и сремској (тј. старији акценат на наставку). Проф. Ившић за славонске посавске говоре наводи ово.

— За придеве типа *гѡ-гѡла*: *bǝsī* и *bǝsī*, али *gǝlī* (Rad 197, 49).

— За придеве типа *нѡв*: *nǝvī* (обично), али и *novā*, *čisti* (поред *čisti*) (loc. cit.).

— За придеве типа *бѡсѡар*: *mǝkri* и *mǝkri*, *sitni*, *slatki*, *Sočnā*, *vlažni*, али *tānki* (loc. cit.).

— За придеве типа *млѡд*: имају одређени вид *mlādi*, али је проф. Ившић ипак забележио и *tujī*, *tūdi*, *tūdi*, *mlādi*; *svēti* (једино) (loc. cit.).

— За придеве типа *тѡжак*: *strāšni*, *tēški*, *lādni* поред *strāšni*, *tēški*, *lādni* (о. с. 50). (Неки придеви овога типа у неодређ. облику имају акценат: *glādan*, *dūžan*, *lādnō*, *mūtan*, *tēžak* итд. — о. с. 45.)

Код придева типа *дѡвен*, као што смо већ истакли, ситуација у одређеном виду у славонској Посавини иста је као у Поцерини и Срему (в. т. 170. овога рада и напомену 261).

И у шаптиновачком говору такође је више придева који се своде на ситуацију са (") на првоме слогу у одређеном виду. Проф. Ившић бележи:

„Različan akcenat prema govoru drugih Štokavaca imaju ovi pridjevi:

a) svi oni, koji imaju u neodređenom obliku akcenat kao *čisti-čisto-čista*, te imamo *čisti-čisto-čista*, *slabi-slabō-slabā*, *krki-krkō-krkā* (od *krk* mjesto *krhak*), *zdravi-zdravō-zdravā* i dr.

b) svi oni, koji imaju u neodređenom obliku akcenat kao *mōkar-mōkro-mōkra*, te imamo: *mokrī-mokrō-mokrā*, *bistri-bistrō-bistrā*, *vedri-vedrō-vedrā*, *itri-itrō-itrā*, *sretni-sretnō-sretnā*, *toplī-toplō-toplā*, *tanki-tankō-tankā* i dr.“

Ившић још бележи: *suvi-suvō-suvā* и *ljuti-ljutō-ljutā* (Rad 168,142).

И Милко Поповић за Жумберак наводи ову појаву:

„Die Adjektiva mit betonter Endung in der bestimmten Form sind zahlreicher als jene, in welchen die Wurzel heutzutage mit " betont wird: *čisti* neben *čisti*, *ōstri-ōstri*, *glātki-glātki*, *pōsni-pōsni*, *ūski-ūski*, *dōbri-dōbri*, *čūdni-čūdni* (*čūdni dāčko* „außerordentlich“), *zrēli-zrēli*, *srētni-srētni* (*srētnā ūra i minūta*), *tōpli* (sic!) — *tōpli*, *blātni-blātni*, *zdrāvī*“ (ZsPh VI 356-357).

Карактеристично је да је у жумберачком колебање акцента одређеног вида код придева типа *дѡвен* исто као код Даничића: *zemlāni-zemlāni* (о. с. 357).

Несумњиво је да је и у Горњој Крајини ситуација слична. Н. Симић наводи: *žitni* (NVj VIII 106), *ōčni* (о. с. 109), *sitni* (о. с. 111)

и *gřpkı* поред *gřpkı* (о. с. 105), *glätki* поред *glätki* (о. с. 105), *sırovı* (о. с. 111). Према Вуковом *vııııb řębro* у Горњој Крајини је, међутим, *vııb řębro* (о. с. 104).

Најзад, и у дубровачком је говору више примера са (') у одређеном виду (Решетар, *Die Betonung* 129).

Има, међутим, штокавских говора у којима ова појава није узела већег маха.

За сењски буњевачки Томљеновић наводи: *črńı* (NV; XIX 581), *svęti*, *čęsti*, *mırnı* (loc. cit.), *grıřni*, *zęlenı*, *vązmenı* (о. с. 582), *ndvı đųgi*, *męki*, *bıstrı* (о. с. 583) а само: *krätki* (о. с. 582), *sıtnı*, *slätki*, *vıčnı* (о. с. 583).

И у говору Пиве и Дробњака појаве изразитог ширења (˘) у одређеном виду углавном нема. Проф. Ј. Вуковић наводи:

— за тип *ндв-ндво*: *ндвı* (СДЗБ X 277);

— за тип *ддбар-ддбро*: *ддбрı* (о. с. 278);

— за тип *гбррак-гбррка*: *гбркı*. Дублетски акценат типа *жııııкı-жııııкı* захватио је углавном само Даничићеве примере (о. с. 281-282);

— за тип *млад-млада*: *младı*. Једино је: *svęııı* и *svęııı* и *ıııđı* (а.тн је само *čęsııı*) (о. с. 283);

— за тип *здрав-здраво*: *здравı* (о. с. 284);

— за тип *нїзак-нїско*: *нїскı* (loc. cit.);

— за тип *дїван-дївно*: *дївнı* (о. с. 285).

Само за типове *мек-мeko* и *бїсїар-бїсїро* проф. Вуковић даје одређени вид *мекı* (о. с. 278) одн. *бїсїрı* (о. с. 280).

Карактеристично је да Вуковић наводи де се облици *гдрњı*, *ддњı* осећају као компаративи (285. стр. нав. дела).

Колебање акцента у одређеном виду код придева типа *дрвен* исто је као код Даничића: *зъланı-зъланı* (о. с. 289).

Ни у пљеваљском говору појава (˘) у одређеном виду није узела већег маха. Гојко Ружичић наводи:

— за тип *бдс-бдсо*: *бдсı* (СДЗБ III 142);

— за тип *ддбар-ддбро*: *ддбрı* (loc. cit.);

— за тип *благ-блага*: *благı*. Једино је увек: *svęııı*, *ıııđı* (о. с. 143);

— за тип *їїєжак-їїєшка*: *їїєшкı* (о. с. 143—144);

— за тип *ндв-ндва*: *ндвı*. Једино је: *чїсїııı*, *vııııı*, *ıııııı* (о. с. 145);

— за тип *їııııан-їııııна*: *їııııнı*. Једно је: *глāvнı*, *шїїеднı* (о. с. 145—146).

Само за тип *мек-мeka-мeko* Ружичић наводи да акценат одређеног вида гласи доследно: *мекı*, *дугā*, *мркā*, *крїā*, *лакā* (о. с. 143).

У пиперском говору нема примера са акцентом (˘) на наставку у одређеном виду (што би у ствари одговарало млађој новоштокавској ситуацији са (˘) на слогу испред наставка). Проф. М. Стевановић наводи само примере са акцентом на првоме слогу:

крњı, *жївı* (СДЗБ X 137), *здравı* (*здравı*), *їравı* (*їравı*), *сїарı* (једино тако), *глибавı*, *крїласїı* (о. с. 138).

Придеви типа *багаӣ* (тј. у пиперском *богдаӣ*) не мењају акцента у одређеном облику. Али је *лъ^ањскӣ*, *дѣснӣ* и *дѣвлѣӣ* (о. с. 140).

И у говору села Лепетана нема појаве (') у одређеном виду придева (В. Томановић, ЈФ XIV 81—85).

Најзад да видимо какво је стање код М. А. Релковића. Док проф. Ившић за посавски славонски и шаптиновачки наводи примере који казују да је акценат (') у одређеном виду придева раширенији него код Даничића, догле, према студији проф. Р. Алексића (ЈФ IX 229—230), ове појаве код Релковића нема.

4) БРОЈЕВИ

173. Код збирних бројева нисам у Срему забележио одступања од Вукова језика.

Код редних бројева карактеристичан је акценат *ѣрвѣӣ*: *ѣвек је дна ѣрвѣӣ ѣзлазила* (Мор.), *срѣѣнѣмо ѣрвѣу десѣѣѣину* (Мор.), *како ћу ѣрвѣӣ касѣӣ* (Мор.), *с ѣрвѣӣ кѣлѣ* (Мор.).

Од простих бројева променљив је једино број *један*. У *nom. sg.* овај број гласи: а) *један* и б) *јѣдѣн*, с тим што је први облик чешћи на истоку а други на западу Срема. У косим падежима број *један* се у Срему, као и у Поцерини²⁶³, мења као одређени придев: *јѣдиѣг(а)*, *јѣдиѣм(е)*, *јѣднѣм*, *јѣднѣм* (и *јѣднѣм* за дат.-јос. *sg.*²⁶⁴), *јѣднѣ*, *јѣднѣѣ* и сл. Нисам у Срему забележио Московљевићево поцерско²⁶⁵: *нѣјѣдѣн* (са дужином на последњем слогу) јер се у Срему дужина у овом положају губи.

174. Број *чѣѣѣѣри* у Срему гласи: *чѣѣѣѣр*, *чѣѣѣѣри*, *чѣѣѣѣрӣ* и *чѣѣѣѣрӣ*.

175. Код бројева од 11 до 19 место књижевног наставка *-ѣѣѣѣӣ* јављају се у говору Срема наставци *-ѣѣѣѣ(ѣѣ)* и *-ѣѣѣѣ(ѣѣ)* (као последице фонетских промена). Као компензациони производ редукације оди. контракције јавља се код ових наставка дужина. Има, међутим, случајева када се ова дужина у говору Срема може и скратити.

Што се тиче наставка *-ѣѣѣѣ(ѣѣ)*, треба рећи да се његове варијанте (*-ѣѣѣѣӣ* и *-ѣѣѣѣ*) у случају чувања дужина не понашају једнако. Стога ћемо ову појаву посматрати код сваке од ових двеју варијаната посебно.

а) Варијанта *-ѣѣѣѣӣ*. После дугог узлазног акцента дужина се може скратити, док се после кратког узлазног не скраћује:

α) *дѣѣѣѣѣѣӣ* (Буђ.), *дѣѣѣѣѣѣӣ* (Март.), *ѣѣѣѣѣѣӣ* (Бат.) — *дѣѣѣѣѣѣӣ* (И.), *ѣѣѣѣѣѣӣ* (Март.);

β) *јѣдѣнѣѣѣѣӣ* (Краљ., Март.), *чѣѣѣѣѣѣӣ* (Пав., Краљ., Буђ., Март.), *ѣѣѣѣѣѣӣ* (И., Пав., Краљ.), *ѣѣѣѣѣѣӣ* (Март.), *ѣѣѣѣѣѣӣ* (Март.), *ѣѣѣѣѣѣӣ* (Пав., Бат., Шим.), *дѣѣѣѣѣѣӣ* (Пав.).

²⁶³ Московљевић, Поц. 51.

²⁶⁴ В. ЈФ XX 283; детаљно: т. 299. овога рада.

²⁶⁵ Московљевић, Поц. 51.

b) варијанта *-ajc*. После дугог узлазног дужина се у знатном броју примера скраћује (боље се чува на западу Срема). После кратког узлазног дужина се углавном чува, мада на истоку Срема има покадшто и примера без дужине.

α) *дванāјс* (И., Врд., Буђ.) — *ӣрiнāјс* (Март.);

β) *ӣдiнāјз дiнāрā* (И.), *седāмнāјс сiрāнā* (И.), *једāнāјс* (И.), *чеӣр-нāјз дāнā* (Буђ.), *ӣдiнāјс* (често), *шeснāјс* (често), *седāмнāјс* (често) *осāмнāјз гдiнā* (Март.) — *ӣдiнāјз дāнā* (И.).

За наставак *-ес(ӣ)* имам само примере са кратким узлазним акцентом и дужином потоњег слога:

једāнeсiтe (Март.), *ӣдiнeсiтe* (Краљ.), *шeснeз гдiнā* (Краљ.), *на седāмнeз дāнā* (Март.), *осāмнeсiт* (Буђ.), *у осāмнeсiтoј* (Буђ.).

176. Бројеви сложени са *десeӣ* имају такође, услед гласовних промена, неколико типова:

a) *-десeӣ*. После дугог узлазног акцента дужине нема; после кратког узлазног има и примера са дужином и примера без ње:

α) *двāдeсeӣ* (Март.), *ӣрiдeсeӣ* (Буђ.); —

β) *седāмдeсeӣ* (Краљ.), *дeвeдeсeӣ* (Март.) — *чеӣрдeсeӣ* (И., Буђ., Март.), *ӣдeдeсeӣ* (И., Март.), *шeздeсeӣ* (Март.), *седāмдeсeӣ* (Март.), *осāмдeсeӣ* (Март.);

b) *-дeс(ӣ)*:

α) *двāдeсeӣ* (И., Врд.), *чеӣрдeсeӣ* (И.);

β) *двāдeс кiлā* (И.), *ӣрiдeз дyшā* (Пав.), *чеӣрдeз гдiнā* (И., Март.), *ӣдeдeс кiлā* (И.), *шeздeс дcам* (И.), *седāмдeз гдiнā* (Краљ., Буђ., Март.), *седāмдeс кiлā* (И.), *седāмдeс мeйāрā* (Буђ.).

c) *-јeс*. Овим се наставком могу завршавати једино бројеви *двāдeсeӣ* и *ӣрiдeсeӣ* и тада имају два акцента: α) *двāјeс* (Краљ., Буђ., Март.), *ӣрiјeс* (Пав., Март.) и β) *двāјeс* (Март.), *ӣрiјeс* (Буђ.).

177. Број *шeздeсeӣ* може да гласи и *шeсeӣ* (често).

5) ГЛАГОЛИ

178. Познато је да број глагола са покретним акцентом у српско-хрватском језику релативно није велики. Пре свега, већина глагола са вишесложном основом нема никакве промене у акценту (*вeрoвaӣти*, *зāвeӣтoвaӣти се* и сл.). Затим, глаголи са двосложном основом и силазним акцентима на првоме слогу имају такође непроменљив акценат²⁶⁶. У ствари, међу глаголе са покретним акцентом иду у српско-хрватском језику углавном они који имају акценат на наставку инфинитивне основе, „тј. они који данас на слогу испред наставка за инфинитивну основу имају један од два узлазна акцента“²⁶⁷.

У Срему је још до извесне мере редуциран материјал о акценту глагола. Већ је, наиме, познато да се имперфекат у Срему не упо-

²⁶⁶ cf. А. Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II св. 2: Речи са конјугацијом, Бгд. 1951, 147.

²⁶⁷ Г. Ружичић, СДЗБ III 148.

гребљава. Аорист такође није чест²⁶⁸. Закључци се, стога, могу доносити на основу стања акцента у оним глаголским облицима који су живи на територији Срема (а то су у првом реду: презент, инфинитив и радни придев).

179. Говорећи о именицама *a*-основе у говору Срема, истаkali смо као једну од врло карактеристичних особина њихова акцента — дужину наставка *-ама* за *dat.-instr.-loc. pl.* (в. т. 26. и 32. овога рада). У говору Пиве и Дробњака овој дужини наставка *-ама* одговара као аналогна дужина инфинитивног наставка код глагола чија се инфинитивна основа завршава наставцима *a*, *ну* и *и* и који нису имали старији акценат на овим наставцима²⁶⁹. У ствари, у говору Пиве и Дробњака глаголи са наведеним наставцима за инфинитивну основу имају и облике са дугим и облике са кратким вокалом тих наставака: *свѣиѣиши-свѣиѣаши*, *гѣнуѣиши-гѣнуѣиши*, *грѣбиѣиши-грѣбиѣиши*. Са Пивом и Дробњаком овде се слажу Решетарови говори²⁷⁰ и говор источне Херцеговине²⁷¹.

У Срему, међутим, ове дужине у инфинитиву нема: *свѣиѣиши*, *гѣнуѣиши*, *грѣбиѣиши* и сл. — свуда и увек. Ни Московљевић за поцерски не наводи²⁷² ову дужину. Карактеристично је да је не помиње ни Ружичић за пљеваљски²⁷³. Сматрам да је од битне важности чињеница да ни Срем ни Поцерина не познају ове дужине у инфинитиву.

ПРВА ВРСТА

1) *иѣиши јѣсѣиши-јѣдѣм* (Дан. 97)

180. Слаже се у свему са Даничићем, сем што презент глагола *сѣсѣиши* и *срѣсѣиши*, према Даничићевом *сјѣдѣм* и *срѣиѣм*, гласи у Срему: *сѣднѣм* (Јак., Чер., Мор.), *сѣднѣ* (И., Бат. *bis*, Шим., Пл., Чер., Мор.), *сѣднѣмо* (Чорт., Деч), *сѣднѣмо* (Чер.), *сѣднѣ* (И., Чорт., Н., Грк) одн. *сѣднѣду* (Јак.); — *срѣиѣнѣмо* (Мор. *bis*), *срѣиѣнѣ* (Буђ.), *срѣиѣнѣ нас* (Лед.).

2) *иѣиши ѣрѣсѣиши-ѣрѣдѣм* (Дан. 99)

181. Инфинитив глагола *сѣдсѣиши-сѣдсѣм* гласи у Срему само: *сѣдсѣиши* (И., Н.). Остали облици:

футур: *сѣдсѣишу* (Чорт.); радни придев: *сѣдсѣ* (Чорт., Шим., Грк *bis*), *сѣдсѣла* (Шим. *bis*, Грк), *сѣдсѣли* (Март., Н.); презент: *сѣдсѣм* (Н.), *сѣдсѣиши* (И.), *сѣдсѣ* (Берк.), *сѣдсѣмо* (Лед.), *сѣдсѣ* (Буђ.), *сѣдсѣ* (Берк.).

²⁶⁸ ЈФ XX 284; детаљно т. 353—360. овога рада.

²⁶⁹ Ј. Вуковић, СДЗБ X 303.

²⁷⁰ Die Betonung 34. и 159—160.

²⁷¹ Д. Вушовић, СДЗБ III 61—65.

²⁷² Поц. 58.

²⁷³ Ружичић, СДЗБ III 168—170.

Тако је овај глагол у говору Срема из типа *йрѣсѣи-йрѣдѣм* прешао у тип *йрѣсѣи-йрѣсѣм*.

Овај глагол, уз то, може у говору Срема да иде и по VII Белићевој врсти (по типу *лѣчѣи-лѣчѣм*):

инфинитив: *сѣасѣи* (Пл.); *футур*: *сѣасѣу ѿе* (Берк.); радни придев: *сѣасѣо* (Шим., Доб., Пл. bis, Март., Чер., Берк. bis, Мор. bis, Грк bis), *сѣасѣла* (Врд., Мих.); презент *сѣасѣ* (Бат.).

Као што се види из примера, оба су облика жива на целој територији Срема. То потврђује и чињеница да је један мој објекат из Грка изговорио непосредно један за другим облике *сѣасѣ* и *сѣасѣо*. Ипак се може рећи да је тип *сѣасѣи* квантитативно заступљенији на истоку Срема.

3) *йишй йрѣсѣи-йрѣсѣм* (Дан. 90)

182. Као у Поцерини²⁷⁴, и у Срему композита од глагола *вѣћи* и *йѣћи* имају двојак акценат и инфинитива: а) данашњи дуги узлазни (') на основи (као у Даничића) и б) данашњи кратки узлазни (') на префиксу:

а) *извѣћи* (Пав.), *обвѣћи* (Пав., Бат., Н.), *одвѣћи* (Н.), *йовѣћи* (Врд.), *йровѣћи* (Чал.), *исѣвѣћи* (Пав.), *йовѣћи* (Лед., Берк.);

б) *извѣћи* (Март.), *обвѣћи* (Н., Мор.), *йрѣсѣвѣћи* (Чер.); *йовѣћи* (Грк). Исп. и: радни придеви а) *извѣкла* (шим.), *йовѣкли* (Врд., Чорт., Шим. Лед. bis, Н.); б) *йовѣкли* (Грк bis) и *футур*: *йовѣће* (Грк).

Акценат на префиксу чешћи је на западу Срема.

Исту појаву двојаког акцента имају и композита од глагола *зѣисѣи*: а) инф. *озѣисѣи* (Пав.), *футур*: *озѣисѣу* (Чорт., Лед., Чер. bis, Берк., Мор., Грк), *озѣисѣу* (Чорт., Н.) и б) инф. *озѣисѣи* (Грк), *футур* *озѣисѣу* (Мор.), *озѣисѣу* (Март., Мор.). Исп. слично и у Пиви и Дробњаку (СДЗБ X 304—305).

183. Прости глаголи *вѣћи*, *йѣћи* и *зѣисѣи* имају у Срему акценат инфинитива као код Даничића. У Пиви и Дробњаку је *вѣћи* (поред *вѣћи*), *йѣћи*, *зѣисѣи* (поред *зѣисѣи*)²⁷⁵. У источној Херцеговини је *вѣћи*, *зѣисѣи*²⁷⁶. У славонском посавском *trĕst*, *zĕpst*, *vīc* (Rad 197, 73).

4) *йишй йѣћи-йѣчѣм* (Дан 93)

184. У 1. и 2. л. мн. презента *йросѣи* глаголи типа *йѣћи-йѣчѣм* имају код Даничића двојак акценат: а) *йѣчѣмо*, *йѣчѣѿе* и б) *йѣчѣмо*, *йѣчѣѿе*. У Срему постоји само овај други акценат:

бодѣмо (Кар.); *йѣчѣмо* (Пав., Кар., Чер.), *йѣчѣѿе* (Чорт.); *йлеѿѣмо* (Пав., Лед.); исп. и *йѣчѣдѣу* (Доб.).

²⁷⁴ Московљевић, Поц. 57—58. Исп. слично и у Пиви и Дробњаку (Ј. Вуковић, СДЗБ X 303—305).

²⁷⁵ СДЗБ X 304—305.

²⁷⁶ СДЗБ III 61.

Овако је и у поцерском²⁷⁷, Пиви и Дробњаку²⁷⁸, плевалском²⁷⁹ и код Решетара²⁸⁰. У славонском посавском је: *pletěto* (често), *plèteto* (Кобаš), *pletěto* (D. Lipovac), *pletěto* (sičanska okolina) (Ившић, Rad 197, 74—75). У Шаптиновцу: *pletěm-pletěto* (Ившић, Rad 168, 145) одн. *rečēt-rečěto* (о. с. 146). У Пишерима: *йечѣмѡ-йечѣиѣ* (СДЗб X 152).

185. Радни придеви глагола *йлѣсѣи* поред Даничићевог акцента *йлѣле* (Шим., Лед.) има и акценат (') на првом слогу: *йлѣли* (Шим.), *йлѣле* (Кар.). У поцерском²⁸¹ траг од овога налазимо у двојаком акценту радног придева композита од овог глагола: *исйлѣла* и *исйлела*.

186. *Комѣозѣи* глагола типа *йѣћи* — *йѣчѣм* у инфинитиву и облицима изведеним од инфинитивне основе могу у говору Срема имати двојак акценат: а) данашњи кратки узлазни (') на основи и б) данашњи кратки узлазни (') на префиксу.

а) Акценат (') на основи преовлађује:

инфинитив: *довѣсѣи* (Шим. bis, Н.), *одвѣсѣи* (Пав., Бат., Бољ.), *йрѣвѣсѣи* (Јак.), *йровѣсѣи* (Кар.), *увѣсѣи* (Врд. bis), *уиѣћи* (Буђ., Чорт., Јак., Лед., Мор.); радни придев: *довѣла* (Јак. bis, Лед., Мор.), *довѣли* (Краљ., Чорт., Грк), *одвѣла* (Доб., Н.), *одвѣли* (И., Шим., Деч), *йовѣзли* (Грк bis), *йровѣли* (Бат.), *йровѣли* (Буђ., Деч), *увѣзли* (Краљ.), *исйѣкли* (Јак., Мор.), *оѣккла* (Н. bis), *найлѣла* (Пав.), *зайѣкла* (Чорт.), *зайѣкли* (Пав., Јак., Чал.), *уиѣкли* (Шим. bis, Деч, Јак., Кар., Мих., Лед., Мор. bis, Грк), *уиѣкле* (Буђ. bis), аорист: *одвѣдоше* (Бат.), *уиѣкоше* (Буђ. bis); футур: *исйѣће се* (Буђ., Доб.).

б) Примера са акцентом (') на префиксу мање је:

инфинитив: *с кѡлма довѣсѣи кѡћи* (Пав.); радни придев: *дѡвѣзли* (Мор.), *уиѣкло* (Лед.).

Иако акценат а) преовлађује, ипак су, као што се види из примера, оба акцената распрострањена на целој територији Срема. Вуковић је²⁸² акценат (') на префиксу забележио у Пиви, док је у Дробњаку констатовао Даничићев акценат (гј. (') на основи). С обзиром на то да је акценат (') на префиксу чуо и у Гацку, Билећи, Стоцу и др., Вуковић сматра да је он распрострањен у говорима источне Херцеговине, али да му је граница између Пиве и Дробњака („управо извесних села Пива и Дробњака“²⁸³). — Што се тиче посебно ситуације код акцента радног придева у дијалектима с којима компарирамо сремски материјал, треба рећи да Московљевић бележи за поцерски²⁸⁴

²⁷⁷ Московљевић, Поц. 84.

²⁷⁸ СДЗб X 321.

²⁷⁹ СДЗб III 151.

²⁸⁰ Die Betonung 186—187.

²⁸¹ Моск. 78.

²⁸² СДЗб X 306—307.

²⁸³ СДЗб X 307—308.

²⁸⁴ Московљевић, Поц. 78.

двојак акценат код композита од глагола **вєстѣи, ѿлєсѣи, ѿдѣи, лєђи: ѿвєла-ѿвєла* и сл. *исѿлєла-исѿлєла* и сл. итд. Одавде је јасно да се на шумадјиско-војвођански терен сливало становништво које је имало оба акценатска типа.

187. Композита глагола типа *ѿдѣи-ѿдѣм* у 1. и 2. л. мн. презента имају код Даничића двојак акценат а) *оѿлєѿѣмо, оѿлєѿѣте* и б) *оѿлєѿѣмо, оѿлєѿѣте*. У Срему нема акцената а): *забодѣмо* (Грк), *ѿвєдѣмо* (Пав.), *увєзѣмо* (Јак., Чер. bis), *исѿѣчѣмо* (Доб., Кар.). Овако је и у поцерском²⁸⁵. Код Решетара²⁸⁶ такође нема типа а).

188. Међутим, као и у инфинитиву, и у презенту акценат композита глагола типа *ѿдѣи* може у Срему бити двојак: а) данашњи кратки узлазни (') на основи (као код Даничића, сем наведених облика 1. и 2. л. мн.) и б) данашњи кратки узлазни (') на префиксу.

а) И овде акценат (') на основи преовлађује :

забодѣ (Бат.), *забодѣу* (И.); *убодѣ* (Бољ.); — *довѣдѣм* (Пав., Шим., Берк.) одн. *довѣдѣм* (Деч, Јак., Чал.), *довѣдѣ* (Пав., Шим. bis, Јак. bis, Чер., Мор.) одн. *довѣдѣ је* (често) одн. *довѣдѣ* (Март., Берк. bis), *довѣдѣу* (Шим. bis, Доб. bis, Јак., Кар., Чал., Лед., Н., Мор.) одн. *довѣдѣу је* (Краљ., Чорт., Берк.) одн. *довѣдѣу* (Чал. bis, Берк., Грк); *одвѣдѣм* (И., Чал., Мор.), *одвѣдѣм* (Шим.), *одвѣдѣ* (Чорт., Пл., Лед.) одн. *одвѣдѣ се* (Јак.) одн. *одвѣдѣ* (Мор.), *одвѣдѣу* (Буђ., Шим., Деч, Чал.) одн. *одвѣдѣу га* (Грк bis), одн. *одвѣдѣу* (Јак.); *ѿвѣдѣ* (Буђ., Доб.), *ѿвѣдѣу* (Чал. bis, Берк.); *ѿрєвѣдѣ* (Буђ., Бољ.), *ѿрєвѣдѣу* (Шим., Кар.); — *довѣзѣ* (Чер.) одн. *довѣзѣ* (Грк), *довѣзу* (Чал.); *ѿрєвѣзѣм* (Чорт.), *ѿрєвѣзѣ га* (Бат. bis); *увѣзѣм* (Бољ.), *увѣзѣ* (Краљ., Доб., Деч, Јак., Бољ., Чал., Лед.) одн. *увѣзѣ* (Чорт., Чал., Мор.), *увѣзѣу* (Бат.); — *исѿѣчѣм* (Јак.), *исѿѣчѣ* (Пав., И. bis, Шим., Доб.) одн. *исѿѣчѣ* (Март., Мор. bis, Грк), *исѿѣчѣмо* (Кар.), *исѿѣчѣу га* (Јак.); *оѿѣчѣ* (Бат.); — *оѿлєѿѣ* (Врд., Краљ., Бат. bis, Март.) одн. *оѿлєѿѣ се* (Краљ., Бат., Чал.) одн. *оѿлєѿѣ* (Мор. bis), *оѿлєѿѣу* (Доб., Лед., Мор.).

б) Примери са акцентом (') на префиксу знатно су ређи: *ддвѣдѣу* (Берк.).

Московљевић не говори директно о овој појави, али с обзиром на то да он за Поцерину искључује и Даничићеве облике *оѿлєѿѣмо* и сл. и наводи само *оѿлєѿѣмо* и сл., јасно је да у Поцерини нема ни акцената типа *оѿлєѿѣм*²⁸⁷ и сл. У Пивни и Дробњаку, међутим, само је *оѿлєѿѣм* и сл.²⁸⁸, док се у пљеваљском²⁸⁹ поред чешћег *оѿлєѿѣмо* и сл. чује и ређе *оѿлєѿѣмо*. У Пиперима: *оѿлєѿѣм* и сл. (М. Стевановић, СДЗБ X 152).

²⁸⁵ о. с. 84.

²⁸⁶ Die Betonung 186—187.

²⁸⁷ Московљевић, Поц. 84.

²⁸⁸ СДЗБ X 321—322.

²⁸⁹ СДЗБ III 151.

189. Друкчија је у Срему ситуација у презенту композита од глагола *ићећи*. Они имају облике презента по трећој Белићевој врсти: *зайекнѐм* (Шим.), *зайекнѐ* (Буђ.), *зайекнѹ* (Бољ.); *уйекнѐм* (Краљ., Бат., Лед.), *уйекнѐ* (Деч, Јак. bis, Лед.), *уйекнѐмо* (Шим., Мих., Лед.), *уйекнѹ* (Лед., Јак., Мор.); исп. и *уйекнѐдѹ* (Чорт., Мих.).

190. Посебну пажњу треба обратити и глаголима сложеним од **несѣи*.

Инфинитив композита од глагола **несѣи* има у Срему двојак акценат: а) данашњи кратки узлазни (´) на префиксу и дужину на вокалу основе (као код Даничића) и б) данашњи дуги узлазни на основи:

- а) *однѣѣи* (И., Деч, Кар., Чал., Чер. bis, Берк. bis, Мор.), *изнѣѣи* (Грк), *однѣѣи* (Лед., Чал., Н., Берк.), *идднѣѣи* (Кар.) *иднѣѣи* (Мих., Лед.), *иренѣѣи* (Н.), *иринѣѣи* (Март.), *унѣѣи* (Чорт. bis);
 б) *изнѣѣи* (Врд.), *однѣѣи* (Шим.).

Акцент на префиксу у Срему је знатно чешћи. У Поцерини²⁹⁰ и пљевалском²⁹¹ оба су акцената у подједнакој употреби. Вуковић за свој говор вели²⁹² да је акценат *донијѣѣи* чешћи у Дробњаку а ређи у Пиви.

Уочљива је у Срему разлика између инфинитивног акцената композита од **несѣи* и осталих композита акценатског типа *ићећи-ићеѐм*: код глагола сложених од **несѣи* (данашњи) акценат у већини случајева је на префиксу, док код осталих сложених глагола овог акц. типа преовлађују примери са (данашњим) акцентом на основи.

191. Презент сложених глагола од **несѣи* има такође двојак акценат у Срему: а) данашњи кратки узлазни (´) на основи (као у Даничића) и б) данашњи кратки узлазни (´) на префиксу.

а) Акцент (´) на основи преовлађује:

донѐсѐм (Врд., Буђ., Доб., Кар., Чал., Лед., Н.) одн. *донѐсѐм* (Бат.), *донѐсѐи* (Март., Берк.), *донѐсѐ* (Пав. Врд., Буђ., И., Бат. bis, Шим. bis, Доб., Деч bis, Јак. bis, Кар. bis, Мих., Март., Лед. bis, Чер.) одн. *донѐсѐ се* (И., Јак., Мих., Н. bis) одн. *донѐсѐ* (Шим., Март., Чал. bis, Берк. bis, Мор. bis, Грк bis), *донѐсѐмо* (Врд., Краљ., Бат., Шим. bis, Кар., Чал., Лед., Чер., Грк), *донѐсѹ* (Пав., Шим. bis, Март., Лед.) одн. *донѐсѹ ме* (Деч), *донѐсѹ* (Шим., Деч, Пл., Март., Чал. bis, Берк. bis, Мор. bis, Грк bis); *изнѐсѐм* (Пав., Кар., Н., Мор.), *изнѐсѐи* (Март.), *изнѐсѐ* (Врд., И. bis, Чорт., Бат., Деч, Лед., Чер. bis) одн. *изнѐсѐ се* (Чорт., Пл., Чер.) одн. *изнѐсѐ* (Март., Чал.), *изнѐсѹ* (Доб., Лед., Грк) одн. *изнѐсѹ* (Чал., Мор., Грк); *обнѐсѐ* (Н.); *однѐсѐм* (Пав., Врд., Буђ., И., Кар., Н.), *однѐсѐи* (Чал., Берк.), *однѐсѐ* (Пав., Врд. bis, Буђ., И., Шим., Доб., Јак. bis, Март., Чал., Лед., Чер. bis, Н.) одн. *однѐсѐ му* (Кар.) одн.

²⁹⁰ Московљевић, Поц. 57.

²⁹¹ Г. Ружичић, СДЗб III 169.

²⁹² СДЗб X 305.

однѣсѣ (Јак., Мор. bis), *однесемо* (Пав., Врд., Март.), *однѣсѹ* (Краљ., Шим., Јак., Пл., Март., Мор., Грк) одн. *однѣсѹ га* (Врд., Март., Н. bis) одн. *однѣсѹ* (Мор., Грк bis); *ѿоднѣсѣ* (Шим.); *ѿонѣсѣ* (Буђ., Краљ., Бат., Кар.) одн. *ѿонѣсѣ* (Буђ., Бат., Чал., Грк), *ѿонѣсемо* (Шим. bis, Кар.), *ѿонѣсѣше* (Бат.), *ѿонѣсѹ* (Пав., Бат., Пл.) одн. *ѿонѣсѹ га* (Буђ.) одн. *ѿонѣсѹ* (Берк., Грк); *ѿренѣсѣм* (Деч), *ѿренѣсѣ* (Бат.) одн. *ѿренѣсѣ* (Чал.), *ѿренѣсѹ* (Јак.); *унѣсѣ* (Врд. bis, И., Чорт., Доб., Лед.) одн. *унѣсѣ се* (Доб., Чал.) одн. *унѣсѣ* (Март. bis, Чал., Берк. bis, Грк bis), *унѣсемо* (Пав., Бат., Шим. bis, Грк), *унѣсѹ* (Кар., Пл.) одн. *унѣсѹ* (Пл., Грк).

б) Примера са акцентом (‘) на префиксу мање је:

дѿнесѣ (Чорт., Бат., Мор.), *ѿзнесѣ се* (Бат., Шим.); исп. и *ѿнесѣдѹ* (Јак.).

У другим говорима стање изгледа овако. За поцерски Московљевић наводи ²⁹³ *донѣсѣм* и *дѿнесѣм*, *ѿренѣсѣм* и *ѿренѣсѣм*, *ѿднѣсѣм* и *ѿонѣсѣм*. У дубровачком је *дѿнесѣт* и *донѣсѣт*, *рѿнесѣт* и *ронѣсѣт* ²⁹⁴. У плевалском ²⁹⁵ и Пиви и Дробњаку ²⁹⁶ глаголи сложени од **несѣти* имају у презенту акценат само на префиксу. Код Елезовића је *донѣсѣм* и *донѣсѣм*, *ѿзнесѣм* и *ѿзнѣсѣм* (Речник s. v.)

Док се у акценту инфинитива глаголи сложени од **несѣти* у говору Срема разликују од осталих сложених глагола акц. типа *ѿѣћи-ѿѣчѣм*, догле се у акценту презента слажу.

5) *ѿиѿи лѣћи-лѣжѣм* (Дан. 95)

192. Презент глагола *лѣћи* и *рѣћи*, према Даничићевом *лѣжѣм* и *рѣчѣм*, гласи у Срему доследно по трећој Белићевој врсти:

лѣгнѣм (Јак., Кар.), *лѣгнѣш* (Чорт.), *лѣгнѣ* (Врд., Чорт., Чер. bis, Грк), *лѣгнѣмо* (Пав.) одн. *лѣгнѣмо* (Март.), *лѣгнѣше* (Пав.), *лѣгнѹ* (Буђ.), исп и *лѣгнѣду* (Пав., Лед.); — *рѣкнѣм* (Врд., Буђ., Бат., Деч), *рѣкнѣ* (Берк. bis, Грк), *рѣкнѣмо* (Доб., Деч).

У поцерском ²⁹⁷ је такође: *лѣћи* - *лѣгнѣм*.

193. 1. л. једн. презента глагола *мѿћи* поред Даничићевог облика *мѿгу* често може у Срему да гласи и: *мѿжѣм* (И. bis, Чорт., Кар., Мих., Чал., Лед., Чер., Берк. bis, Мор. bis, Грк), односно са негацијом: *нѣ можѣм* (Пав., Врд. bis, Чорт. bis, Шим., Деч bis, Краљ., Мих., Чер. bis, Н. bis, Берк., Мор. bis, Грк). - У емфатичном изговору може се у потврдном облику чути и (‘) акценат: *мѿжѣм* (Чорт., Шим., Чал., Лед.), па и (‘): *мѿжѣм* (Чал.).

²⁹³ Московљевић, Поц. 84.

²⁹⁴ Решетар, Die Betonung 186-187.

²⁹⁵ Г. Ружичић СДЗБ III 151.

²⁹⁶ Ј. Вуковић, СДЗБ X 322.

²⁹⁷ Московљевић, Поц. 83.

Одречни облик 1. л. јдн. презента *не могу* има у Срему двојак акценат: а) данашњи кратки узлазни (') на основи и б) данашњи кратки узлазни (') на негацији:

- а) *не мѡгу* (Краљ. bis, Шим., Јак. bis, Март. bis, Чал., Грк) одн. *не мѡгѹ ѿи кѡсти* (Краљ. bis);
 б) *нѣ могу да се сѣйѿм* (Бат.), *нѣ могу да знѡм* (Пав., Лед., Чер.), *нѣ могу да ѡдѣм* (Мих.), *нѣћу нѣ могу* (Бољ.), *јѡ нѣ могу* (Март., Н., Берк., Мор.), *нѣ могу да знѡдѣм* (Чал.), *нѣ могу да се сѣћѡм* (Берк.).

У емфатичном изговору може се чути и (') акценат: *нѣ могу* (Јак.). Као што се види из примера и акценат *не мѡгу* и акценат *нѣ могу* живи су на читавој територији Срема. Оба су у језичком осећању представника сремског говора. То потврђује и чињеница да су моја два објекта, један из Краљеваца а други из Шимановаца, изговорила непосредно један за другим и акценат *не мѡгу* и акценат *нѣ могу*. Нема сумње да је акц. 1. л. јдн. *нѣ могу* настао према осталим лицима през.

б) *Остали глаголи ѿрве врѡе*

194. Композита од *мрѣти* имају у Срему у инфинитиву двојак акценат: а) данашњи кратки узлазни (') на префиксу и дужину на вокалу основе (чешће) и б) данашњи дуги узлазни (') на основи: а) *ѹмрѣти* (Пав. bis, Шим., Деч., Кар., Март., Лед. bis, Чер., Н., Берк. bis) и б) *умрѣти* (Врд., Мор.). — Поцерски²⁹⁸ и пљеваљски²⁹⁹ имају оба акцената у подједнакој употреби. У Пиви и Дробњаку³⁰⁰ је *ѹмријѣти* и ретко *ѹмријѣти*. Сремској је, дакле, најближа ситуација у Пиви и Дробњаку. Исп. *умрѣти* и у Ресави (М. Ивковић, СЕЗБ 41, 58).

195. Глагол *ѿћи* у презенту има двојак акценат: а) данашњи кратки узлазни (') (чешће) и б) кратки силазни (ређе):

- а) *ѿдѣм* (свуда), *ѿдѣш* (Пав., Врд., Чорт. bis, Шим., Деч, Бољ., Март., Чал., Берк., Мор.), *ѿдѣ* одн. *ѿдѣ се* одн. *ѿдѣ* (свуда), *ѿдѣмо* (свуда), *ѿдѣте* (Пав., И. bis, Шим., Деч, Јак., Лед., Н., Мор. bis), *ѿдѹ* одн. *ѿдѹ ли* (свуда), исп. и *ѿдѣду* (често);
 б) *ѿдѣм* (Буђ., Шим., Доб., Март.) одн. *ѿдѣм* (Бат., Шим.), *ѿдѣ* (Врд., Буђ., Краљ. bis, Бат., Доб., Кар., Мих. bis, Март.) одн. *ѿдѣ се* (Буђ.), *ѿдѣмо* (Шим. bis), *ѿдѹ* (Пав. bis, Бат., Шим. bis, Бољ., Март., Мор.).

Иако је први акценат чешћи, треба истаћи да су оба распрострањена на целој сремској територији (један мој објекат из Добановаца изговорио је непосредно једно за другим *ѿдѣ* и *ѿдѣ*, а други објекат из Шимановаца: *ѿдѣмо* и *ѿдѣмо*).

²⁹⁸ Московљевић, Поц. 56—57.

²⁹⁹ Г. Ружичић, СДЗБ III 168.

³⁰⁰ Ј. Вуковић, СДЗБ X 305.

У поцерском³⁰¹ је само *идѐм-идѐмо*. У пљеваљском³⁰² и Пиви и Дробњаку³⁰³ у једнини је само *идѐм* а у множини *идѐмо* и *идѐмо*. У Пиперима³⁰⁴ је: *идѐм-идѐш-идѐ-идѐмд-идѐшѐ-идѐу*. За Славонију³⁰⁵ Ившић као обично наводи *идѐт, идѐш*. Код Рельковића³⁰⁶ је, међутим, *идѐш, идѐ, (= идѐш, идѐ)*. У Жумберку је *идѐт, идѐш, идѐ, идѐмо, идѐте, идѐу* (ZslPh VI 360). Акц. *идѐм* аналошки је према *ићи* (в. А. Белић, Историја српско-хрватског језика, књ. II, св. 2, Речи са конјугацијом, Бгд. 1951, 157).

Одречни облик презента гл. *ићи* у Срему често гласи *не идѐ* и сл. Али, када је на негацији, акценат овога облика може бити двојак: а) кратки силазни *нѐ идѐм* (Чорт., Бат., Лед., Н.), *нѐ идѐ* (Бат., Шим., Доб., Јак. bis, Кар., Лед. bis, Н.), *нѐ идѐу* (Чал.); б) данашњи кратки узлазни: *нѐ идѐм* (Бат., Чер.), *нѐ идѐ* (Бат., Чал., Чер., Берк., Грк.), *нѐ идѐу* (Чер., Н. bis, Мор.). Исп. у Поцерини *нѐ идѐм* (Моск., Поц. 83).

196. Глаголи *доћи* и *наћи* у инфинитиву имају у Срему само дуги узлазни акценат: *доћи* (свуда), *наћи* (често).

У презенту ови глаголи у Срему гласе доследно: *дођѐм* (свуда), *дођѐш* (Пав., Буђ., Шим., Чал.), *дођѐ* (свуда), *дођѐмо* (често), *дођѐте* (често), *дођѐу* (свуда) одн. *дођѐдѐу* (често); — *нађѐм* (Леч, Јак. bis, Пл., Лед., Чер., Берк., Грк.), *нађѐ* (често), *нађѐмо* (Кар.), *нађѐу* (често) одн. *нађѐдѐу* (Краљ., Доб., Мих.).

Инфинитив је у поцерском³⁰⁷ и пљеваљском³⁰⁸ само *доћи*, *ићи* и сл. У Пиви и Дробњаку³⁰⁹ је *доћи* и *доћи*, у Решетаревим говорим³¹⁰ *доћи*, *ићи*, *рѐћи*³¹¹, у Дубровнику *рѐћи*³¹¹.

Презент је у поцерском³¹² *идѐм* и *идѐм*; у славонском посавском³¹³ *прѐдет*, *дојдет* и сл.; у Пиви и Дробњаку³¹⁴ само *дођѐм*, *зађѐм*, *ириђѐм*; у Пиперима³¹⁵ само *дођѐм*, *ириђѐм*, *нађѐм*.

197. Тросложни сложени глаголи од *ићи* имају у инфинитиву двојак акценат: а) данашњи дуги узлазни на глаголској основи и б) данашњи кратки узлазни на префиксу и дужину вокала основе:

³⁰¹ Московљевић, Поц. 83.

³⁰² СДЗБ III 152.

³⁰³ Ј. Вуковић, СДЗБ X 322.

³⁰⁴ М. Стевановић, СДЗБ X 154.

³⁰⁵ Rad 197, 89.

³⁰⁶ Р. Алексић, Језик Матије Антуна Рельковића, ЈФ IX 233.

³⁰⁷ Московљевић, Поц. 57.

³⁰⁸ Г. Ружичић, СДЗБ III 169.

³⁰⁹ Ј. Вуковић, СДЗБ X 306.

³¹⁰ Die Betonung 158.

³¹¹ П. Будмани, Rad 65, 174—175.

³¹² Московљевић, Поц. 83.

³¹³ Ившић, Rad 197, 89.

³¹⁴ Ј. Вуковић, СДЗБ X 328.

³¹⁵ М. Стевановић, СДЗБ X 154.

- а) *изаћи* (Пав., Врд., Шим., Доб., Н.), *најћи* (Доб.), *ѣрондћи* (Кар.); исп. и футур : *изаћу* (Лед.), *најћемо* (Буђ.);
- б) *изаћи* (Шим.), *најћи* (Март., Грк), *дѣйћи* (Пав., И. bis, Пл., Лед. bis, Чер., Н., Мор. bis, Грк bis), одн. *дѣйћии* (Буђ. bis, Краљ. bis, Мих.); исп. и футур : *дѣйћу* (Шим. bis), *дѣйћеш* (Шим.).

Поцерски³¹⁶, плѣваљски³¹⁷ и Пива и Дробњак³¹⁸ имају такође оба ова акцента.

198. Ови глаголи и у радном придеву имају двојак акценат: а) данашњи кратки узлазни на основи (као код Даничића) и б) данашњи кратки узлазни на префиксу:

- а) *изашѡ* (Пав., Буђ. bis, И., Шим. bis, Лед. bis) одн. *изашѡ је* (Чал.) одн. *изашѡ* (Деч, Март., Мор.) одн. *изашѡ* (Чорт. bis, Бат., Шим. bis, Деч, Јак., Лед.) одн. *изашѡ* (Деч, Март., Мор.), *изашила* (Буђ. bis, Доб., Лед., Мор.) одн. *изашила* (Доб.). *изашило* (Краљ., Шим., Јак., Пл., Чал., Берк., Мор.) одн. *изашило* (Доб. bis, Берк.) одн. *изашлѡ је* (Јак.), *изашили* (Чорт., Шим. bis, Мих., Н., Берк.) одн. *изашлѡ смо* (Н.) одн. *изашили* (Бат., Шим., Јак., Кар., Мих., Бољ.). *изашиле* (Бољ., Чал., Берк.) одн. *изашилѡ су* (Доб.) одн. *изашиле* (Берк.); *нашѡ* (Буђ., Чорт., Шим. bis, Мих.), одн. *нашѡ* (Лед.), *нашили* (Пав. bis, Берк.); *обѡшо* (Деч) одн. *обѡшѡ сам* (Чер.), *обѡшили* (Шим.); *ѣрондѡшѡ* (Буђ., Чорт., Бат.), одн. *ѣрондѡшѡ* (Мор.), *ѣрондѡшила* (Буђ.), *ѣрондѡшили* (Чорт. bis, Мих., Чал., Н.); —
- б) *изашѡ* (Деч, Јак., Пл., Март., Чал., Мор. bis, Грк bis) одн. *изашѡ сам* (Чорт.) одн. *изашѡ* (Чорт., Бат., Јак., Пл.), *изашили* (Пав., Грк) одн. *изашила* (Бат.), *изашило* (Чорт., Н.) одн. *изашило* (Кар., Пл.), *изашили* (Шим., Чал., Мор., Грк bis) одн. *изашили* (Бат., Пл., Март.), *изашиле* (Март., Чал., Грк); *нашѡ* (Буђ., Чорт., Бат.), *нашѡ* (Бат.), *нашѡ* (Чорт., Шим.), *нашѡ* (Н.); *дѡдѡшѡ* (Март.); *дѡдѡшѡ* (свуда) одн. *дѡдѡшѡ сам* (Чорт., Доб., Берк.) одн. *дѡдѡшѡ* (често) одн. *дѡдѡшѡ је* (Пав.) одн. *дѡдѡшѡ* (Март. bis) одн. *дѡшѡ је* (Лед., Грк) одн. *дѡшѡ* (Грк), *дѡшѡшила* (Краљ., Доб.), *дѡшѡшила* (Чал.) одн. *дѡшѡлѡ је* (често), *дѡшѡлѡ је* (Доб., Јак.) одн. *дѡшло* (Бат.), *дѡшѡшили* (често) одн. *дѡшѡшили* (Бат., Мих., Пл., Лед.) одн. *дѡшѡлѡ су* (Шим., Чал.) одн. *дѡшили* (Буђ., Чорт., Бат., Кар., Н., Грк bis) одн. *дѡшѡлѡ су* (Мор.); *ѣрдѡнашѡ* (Н.).

Посебно треба истаћи да радни придев глагола *оѡшѡћи* има акценат (') доследно на префиксу. Биће да је овоме узрок тај што се у великом броју случајева вокал корена овога глагола редуцира (*дѡшѡшѡ*, *дѡшѡ* и сл.), па, пошто је у таквим случајевима једино и могућ акценат на префиксу, они (ти случајеви) и утицали су да се акценат префикса — уопшти.

³¹⁶ Московљевић, Поц. 57.

³¹⁷ Г. Ружичић, СДЗБ III 169.

³¹⁸ Ј. Вуковић, СДЗБ X 306.

Код осталих глагола, иначе, двојство акцента врло је живо у Срему. — Ово двојство акцента радног придева тросложних глагола сложених од *ићи* помињу Московљевић за поцерски (Поц. 78) и Ј. Вуковић за Пиву и Дробњак (СДЗБ X 370).

У Срему, уз то, има и примера са ("'): *ишли* (Чал. *bis*), *ишла* (Чорт.). Исп. код Московљевића за Поцерину: *дбишб*, *дбишла*³¹⁹.

ДРУГА ВРСТА

1) *иши брѣиш-бѣрем* (Дан. 184)

199. Глаголи *брѣиш* и *иѣиш* имају у Срему у презенту двојак акценат:

- а) кратки силазни на првоне слогу (као код Даничића):
бѣре (Врд., Краљ., И., Чорт., Бат., Доб. *bis*, Мих. *bis*, Лед. *bis*)
 одн. *бѣре се* (Бат., Јак., Берк.) одн. *не берѣ* (Бат., Кар.), *бѣремо*
 (Краљ., Доб., Јак., Кар., Мих., Пл. *bis*, Чер. *bis*, Н.) одн. *бѣ-*
ремо (Бат., Шим., Јак.), *бѣру* (И., Чорт., Деч, Јак. *bis*) одн.
бѣру се (Бат., Кар.);
иѣрем (Деч, Н.), *иѣре* (И., Шим.), одн. *иѣре се* (Мор.) одн. *не иѣре*
 (Чер.), *иѣремо* (Доб.) одн. *иѣремо* (Шим., Доб.); —
- б) данашњи кратки узлазни на првоне слогу (што одговара руском
беру, *берѣи*):
бѣрем (Пав.), *бѣреиш* (Пав.), *бѣре* (Пав., Краљ., И., Бат., Кар., Чал.)
 одн. *бѣре се* (Пав., Берк.) одн. *бѣре* (Врд., Берк., Мор.), *беремо*
 (Пав. *bis*, Шим., Чал. *bis*), *беру* (Пав. *bis*, Бат.) одн. *беру* (Краљ.,
 Деч, Лед.); —
иѣрем (Пав.), *иѣре* (И.) одн. *иѣре се* (И.) одн. *иѣре* (Шим., Јак., Мор.).
 Исти је однос и код композита:
- а) *изабѣрем* (Шим.), *изабѣру* (Деч) одн. *изабѣру се* (Н.); *дберѣм* (Пав.),
дберѣ (Врд., Бат. *bis*, Доб. *bis*, Пл.) одн. *дберѣ се* (Бат., Берк.),
дберемо (Пав., Краљ., Бат., Шим., Деч, Кар.) одн. *дберемо* (Чорт.,
 Деч, Чал.), *дберу* (Буђ., Мих., Берк.); —
оѣрем (Буђ., Јак.), *оѣре* (Доб., Мих., Март.), *оѣремо* (Пав.,
 Доб.), *оѣру* (Бољ., Чал., Чер.); —
- б) *изабѣре* (И.) одн. *изабѣре се* (Чал., Мор.), *изабѣру* (И.); *обѣре*
 (Мор.), *обѣремо* (Март., Чал., Мор.), *обѣру* (Краљ.) одн. *обѣру*
 (Грк); —
оѣрем (Буђ.), *оѣре се* (Мор.) одн. *оѣре* (Мор.), *оѣру* (Чал.)
 одн. *оѣру* (Мор.).

У поцерском је исто као у Срему³²⁰. Тако је и у мачванском, ваљевском и јадарском³²¹. У Озринићима³²² је, међутим, *регѣт*. За го-

³¹⁹ Московљевић, Поц. 78.

³²⁰ Московљевић, Поц. 84.

³²¹ А. Белић, О дијалекатском материјалу О. Броха, СДЗБ II 58.

³²² Решетар, Die Betonung 186—187.

воре источне и јужне Србије Белић наводи³²³ *бѣрем, ѿрибѣрем, бѣре* и додаје да је забележио (двапут) и акценат на крају (*ѿриберѣ* и сл.). Код Елезовића је *берѣм* и *ѿерѣм, ѿерѣмо* (Речник s. v.). У Горњој Крајини: *bèrēm* (NVj VIII, 104), *pèrēm* (о. с. 110). У славонском посавском је: *bèrēm, pèrēm* (Rad 197, 86). У Жумберку је: *bèrēm, pèrēm, sabèrēm, opèrēm, berémo* итд. (ZslPh VI 360).

2) *ѿиш брѿјаѿиш-брѿјѣм* (Дан. 186—187)

200. Глагол *брѿјаѿиш* има у говору Срема двојак акценат презента:

- a) *брѿјѣм* (Лед., Мор.) одн. *брѿјѣм* (Н.), *нѣ брѿјѣм* (Бољ.), *брѿјѣ* (Н.) одн. *брѿјѣ се* (Чер.), *брѿјѣмо се* (Пл., Чер.) одн. *брѿјѣмо* (Мор.), *брѿјѣ се* (Мор.); исп. и *обрѿјѣм* (Чер.)
- b) *брѿјѣм* (Чер., Мор.), *брѿјѣмо се* (Лед., Чер., Берк., Грк bis); исп. и *обрѿјѣ* (Грк).

Овај глагол, сем тога, може да иде и по VI Белићевој врсти (по типу *чѿишѿиш-чѿишѿѣм*):

брѿјѣм (Бољ.), *брѿјѣш* (Чорт.), *брѿјѣ* (Чорт.); исп. и императив: *брѿјѣј* (Пав., Буђ.).

Исп. и *обрѿјѣм* (Пав., Доб.), *обрѿјѣ* (Јак.).

3) *ѿиш смѣјаѿиш-смѣјѣм* (Дан. 187)

201. Глагол *смѣјаѿиш се* има у Срему тројак акценат презента:

- a) Даничићев:
не смѣјѣм се (Шим.), *смѣјѣш* (Шим.), *смѣјѣ се* (Чорт., Шим.) одн. *смѣјѣ* (Шим., Чер.) одн. *смѣјѣ* (Н.) одн. *смѣјѣ се* (Грк) одн. *смѣјѣ* (Грк), *смѣјѣмо* (Чорт., Бат., Чер. bis), *смѣјѣ* (Јак.) одн. *смѣјѣ се* (Мих., Н.) одн. *смѣјѣ* (Берк. — sic!) одн. *смѣјѣ се* (Чал., Берк.);
- b) дуги узлазни:
смѣјѣ (Чорт.) одн. *смѣјѣ се* (Шим., Лед.), *смѣјѣмо се* (Краљ.), *смѣјѣ* (Краљ., Чорт.) одн. *смѣјѣ се* (Чорт.);
- c) кратки силазни:
смѣјѣш (Шим.), *смѣјѣ се* (Грк), *смѣјѣ* (Грк).

Стиче се утисак да је акц. *смѣјѣ* карактеристичнији пре свега за источни одн. североисточни део сремске територије, а да су акценти *смѣјѣм* и *смѣјѣм* чешћи на осталом делу сремског терена.

У Поцерини је *смѣјѣм* и *смѣјѣм* (Моск. 86), а у Пиви и Дробњаку само *смѣјѣм се* (sic! — СДЗБ X 324).

³²³ А. Белић, ДИЈС 519.

ТРЕЋА ВРСТА

202. Као и у поцерском³²⁴, презент глагола *иднуџи* и у Срему гласи *иднѣм* (Март.), *иднѣ* (Буђ.). Композита, опет као у поцерском³²⁵, имају: *идџонѣмо* (Бат.). Као што је познато, акц. *идџонѣм* слаже се са Даничићем (Срп. акц. 119).

ЧЕТВРТА ВРСТА

1) *иџи чџи* — *чџѣм* (Дан. 100)

203. Глагол *иџи* има у Срему двојак акценат презента:

a) кратки силазни (као код Даничића):

иџѣм (Пав., Чал.) одн. *не иџѣм* (Пав. bis, Лед., Чал.), *иџѣи* (Бољ.), *иџѣ* (Пав. bis, Буђ. bis, Бат. bis, Шим. bis, Доб., Кар., Мих., Лед., Чер., Берк.) одн. *не иџѣ* (Пав. bis) одн. *иџѣ се* (Краљ., Шим., Кар., Чал., Лед.) одн. *иџѣ* (Берк.) одн. *не иџѣ* (Лед.), *иџѣмо* (Мих., Берк.) одн. *иџѣмо* (И.), *иџѣ* (често) одн. *иџѣ* (Март.);

b) кратки узлазни:

иџѣм (Краљ., Доб., Бољ.) одн. *иџѣм* (Деч) одн. *не иџѣм* (Деч), *иџѣи* (Лед.), *иџѣ* (И., Бат., Шим., Деч, Јак., Бољ. bis, Пл., Чал., Чер.) одн. *иџѣ се* (И., Бат., Јак.), *иџѣмо* (Пав. bis, Врд., И., Бат., Доб., Деч, Кар., Мих. bis), *иџѣи* (Пав. bis, Доб.) *иџѣ* (Доб., Лед.) одн. *иџѣ* (Деч) одн. *иџѣ* (Бат.).

У глагола сложених од *иџи* у презенту је у Срему доследно: *наџиѣм* (Шим.), *наџиѣ* (И., Март.), *наџиѣ* (Јак.) исп. и *наџиѣдѣ се* (Пав.); *идџиѣи* (Деч), *идџиѣ* (Врд.), *идџиѣмо* (Пав., Шим., Деч), *идџиѣ* (Бат.); исп. и *идџиѣиѣ* (Буђ.).

Двојак акценат презента глагола *иџи* бележи и Московљевић у Поцерини³²⁶. Вуковић за Пиву и Дробњака³²⁷ наводи *иџѣм* а само у Дужима у Дробњаку забележио је *иџѣм-иџѣмо*.

204. Радни придев глагола *иџи* гласи у Срему доследно: *иџо-иџла-иџло-иџли*. Сложени глаголи од *иџи* имају у радном придеву: *идџили* (Бат.). Овако је и у Поцерини³²⁸.

2) *иџи даџи*—*даџѣм* (Дан. 175)

205. Вук у Рјечнику за глагол *даџи* бележи као главни облик и акценат презента: *даџѣм* а у загради ставља *даџѣм* уз напомену да се по југозападним крајевима говори и *даџам*. — У Срему је чешћи акценат презента *даџѣм*:

³²⁴ Московљевић, Поц. 87.

³²⁵ ib.

³²⁶ Московљевић, Поц. 83.

³²⁷ Ј. Вуковић, СДЗБ X 323.

³²⁸ Московљевић, Поц. 78.

dájě (Бат., Март., Мор., Грк bis) одн. *dájě* (Март.) одн. *dájě* (Пав. bis, Шим., Деч, Чер.), *dájěмо* (Краљ.) одн. *dájěмо* (И.), *dájǔ* (Чал.) одн. *dájǔ* (Чал.) одн. *dájǔ* (Чорт., Доб., Јак., Кар., Мор., Грк).

Акцент *dájěм* рећи је: *нè dájě* (Пав., Берк.) и као да се јавља само у одречном облику. Само, треба рећи да уз негацију може доћи и акценат *dájěм: нè dájǔ* (Јак., Мих.). Акцент је *dǎǔ* (И.), *нè dǎǔ* (Јак., Мор.), разуме се, од *dǎи*.

На западу Срема, најзад, постоји и облик *dáвајǔ* (Мор.).

206. Код Даничића презент од глагола *йознавати* гласи *йознајěм*. У Срему, поред облика *йознајěм*, овај глагол у презенту може да има и сажети облик *йознам* итд. (углавном западни Срем).

Облик *йознајěм* има у Срему двојак акценат:

- а) *йознајěм* (Врд., Чорт.), *йознајě* (Шим., Лед. bis, Чер. bis), *йознајǔ* (Чер.);
- б) *йознајěм* (Бат., Кар., Чер.), *йознајěи* (И., Шим.), *йознајǔ* (Бат., Март.), исп. и *йознајěдǔ* (Доб.).

Сажети облик иде у ствари по VI Белићевој врсти (тип *вєнчати-вєнчам*): *йознам* (Март., Чер., Берк. bis, Мор.), *йознаи* (Март.), *йозна* (Бућ., Берк.), *ваьда йознаите* и *нєгǎ* (Мор.).

ПЕТА ВРСТА

1) *ийи слѣи-шљěм* (Дан. 181)

207. Поред глагола *слѣи* (Мор.) — *шљěм* (Мор.), *шљě* (Грк), *шљǔ* (Грк), који се слаже са Даничићем, у Срему је у употреби и глагол *шљѣи* (Лед.):

радни придев: *шљѣ* (Бућ., Чал., Н.), *шљѣли* (Чорт., Бат., Лед., Чер. bis); презент: *шљěм* (Н.), *шљě* (Пав., И.) одн. *нè шљě* (Мих.), *нè шљěмо* (Н.), *шљǔ* (Лед., Чер.).

Као што се види, глагол *шљѣи*, -ем иде по VI Белићевој врсти.

ШЕСТА ВРСТА

1) *ийи сјѣи-сјам* (Дан. 171)

208. Глаголи *дѣи* и *знѣи* имају у Срему морфолошки, па према томе и акценатски, двојак презент:

гл. *дѣи*

- а) *дѣм* (Пав.), *дѣи* (Кар.), *дѣ* (Пав.), *дѣмо* (често), *дѣи* (Бат., Берк.); одн. уз негацију: *нè дѣм* (често), *нè дѣ* (Пав., Бат., Шим., Деч, Јак., Мих., Март., Лед.) одн. *нè дѣ се* (често) одн. *нè дѣ* (Пав., Мор.), *нè дѣмо* (Чер.); —

- b) *dádēm* (Март.), *dádě* (Пав., Шим., Доб., Март. bis) одн. *dádě* (Март. bis, Берк. bis, Мор. bis, Грк bis), *dádŭ* (свуда) одн. *dádŭ* (Н. bis, Берк., Мор. bis); одн. уз негацију *не dádŭ* и сл.;

гл. *знáиши*

- a) *знáм* (свуда), *знáиш* (често), *знá* (често), *знáмо* (често), *знáише* (свуда), *знáјŭ* (И. bis, Чорт., Доб., Бољ., Чер., Мор.); одн. уз негацију: *нѣ знáм* (свуда) одн. *и не знáм* (Доб. bis, Мих., Чал., Чер., Мор.), *нѣ знáиш* (често), *нѣ знá* (често), *нѣ знáмо* (често), *нѣ знáише* (Н.), *нѣ знајŭ* (Бољ., Март. bis, Грк) али и: *не знају* (Март., Н.);
- b) *знáдēm* (Март., Чал., Берк., Мор., Грк), *знáдēш* (Бат., Шим., Март. bis, Чал. bis), *знáдē* (Чал. bis, Берк. bis, Мор. bis), *знáдŭ* одн. *знáдŭ* (свуда); одн. уз негацију *нѣ знáдŭ* (Пав., Врд., Буђ., Шим., Кар., Пл., Лед., Чер., Н., Берк., Мор.) одн. *и не знáдŭ* (Лед., Мор. bis).

Облици *дáм*, *знáм* чешићи су на истоку Срема, али их има и на западу (један мој објекат из Беркасова изговорио је непосредно једне за другим облике *знá*, *знáм* и *знáдē*, *знáдēm*, а један објекат из Грка — *знáм* и *знáдēm*). Облици *дáдēm*, *знáдēm* карактеристика су западног дела говора Срема (на истоку су ретки).

2) *ишии иґраиши-иґрám* (Дан. 165)

209. Глагол *кѡиаиши* има у Срему двојак акценат презента: а) кратки силазни (као код Даничића) и б) кратки узлазни:

- a) *кѡйáм* (Буђ., Бољ.), *кѡйáиш* (Шим., Доб.), *кѡйá* (свуда) одн. *кѡйá се* (често) одн. *кѡйá* (Берк.) одн. *не кѡйá* (Мор.), *кѡйáмо* (Буђ., Бат., Шим., Деч, Јак., Бољ., Пл., Чал., Лед., Чер. bis), *кѡйáише* (Краљ.), *кѡйáјŭ* (Шим.);
- b) *кѡйáм* (Шим.), *кѡйá* (Берк., Грк) одн. *кѡйá се* (Доб., Чал., Берк. bis), *кѡйáјŭ* (Пав., Врд., Бат., Деч, Март., Чал., Берк.).

Са овим се слажу и глаголи сложени од *кѡиаиши*:

- a) *иґкојá* (Јак., Чер., Берк.); *ѡкојáм* (Бољ.), *ѡкојá* (Врд., И., Бат. bis, Шим., Доб., Берк., Грк) одн. *ѡкојá се* (Јак., Берк., Грк), *ѡкојáмо* (Чал., Лед.) одн. *ѡкојáмо* (Чорт., Шим., Јак.), *ѡкојáјŭ* (Бољ.) одн. *ѡкојáдŭ* (Пав., Бат.); *иѡкојáмо* (Кар.);
- b) *закѡйá* (Краљ.); *окојá* (И.), *окојáјŭ* (Бат., Чал.); *укојáмо* (Мор.).

Оба су акцента жива у Срему. — У пљеваљском³²⁹ и Пиви и Дробњаку³³⁰ је: *кѡйáм-којáмо*, *закѡйáм-закојáмо*. У Жумберку је: *кѡ-рáт-кѡрáто* (ZslPh VI 360). Као што истиче проф. Белић, у прасловенском од *ѡкорáти* добивен је праес. *ѡкѡрáшь* а према овоме сложеном добивено је и у простих **кѡрáшь* (Акц. студ. 73—77). Акц. *ѡкорáш*,

³²⁹ Г. Ружичић, СДЗ6 III 152.

³³⁰ Ј. Вуковић, СДЗ6 X 325.

- а) Радни придев: *сѣрѣмала* (Н.), *сѣрѣмало* (Краљ., Кар., Н.), *сѣрѣмали* (Чал., Чер.); презент: *сѣрѣмаи* (Доб.), *сѣрѣма* (Буђ., И., Бат., Мор. bis, Грк) одн. *сѣрѣма се* (Доб., Кар., Март. bis, Чал. bis), *сѣрѣмамо* (Доб., Мор. bis), *сѣрѣмају* (И., Чорт., Бат., Чал., Лед., Мор. bis, Грк) одн. *сѣрѣмаду* (Кар., Лед., Чорт.);
- б) радни придев: *сѣрѣмѵ* (Кар., Грк) одн. *сѣрѣмѵ се* (Доб.), *сѣрѣмала* (И.), *сѣрѣмало се* (Кар.), *сѣрѣмали* (Доб.); презент: *сѣрѣмаѣм* (Чер.), *сѣрѣмаѣ* (Буђ. bis, Краљ. bis, И., Бат., Деч, Јак., Кар., Мих., Чер.), *сѣрѣмамо* (Лед.), *сѣрѣмају* (Бат. bis, Шим., Чер., Н.) одн. *сѣрѣмаду* (Краљ. bis).

5) *ѣиѣ вѣчераѣи-вѣчерѣм* (Дан. 168)

214. У Вука је *дѵдијаѣи*, *-ѣм*; у Срему: *дѵдијаѣи* одн. *дѵдејаѣи*, *-ѣм*: инфинитив: *дѵдијаѣи* (Чал.); радни придев: *дѵдијѵ* (често) одн. *дѵдејѵ* (Бат., Шим., Доб., Деч, Мих.), *дѵдејаѣа* (Буђ.), *дѵдијаѣа* (Чорт., Кар., Чал., Лед., Чер.) одн. *дѵдејаѣа* (Краљ.) одн. *дѵдијаѣа* (Бољ., Н.) одн. *дѵдејаѣа* (Буђ., Краљ., Доб.). — У Поцерини³³¹ је *дѵдијаѣи* (*дѵдијаѣи*).

СЕДМА ВРСТА

1) *ѣиѣ хвѣлиѣи-хвѣлѣм* (Дан. 132)

215. Глагол *баѣиѣи* има у Срему двојак акценат: а) по типу *хвѣлиѣи-хвѣлѣм* и б) по типу *гѣзиѣи-гѣзѣм*:

- а) инфинитив: *баѣиѣи* (И., Бат., Чал.); радни придев: *баѣиѣа* (Шим., Чал.), *баѣиѣа* (Лед.), *баѣиѣа* (Буђ., Чорт., Деч, Пл., Н., Берк.); аорист: *баѣиѣиѣ* (Буђ.); императив: *баѣиѣа* (Пав.); презент: *баѣиѣм* (Врд., Буђ., Јак., Кар., Март., Н.), *баѣиѣи* (Бат., Мих. bis), *баѣиѣи* (свуда) одн. *не баѣиѣи* (Лед.), *баѣиѣа* (Пав., Лед.), *баѣиѣиѣ* (Шим.), *баѣиѣиѣ* (Буђ., Лед., Чер., Н. bis, Мор.); трпни придев: *баѣиѣена* (Бат.), *баѣиѣена* (Деч, Пл.) одн. *баѣиѣиѣ* (Берк.);

- б) презент: *баѣиѣм* (Шим.), *баѣиѣи* (Пав., Доб., Пл.), *баѣиѣиѣ* (Пл.).

216. Глагол *сѣрѣмиѣи* такође има двојак акценат у Срему: а) по типу *хвѣлиѣи-хвѣлѣм* и б) по типу *гѣзиѣи-гѣзѣм*:

- а) *сѣрѣмиѣ* (Н.), *сѣрѣмиѣмо* (Бат.), *сѣрѣмиѣ* (Буђ., Бољ.) одн. *сѣрѣмиѣду* (Деч, Јак.); трп. *сѣрѣмиѣено* (И.);
- б) инфинитив: *сѣрѣмиѣи* (Бат., Шим., Јак. bis, Кар., Чал., Мор.); радни придев: *сѣрѣмиѣа* (Пав., Буђ., Кар., Берк.), *сѣрѣмиѣа* (Краљ., И., Шим., Мор., Грк), *сѣрѣмиѣа* (Деч bis), *сѣрѣмиѣа* (Лед., Мор.), *сѣрѣмиѣа* (Кар.); презент: *сѣрѣмиѣм* (Н.), *сѣрѣмиѣи* (често) одн. *сѣрѣмиѣ се* (Пав., Шим. bis, Доб., Јак., Н.) *сѣрѣмиѣмо* (Пав., Краљ., Чорт., Кар. bis, Март.), *сѣрѣмиѣ* (често) одн. *сѣрѣмиѣду*

³³¹ Московљевић, Поц. 59.

(Чорт., Бат., Мих., Чал.); трпни придев: *сирѣмљено* (Доб., Грк) одн. *сирѣмийша* (Чал., Грк), *сирѣмийшо* (Март., Грк).

У Поцерици је такође *сирѣмийши* и *сирѣмийши* (Московљевић, Поц. 61).

217. Супротно Даничићевом *журити* — *журим*, у Срему је, као и у Пиви и Дробњаку³³², *журио* (Шим.) — *журй* (Доб.).

2) Остали глаголи седме врсте

218. Ружичић наводи да у пљеваљском³³³ глагол *видѣти* има двојак акценат у презенту: *видѣм* и *видѣм*. У Срему се узлазни акценат може јавити код овог глагола једино у емфазу: *ѣшо видѣши* и сл.

219. Глагол *у(х)ваити* има у Срему двојак акценат: а) по типу *једначиши-једначим* и б) по типу *бесѣдиши бесѣдим*:

а) радни придев: *уваило* (Кар.), *уваили* (Буђ., Шим. bis, Јак., Мих.); презент *уваим* (Берк., Мор.), *уваий* (често), *уваймо* (Шим., Кар. bis, Мих., Н., Мор. bis), *уваийѣ* (често) одн. *уваийѹ* (Јак. bis, Март.) одн. *уваийдѹ* (Шим bis, Деч, Јак.); императив: *уваи* (Мор.); трпни придев: *уваѣн* (И., Бат., Шим. bis, Јак., Кар.), *уваѣна* (Јак.);

б) инфинитив: *уваити* (Кар., Март.); футур: *уваѣ се мрѣк* (Март.); радни придев: *уваишо* (често), *увашила* (Кар., Чал., Н.), *увашило* (Лед.), *увашили* (често); презент: *уваийм* (Н.), *уваий* (Бат., Мих., Пл., Мор. bis), *уваймо* (Мор.), *уваийѣ* (Пав., Чорт., Бат., Шим., Грк); трпни придев: *уваѣн* (Н. bis).

Исти је случај и са глаголом *до(х)ваити*: а) презент: *дѣваийм* (Чорт.), *дѣваий* (Лед., Берк.); императив: *дѣваи* (Чорт.); б) инфинитив: *дѣваити* (Чал.); презент: *дѣваий* (Пл.).

Оба су акцента жива код свих представника говора Срема.

220. И глагол *извадити* има у Срему исто двојство акцента; а) радни придев: *извадила* (Деч), *извадили* (Доб.); аорист: *извадише* (Пав.); презент: *извадим* (Доб., Март.), *извадиши* (Чер.), *извадй* (Буђ. bis, Краљ. bis, И., Деч, Берк., Мор. bis), *извадѣ* (Чал.) одн. *извадидѹ* (Бат.); б) инфинитив: *извадити* (Кар., Мор.); радни придев: *извадио* (Пл.), *извадили* (Чал., Н., Грк); презент: *извадим* (Март.), *извадѣ* (Пав.).

ОСМА ВРСТА

221. Глаголи сложени од *држати* имају у Срему двојак акценат презента: а) данашњи кратки узлазни на основи (као код Даничића): *задржй* (Чал.) одн. *задржй* (Мор.); *издржйм* (Деч), *издржй* (Кар.); *одржй* (Н.) и б) на префиксу: *задржйм* (Краљ.), *задржй* (Јак.); *издржй* (Бат. bis), *издржидѹ* (Јак.); *ддржймо* (Јак.).

³³² Ј. Вуковић, СДЗб X 326.

³³³ СДЗб III 155.

Глагол *бӣти* - *будем*

222. Поред облика презента *будем-будѐм-будѐмо*, овај глагол у Срему има још и ове презентске облике:

- а) *буднѐм* (Бат. *bis*, Шим., Доб., Деч, Јак.), *буднѐш* (Шим., Деч, Чал.), *буднѐ* (Краљ., Бат., Деч, Кар.); —
- б) *биднѐ* (Пав., Буђ., Шим. *bis*, Кар., Мих., Чал. *bis.*, Лед.), *биднѐ* (Шим., Лед. *bis*); —
- в) *бидѐ* (Врд., Бат., Шим.), *бидѐ* (Мих.); исп. и императив: *биди* (Мих.).

223. Одречни облик 3. л. јдн. презента *није* има у Срему два акцента: *није* и *није*, а у емфазии и *није*.

224. Суплетивни облик *јесам* има у Срему двојак облике: *јесам* и *јѐсам*. Као што је већ речено (в. т. 26 β), облик без дужине чешћи је на истоку него на западу.

в) прилози

225. О акценту прилога који се образују од придева било је речи у одељку о придевима. Овде ћемо дати, пре свега, преглед прилога насталих од појединих падежних облика именица и заменица, а затим ћемо показати стање и код осталих прилога.

а) Прилози изведени од именичких основа.

α) генитивни прилози: *завѐка* ('довек'), *завида*, *зѐјуиѐра* - *зѐјуиѐра*, *зѐрана*, *изјуиѐра*, *исѐрма* ('у почетку'), *уиѐрма* ('у почетку');

β) акузативни прилози: *навѐк* 'увек' (И., Пав., Краљ., Лед.). — У Срему је, исто тако, врло раширена употреба прилога *увече* у значењу 'уочи': *увече Бѐжића* (И.), *увече Бурђева дана* (И.), *увече свайбѐва* (И., Март.), *увече Секѐванија* (И.), *увече Ћскрса* (Пав.), *увече Цвѐиѐ* (Врд.);

γ) локативни прилози: *гѐре-гѐре*, *ѐле-ѐле*.

б) Заменички прилози. Ваља поменути облике *вако* одн. *вакѐ*, *нако*, *ноликѐ* и сл. Као и код ових прилога, тако и код прилога *иѐако*, *овако*, *колико* и сл. последњи слог може бити: α) кратак и β) дуг:

α) *иѐакѐ* (Пав., Врд., И., Краљ., Буђ., Март.), *овакѐ* (Пав., Врд., И., Буђ., Бољ., Март.), *онакѐ* (Пав., Бољ.), *иѐоликѐ* (Пав., И.), *оноликѐ* (Пав.); — *вакѐ* (Буђ.), *накѐ* (Пав., Буђ.); —

β) *иѐакѐ* (Буђ., Бољ., Март.), *овакѐ* (Буђ. *bis*), *ноликѐ* (Март.), *иѐоликѐ* (Март.); — *вакѐ* (Март.).

Примери са дужином чешћи су на западу него на истоку Срема.

Заменички прилози: *одавде*, *одакле*, *одаиѐле* имају неколико акцентата: α) *ѐдавде*, *ѐдакле*, *ѐдаиѐле*; β) *ѐдавде*, *ѐѐкле*, *ѐдаиѐле*; γ) *ѐдавѐн* (све — често).

Као и у Пиви и Дробњаку³³⁴ прилог *овуда* има и у Срему често двојак акценат: *деуда* и *овуда̄*.

226. Прилог за место *унӯира* гласи: а) *унӯра* (*унӯири*) и б) *ју-нӯири* (*јунӯири*) (све — често).

Као и у Пиви и Дробњаку³³⁵ прилози за време *данас* и *ноћас* могу и у Срему гласити: а) *данас*, *ноћас* и б) *дан̄ас*, *ноћ̄ас*. У поцерском³³⁶ и пљеваљском³³⁷ само је *дан̄ас*, *ноћ̄ас* а код Вука само: *данас*, *ноћас*. Московљевић је у праву када облике са дужином тумачи аналогично према *синоћ̄* и сл. (Моск., Поц. 104).

³³⁴ Ј. Вуковић СДЗБ X 374 (*деуда̄*, *овуда̄*).

³³⁵ о. с. 376.

³³⁶ М. Московљевић, Поц. 104.

³³⁷ Г. Ружичић, СДЗБ III 146.

ДРУГИ ОДЕЉАК

ГЛАСОВИ

I. Самогласници

1) САМОГЛАСНИЦИ СРЕДЊЕГА РЕДА (*e*, *o*)

227. Артикулација самогласника средњег реда (*e* и *o*) у сремском говору није јединствена.

У овоме говору, најпре, постоји отворена артикулација кратких самогласника *e* и *o*. Та отвореност, међутим, није онолико изразита колико у Бачкој и Банату. Отворено кратко *e* бележићу са ξ ; отворено кратко *o* са ζ . У говору Срема, исто тако, постоји и затворена артикулација дугих вокала *e* и *o*. И она такође није изразита. Затворено дуго *e* бележићу са ξ ; затворено дуго *o* са ζ . У говору Срема, затим, кратко *o* првенствено у вези са усненим сугласницима и сонантима може често да има и нешто затворенију артикулацију (обележаваћу га се δ). Исто тако и дуго *e*, такође првенствено у вези са усненим сугласницима и сонантима може да добије и нешто отворенију артикулацију (обележаваћу га са ξ). У говору Срема, даље, првенствено дуго *e* и *o* могу и да флукутирају, при чему је изговор првог дела ових вокала затворенији од изговора другог дела њихова (ξe , ζo и сл.). Само, флукуација у Срему није нарочито честа појава. Најзад, вокали *e* и *o* у говору Срема често имају нормалну књижевну артикулацију. — Све важније варијанте артикулације ових вокала јављају се у Срему и под акцентом и ван њега.

Међутим, поред ових фонетских услова који одређују различиту артикулацију вокала средњег реда, треба истаћи и то да све наведене варијанте вокала *e* и *o* нису подједнако распрострањене на целом сремском терену. Територијално то изгледа овако.

У североисточном сремском Подунављу карактеристичнији су и ξ , ζ и $\bar{\xi}$, $\bar{\zeta}$ и $\bar{\xi}$, $\bar{\zeta}$. Уз то, поред тога што је и флукуација овде изразитија, при оваквој неједнакој артикулацији дугих *e* и *o* може у овом подручју покадшто да дође и до појаве правих дифтонага ($\xi\bar{\xi}$, $\zeta\bar{\zeta}$).

Као типичан „сремизам“, међутим, треба сматрати недовољно изразито отворену и затворену артикулацију *e* и *o*. Таква је артикулација карактеристична за села која се налазе на јужним падинама

Фрушке горе (Врдник, Павловци) или у њиховој најближој околини (Буђановци, Краљевци, Инђија, Батајница). У питању је, дакле, средишњи Срем. И на овом се терену може срести неуједначена артикулација првенствено дугих *e* и *o*. Али је суженост артикулације првог дела ових вокала много мање изразита него у северном сремском Подунављу, те се стога овде и не јавља дифтоншки изговор *e* и *o*.

У источној сремској Посавини набројане варијанте артикулације вокала *e* и *o* спорадичне су. Јављају се у ствари само примери са *ě*, *ř*, *ē*, *ō*.

Западни Срем, поглавито његов југозападни део, има чисту књижевну артикулацију ових вокала. Док се, на пример, у Нештину и Мартинцима могу, ретко, чути, и то само *ě*, *ř*, *ē*, *ō*, дотле у Чалми, Беркасову, Моровићу и Грку вокали *e* и *o* имају доследно нормалну књижевну артикулацију.

Треба, најзад, истаћи чињеницу да је прелаз из североисточног сремског Подунавља ка средишњем Срему и одавде ка источној сремској Посавини и западном Срему — врло поступан.

Примери

I. вокал *e*

1) дуго *e*

а) затворено дуго *e* (*ě*):

ајдѐмо, бѐсан, врѐме, идѐдѹ, у њочѐйѹку, рѐкла, сѹудѐнац, цѐле, њѐге; идѐм, најрѐд, ѹрѐдѐ (Чорт.), крѐнуѹи, одрѐдиѹше, ѹрѐшресе, Срѐма; дѐлѹ, сѐдмог, шѐсѹиог; вѐчѐ је, ддѐмо, дѐвѐѹиог (Лед.), глѐдѹи, окрѐшали; вѐнѹи, дѐлѹ; облѐнѹи, ѹрѐшрѐсѹа (Врд.), ѹшјѐмо, у цѐлим свѐшѹ; зѐца, нѐш (= нећен); најрѐд, оѹѐш (Пав.), врѐдѹи, кѐшѹша, разглѐдѹ; нѐмѹш, њѐ, рѐд (Буђ.), крѐнули, мѐшѐрѹи; ѹѐшѹу, сѹрѐмѹ; обврѐдѹ, дднѐла (Краљ.), кѐре, у ѹоглѐдѹ; бѐла лѹка, ѹѐнѹер; мѐсѹу, ѹмѐсѹ (И.), рѐдѹа, свѐѹи; ѹѐш, ѹѐшѹи; најрѐд^и, ѹддѐлѹ (Бат.), мѐсѹи (Јак.), лѐѹа (Н.), одѐлу (Март.).

У североисточном сремском Подунављу артикулација дугог *e* може понекад да буде још суженија и да доведе до изговора *e^и*: *глѐ^иди, идѐ^имо* и сл.

б) отворено дуго *e* (*ē*).

Јавља се пре свега у вези са усненим сугласницима и сонантима: *вѐдро, чирѐвѹа; вѐжсѐ, мѐсо (Чорт.), у вѐку, идѐмо, на свѐшѹ; ѹѐш, цвѐш; највѐк (Лед.), бѐрба, ѹѐшак, Цвѐшѹи (2. pl.); мѐсѹмо свѐшѹ; оѹѐш (Врд.), ѹрѐѹвѐдѹдѹ, снѐвѹ; лѐѹо, нѐмѹа; јѐдѐмо, дбавѐзѹа (Пав.), ѹлѐвѹѹм, ѹо свѐшѹ, Цвѐја; вѐрѹни, лѐвак, мѐсо (Буђ.), у вѐку, ѹѐшѹлу; лѐѹо, ѹѐш; највѐк, ѹмѐсѐ (Краљ.), бѐрба, лѐѹѐ, најомѐнѹо (И.), Пѐра, ѹрѐѹвѐдѹдѹ, у Срѐму; вѐк, смѐшѹа, сѹрѐмѹмо се (Бат.).*

Затим се *ē* јавља у вези са *p*, *l* и *n*:

брѐг, ѹорѐкло, рѐдом, рѐка (Чорт.), цѐло, ѹрѐко, њѐно (Лед.), њѐрку, лѐѹа, (Врд.), њѐр (Пав.), ѹрѐ, цѐлу (Краљ.), Корѐја, Нѐру, рѐкла,

ресе, сре́ду, Сре́тш; крѣне, рѣдом, на рѣд, зацѣло, млѣко, ѿодѣмили, нѣше (Буђ.), *крѣно, ѿрѣсе; ѿрѣко, рѣд; наѿрѣд^{III}, млѣко, у цѣлом свѣшю, лѣю, нѣнеш* (Бат.).

Забележио сам и ове појединачне примере отвореног дугог *e*: *сѣче* (Врд. *bis*, Краљ., Бат.), *дѣша* (Буђ.), *дѣше* (Буђ., Бат.), *идѣду* (Бат.). Можда би се ови случајеви могли сматрати аналошким; да је, на пример, *сѣче* дошло према *сѣћи*, *дѣша* према *дѣда*, *дѣше* према *дѣца*.

с) ф л у к т у а ц и ј а

Флукуација се јавља првенствено у оним позицијама у којима се артикулација дугога *e* отвара до *ѣ*. Састоји се у томе што је у почетку артикулација дугога *e* затворенија да би у другој дела била нешто нижа, отворенија. Сниженост одн. отвореност другога дела артикулације овог дугог *e* иде или до нормалне књижевне артикулације дугог *e* или је нешто мало нижа. Ово флукуирано дуго *e* бележићу са *ѣe*:

Бѣѣлѣг вра, врѣеме (Чорт.), *рѣдом, свѣш, ѿднѣли* (Лед.), *нѣма, ѿѣш* (Врд.), *ѿѣвац* (Пав.), *свѣшцац двѣе, лѣю, ѿѣше* (Краљ.), *вѣнац, смѣшна, у смѣгу, ѿѣш* (И.), *кѣра, кѣшюша, у рѣду, рѣд, свѣшцац* (Бат.).

У североисточном сремском Подунављу у извесном, мањем броју примера у овом се случају може чути и прави дифтонг:

лѣю, нѣма, смѣдмог, шѣсшог, ѿримѣшю и сл.

d) нормално дуго *e*:

вѣнац, Сремац, ѿѣш, нѣма, наѣк; весѣље, зѣца, ѿзѣши итд. (свуда и често).

2) кратко *e*

a) отворено кратко *e*: (*ѣ*):

бѣрбер, у Бѣркасову, нѣму, свѣдѣ, сѣби, сѣла, за чѣга ѿѣ; вѣче, дѣвер, дѣда, жѣни, ѿлѣк, свѣкар, сѣдишше, ѿѣра, чѣкај; дѣчка, кажѣм (Чорт.), *бѣлѣв, далеко дѣца искобѣлаши, из Маѣлоса, ѿѣбијѣни, цѣрово; бѣгала, вѣче је, дѣци, лѣбац, сѣћајѣ, чѣкај* (Лед.), *сѣдишмо, чѣшшир, бѣгали, у Бѣшки, ѿѣраду, ѿѣлажѣниѣ, ѿѣмѣтали, Бѣшѣново* (Врд.), *бѣрѣш, јѣсам, зѣлциу, смѣво, ѿрѣвѣзѣвамо, ѿѣрнѣше* (Пав.), *у камѣну, нѣришча, дѣдови, дѣке, с каѣшѣаном* (Буђ.), *дѣвѣрујѣ, срѣмачки, јѣди Сѣшѣан, зѣвѣ* (Краљ.), *бѣрберѣ, ѿзабѣру, чѣшшри, мѣль, ѿрѣдѣче, вѣриѣшшю* (И.), *дѣбѣла, сѣди, сѣрѣмѣ, шѣсшоро, садѣ* (Бат.), *жѣне, (Мих.), нѣко* (Јак., Н.), *ѿѣсма* (Чер., Март.).

Понекад се артикулација краткога *e* отвара до *e^a* и *ä*: *ѿѣ^aрали* (Лед.), *у лѣ^aшю, у сѣ^aлу* (Буђ.), *Крушѣ^aдола* (Краљ.), *на знам* (Чорт.), *на ѿдс^aлшкю* (Лед.).

b) ф л у к т у а ц и ј а

Покадшто се јавља неуједначен изговор кратког *e* и то само као *ѣe*: *чѣѣсма, нѣѣмѣј га дѣрашшю* и сл.

с) нормално кратко е:

ӣрѣвршали, сѣјали, врѣме, ӣишѣ, ӣрдлейнѣ, мѣсечина, у месѣцу и сл. (свуда и често).

II. вокал о

1) дуго о

а) затворено дуго о (о̄):

двѣритӣи, ӣрдне; дѣђу, Сѣко; дѣвѣјке, нѣ мѣра̄ (Чорт.), *бѣрови, мѣба, мѣрали, рѣде; бѣмбу, мѣсӣ; дѣвѣ је, ӣукѣвник* (Лед.), *о Дѣвима, нѣвцем; Дѣви, ишкѣлу; мѣглѣ би, у ишкѣли* (Врд.), *у вѣјски, зѣцѣвѣ, ӣрднишӣ; вѣјску, ӣв вршѣла; дѣвѣ је, разумѣ би* (Пав.), *Буђанѣвичан, учи свѣйѣвѣ; Дѣви, свѣга; Буђанѣвци, Пѣширѣвци* (Буђ.), *мѣба, Фрушкогѣрци; кѣље, мѣбнӣ дан; мед гѣсидѣдѣм, нѣ мѣраш* (Краљ.), *зѣва, шѣгор; дѣјни, кѣла̄; нѣмѣј, ӣрѣгѣвцу* (И.), *бѣрбу, мѣрѣ сам; гѣрѣжѣ, нѣћ; за нѣвце, разумѣ сам* (Бат.), *ӣѣиа* (Пл.), *кѣрѣв* (Мих.), *у вагѣну* (Н.), *ӣмѣ сам* (Март.).

У североисточном сремском Подунављу артикулација дугог о може понекад да буде још суженија и да доведе до изговора оʹ: *Бѣука, мѣуг, мѣсӣ* и сл.

б) флукутација

Флукутација се састоји у томе што је у почетку изговора артикулација другог о нешто виша, а потом се спушта до нормалне књижевне артикулације овога вокала:

у вѣјски (Чорт.), *мѣба, дѣвѣи, ӣрдне, ӣрѣи; мѣрам, ӣрсӣ* (Лед.), *у вѣјски, мѣра̄, ӣрсӣ* (Врд.), *бѣвнѣвѣ, ӣрдне, свѣвј* (Пав.), *мѣиѣви* (Буђ.), *бѣрѣ, ӣрѣ* (Краљ.), *ӣрдне* (И.), *кѣрѣи, ӣрѣив, дѣвѣ* (Бат.).

У североисточном сремском Подунављу у извесном, мањем броју примера у овом се случају може чути и прави дифтонг љо: *бѣвѣрац, Бѣвѣка, мѣвѣј, мѣвѣрам* и сл.

с) нормално дуго о:

нѣгѣ, ѣвѣ, одѣле; дѣјни, мѣг, свѣга; бѣлѣв, мѣрѣд, дѣв итд. (свуда и често).

2) кратко о

а) отворено кратко о (о̄):

вѣдѣ, зѣвѣ се, мѣдѣвѣнѣ, мѣмачке, с ѣӣим, ѣӣиало, сѣӣарѣсѣӣтскӣ, вѣдѣ, вѣђене, дѣле, кѣсу, ӣдсле; свѣӣрѣви (Чорт.), *вѣдица, Фрушка гѣра, забѣравѣио, мѣмак, ӣдишѣк; кѣӣа, лѣӣиа, ѣдѣмо* (Лед.), *нѣӣнѣа, ӣдсејѣ; дѣба, нѣћу; дѣвѣорѣим* (Врд.), *дѣвѣро, шѣра; зѣдѣ, онѣк* (Пав.), *забѣравѣио, ӣвѣлѣла; бѣлесѣан, ӣдишѣреба* (Буђ.), *дѣчѣка̄, ӣосӣѣјатӣи; гѣсӣи, мѣӣиѣ* (Краљ.), *заѣденѣӣи, кѣӣање, бѣлег, ӣѣӣљѣм* (И.), *забѣдѣ, с ѣӣим, кѣл'ӣма, ӣлѣдѣна, рѣсѣӣѣ ӣо ѣвѣӣи* (Бат.), *мѣжѣ* (Јак.), *дѣсѣӣа* (Болѣ.), *ѣма* (Чер., Март.).

Понекад се артикулација кратког о отвара до о^а: *бѣрѣвѣ се вѣдѣӣ; дѣвѣсѣӣа* (Лед.), *субѣвѣӣу* (И.).

b) затворено кратко о (ǫ)

Јавља се пре свега у вези са усненим сугласницима и сонантима: *гǫворѣм, мǫмак, мǫмачкој; кǫмѡино, ѿбавезѣ, ѿма; рѣѡм* (Чорт.), у *бǫрбу, мǫми, пǫнѣка, пǫчѣњѣ; бǫљу, пǫнѣли, пǫсле; коѡмаѡа, у Новом Саду* (Лед.), *мǫгѡ вам, пǫлаженик; дǫба, пǫмењали; Авакумовић, Аврамовић* (Врд.), *уǫбрѡжено, чǫбана; мǫљу* (3. pl. praes.), *ѿбавеза; пǫпѡле, ѣегово* (Пав.), *дǫвǫ, нǫвца; вǫћке, ѿма; не могу* (Бућ.), *ѡабѡме, замѡиѡ; вǫз'и, вǫљу; у Босни, кѡмове* (Краљ.), *дǫвǫ кǫињу, сѡрѡмак; пǫд рѡку, пǫчǫ; збǫк чѣга* (И.), *крǫмѡир, мǫмку; Бǫга, нǫвѡца* (Бат.).

Затим се ѿ јавља у вези са још неким сонантима (*и, р*) и сугласницима (*к, з*):

ѿнда (Чорт.), *ѿндака, кǫње* (Лед.), *фǫндѡи* (Пав.), *гǫрѣ, ѿрѡње, цǫгѡр* (И.), *грѡрѡица, кǫрѡиѡи* (Краљ.), *висѡка, кǫшуља, Фрушкогѡрѡи, гǫсѡја, гǫсиѡи, гǫсиѡима* (Краљ.), *кǫ би, Кǫча, кǫжу, гǫдини, гǫсиѡи, зǫдǫно* (Бућ.), *кǫ смѣ, гǫдину, на кǫњима* (Бат.).

c) нормално кратко о:

ѡиѡац, пǫсле, ѡсиѡ итд. (свуда и често).

И на осталом војвођанском терену постоје приближно сличне варијанте самогласника *е* и *о*³³⁸.

Ившић је у појединим местима славонске Посавине констатовао отворену артикулацију краткога *е* и затворену артикулацију дугога *е*³³⁹.

За Поцерину Московљевић каже³⁴⁰ да се и самогласници и сугласници „изговарају нормално штокавски“.

2) САМОГЛАСНИК *а*

228. Артикулација вокала *а* у говору Срема или је нешто затворенија од артикулације тога гласа у књижевном језику или је иста као и књижевна артикулација. Специјалних услова под којима би се јављало затворено *а* (*ǫ*) и других који би условљавали нормалну књижевну артикулацију — нема. У источној сремској Посавини затворена артикулација вокала *а* спорадична је. Западни Срем, поглавито његов југозападни део, има чисту књижевну артикулацију овог вокала.

Примери

1) затворено *а* (*ǫ*):

а) кратко *а* затворено (*ǫ*):

дǫнас, бǫдњак, мǫдѡжѡења (Чорт.), *свǫнѡ је, свǫки, далѡко* (Лед.), *кǫмѡе* (Чер.), *Равѡица, Пǫзова, дѡвојачка* (Врд.), *мамаљуга, пǫлѡиѡа,*

³³⁸ Исп. А. Белић, Штокавски дијалекат, НЕСт IV 1073; М. Московљевић, Дијалектолошка карта Војводине 20—21; Б. Милетић, ГЗСВС VII 17—18; П. Ивић, ЈФ XVIII 145—147; И. Поповић, ГлСАН II 2, 315—316.

³³⁹ Rad 196, 179.

³⁴⁰ Московљевић, Поц. III.

грѣоршу, мѡмачку (Пав.), о мѡку, у вѡшчију кућу (= у псећу...), дрѣаче (И.), мѡгарац, мѡици, дѡбар (Бућ.), мѡшине (1 pl.), кѡје, срѣмачку (Краљ.), кѡдгод³⁴¹, мѡње, ѡма (Бат.), бѡци (Шим.), дѡнас (Јак.), мѡло (Н.), ѡјѡчѡ (Март.).

в) дуго *a* затворено (*ā*):

код Бѡновѡцѡ, зарѡсла, лѡмѡа, ѡвѡици (Чорт.), Бѡношѡар, чело Јѡска, ѡз Јѡска (Лед.), мѡјдан, двѡ (Чер.), школѡрац, Брѡнко, ѡиѡци (Врд.), на ѡашиѡку, Вѡса Бѡковић, Пѡвловци, ѡ Јѡзак (Пав.), крѡвѡје, мѡло, ѡриѡк (Бућ.), ѡнѡшѡ, вѡици, врѡк (Краљ.), ѡмѡду, гѡву, сѡјѡње (И.), мѡлко, кѡжѡм, кѡмѡнда (Бат.), бѡици (Доб.), кѡње (Шим.), двѡ (Деч), Србиѡци, мѡдѡ³⁴¹ (Март.), Мѡндић (Н.).

2) нормално, књижевно *a*

Сматрам да није потребно наводити примере. Ваља само нагласити да вокал *a* у целом Срему има често нормалну књижевну артикулацију, с тим што је ова артикулација у источној сремској Посавини далеко чешћа од затворене артикулације, а у западном Срему (Чалма, Беркасово, Моровић, Грк) вокал *a* доследно има књижевну артикулацију.

Затворена артикулација вокала *a* постоји и на осталом војвођанском терену³⁴¹ а исто тако и у појединим местима славонске Посавине³⁴².

3) ђ

229. Савремени сремски говор је екавски говор шумадијско-војвођанског типа³⁴³. То значи, прво, да је у говору Срема и кратко и дуго ђ замењено са *e*. То значи, друго, да и говор Срема познаје икавизме којих има и у књижевном језику: а) dat.-loc. sg. мѡни³⁴⁴, свѡдби; б) компаративни наставак *-ији* (сѡрији); с) заменичке наставке *-их*, *-им*, *-има* (шѡх, шѡм, двѡма); д) одречне облике *нисам*, *ниси*, *није*, *није*, *није*.

Има, међутим, извештан број категорија на којима се у вези са заменом ђ треба посебно задржати.

230. То су најпре глаголи у чијој се основи кратко ђ налази испред *j* (вѡици, грѡици, дѡвѡици, сѡици, смѡици се). У овоме положају ђ не даје исти рефлекс на целој сремској територији.

Ваља претходно нагласити да је код глагола *дѡвѡици* ситуација нешто друкчија него код остала четири ова глагола (в. ниже). Код та четири глагола ситуација изгледа овако. На већем делу сремске територије ђ је код њих замењено са *e*. То је пре свега цео источни

³⁴¹ М. Московљевић, Дијал. карта Војводине 20; Б. Милетић, ГЗСВС VII 18.

³⁴² Ившић, Rad 196, 180.

³⁴³ А. Белић, Штокавски дијалекат, НЕСТ VI 1072-1073.

³⁴⁴ У неким местима југоисточног Срема (Шимановци, Добановци, Карловци, Михаљевици) забележио сам облике dat. sg. мѡне, шѡбе, сѡбе (в. даље т. 343).

Срем а затим и већи део северног сремског Подунавља: *вѣјаџи*, *грѣјаџи*, *сѣјаџи*, *смѣјаџи се* (И., Чорт., Лед., Чер., Н., Врд., Пав., ВР, Буђ., Краљ., Пл., Бат., Доб., Јак., Бољ., Шим., Деч., Кар., Мих.). У западном Срему ђ код ових глагола даје и: *вѣјаџи*, *грѣјаџи*, *сѣјаџи*, *смѣјаџи се* (Март., Чал., Н., Берк., Мор., Грк).

Глагол *додѣјаџи* у западном Срему доследно гласи *додѣјаџи* (Март., Чал., Н., Берк., Мор., Грк). У југоисточном Срему овај глагол гласи и *додѣјаџи* и *додѣјаџи*. У североисточном Срему и северном сремском Подунављу увек је *додѣјаџи*.

Карактеристичан је случај северног сремског Подунавља. Као што смо већ истакли, овде се говори само *додѣјаџи*. Што се тиче осталих глагола ове категорије, екавски облици простиру се у северном сремском Подунављу више на запад. Док, на пример, Мартинци (место јужно од Фрушке горе) имају већ облике типа *сѣјаџи*, дотле је Черевих још увек екавски, а у Нешгину се сусрећу и облици типа *сѣјаџи* и облици типа *сѣјаџи* уз упадљиво преовлађивање оних првих, екавских.

Од осталих војвођанских говора икавске облике познају западнобачки³⁴⁵ и севернобанатски³⁴⁶. Ово је једна од врло карактеристичних изоглоса које спајају западносремску и западнобачку територију са севернобанатском. Московљевић за поцерски говор такође бележи *сѣјаџи*³⁴⁷. Као што је познато, Ившић је на посавском славонском терену који је испитивао, екавску замену ђ нашао на североистоку (Rad 196, 171). На овоме терену кратко ђ у корену глагола типа *сѣјаџи* двојачко се рефлектира: а) као и: *стѣје се* (Шишковци), *сијѣ* (Церна) и б) као е: *огрѣјат* (Шишковци), *стѣј* (Градиште) (loc. cit.).

Међутим, док се у коренима наведених глагола кратко ђ испред ј у Срему двојачко рефлектира, код именице *грехѣџа* ђ > и доследно: *гријѣџа* (Шим., Март.).

231. У осталим категоријама које су, када је реч о замени ђ, важне за територију Војводине, стање у говору Срема изгледа овако.

а) Префикс *ѣрѣ-* даје у Срему доследно *ѣре-*:

ѣреварѣва, *ѣредравѣ се*, *ѣресѣдѣ*, *ѣрѣшѣ* (И.), *ѣресѣјају* (aufhören) (Врд.), *ѣрегѣреџи*, *ѣрѣћѣ*, *ѣрѣџивѣра* (Краљ.), *ѣрѣџивѣјају*, *ѣрѣориџа*, *ѣрегледѣм*, *ѣрѣћѣ*, *ѣрѣливѣџи*, *ѣрѣџресѣм*, *ѣрѣџрѣџи* (Буђ.), *ѣрѣбродѣ*, *ѣрѣџивѣ*, *ѣрѣнаџџи*, *ѣрѣџресѣ* (Март.), *ѣрѣврѣџи* (Лед.), *ѣрѣџи* (Чер.), *ѣрѣбегѣ*, *ѣресѣџају* (Мор.), *ѣрѣѣ је*, *ѣрѣѣѣ* (Грк) итд.

Једино сам забележио *Приѣбраѣѣње* (Лед., Грк), али исп. и *Преѣбраѣѣње* (Чал.).

И место изворног *ѣри-* често се у сремском говору јавља *ѣре-*: *ѣревелѣџију*, *ѣрѣблѣџију*, *ѣрѣваџи*, *ѣрѣјаџи*, *ѣрѣкрѣѣ сам се* (ver-

³⁴⁵ И. Поповић, Гл САН II 1, 131.

³⁴⁶ П. Ивић, ЈФ XVIII 147—148.

³⁴⁷ Московљевић, Поц. IV.

bergen), *йремећивѡ*, *йремѡран*, *йрейѡљујѡ*, *йрейисло*, *йрейиснѡмо*, *йрѡчекѡм* (И.), *йрейисак*, *йребојѡваити*, *йревѡж'ѡ*, *йрелѡгли*, *йрейѡлй*, *йрейовѡдѡ* (Врд.), *йревѡшилѡ*, *йревѡзйвѡмо*, *йрѡћѡ* (hinzutreten), *йрелѡгли*, *йрейѡдѡ*, *йрейѡвѡдѡм*, *йрѡсйтанѡмо*, *йрейисли* (Пав.), *йревѡз'*, на *йремер*, *йрѡбалѡ*, *йрейрѡлено*, *йрѡсйтану* (Краљ.), *йрѡговѡра* (der Einwand), *йрекуйѡлѡње*, *йрейѡвѡйки*, *йревѡшилй*, *йрѡћѡ клѡну*, *йрелѡйй*, *йрейѡдѡ*, *йрейѡвѡдѡ*, *йрѡшерѡ*, *йрейисли*, *йрѡчекѡ* (Бућ.), *йревѡучѡм* (herbeiziehen), *йрѡзнѡ*, *йрѡмакѡ*, *йремѡйили*, *йрѡмичу*, *йрѡчекѡмо* (Март.), *йрейѡвѡдѡ* (Чер., Берк.), *йремѡћи* (Мор.) итд.

Али треба нагласити да се чува и граф. *йри-*:

на *йример*, *йрийѡдѡ* (gehören), *йрйрѡдѡ*, *йрисйѡјѡм* (einwilligen) (И.), *йриймедбу*, *йрийремѡла*, *йрйрѡдио* (Пав.), на *йример*, *йрийрѡмѡ* (Краљ.), *йрийговѡра* (der Einwand), *йриликѡ*, *йрийѡло* (Бућ.), *йриликѡ*, на *йример*, *йрийѡвѡйки* (Март.), *йрйвѡз* (Мор.) итд.

Прилози *йре* и *йреко* гласе у Срему увек тако: *йрѡ йѡдне* (И.), *йрѡ рѡйѡ* (Бућ.), *йрѡ рѡчка* (Март.), *йрѡко је Срѡбија* (Март.) и сл.

Предлози *йред* и *йреко* у већини места овако гласе у Срему.

α) Примери за *йред*:

йрѡдвѡече, *йред рѡду* (И.), *йрѡй кѡмом* (Краљ.), *йрѡй кѡма* (Бућ.), *йред Бѡжйћ*, *йред нй*, *йред нѡм*, *йред Ускрс*, *йрѡда мном*, *йред кѡње*, *йрѡй кућѡм*, *исйрѡй кућѡ* (Март.), *йред вѡрунѡм* (Лед.), *йред-свайѡдвѡма* (Чер.), *йред Ускрс* (Н.), *йред Пѡйшовѡдѡн* (Берк.), *йрѡй-кућу* (Мор.), *йрѡдвѡече* (Грк).

β) Примери за *йреко*:

йреко зймѡ, *йреко лѡћѡ*, *йреко Сѡвѡ*, *йрекѡсуйѡра* (И.), *йреко срѡдѡ* (Врд.), *йреко йрѡгѡ* (Пав.), *йреко лѡша*, *йрекѡ йрага* (Краљ.), *йрекѡ сйрѡнйкѡ*, *йреко вѡдѡ*, *йреко нѡгѡ*, *йреко рѡкѡ*, *йрекѡ свѡдѡбѡ* (Бућ.), *йрек' асйѡлѡ*, *йреко Дрйнѡ*, *йреко мѡнѡ*, *йрѡко нѡћ*, *йреко нѡгѡ* (Март.), *йреко зймѡ* (Лед.), *йреко Бѡснѡ* (Чер.), *йрек' Алѡѡнйѡ* (Н.), *йрекѡсуйѡра* (Берк.), *йреко кѡлѡнѡ* (Грк) итд.

У Лединцима, Черевйћу, Нештйну и Беркасѡву порѡд облика *йред* покадшѡ се јѡвљѡ и *йрид*: *йрид венчѡње* (Лед.), *йридвѡече* (Чер., Н., Берк.). У овѡм подручју може се понекад чути и *йрйко*: *йрйко лѡша* (Чер.).

У Банату је: граф. *йрѡ-* > *йри-*; *йрид*, *йрйко* (граер.); *йрѡ*, *йрѡко* (adv.)³⁴⁸.

b) Префикс *нѡ-* даје у Срему доследно *не-* (сем и књижевном језику познатих икавизѡма *нисѡм*, *нисй*, *нйје*): *нѡко*, *нѡшйѡ*, *нѡкакѡв*, *нѡкуд*, *нѡгде*. Исп. јѡш јѡдино: *дѡнйкѡ* (чѡсто у Срему).

П. Ивйћ за Банат каже: „граф. *нѡ-* > *нй-* (према граф. *нй-*): *нйкй*, *нйкѡлйкѡ* итд. (углавном спѡрадично)“ (ЈФ XVIII, 147).

c) *дй* (И., Врд., Пав., Краљ., Бућ., Март.), *кѡјѡдй* (Краљ., Бућ.), *нѡгдй* (И., Пав., Март.), *йднѡгдй* (Врд.), *нйгдй* (И. bis, Врд. bis, Пав.

³⁴⁸ П. Ивйћ, ЈФ XVIII, 147.

bis, Март. bis, Мор., Грк), *сва̄гди* (Врд. bis., Пав.), *свѹгди* (И. bis); — *д̄игода* (Пав.), *д̄игод^и* (Буђ.), *д̄икоја* (И.), *д̄икојима* (Пав.); —

о̄де (Пав.), *о̄де* (И., Врд., Пав., Краљ., Буђ., Март.); *о̄де* (И., Краљ.), *о̄дена* (Краљ.), *о̄декар* (Март.), *о̄д̄вд̄е* (И.), *о̄ндекана* (Краљ.), *нӣгде* (Буђ.), *сва̄где* (Краљ.).

П. Ивић за Банат наводи *ди*, *нӣгди* (ЈФ XVIII, 147).

d) Глаголи са основама *и* — *ѣи* гласе у сремском говору и *е* — *еи* (ређе) и *и* — *и*и (чешће). Јављање једних и других облика околиционално је.

α) Примери са *и* — *и*и:

видиѣи, *видио*, *видили*, *видићу*, *дожѣвио*, *ж̄с̄ели*, *ж̄с̄ивио*, *ж̄с̄ивила*, *ж̄с̄ивили*, *ж̄с̄ивиѣи*, *л̄еѣили*, *ѣо̄машавили*, *с̄ӣидили* (И.), *видио*, *видили*, *ж̄с̄елио*, *ѣоб̄елио*, *с̄азриѣи*, *с̄едио*, *с̄едићемо* (Врд.), *видио*, *видићу*, *дожѣвио*, *ж̄с̄елио*, *ж̄с̄ивиѣи*, *ж̄с̄ивио*, *ж̄с̄ивило*, *ж̄с̄ивили* (Пав.), *видио*, *ж̄с̄ивили* (Краљ.), *видиѣи*, *видио*, *видили*, *в̄о̄лио*, *дожѣвѣили*, *ж̄с̄елио*, *ж̄с̄ивиѣи*, *ж̄с̄ивио*, *ж̄с̄ивило*, *ж̄с̄ивили*, *огл̄аднио*, *с̄едио* (Буђ.), *видили*, *видио*, *в̄о̄лио*, *ж̄с̄ивиѣи*, *ж̄с̄ивио*, *ж̄с̄ивило*, *ж̄с̄ивили*, *ѣожѣѣили*, *ѣреж̄с̄ивило*, *ѣреж̄с̄ивио*, *с̄едиѣи*, *с̄едили*, *с̄ӣидиѣи* се (Март.).

β) Примери се *е* — *еи*:

в̄о̄л̄о *би*, *изг̄ор̄о*, *разб̄о̄л̄о*, *разб̄о̄лела* (И.), *в̄о̄л̄о* (Врд.), *в̄идеѣи*, *в̄о̄л̄о*, *ж̄с̄елеѣи*, *ѣоб̄о̄л̄о* (Пав.), *в̄ид̄о*, *в̄о̄л̄о*, *ѣоб̄о̄л̄о* се, *ѣок̄дрели* се (Март.).

Појава наставка *и* (:ѣ) у инфинитивној основи морфолошке је природе и она је као таква и досад објашњавана у нашој науци (*видиѣи* према *вид̄ӣм*)³⁴⁹.

ε) *г̄в̄ѣздо* (И., Чорт., Лед., Чер., Н., Врд., Пав., Буђ., Краљ., Бат., Доб., Бољ., Шим., Деч, Кар., Мих., Март., Пл.), *г̄в̄ѣздо* (Чал., Мор., Грк).

ф) *с̄икира* (И., Чорт., Лед., Врд., Пав., Буђ., Краљ., Пл., Бат., Доб., Јак., Бољ., Шим., Деч, Кар., Мих.), *с̄икера* (Март., Чал., Грк); исп. и *сикерица* (Чал.). Облик *sik̄era* забележио је С. Ившић у славонским местима Врпољу, Гундинцима, Отоку³⁵⁰.

г) У понеким сремским местима од именице *д̄еѣи* чује се *вос. sg. д̄иѣи* (Пав., Краљ., Чорт., Шим.). У целом Срему чује се и *вос. sg. д̄ијеѣи*, *д̄јеѣи*.

h) У сремском говору, као и у поцерском³⁵¹ и банатском³⁵², чује се само облик *к̄о̄л̄еба* а не старије *к̄о̄л̄иба*.

и) Именица *к̄л̄еѣиѣ* у Срему гласи: а) *к̄л̄еѣиѣ* (Пав.), *н̄е̄ма̄м̄ к̄л̄еѣиѣ* (Пав.) и б) *к̄л̄еѣиѣ* (Пав., Бат.), *к̄л̄еѣиѣма* (Чорт.). Исп. *к̄л̄еѣиѣ* у североисточном Банату³⁵³.

³⁴⁹ Б. Милетић, ГЗСВС VII 29; П. Ивић, ЈФ XVIII 147.

³⁵⁰ Rad 196, 169 и 178—179.

³⁵¹ Московљевић, Поц. IV.

³⁵² Према усменом саопштењу П. Ивића овако је у целом Банату сем преназног вршачког типа.

³⁵³ Б. Милетић, ГЗСВС VII 21.

ј) Поред облика *kādgod*, *dīgod* и сл., забележених у целом Срему, у Моровићу и Грку слушао сам и: *kādgoḥ* (Мор., Грк), *kōgoḥ* (Грк), *dīgoḥ* (Грк), *šītoḡdḥ nāḥem — nōsi* (Грк). Исп. *šītoḡdḥ* и у Ресави (М. Ивковић, СЕЗБ 41, 360).

4) РЕДУКЦИЈЕ ВОКАЛА

232. Значајну карактеристику сремског вокализма представљају разне редукције вокала³⁵⁴.

У говору Срема могу се редуктовати свих пет вокала. Редукције могу бити потпуне и делимичне.

Нема ни једне категорије речи или облика у којој би потпуна или делимична редукција неког вокала била уопштена, доследна појава. Може се констатовати само то да се *йошйуне* редукције *честйо* јављају у извесним категоријама; међутим, све категорије у којима је потпуна редукција у говору Срема честа појава, јављају се и у облику са очуваним, нередукованим вокалом.

а) ПОТПУНА РЕДУКЦИЈА

233. Прегледаћемо најпре категорије у којима се редуктује вокал *a*.

Тако се, на пример, врло често могу чути облици глагола *kāzaiḥi* који се граде од инфинитивне основе *a* у којима је редукован вокал *a*:

kāsḥi (И., Врд., Пав., Буђ., Март.), *kāzla* (Врд., Буђ., Март.), *kāzli* (И., Пав., Буђ., Март.), *kāšḥemo* (Пав., Буђ.), *kāšḥedu* (Пав.).

Б. Милетић за североисточни Банат бележи *kāsḥi*³⁵⁵.

Такође је чест и облик 1. sg. praes. глагола *nemaiḥi*, опет са потпуном редукцијом вокала *a*:

nēm jāsālā (Пав.), *nēm ni kḥḥē ni kḥḥiḥiḥiā*, *nēm ni jēdnē* (Буђ.), *nēm bōzna šīā* (Март.).

Потпуна редукција захватила је вокал *a* и у 3. sg. praes. овога глагола:

nēm ni ḡn (Пав.), *nēm šu*, *nēm vāmo niḡoga* (Март.).

Карактеристична је и честа потпуна редукција вокала *a* и код заменице *niḥiḥiā*: *nēm jēsḥi niḥiḥi* (Пав.), *niḥiḥi rādḥiḥi* (Краљ.), *niḥiḥi ne rōdī* (Буђ.).

Најзад, могу се срести и овакви појединачни случајеви потпуне редукције вокала *a*: *šrēb d' idēm* (Буђ.), *bab-Љуба* (Буђ.).

³⁵⁴ У овоме одељку биће речи о редукцијама вокала ван хијата. О стању у хијату уопште в. т. 246. овога рада.

³⁵⁵ ГЗСВС VII 19.

234. И вокал *e* се у неколиким категоријама често редукује.

Врло је честа, на пример, потпуна редукција вокала *e* у 2. и 3. sg. praes. глагола *мѡћи*:

нѣ мош ӣи (И.), *нѣ мош* (Пав.), *нѣ мож д̄аље, нѣ мош* (Буђ.), *д̄дбӣи нѣ мош* (Март.) (све 2. sg. praes.); —
мѡш вӣше урадӣи, нѣ мож да б̄уде ни ч̄двек (И.), *ш̄ӯи се нѣ мош с р̄ога̄ӣм б̄орӣи* (Пав.), *нѣ мож да за̄сӣи* (Буђ.), *нѣ мож н̄и ѡн* (Март.) (све 3. sg. praes.).

Исто је тако честа потпуна редукција вокала *e* и у потврним и одречним облицима 2. sg. praes. глагола *х̄ӣѡ̄и*:

ако ӣи ѡш ӣла̄ӣи (Лед.), *ош ӣӣи р̄акӣјѣ, ош ӣи ѡра̄ӣи з̄ѣмљу* (Пав.), *ош м̄а̄л л̄ѡба* (Краљ.); —
нѣш н̄и јес̄ӣи, нѣш ј̄ес̄ӣи н̄ӣӣи, нѣш ни к̄ӯӣӣи (Пав.), *нѣш ӣћи* (Врд.), *ак нѣш ӣгра̄ӣи, кад нѣш ӣи* (Март.).

Милетић за североисточни Банат бележи *оч, нѣч*³⁵⁶.

У ствари, за облике *мош, ош* није увек јасно да ли је у питању потпуна редукција вокала *e* или чување старих облика опгатива (А. Белић, ДИЈС 511).

Вокал *e* често се редукује и у енклитичком облику *ћеш*:

с̄а [д] ш вӣи-ӣи (Лед.), *радӣи ѡа ш ӣма̄ӣи, ѡа ш вӣде̄ӣи к̄ако ш ӣр̄ѡи, ш̄ӣѡ̄и ж̄ га с̄ѣи* (Пав.), *ако ш сл̄ан̄ч̄нѣ, к̄ако ш ӣћи* (Март.).

До потпуне редукције вокала *e* може да дође и у 3. sg. praes. и 3. pl. praes. одречног облика глагола *х̄ӣѡ̄и*:

нѣћ н̄ико (Пав.), *нѣ̄и да се д̄д̄а* (Март.) (све 3. sg. praes.); — *нѣћ да ј̄ѡ̄у, нѣћ ӣѡ ѡни* (Пав.) (све 3. pl. praes.).

Потпуна редукција вокала *e* може да наступи и у упитном облику 2. pl. praes. овога глагола: *д̄ӣше ѡно* (Буђ.).

До потпуне редукције вокала *e* може доћи и код енклитичког облика 3. sg. praes. глагола *ј̄ѡсам*:

ф̄а̄ла ј Б̄ѡгу, ѡнда ј ч̄ѡѡ (Буђ.), *ӣѡ ј б̄ило* (Март.).

Повратна заменица *се* често због потпуне редукције вокала *e* гласи *с*:

ш̄ӣѡ̄и с-см̄ѣ̄ј̄ѡи (Пав.), *од̄ма̄коше с м̄а̄ло, ӣѡко с н̄и два̄ ӣѡѡѡѡ, да с к̄а̄ӣѡ̄рӣш̄ѡ, м̄а̄ло с вӣи на̄јѡѡѡ* (Март.).

Потпуна редукција вокала *e* јавља се и код прилога *вӣше* и *ј̄вече* ('уочи'): *вӣш ӣӯӣи* (често), *увеч Цв̄ѡ̄ӣи, увеч Б̄ѡж̄ӣѡа* (Март.).

Потпуна редукција вокала *e* може да наступи и у вези са *ј*: *на̄јѡ̄ѡред* (И., Март.), *на̄јѡ̄ѡи* (Март.).

Најзад, забележио сам и ове појединачне примере потпуног губљења самогласника *e*: *да ӣ л̄ѡж̄ѡм* (Пав.), *мед̄ња̄ци* (Март.), *ѡв̄нда* (Март.).

³⁵⁶ Б. Милетић, ГЗСВС VII 19.

235. Потпуна редукција највише је захватила вокал *и*.

Тако су чести примери са потпуном редукцијом вокала *и* у 2. sg. praes. глагола *видѣти* када овај облик има модално или какво слично значење:

виши ти да ти ђ исјада, еио виши (И.), *еи виши* (Краљ.), *да виши чуџа, виж главу* (Буђ.).

Слично је губљење вокала *и* и у заповедном начину (2. pl.) глагола *видѣти*: *више* (И.), *више* (Врд.), затим у инфинитиву: *виѣ-ѣи* (Врд.), па и у футуру: *виѣ-ћемо* (И.).

До потпуне редукције често долази и у глаголском придеву радном:

видла (И., Буђ.), *видли су* (И.); — *забрѣвла* (Пав.), *излазла* (Буђ.); — *наслѣдла* (Буђ.), *радла* (Пав.), *сврѣла* (Пав.), *умѣсла* (Буђ.); *врѣло* (Врд.), *живло, зазрѣло* (Пав.), *замѣли* (Врд.), *рѣли* (Март.).

Сличне појаве у радном придеву бележи и Б. Милетић за североисточни Банат³⁵⁷.

Скоро је доследно губљење *и* у облику радног глаголског придева глагола *оити*: *ди-шо, дишлѣ је, дишлѣ је* и сл. (свуда).

У целом су Срему веома чести облици *вѣлко, кѣлко, нѣколко, шѣлако* — такође без *и*.

Честа је, затим, потпуна редукција вокала *и* у заповедном начину код глагола:

не вѣи-ше бригѣ, довѣи-ше је, иѣи-ше (Пав.), *мѣи-ше* (Март.), *нѣише* (Пав.), *разумѣ* (Пав., Краљ.), *складѣ се* (Буђ.); — *јѣи-ше* (Март.), *сѣи-ше* (И.), *сидѣише* (Буђ.); — *живѣи* (Буђ.), *раѣи-ше* (Пав.); — *дѣише* (Буђ.).

Овако је и у североисточном Банату³⁵⁸.

Карактеристични су, исто тако, и слични случајеви инфинитива: *гѣвѣи* (Пав.); —

*раѣи-ѣи*³⁵⁹, *раѣи*, *шраѣи* [= тражити] (Пав.); — *расѣи* [= расипати] (Март.).

Оваквих појава има и код осталих глаголских облика: fut. *дѣи-ћеш, иѣићу* (Пав.), *сврѣићемо, накуѣићеш* (Буђ.).

Слични се примери могу срести и код осталих врста речи:

Бѣића (Пав.), *о Бѣићу* (Врд.), *домѣица* (Краљ.), *Мѣиѣица* (Март.), *мѣиѣица* (Март.), *иѣиѣица* (Март.), *сѣиѣице* (Март.);

гѣиѣи (Пав.), *гѣиѣи* (Буђ. Март.); —

кабанѣи (= 1. pl.; Краљ.), *кабанѣи* (Буђ.); —

Бѣићу (= voc. sg. презимена; И.), *код Мѣића* (Пав.);

³⁵⁷ Б. Милетић, ГЗСВС VII 19.

³⁵⁸ ib.

³⁵⁹ *раѣи-ѣи* = радити.

код *Мийшовце* (Март.), у *Мийшовцу* (Буђ.); —
бдићна идсѣ (Врд.), *чѣшр* (И.), *идсейце* (И.).

Посебно ћемо се задржати на примерима са потпуном редукцијом вокала *и* на крају речи. И овде ћемо најпре изнети ситуацију код глагола:

ја б вѣлио (Буђ.), *дѣбро б-било*, *идсле б-идсѣ* (Март.)³⁶⁰;
днда се држ за меѣ (И.), *дсѣав иѣмо* (Пав.³⁶¹); —
извѣд-да сѣчѣ (Буђ.), *ирѣи кѣћи* (= прѣти кѣћи), *сѣд јѣдна сѣѣра*
жѣна, *удес-с кѣѣшѣном* (Буђ.); —
шрѣбал смо (Март.).

Остале врсте речи:

днда иѣ ја кѣжсѣм (Пав.), *Бѣк иѣ-дѣо* (Пав.); —
на ирѣ дѣн (Март.), *дрѣк иѣи* (Краљ., Буђ.), *шрѣћ иѣи* (Буђ.); —
свѣи-Лѣзар, *свѣи Никола*, *свѣи Сѣва* (Март.); —
ниѣ ће он рѣдиѣи (Пав.), *ал мѣло* (Буђ.), *знѣѣ л вѣ?* (Пав.).

Најзад, кад је реч о потпуној редукцији вокала *и*, треба поминути и то да се код инфинитивних наставака *-иѣи* и *-ћи* понекад губи крајње *и*:

бѣи кѣи кућѣ (Буђ.), *дѣбѣи нѣ мош*, *крѣшѣи рѣнијѣ*, *нѣ смѣш мрѣсѣи*
(Март.), *ош иѣи дрѣи зѣмљу* (Пав.), *ош иѣи рѣкијѣ* (Пав.), *иѣи*
вина, *иѣицаѣ на нѣгѣ* (Март.); *мѣрѣмо сѣћ колѣч* (Краљ.).

236. Сада ћемо прећи на потпуној редукцији вокала *о*.

Вокал *о* често се губи у речи *нѣго*:

вѣ је јѣчи нѣк-кѣњ, *ирѣ нѣк иѣио се*, *нѣг ја*, *нѣк² сѣѣиѣ* (И.), *вѣше*
мѣсѣи нѣг ја, *нѣг мѣни* (Пав.), *нѣг ја*, *нѣм вѣше нек сѣм иѣе ирѣи*
(Буђ.).

Честа је потпуна редукција вокала *о* и у речи *ѣио*: *ѣи видѣи*, *ѣи вѣи* и сл. (свуда).

Исто се тако могу срести редукције самогласника *о* у прилогу *мѣло*:

мѣл-лѣба, *мѣл јѣфѣиѣиѣе*, *мѣл идмогнѣ*, *мѣл рѣкијѣ*, *мѣл вина* (често).

И Милетић за североисточни Банат наводи *мѣл нѣ-реко!*³⁶²

Забележио сам, најзад, и ове примере редукције вокала *о*:

ак нѣш, *кѣк ће иѣи дѣиѣи*, *иѣк сам ја* (Март.); —
сѣм је рѣко (Буђ.), *сѣм чѣјѣм*, *сѣм не мѣгу* (Март.);
рек: „*Јѣсѣе . . .*“, *рек*: „*Љѣди . . .*“ (Март.).

237. Најзад, да прегледамо ситуацију потпуне редукције вокала *у*.

Овај се вокал често губи у прилозима: *зѣјѣра* (И., Краљ. bis, Буђ. bis), *јѣјѣру* (Пав., Краљ. bis, Март. bis), *јѣјѣру* (Пав.), *дѣјѣро* (Буђ.). Са овим су слични примери: *дѣбрѣјѣро* (често), *идѣјѣрје* (Март.).

³⁶⁰ Овако је и у североисточном Банату (Б. Милетић, ГЗСВС VII 19).

³⁶¹ Овако је и у североист. Банату (о. с. 19).

³⁶² Б. Милетић, ГЗСВС VII 19.

Често се у губи у радном глаголском придеву: *изврѣла, окрѣло, сванло* и сл. (често).

У енклитичком облику 1. sg. graes. глагола *хѣѣи* такође се понекад губи вокал у:

шѣѣ ħ cād, jā ħ cām (Пав.), *шѣѣ ħ jā ђнда* (Краљ.), *cā[d] ħ jā* (Буђ.).

Исто је и у одречном облику 1. sg. graes. глагола *хѣѣи*: *нећ ја љсѣѣи* (Пав.), *нећ ни ја, нећ ни рећи* (Краљ.).

Понекад се у редуцира и у 3. pl. graes. глагола *јесам*: *јес мѡји љсѣѣи, ѡо з бѣли, ѡдсле з га* (Март.).

Најзад, поред познате хапнологије, у примеру *курзѡвина* (Пав. bis, Краљ., Буђ. bis, Март. bis) такође се губи и у.

238. Из напред изведене анализе примера потпуне редукције вокала у говору Срема могу се извести ови општи закључци.

Прво, потпуна редукција захватила је у говору Срема свих пет вокала.

Друго, вокали се редукују и у средини и на крају речи, али у средини ипак чешће него на крају.

Треће, потпуна редукција наступа у великој већини случајева *иза* акцента.

Четврто, редукција је чешћа што је редуковани вокал ближе акценту.

Пето, редуцирање неколико вокала у једној речи избегава се (разлог: по свој прилици семантички моменат).

б) ДЕЛИМИЧНА РЕДУКЦИЈА

239. Као што смо истакли, редукција вокала у говору Срема може бити и делимична. У вези са делимичном редукцијом важно је истаћи да вокали чувају своју основну вредност, иако могу бити редуковани у приличној мери. То значи да се у ствари врши редукција трајања и редукција интензитета. Што се тиче редукције квалитета, треба рећи да су ретки случајеви да се вокал редуцира до *ə*. Делимична редукција није уопштена ни у једној категорији и зависи од општих прилика реченичне интонације.

240. Примера са делимичном редукцијом вокала *a* није велики број: *дaв^aли, исѣaр^aла* (Пав.), *сѣвaр^aла* (Март.).

241. Примери за делимичну редукцију вокала *e*:

зaѣ^eдно (Пав.); —

Мaѣ^eѣић (Буђ.), *ѣрaс^eѣа* (Пав.); —

вoл^eла (Пав.), *дoч^eкa* (Март.), *дoч^eкaмо* (Буђ.), *не oс^eћaм* (Март.),

ѣонeд^eљак (Пав.); —

нe мoж^eмо (Март.); —

зaврѣ^eно (Пав.).

e > ə:

- а) отворени слог: *кажэ* (Пав., Буђ., Март.);
 б) затворени слог: *кажэм* (Врд., Март.), *идлажэник* (Краљ.).

242. И делимична редукција највише је захватила вокал *и*:

вѣл^ико (И., Пав., Март.), *вѣс^ила* (Краљ.), *гѣд^ина* (Врд., Буђ.), *гѣд^ине* (И., Пав., Март.), *гѣд^ину* (Краљ.), *Кай^ица* (Пав.), *ндѣ^ине* (Пав.), *ирѣс^ице* (Март.), *йуи^иши* (Врд.), *сѣи^иши* (Пав.), *слѣв^иле* (Краљ.), *слѣв^ило* (Врд.), *сирѣм^ила* (Краљ.), *са сий^ин^ицѣ* (Март.); — *гѣздар^ица* (Пав.), *глѣдал^и су* (Буђ.), *к^ивар^ицѣ* (Пав.); —

бай^ил^или (Пав.), *Бѣж^ино* (Пав.), *Бѣж^ић* (И.), *Бр^ик^ића* (Март.), *Вѣс^ићи* (Пав.), *дѣл^или*, *диван^ило* (Пав.), *дож^иив^или* (Пав.), *ж^иив^или* (Врд., Буђ.), *ж^иив^иши* (И.), *зай^ил^или* (Буђ.), *к^ик^ице* (Краљ.), *к^ий^иши* (Пав.), *одбр^иан^ило* (Врд.), *одр^иан^иши* (Пав.), *й^ил^ий^иши* (Пав.), *р^ид^ило* (Краљ.), *из Р^ид^ин^иацѣ* (Пав.), *р^ид^иши* (И.), *р^ин^иши* (Пав.), *Р^ин^ии^ића* (Март.), *с^ид^ила* (Врд.), *сл^иуж^или* (И.), *ш^ир^иж^ила* (Буђ.), *ув^ир^ила* (Краљ.), *ур^ич^ила* (Краљ.), *и(з) Ш^ин^иацѣ* (Март.); — *р^идов^има* (Пав.);

а^ине (Пав.), *а^ини* (Март.), *Ам^ирка* (Март.), *Бѣж^ића* (И., Пав., Март.), *вод^ин^ицѣ* (Пав.), *гов^ир^или* (Пав.), *гр^ин^ицѣ* (Март.), *гр^ин^и-чарскѣ* (И.), *г^иб^или* (Буђ.), *дог^ид^ило* (Краљ.), *дозв^ило* (И.), *дом^и-ћ^ина* (Пав.), *друг^ир^ицама* (Март.), *коб^ис^ице* (Пав.), *к^иб^ила* (Март.), *к^иб^илу* (Пав.), *кос^ич^ице* (Краљ.), *кур^из^ид^инѣ* (Пав.), *лад^ид^ина* (Пав.), *мол^иб^ин^ица* (Март.), *м^ил^иши* (Пав.), *м^из^ику* (Буђ.), *н^ил^иши* (Буђ.), *нас^ил^или* (И.), *на^ич^или* (Буђ.), *нд^иш^ие* (Буђ.), *нд^иш^ии* (Буђ.), *и^ич^и-н^ице* (Март.), *й^иол^иш^ику* (Март.), *ид^ич^ин^иала* (Буђ.), *ир^иш^ина* (Март.), *рд^ило* (Врд.), *рѣ^имо* (Буђ.), *свай^ид^има* (Пав.), *сл^иан^инѣ* (Краљ.), *с^ил^ила* (Буђ.), *у^ич^ии^иель* (Врд.), *чѣ^ир* (И.); —

д^илаз^ила (Март.), *д^илаз^ило* (Буђ.), *д^илаз^или* (И.), *з^играб^ила* (Март.), *у каб^ин^ици* (Пав.), *каб^ин^ицу* (Март.), *у к^ин^иж^ици* (Март.), *н^илаз^иле* (Буђ.), *д^исоб^ишо* (Буђ.), *ид^икуй^ии^ие* (Пав.), *ид^ифал^ила* (Пав.), *ирѣ^и-с^ишав^имо* (Буђ.), *из М^ил^и Рѣм^ией^ицѣ* (Пав.); — *рд^иш^ии^иель^има* (Март.); — *с уч^ии^иель^ицама* (Буђ.).

243. Примери за делимичну редукцију вокала *у*:

крѣ^или (Пав.); — *в^ир^ина* (Врд.), *д^ис^иш^ива* (Март.), *св^ин^ила* (Пав.), *св^ин^ило* (Март.).

244. Из ове анализе примера за делимичну редукцију вокала *у* сремском говору могу се извести закључци слични онима о потпуној редукцији.

Прво, и делимична редукција захватила је у говору Срема свих пет вокала.

Друго, из примера се види да је делимична редукција захватила у већини случајева средину речи, а само понекад и последњи слог.

Треће, и делимична редукција наступа углавном после акцента.

Четврто, квалитет и квантитет акцента немају пресудног утицаја на појаву делимичне редукције вокала.

Пето, делимична редукција такође је чешћа што је редуковани слог ближе акценту.

Шесто, редуковање неколико вокала у једној речи избегава се, на шта је опет превасходно утицао семантички моменат.

245. Нема никакве сумње да редукције вокала представљају значајну карактеристику сремског вокализма. Оне су, по свој прилици, настале из потребе за економичнијим коришћењем говорних органа. Као појава, редукције су још врло живе у говору Срема. То лепо потврђују делимично редуцирани вокали: они очевидно представљају прелазни ступањ ка потпуној редукцији.

5) ХИЈАТ

246. У сремском говору хијат се уклања: а) елизијом вокала; б) контракцијом вокалских група; с) уметањем секундарних сонаната.

а) ЕЛИЗИЈА ВОКАЛА

247. Елидирају се и први и други вокал. Први, чешће, други — каткад. И: елидирају се свих пет вокала.

α) елизије првог вокала

— елизије вокала *и*:

ал ђио (Март.); *њег̃а б' убили, он б' умро, јџс б' она, он се не б' обесио, идљуб' у руку* (Март.), *њему ће иућ' образи* (Пав.), *Свѣш' Ар̃анџео* (И., Бућ.).

— елизије вокала *е*:

кад ј' убио (Бућ.), *н' умѣш* (Пав.), *џћ' и он да ск̃инѣ* (Март.), *само с' увијемо* (Март.).

— елизије вокала *а*:

д' идѣ, д' идѣиѣ, д' иду, д' им̃ам, д' им̃аш, д' она, д' уйл̃аи̃и, д' уш̃екнѣм (Пав.), *д' угдворѣ* (Краљ.), *з'ус̃иавише* (Бућ.), *з'ус̃иавили* (Мор.), *и' дндак, и' у б̃аш̃иама* (И.), *и' 'ѣво, и' изр̃учи, и' и он, и' ов̃ај, и' они, и' д̃ий̃ћи, и' уд̃авши, и' узми* (Пав.), *и' ур̃адѣ, (Краљ.), и' он је* (Март.), *и̃рѣб' и̃ и̃о* (Пав.).

— елизије вокала *о*:

ак' им̃ам (Бућ.), *нѣг' ес̃и̃а̃и* (И.), *в̃ише нѣг' и̃кад* (И.), *ов̃ам' у мене* (Март.), *и̃рек' ас̃и̃ала* (Март.), *с̃ам' у жи̃ио* (Краљ.).

— елизије вокала *у*:

мџ' и̃ћи (И.), *нис' им̃али* (Краљ., Март.), *г̃ајде с' д̃ида биле* (Март.).

β) елизије другог вокала:

— вокал *о*:

на̃йако (Пав., Март.), *ун̃аколо* (Бућ.); — *убич̃ајено* (И.), *на суч̃ѣу* (Краљ.), *учи Бџи̃ћа*³⁶³ (Бућ. bis, Краљ.),

³⁶³ У ЈФ ХХ (278) овај облик омашком сам навео међу примерима за контракцију вокала.

учи *рѣша* (Врд.), *у 'но време* (Краљ., Март.).

Сличне елизије вокалских група бележи и Б. Милетић за североистични Банат³⁶¹.

в) КОНТРАКЦИЈА ВОКАЛСКИХ ГРУПА

248. Контракција вокалских група доследно је спроведена у радном глаголском придеву ако је први од два вокала који припадају завршној вокалкој групи неакцентован и ако се, што није чест случај, не развије секундарно *в* (исп. ниже). Једино група *-ио* није уопште контрактибилна. Ако је први од два вокала који припадају завршној вокалкој групи акцентован, контракција се у радном глаголском придеву не врши.

Примере ћу наводити према самим вокалским групама.

α) Примери за групу *-ао*:

вукѡ, рѣкѡ, ѿдѡтовѡ, снѣвѡ, ѡмѡ, ѡзашѡ, ѡдчишѡвѡ (свуда и увек тако).

β) Примери за групу *-ео*:

дѡнѡ, ѡдѡчѡ, ѡзѡ, вѡлѡ, дѡвѡ, ѡдѡвѡ је, рѡзбѡлѡ, рѡзѡмѡ сам (И.), *зѡвѡ, ѡмѡ* (Врд.), *нѡјѡ, ѡрѡвѡ* (Пав.), *дѡшѡ, бѡлѡ, дѡсѡшѡ* (Краљ.), *вѡдѡ, нѡчѡ, изгѡрѡ, ѡболѡ, ѡрѡвѡ* (Буђ.), *ѡзѡ, дѡшѡчѡ, ѡјѡ, ѡрѡвѡ, ѡмѡ* (Март.) итд.

γ) Примери за групу *-уо*:

мѡшѡ, замѡнѡ, нѡшѡмѡнѡ, ѡрѡмѡнѡ (И.), *осѡвѡнѡ, крѡнѡ* (Врд.), *мѡшѡ, заврѡнѡ* (Пав.), *мѡшѡ, огрѡнѡ* (Буђ.), *ѡдгѡнѡ, искрѡнѡ* (Март.).

249. Као што сам истакао, у радном глаголском придеву под наведеним условима контракција вокалских група доследно је спроведена. Контракција се, међутим, јавља и у другим категоријама, не истина обавезно и доследно, али довољно често да би за говор Срема била карактеристична. Затим, она се јавља и у средини и на крају речи.

α) крај речи

— група *-ао*:

кѡбѡ (Март.), *кѡшѡ* (Буђ. bis), *ѡѡшѡ* (И.), *окрѡзѡ* (И.); — *ѡѡшѡко кѡ ѡлово* (И.), *врѡдни ко ѡле* (Пав.).

— група *-ео*:

вѡсѡ (Пав. bis), *ѡѡшѡ* (И.); — *дѡбѡ* (Краљ., Март. bis).

β) средина речи

— група *-ао-*:

на сѡниѡама (И. bis, Буђ., Мор.), *сѡнѡик* (Грк), *сѡлѡкоѡце* (Јед.), *из Мѡвѡ* (Буђ.).

³⁶¹ Б. Милетић, ГЗСВС VII 19.

— група *-уо-*:

Дђви, Дђвѧ (Дђвѧ), Дђвима (свуда).

Разне контракције вокалских група честе су и у североисточном Банату³⁶⁵.

с) УМЕТАЊЕ СЕКУНДАРНИХ СОНАНАТА

250. Већ је истакнуто да се контракција код радног глаголског придева не врши ако је први од два вокала завршне вокалске групе акценгован. Хијат у том случају или остаје или се развија секундарно *в*.

α) примери са хијатом:

иђо (И.), *звѧо, знѧо, иђо* (Врд.), *брѧо, дѧо, клѧо, иђо* (Пав.), *знѧо, смђо, иђо* (Буђ.), *иѧо* (Март.).

β) примери са секундарним *в*:

смђ^оо, иђ^оо (И.), *дѧво, знѧво, јђво, срђво* (Врд.), *врђво, дѧ^оо, знѧ^оо, јђво, клѧ^оо, иѧво, иђ^оо* (steigen), *смђ^оо, иђ^оо* (Пав.), *иђ^оо* (Краљ.), *јђво, иђво* (Буђ.), *дђ^оо, јђво, смђво, иђво* (Март.).

Понекад се хијат код радног придева уклања секундарним *в* и кад акценат није на првом од двају завршних вокала:

дђжс^оо, јзе^оо, усѧи^оо (Краљ.), *иђиѧ^оо, ођуѧи^оо* (Буђ.).

251. Секундарним *в* хијат може бити уклоњен и у другим категоријама речи.

α) примери са акцентом на првоме вокалу:

иѧ^оор (И.), *иѧвори* (Пав.), *иѧвунови* (Март.), *чѧ^оуши* (Март.); — *жѧ^оо* (Март.), *зрђ^оо* (И., Краљ.); — *јѧ^оучђ* (Март.); — *кѧ^оо* (Буђ.).

β) примери са акцентом на другоме вокалу:

јаѧ^оучи (Пав.).

γ) примери са акцентом ван вокалске групе:

јѧну^оѧра, фђбру^оѧра (Март.).

252. Уклањање хијата, насталог губљењем *х*, путем контракције имали смо у примеру *Дђви* (в. горе т. 249). — О именици *снаха* в. т. 33. одељака о акценту.

Хијат настао губљењем *х* уклања се у Срему често и уметањем секундарних сонаната *в* или *ј*.

α) примери за *в*:

грѧ^оорш^у (Март.), *мѧвѧр* (Буђ.), *мѧвареви* (И.), *иѧвођани* (Краљ., Март.), *рѧво* (И., Март.), *рѧва* (Пав.); —

³⁶⁵ Б. Милетић, ГЗСВС VII 18-19.

*кѡжу^еу, кѡжу^и (Врд.), кѡжу^е (Пав.), кѡжуе (Буђ., Март.), на
иѣбуу (Март.), иѣбу^е (И.); —
був^ач (И.).*

β) примери за *j*:

*кожуи (Буђ.), ѡраје (И., Врд., Буђ.); —
чѡја (И.).*

Али хијат често и остаје:

*граѡрица (И., Врд., Пав., Краљ., Буђ., Март.), маѡвине (Буђ.,
Март.), меѡве (Пав.), Миѡлѡд^ан (Врд., Март.), њѡву (Март.); —
идарали, идѡде, идѡћани (Март.), сѡдија (Буђ.); —
иѡћала (И.); —*

*сиѡилук (Краљ., Буђ.), сиѡраѡи (И.); —
у кѡжуу (Пав., Буђ.), кѡжуе (Краљ.).*

253. У сантхију прелазно *е* и *j* ретка је појава: у *вавлију* (Краљ.),
у *ѡдесу* (Буђ.); — *вѡди ии* (Буђ.), *дѡиѣрѡ ии* (Лед.).

II. Сонанти и сугласници

1) СОНАНТ *в*

254. Артикулација сонанта *в* у говору Срема у већини случајева
је стабилна. Понекад, међутим, у интервокалном положају артикула-
ција овога сонанта може да буде донекле лабилна и да се приближи
билабијалној артикулацији његовој.

Примери:

*наздра^ви (Краљ.), ѡси^ва^вим (Краљ.); —
бра^вове (Пав., Буђ.), здра^вѡ (Пав.); —
сла^ву (Краљ.), здра^ву (Пав.), гла^ву (Буђ.); —
иѣ^вѡ (Пав. bis); —*

*ко[д] и^вако^ва (Пав.), сиѡ а^вко^ва, њѣго^ва (Буђ.), ѡ^вај (Буђ.); —
к^вмо^ве (Пав.), њѣго^ве (Краљ.), гѡѡеда (Март.), чѡ^век, чѡ^века, чѡ^веку
(И., Пав., Краљ., Буђ., Март.), чѡ^вече (често); —
лѣбо^ви (Краљ.), лѡи^ви (Буђ.), к^вмо^ви, свѡи^ви, вѡло^ви (Март.), Нѡ^ви
Саѡи (Буђ.); —*

њѣго^вѡј (Март.); —

лѡ^ву (И.), њѣго^ву (Буђ.); —

чу^вѡ (Пав.), ѡ^вѡдѣ се (Март.).

Број примера потпуног губљења *в* у интервокалном положају у
Срему је врло мали:

брава (И.), чѡече (Буђ. bis), дѡѡи (Буђ.), иѡѡѡија (Лед.).

255. У сонантској групи *-в-* губљење *в* нешто је чешћа појава:
*ѡси^ва^в (И.), ѡба^вало (Врд.), ѡси^ва^в, ѡси^ва^вѡѡ, наѡра^вен (Пав.),
наба^вѡ, наздра^вѡм, ѡба^вѡм ѡба^вали, дѡра^вѡла, идздра^вѡ, иѣба^вѡ,
иѣѡра^вѡно (Краљ.), држа^вѡн^ви^вѡ, наѡре^вен, ѡба^вали, иѣси^ва^вѡли
(Буђ.), заба^вајѡ, изѡси^ва^вѡли, наздра^вѡ, наѡра^вен, наси^ва^в, наси^ва-*

љају, *обаљано, ойраљо, ойралани, остиљају, идзраљају* (Март.), *састаљен, усйралено* (Чал.), *найралено* (Чер.), *идйрала* (Берк.), *набала, остиљале* (Грк).

Треба истаћи да у Срему има и примера у којима се *в* не губи: *ирелив* (И.), *оствљају* (Врд.) *идствља* (Пав.), *йрдславља, йрдо-слаљало* (Краљ.), *обављо, обаљало, остваљала, йрствљен* (Бућ.), *здравља, обаљано, обаљају, идзраља се, саставља* (Март.), *здравље* (Грк).

Губљење сонанта *в* испред *љ* узело је већег маха и у североисточном Банату³⁶⁶.

256. До губљења *в* може показати да дође и у сонантској групи *-вл-* :

излачимо (Лед.), *разлачй* (Врд.), *йолачење* (Лед.), *излачили* (Мор.).

2) СОНАНТ *л*

257. Нешто нижа артикулација сонанта *л* (*љ*) испред вокала задњег реда, истакнута као карактеристична за говоре Војводине³⁶⁷, постоји и у Срему. Оваквог *љ*, међутим, нема у сремској Посавини и западном Срему. Треба нагласити да то *љ* сремско а и војвођанско уопште није онолико тврдо колико је црногорско *љ*.

Примери :

гладан, Лала, лана, морала, слава (И.), *код Миланка* (Лед.), *гладан, коља, младџи, сивала* (Врд.), *загладнила, ламје, младићу, йолако, салџа, не слажје* (Пав.), *јела, уланера* (Краљ.), *ислџашио млади, йронџа, сџа, младџи* (Март.); — *било, лџов, маљо, мџго* (Н.), *било, лџаиџама* (Врд.), *зџогу, љ коло* (Пав.), *маљо* (Бућ.), *у Илоку* (Мих.); — *у Мџлу, слџчаја, слџшо* (И.), *излџи* (Пав.).

За црногорско *љ* исп. М. Стевановића, Источноцрногорски дијалекат, ЈФ XIII 42—43. Овако *љ* јавља се и у Мегохији (М. Стевановић ГЗСВС VI 62), у горњем Подрињу (М. Б. Милићевић, Кнежевина Србија, 631) и у Лици и Крбави (А. Белић, ЈФ XIV 172).

3) СУГЛАСНИК *х*

258. Сугласник *х* губи се у говору Срема: *вђ, йљада* (2. р.), *двадесет и(х) свака йма, мџ, џма, џра, џџеду, йџрањивџ, йџо, умусну зџмљу* (И.), *њџ два, расџиџ, сџрана* (Врд.), *новџ йџиријџр, Рџиџе, сирџма* (Пав.), *лџба* (Краљ.), *коџу, сирџа* (Бућ.), *ладноџа, мојџ(х) сџари(х), Рџаџи, свџ(х) иџи(х) сџиџи(х) зрнеџа, йџрбу* (Март.) итд.

³⁶⁶ Б. Милетић, ГЗСВС VII 20.

³⁶⁷ Б. Милетић, ГЗСВС VII 21; П. Ивић, ЈФ XVIII 148; И. Поповић, ГлСАН I 3, 484.

259. У групи *-хв-* сугласник *х* се такође губи, па или не оставља трага фрикативности у артикулацији сонанта *в*, или се та фрикативност преноси на *в* које услед тога прелази у *ф*.

а) Примери за *в* (< *хв*):

ва̋й̋а̋д̋у се, њ̋два̋й̋ани, њ̋р̋е̋ва̋й̋ио, њ̋ва̋й̋или, њ̋ва̋ћен (И.), *њ̋ва̋й̋ий* (Врд.), *ва̋ла Б̋д̋гу, ва̋й̋а̋, њ̋р̋е̋ва̋й̋ила, њ̋р̋е̋ва̋й̋ио, њ̋ва̋й̋или, њ̋ва̋й̋ио* (Пав.), *ва̋й̋а̋у, ва̋й̋о је, њ̋р̋е̋ва̋й̋ий, св̋а̋й̋ио, њ̋ва̋й̋ий, њ̋ва̋й̋или* (Бућ.), *њ̋ва̋й̋и* (Март.) итд.

б) Примери за *ф* (< *хв*):

фа̋љену д̋е̋в̋о̋јку (И.), *фа̋ла ј Б̋д̋гу* (Пав.), *фа̋ла* (Бућ.), *фа̋ла Б̋д̋гу* (Март.) и сл.

260. О појави секундарних *в* и *ј* у хијату насталом после губитка *х* в. т. 252. овога рада.

261. Супституција *х* са *к* постоји такође у сремском говору:

ѡ̋ар̋ока (Чорт.), *кол̋ко̋зи, ѡ̋л̋к, сир̋о̋ма̋к*³⁶⁸ (И.), *Три Јар̋ар̋ка, Кри̋с̋и̋ос, сир̋о̋ма̋ци* (Врд.), *др̋к̋ћу, зак̋и̋е̋во̋, Кри̋с̋и̋ос, сир̋о̋ма̋ку, с̋и̋ћка̋ре* (Пав.), *Кри̋с̋и̋у, сир̋о̋ма̋ку* (Краљ.), *Кри̋с̋и̋ос* (Бућ.), *ва̋зд̋уг зала̋ћӳје, др̋к̋ий, Кри̋с̋и̋ос* (Март.).

262. Карактеристични су за судбину сугласника *х* у Срему и примери: *д̋ӳф вре̋мена* (Пав.), *вр̋ф, др̋а̋са, др̋асе* (Март.).

263. Ако се кад и сретне *х* у сремском говору, очигледно је да је то утицај културе, црквене или световне:

ѡ̋ри̋ход, св̋р̋ха, Хри̋с̋и̋ос, х̋ӳса̋ри (И.), *Дӳхови, Хри̋с̋и̋ос* (Врд.), *кр̋ӳха, ѡ̋а̋и̋ри̋ја̋р̋ха, Хри̋с̋и̋ос* (Пав.) и сл.

4) СУГЛАСНИЦИ *ш, ж, ч, њ*

264. За војвођанско *ш* и *ж* је, према проф. Белићу, „карактеристичан и нарочити (други) резонатор између доње површине језика и доњих зуба“³⁶⁹.

За испитивање природе *ш, ж, ч* и *њ* у говору Срема потребно је упознати се са излагањем проф. М. Стевановића о вредности ових сугласника у појединим српскохрватским говорима: „Врло је честа појава да у појединим говорима српскохрватским ови сугласници, нарочито прва два [*ч, њ* — Б. М. Н.], померају своју артикулацију и да се у изговору мање или више разликују од основних тих сугласника с њиховом нормалном данашњом вредношћу. При обичном изговору прва два сугласника артикулишу се на алвеолама, а место изговора друга два [*ш, ж* — Б. М. Н.] је нешто више, на предњем делу предњег неща. Али ако узмемо целокупност нашег језика, све дијалекте његове и све појединце који њим говоре, ми не можемо говорити о апсолутно утврђеном месту артикулације наведених сугласника. То место је по-

³⁶⁸ Мада овде може бити у питању и суф. *-ак*.

³⁶⁹ А. Белић, Савремени српскохрватски књижевни језик, I део: Гласови и акценат, Бгд, 1948 (1—167) 89.

γ) сугласник *д*:

Бедеградѝ, виногра̄дѝ, д̄едѝ, ка̄дгодѝ, мл̄адѝ, на̄родѝ, д̄бредѝ, р̄дѝ, са̄дѝ, с̄удѝ, угл̄едѝ, ф̄дндѝ (И.), *дв̄аредѝ, ка̄дгодѝ, мл̄адѝ, на̄родѝ, н̄ека̄дѝ, ра̄зредѝ, са̄дѝ* (Врд.), *гл̄адѝ, дв̄аредѝ, инвал̄идѝ, једа̄редѝ, ка̄дгодѝ, ма̄рѣдѝ, на̄родѝ*, у *Нд̄ви Са̄дѝ, р̄едѝ, са̄дѝ, унуч̄адѝ, ф̄дндѝ* (Пав.), *виногра̄дѝ, једа̄редѝ, ка̄дгодѝ, к̄дмадѝ, р̄дѝ* (Краљ.), *виногра̄дѝ, дигодѝ, д̄дгодѝ, једа̄редѝ, ка̄дгодѝ, л̄удѝ, са̄дѝ* (Буђ.), *мл̄адѝ, дв̄аредѝ, једа̄редѝ, ка̄дгодѝ, на̄йредѝ, на̄са̄дѝ, р̄дѝ, Шӣдѝ* (Март.).

в) фрикативни сугласници:

α) сугласник *ж*:

мл̄адежѝ (И., Врд., Буђ.), *м̄ужѝ* (Бат., Лед.).

β) сугласник *з*:

вѣзѝ, кукурузѝ, ѝдрезѝ (И.), *кукурузѝ, м̄р̄зѝ* (Врд.), *ѝ бирџузѝ, к̄н̄азѝ, ѝдрезѝ* (Пав.), *курузѝ, ѝр̄ерезѝ* (Краљ.), *ѝ бирџузѝ, курузѝ, у срезѝ* (Буђ.), *курузѝ, ѝдрезѝ* (Март.).

6) ЈЕДНАЧЕЊЕ СУГЛАСНИКА ПО ЗВУЧНОСТИ

266. Једначење сугласника по звучности у Срему је доследно спроведено и у сантхију.

Навешћу, најпре, примере у којима се не једначе звучни парови, већ сугласници различити по месту или начину артикулације.

од *на̄роднок ѝла̄йна, збок ч̄ега, ѝр̄е нек шӣо се*; — *оӣ ко̄га, ѝр̄еш кућ̄ом, са̄и код на̄с*; — *бес ко̄па̄ња, бес х̄ран̄е, ис к̄дом̄ре, к̄рос шӣб, ѝр̄елас Тӯра̄ка* (И.), *на̄шек с̄ела*; — *кӯи ѝр̄олази, о̄ӣ кућ̄е, о̄ӣ ф̄ам̄лијѝ*; — *ис ц̄ркв̄е, ис Ц̄р̄н̄е Г̄др̄е, к̄рос ц̄ркв̄ен̄у* (Врд.), *н̄ек са̄дѝ*; — *измеш̄ ѝе̄н̄ѣр̄а, ко̄ӣ ко̄га̄ ће, ко̄ӣ кума-Дӯмана, ко̄ӣ кућ̄е, код Фран̄ц Јѣз̄е, на̄сре̄и ѝѣ̄и, о̄ӣ ѝонед̄ельника, о̄ӣ ѝр̄ев̄ра̄ӣа, ѝо̄ӣ крӯшк̄ом*; — *н̄дӣ сам м̄еш̄б*; — *брес к̄дӣӯла̄, ис ц̄ркв̄е, ис ѝо̄ља, ис кућ̄е, к̄рос̄ ше̄ куруз̄е, к̄рос̄ ц̄еле куруз̄е, к̄рос̄ ѝо̄ље* (Пав.), *ко̄ӣ кућ̄е, о̄ӣ ко̄ла̄, ѝр̄еш̄ к̄умом* (Краљ.), *р̄дѝ сам*; — *Бок̄ ше̄ убио, др̄ук ѝӯш, ш̄ес̄ток с̄е̄ӣш̄ембра*: — *ко̄ӣ кућ̄е, о̄ӣ курз̄дин̄е, о̄ӣ кућ̄е, ѝр̄еш̄ кућ̄ом*; — *бес ѝв̄ѣ̄је, бес кай̄ӣа, бес ко̄ко̄шк̄е, ис ц̄ркв̄е, ис ко̄ла̄, ис ѝо̄ља, ис П̄ѣ̄ина̄й̄а, к̄рос ѝас̄ӯл̄, к̄рос̄ шӣб, к̄рос̄ ѝӯ* (Буђ.), *ис̄ѝр̄еш̄ кућ̄е, ко̄ӣ кућ̄е, ко̄ӣ ѝѣ̄ѣ, ѝо̄ӣ ко̄лено, ѝр̄еш̄ кућ̄ом*; — *ис Кра̄лева, ис ѝо̄ӣд̄очар̄е* (Март.); — *ко̄ з бра̄ћ̄ом, скӣнӯша з б̄уре̄ӣа, з др̄уг̄ом* (Пав.), *сн̄д̄б до сн̄дӣа* (Краљ.), *з др̄веш̄а, з др̄угом*; — *ѝед бра̄ћа̄*; — *вӣж гла̄ву* (Буђ.), *з д̄есн̄е* (Март.).

У примерима: *шӣ Ч̄еск̄е, крош̄ че̄ш̄рд̄ез̄ дан̄а* (И.), *бр̄еш̄ чак̄иш̄р̄а, крош̄ ч̄ега̄, крош̄ че̄ш̄ӣр̄ не̄деље* (Пав.) — после једначења по звучности, дошло је и до једначења по месту творбе.

267. После изједначавања звучности звучних парова, или сугласника једнаких по начину или месту творбе, у сантхију се први од тих сугласника потпуно редукује:

ка(д) *ће*³⁷², ка(д) *ћец*, д(д) *иѣ*, о(д) *чѣтири*, *иод иѣрскѡм*; — и(з) *свѣдѣ*, *кро(з) свѣ*, *кро(з) сѹдѣ* (И.), *ко(д) ћѣри* (Врд.), *ко(д) ћѣри*, *ко(д) чѡбана*, *дѣкѹ(д) иѡд*, *кѹ(д) ћеш*; — *крѡ(з) сан*, *крѡ(з) свѣи*, *крѡ(з) шуму*, *ну(з) село* (Пав.), *о(д) иѡд дѡба* (Краљ.), *ка(д) иѣ поздѣм*, *ка(д) ћеду*, *ко(д) иѣбѣ*, *ко(д) иѡдг*, *ко(д) иѣрѣг*, *ко(д) црквѣ*, *о(д) иѡдг* и *иѡдг*, *о(д) иѣри*, *д(д) иѡд дѡба*, *о(д) чѣирдѣсе(и) иѣрѣће*, *о(д) иѣгѣ*, *о(д) иѣанкѡга*, *д(д) црквѣ*, *оѣкѹ(д) иѣи*, *сѡ(д) ће*, *сѡ(д) ћу*; — и(з) *Срѣбијѣ*, и(з) *средѣнѣ*, и(з) *Срѣма* (Буђ.), *о(д) иѡд дѡба*; — и(з) *сѣиојѣћек сѣѡва*, и(з) *сѣла*, *кро(з) село* (Март.); — *рѡднѣ(к) га је* (И.), *иѣ(и) дѡнѡ* (Пав.).

Ова се појава, међутим, не јавља у случајевима каде се после потпуне редукације вокала нађу један поред другог два сонанта или сугласника једнака или слична по начину или месту творбе. О томе в. даље детаљно т. 272-274. овог рада.

7) ЈЕДНАЧЕЊЕ СУГЛАСНИКА ПО НАЧИНУ ТВОРБЕ

268. И овде нас интересује ситуација у сантхију. У говору Срема врше се ту исти процеси који се у књижевном језику — а, разуме се, и на овом терену — врше и у самим речима: „Када су сугласници исте звучности, или сведени на исту звучност, а разликују се по начину артикулације (на пр. *с* и *ш*, *з* и *ж*, *с* и *ч*, *з* и *ђ* или *ѣ* и сл.), онда се они једначе по начину артикулације. У случајевима када се тим процесима добију два сугласника, скраћују се у један“^{372а}.

Примери

чѣи чѡвек, *дѡнаш ћемо* (И.), *брѣш чакшѣрѡ*, *крош чѣиѣр* *недеље* (Пав.), *нуш чѡкош* (Краљ.), *иш чѣгѡ је*, *иш чѣиѡѣна* (Буђ.), *иш иѣѡа* (Буђ., Март.); — *нѡ(с) иѣсѣи* (Буђ.), и(з) *Шѡиѡѣнаѣѡ* (Март.).

Када је реч о једначењу сугласника по начину артикулације, треба поменути и случајеве који се, додуше, не јављају доследно: *иш њѣгѡ* (Мор.), *нуш њѣга* (Чорт., Март.), *бѣш њѣга* (Лед.), *бѣш њѣ* (Март.). Исп. у њези са овим *иш љѡбѣмо* (Врд.), *нуш њѣ* (Март.), *рѡз љѡиѣи* (Грк).

Врло је чест прелаз *с* испред заменичког *њ* у *ш*:

ш њѣма (И., Врд., Пав., Краљ., Буђ., Март.), *ш њѣме* (Пав., Краљ., Буђ., Март.), *ш њѣм* (Март.), *ш њѡм*, *ш њѡме* (Буђ.), *ш њѡгови кѡли* (Март.), *ш њѣме* (Мор.), *ш њѡм* (Грк).

У истом смислу занимљиви су и примери: *дѡнаш њѣма иѣрѣбѡ*, *ж ѣѡѣма* (Буђ.). Али исп. и. *с њѣма*, *с њѣме* (И.), *с њѣмекана*, *с њѣм* (Пав.), *с њѡме* (Мор.).

³⁷² Да би се знало који је сугласник у питању, тај потпуно редуковани сугласник стављају у заграду.

^{372а} А. Белић, Савремени српскохрватски књижевни језик I део, стр. 149.

8) СТВАРАЊЕ НОВИХ АФРИКАТА

269. После потпуне редукције самогласника *и* у радном придеву глагола *оџићи*, група *-иши* - изговара се тако да се може јасно уочити да је овде у питању процес формирања новог *ч*. Тај процес стварања африкате *ч* при крају је, али још није потпуно завршен. Зато и сматрам да се може рећи да се група *-иши* у радном придеву глагола *оџићи* налази у процесу стварања нове африкате:

*оџиш*³⁷³ × 9, *оџишла*, *оџишли* × 5 (И.), *оџиш* × 4 (Врд.), *оџиш* × 21, *оџишла* × 4, *оџишло*, *оџишли* × 4 (Пав.), *оџиш* × 4, *оџишла* × 2, *оџишли* × 2 (Буђ.), *оџишо* × 4, *оџишла* (Март.).

Ређи су примери са потпуно формираном африкатом *ч*: *оџ* (Пав.). У овом низу треба навести и примере типа *оџ* (Грк.), *оџи* (Буђ., Мор., Грк.).

270. Процес о коме говоримо није локализован само на радни придев глагола *оџићи*. Он је много ширег опсега.

Тако је, на пример, група *ӣ + ш* захваћена и у сантхију овим процесом: *ӣеишес* (свуда), *оџи шџишорско(г) крила* (Март.).

У сантхију група *ӣ + ж > џ + ж* такође је захваћена овим процесом *џесџ-жџи(х)* (Буђ.).

Нарочито је жив овај процес у сантхију у групи *џ + с > ӣ + с*: *ка̄ишсе* × 4, *ка̄ишсам*, *ка̄ишси*, *ка̄ишсмо*, *ка̄ишсу*, *ко̄ишсељака*, *о̄ишсвога* (И.), *ка̄ишсе* (Врд.), *ка̄ишсам*, *ка̄ишсу* × 5, *са̄ишсу* (Пав.), *ка̄ишсе* × 8, *ка̄ишсам*, *ка̄ишси*, *ка̄ишсу*, *ка̄ишсвршиџ*, *ко̄ишсвиња*, *ко̄ишсџаилука*, *кӯишсам*, *о̄ишсџиноћ*, *ӣре̄ишсџе*, *ӣре̄ишсџом* (Буђ.), *ка̄ишсе* *кџрус* *џџсиџ*, *ка̄ишсам* × 4, *ка̄ишсу*, *ко̄ишсџаџе*, *ко̄ишсџафрок* *сџа̄иша*, *о̄ишсџиња*, *о̄ишсџија*, *о̄ишсџиске*, *вџа̄иш(и)се* (Март.).

Група *џ + з* развија се у правцу *с* које, такође, овде није сасвим оформљено:

каџ-зџише, *каџ-зџиша*, *оџ-зџишџа*, *оџ-зџишџе*, *ӣре̄џ-зџору* (свуда).

271. Али је група *ӣ + с* и у унутрашњости речи такође захваћена овим процесом:

о̄ишсџе (И.), *ӣре̄ишсџиш* (Врд.), *ӣре̄ишсџиш* (Пав. bis, Краљ.), *о̄ишсџе*, *о̄ишсџџ* (Краљ.), *џишсели*, *о̄ишсџе*, *о̄ишсџеџо*, *џишсџаџо*, *џишсџиш*, *ӣре̄ишсџиш*, *сџомошске* (Буђ.), *о̄ишсџиш*, *ӣре̄ишсџиш* (Март.).

9) ПОЈАВЕ КОД СОНАНТА И СУГЛАСНИКА У ВЕЗИ СА ПОТПУНОМ РЕДУКЦИЈОМ ВОКАЛА

272. После потпуне редукције вокала често се дешава да се нађу један поред другог два сонанта или сугласника једнака или слична по начину или месту творбе. При том се дешавају извесне појаве које, разуме се, олакшавају артикулацију тако настале сугласничке

³⁷³У писању сам задржао групу *-иши* јер немам погодног знака за обележавање процеса стварања нове африкате; али овај процес овде треба увек подраумевати.

групе, али које ипак не доводе увек до потпуног елиминисања једног од два члана те групе. Појаве о којима је реч зависе од природе сугласничке групе и од положаја те групе у речи.

На апсолутном крају речи тако настала сугласничка група уклања се потпуном редукцијом једног сугласника. Исп. примере за *нѣмѣм* > *нѣм* у т. 233. и примере за *ћеш* > *ш* у т. 234. овога рада.

У средини речи или у сантхију ситуација је нешто сложенија.

У т. 269. било је речи о облицима радног придева глагола *оѣиѣти*.

У некојим облицима глагола *казати* после редукције вокала *а* долази до једначења сугласника по звучности одн. по начину творбе: *касѣти*, *касѣћемо* (свуда у Срему).

Код појединих глагола, у радном придеву, после потпуне редукције самогласника *е* и *и*, често се нађу један уз другог два *л*. У томе случају не долази до елиминисања једног од та два *л*. Напротив. Билатерално пролажење фонационе струје у оваквом случају наставља се и, разумљиво, траје дуже него при артикулацији једног *л*. Тако се стиче утисак о сливеној артикулацији два *л*. То, дакле, нису два одвојено изговорена сонанта *л*. Али, продужено трајање артикулације врло је уочљиво и оно у ствари и ствара утисак сливене артикулације два *л*:

дѣл-ли (Грк), *додѣл-ла* (Лед.), *зайѣл-ли* (Лед.), *йѣл-ло* (Мор.), *йѣл-ли* (Лед.), *сийѣл-ли* (Лед.), *уйѣл-ли* (Лед.); —

вѣл-ла (Грк), *дозвѣл-ла* (Лед.), *мѣл-ла* (Лед.), *йѣл-ла се* (Чорт.); — *жѣл-ла* (Мор.).

273. Кад се после потпуне редукције вокала у овом положају један поред другог нађу два дентална оклузива, такође не долази до потпуног губљења једног од њих. Дешава се у ствари такав физиолошки процес да после оклузије првог сугласника не долази и до експлозије, дакле до потпуне његове артикулације, већ се на његову оклузију одмах надовезује оклузија другог сугласника. После тога долази до експлозије овога другог оклузива. Разуме се да је пре свега овога извршено једначење по звучности.

Примери:

вѣѣ-ѣѣ (Врд.), *не вѣѣ-ѣѣ брѣгѣ*, *довѣѣ-ѣѣ је*, *ѣѣ-ѣѣ* (Пав.), *мѣѣ-ѣѣ* (Март.); *јѣѣ-ѣѣ* (И.), *рѣѣ-ѣѣ* (Пав.); *мѣра бѣд-да је бѣо* (Бат.), *сѣѣ-ѣѣ* (Мор.), *врѣѣ-ѣѣ*, *йѣѣ-ѣѣ*, *рѣѣ-ѣѣ*, *уврѣѣ-ѣѣ*, *извѣѣ-ѣѣ*, *ѣѣѣ-ѣѣ* (Мор.), *сѣѣ-ѣѣ*, *вѣѣ-ѣѣ* (Грк).

Исто ово — *mutatis mutandis* — вреди и за уснене оклузиве: *нѣ б-бѣо рѣдѣ* (Бат.).

274. Сличан је случај и кад се један до другог нађу оклузив и африката. Оклузив се не губи, али не долази ни до његове експлозије, већ се на његову оклузију надовезује оклузија африкате, после чега, разуме се, ваздушна струја при експлозији пролази кроз теснац: *десѣѣ-ѣѣ* (Лед.), *Мѣѣ-ѣѣ* (Чорт.), *дѣѣ-ѣѣ* (Бат.).

10) ОСТАЛЕ ПОЈАВЕ У СУГЛАСНИЧКИМ ГРУПАМА

275. Група *мн-* у речи *много* у целом Срему прелази у *мл-*: *млдо*.
276. Именица *гумно* у Срему гласи: а) *гумно* (Краљ., Буђ.), б) *гүвно* (Пав., Буђ., Чорт.), из *гүвна* (Чорт.), у *гүвна* (Лед.); в. и т. 126. одељка о акценту.
277. Према књижевном *јевѣин* забележио сам у Грку: *јевѣино*. Исп. *јертѣн* у славонској Посавини (Rad 196, 195).
278. У глаголу *ѣамѣиѣи* група *-миѣ-* прелази у *-ниѣ-*: *ѣаниѣи* (И.), *зайаниѣи*, *ѣаниѣим* (Врд.), *зайаниѣим*, *ѣаниѣим*, *уѣаниѣи* (Пав.), *не ѣаниѣим*, *ѣаниѣим*, *уѣаниѣи* (Краљ.), *зайаниѣи*, *не ѣаниѣим*, *уѣаниѣи* (Буђ.), *зайаниѣи* (Март.).
279. Група *-нк-* понекад у Срему прелази у *-њк-*: *шүњке* (Пав.), *шиѣрањку* (Буђ.), *сањке* (Грк), *сањкаѣи* (Грк), *сањкамо се* (Мих.), *сањкајү* (Шим., Кар.), *сањкања* (Март.); али исп. и *шүнка* (Краљ.) и сл.
280. Именица *накѣнче* у Срему гласи: а) *накѣнче* (Лед., Бат., Пл., Чал., Чер., Н., Берк., Мор., Грк) и б) *накѣлче* (И., Мор., Н., Грк).
281. Група *-ћн-* у придевима типа *бѣжићни* обично се изговара *-ићн-*: *бѣжићни* (Краљ., Буђ. bis, Грк), *бѣжићнија* (Чорт.), *бѣжићније* (Чорт.), *күићни* (И., Лед.), *күићне славе* (Буђ.), *с күићним ѣлаѣом* (Чорт.), *могүићнијү* (Врд., Чорт.), *надмѣићнија* (Краљ.).
- Исп. слично у североисточном Банату³⁷⁴, а и у славонској Посавини (Ившић, Rad 196, 204).
282. Поред облика *Бѣѣјниѣа* (често) чује се облик *Бѣѣањѣа* (Буђ., Чорт., Бат., Шим.) са *-јн->-нј->-њ-*.
283. Поред чешћих примера *чѣла*, *иѣѣа*, *ћи*, могу се у Срему чути и облици *иѣѣла*, *иѣѣѣа*, *кћи*.
284. Група *-сиѣ* на крају речи и слога добро се чува у Срему: *власѣи*, *масѣи*, *ѣбсиѣ*, *сласиѣ*, *сидлашињѣбсиѣ* (И.), *ѣбсиѣ* (Врд., Пав.), *ѣсиѣовѣсиѣ*, *масѣи*, *младѣбсиѣ*, *ѣбсиѣ*, *на ѣриѣѣсиѣ*, *чѣсиѣ* (Буђ.), *ѣбсиѣ*, *ѣдчѣсиѣ*, *на чѣсиѣ* (Март.); — *ѣдсиѣан*, *радѣсиѣан* (И.), *бѣлѣсиѣан*, *свѣсиѣан* (Буђ.).
- Једино из Врдника имам пример *свѣчанѣс*.
- Ситуација код бројева зависи од фонетских услова (в. т. 175. и 176. одељка о акценту).
285. У прилогу *ди з* се губи; када је прилог сложен, *з* се чува (примере в. у т. 231 с) овога рада).
286. У Вука је *баѣѣѣа*; у Срему се ова именица јавља и са старијим *-иѣ-* и са новијим *-иѣѣ-*: *баѣѣѣа* (*баѣѣѣа*) и *баѣѣѣѣа* (*баѣѣѣѣа*).
287. Сугласник *д* губи се доследно у прилогу *одмах*: *дма* (увек свуда).

³⁷⁴ Б. Милетић, ГЗСВС VII 21.

288. Спирант *з* може да се изгуби у облицима глагола *знайти* и *значиии*: *наи* (Чорт., Врд., Буђ., Шим.), *надѣи* (Март.), *наше* (Чорт., Мор.), *начи* (Март.).

289. Проф. Ившић је несумњиво тачно облике *ноде* (Пав.), *воде*, *вамо* (Март.) протумачио метатезом. Он је ове облике нашао у славонској Посавини³⁷⁵.

III. Појединачне напомене о гласовима

290. Код извесног, малог броја речи у Срему се може јавити фонема *s*: *зінсѡв* (Чорт.), *брѡнса* (Мор.), *брѡнсула* (Чал., Мор.). Исп. слично у Банату³⁷⁶.

291. Непостојано *a* код именице *сан*, *сна* јавља се покадшто и у косим падежима: *нема̄м сана ни одмора* (Чорт.), *санови* (И.), у *санове* (И.).

292. Према лику *уошшӣе* у Срему се чује и *удѣ̄е* (И., Пав., Буђ., Март.).

293. Поред облика *за̄йржа̄вало* (И.), са вокалним *p*, карактеристични су за Срем и облици: *за̄йраж̄и* (Пав.), *за̄йраж̄авали* (Пав.). — Према *ѡрайеза* (Март.) у Срему се говори и: *за ѡрайезом* (Пав.), *ѡрайезарија* (И.). Исп. грчко *τραπέζα*. — Име села *Грегуреваца* обично гласи: *Грегурѡвци* (Пав., ВР, Март., Чал.). — Придев *сребрн* може да гласи и *сребрен*: *сребрѣни нѡваца* (Буђ.), *сребрѣни дѡнар* (Грк.). — Поред *ѡрслук* (Буђ., Бољ., Чер., Март., Чал., Берк.), у Срему се говори и *ѡрслук* (Буђ.) (cf. мађ. *pruszlík*: нем. *Brustfleck*).

294. Вокал *и* може понекад да донекле умекша претходни сугласник:

ѡдз'ио (Лед.); *на кол'и* (И.), *с кд'има* (Пав.), *л'иваде* (Лед.), *мѣшул'и* (Лед.), *сѣкл'и* (Чорт.), *бл'ѡзу* (Лед.); *М'ѡле* (Чорт.); *н'ѡсу*, *ѡлѣсн'иво* (Лед.); *ѡдс'ѡра* (Лед.).

295. Сугласник *к* на крају речи у Срему се понекад изговара донекле умекшано: *л'ук'* (И.), *ѡѣшак'* (Буђ.), *расѡтѡник'* (И.), *сѡкак'* (Пав.), *ѡндак'* (И.).

296. Поред облика *кукуруз'с* (често), *кукурузѡв'нѣ* (Пав.) и облика насталих хаплогогимом: *куруз'с* (често), *курзѡв'нѣ* (Пав., Буђ., Март.), *курузѡв'нѣ^к* (И., Март.), — у Срему постоје и облици са *о* (: *у*): *кокуруз'с* (Врд. × 6, Пав., Краљ. × 2, Буђ. × 6, Март., Мор.). Овде треба навести и пример: *кокуша* (Буђ.). Облик *кокуруз* наводи проф. М. Павловић за Јајце и околину³⁷⁷.

297. Према књижевном *вѣжба* у Срему се говори: *на вѣѡби* (Врд.), *на вѣѡбу* (Лед.), *ѡвѣѡбаше* (Краљ.).

³⁷⁵ Rad 196. 205

³⁷⁶ П. Ивѡић, ЈФ XVIII 149.

³⁷⁷ СДЗБ III 110.

298. Према књижевном *жандар* у Срему се говори: *џандари* (Пав., Краљ.), *џандарскѧ џдсија* (Пав.), *џандамѣрија* (Пав.).

299. Именица *гдмила* може се у Срему јавити и са елементарном *р*: *згђћѧ на грдмилу* (Мор.), *гђћђ у грдмилу* (Грк), *нуз дѣђ грдмилу* (Грк). Али исп. и *гомилџице* (И.).

300. Глагол *џграџи* (*се*) гласи у Срему двојако: а) *џграџи* (Бат., Пав., Март.) и б) *сиграџи* (И., Чорт.).

301. У извесном броју страних речи јављају се у Срему други гласови од оних који су у тим речима уобичајени.

Тако сам м. *комџсија* у Срему слушао: *комџсија* (И., Буђ., Март.).

Затим м. *офанџива* — *офенџива* (Краљ., Буђ.).

Вокал *о* прелази у *у* у речи *кумџџанија* (Пав., Март.).

У приличном броју случајева *ф* из страних речи прелази у *в*:

вѧл^нло (Пав., Буђ.), *вѧрба* (Март.), *вилаксѣра* (Врд.), *воринџице* (Пав.,

Март.), *џѣри вѣџѧља* (Пав.), *вѣџџџук* (Врд.), *џѣрѣвило* (Пав.).

Али исп. и *фѧлџи* (Буђ.).

Према књижевном *канџелѧрија* у Срему сам записао *конџулѧрија* (Пав., Буђ.), *конџелѧрија* (И.).

Према књижевном *кџмѣдија* у Срему се говори *кџмѣндија* (често).

ТРЕЋИ ОДЕЉАК

ОБЛИЦИ

I. Именице

1) o/lo- ОСНОВЕ

302. Инструментал јединине. У instr. sg. именица некадашње *lo*-основе карактеристично је и врло изразито ширење инструменталног наставка *o*-основе *-ом*. Наставак *-ом* далеко је чешћи од наставка *-ем*.

а) Примери са наставком *-ом*:

колáчом, кдњом, нѣиријашельом, нѣжом, ѡасуљом, рáжњом, шѡаршáчом (И.), *ндвцом* (Чорт.), *Нѣмцом, ора́чом* (Врд.), *колáчом, кдњом, корбáчом, крѣчѣм, Милошом, дѣѣм* (Пав.), *јáрѣчом, кѣнойѣом* (Буђ.), *клинѣом, кѣѣом, мáљом, обѣиѣром* (Краљ.), *жсáрачом* (Бат.), *нѣжом, шѡиáиѣом* (Шим.), *кравáљом, мáљом, шѡаршáчѣм* (Март.), *гајдáшѣом, грѣделѣом, кѣѣом, ѡешиѣром* (Чал.), *кѣѣѣм мáриá* (Грк); — *грѣжѣом* (И.), *грѣбљѣм bis, здрављѣм* (Пав.), *дрáњѣом* (Буђ.), *цвѣћѣом* (Краљ.), *здрављѣом, ѡѣрѣѣом, срѣѣом, цвѣћѣом* (Март., Грк).

б) Примери са наставком *-ем*:

кѣѣѣм, мáљѣм (И.), *нѣѣѣм* (Врд.), *Милошем, нѣѣѣм* (Чорт.), *кљѣѣѣм, мáљѣм* (Лед.), *нѣѣѣм* (Чер.), *мáљѣм, кѣѣѣм, кѣѣѣм, сѡиѣѣѣм, бѣѣѣм, дѣѣѣм* (Чал.), *са кѣѣѣм* (Грк).

У Банату је инструментални наставак *-ом* код именица некадашње *lo*-основе преовладао³⁷⁸. У славонској Посавини ова је појава честа³⁷⁹.

Код именице *ѡѡи* јављају се оба наставка: а) *ѡѡиѣом* (И. × 4, Пав. × 2, Буђ. × 2); б) *ѡѡиѣм* (Пав. × 2).

303. Генитив множине. У gen. pl. за меру и количину именица мушког рода наставак *-и* чешћи је у говору Срема него у књижевном језику:

дѣсѣи мѣшѣри, више ѡѡиѣ bis, рѣдѣи, чѣкѣѣи (И.), *нѣѣѣѣѣ ѡѡиѣи, сáиѣи* (Врд.), *квaдрáѣиѣи, месѣѣи, мѣшѣри bis, нумѣри, кѣѣѣѣѣ ѡѡиѣи*

³⁷⁸ Б. Милетић ГЗСВС VII 23—24; П. Ивић, ЈФ XVIII 151.

³⁷⁹ Rad 196, 212.

(Пав.), *квадраћий* (Краљ.), *виноградй bis*, *квадраћий*, *мейерй*, *йуийй bis*, *фаийй*, *чойдрй* (Буђ.), *докйдрй* (Чорт.), *шумарй* (Доб.), *дсам коларй*, *фаийй* (Шим.), *деверй*, *докйдрй* (Краљ.), *деверй* (Лед.), *чойдрй* (Јак.), *лисйй* (Чер.) *мейерй bis* (Март.), *чокйий* (Н., Берк.), *зубй* (Мор.).

Овако је и у Банату³⁸⁰ и славонској Посавини³⁸¹.

304. Датив множине. Архаичног облика *dat. pl.* на *-ом* (*воловом*) нема у Срему. Овог облика нема ни у Банату³⁸². Према усменом саопштењу И. Поповића у Бачкој *dat. pl.* на *-ом* може да се нађе. Ившић наводи да је овај облик познат у говору славонске Посавине (Rad 196, 215).

305. Акузатив множине. Архаични *acc. pl.* именице *госйй*: *у госйй* познат је на целом сремском терену. Али исп. и *у госйе* (Бат., Март., Мор., Грк).

306. Инструментал множине. Архаични облик *instr. pl.* на *-и* сачуван је у говору Срема, али је ређи од књижевног облика с наставком *-има*. Облик с архаичним наставком употребљава се само уз предлоге:

с вдови (И.), *за вдови bis*, *за коли* (Врд.), *за врайй bis*, *за негови лђи* (Пав.), *са свайдви* (Краљ.), *за коли* (Бат.) *с кдли*, *с нвци bis* (Буђ.), *с вдовски кдли bis*, *и негови кдли*, *за мдји лђи* (Март.), *с крцани* (Грк).

Књижевни облик чешћи је:

с кдлима bis, *с кдњима bis* (И.), *с вдовима*, *с кдјшевима bis*, *с кдлима bis* (Врд.), *с вдовима bis*, *с кдлима*, *с кдњима bis*, *за лђјима*, *са свйрцима*, *с Турцима* (Пав.), *са свайдвима* (Краљ.), *и крцанима*, *с кдшима*, *с кдновима*, *с кдлима*, *са свайдвима* (Буђ.), *са кдњима*, *с лисййшима*, *са свайдвима* (Март.).

Облик *с кдња* (И., Врд.) може се двојачко тумачити: или је у питању наставак *-ьма* или редукција вокала *и*.

Архаични *instr. pl.* познат је на целој територији Војводине³⁸³, а затим и у славонској Посавини³⁸⁴.

307. Локатив множине. У *loc. pl.* *о/го*-основа старији наставак *-и(х)* сачуван је у говору Срема. Он преовлађује код имена места. Ту је наставак *-има* знатно ређи. Код осталих именица случај је обрнут: архаични наставак ређи је од књижевног. Прегледаћемо најпре стање код имена места, а затим и стање код осталих именица.

³⁸⁰ Б. Милстић, ГЗСВС VII 23.

³⁸¹ Ившић, Rad 196, 214.

³⁸² П. Ивић, ЈФ XVIII 149.

³⁸³ А. Белић, НЕСт IV, 1073; М. Московљевић, Дијалектолошка карта 25; Б. Милетић, ГЗСВС VII 23; П. Ивић, ЈФ XVIII 149.

³⁸⁴ Стј. Ившић, Rad 196, 216.

а) Имена места

α) Архаични наставак:

у Дѡбрѣнци, у Пеѣрѡвци, у Пеѣјнци (И.), у Чѡрѣанѡвци (Чорт.), у Пѡвловци (Врд.), у Пѡвловци, у Рѡдѣнци (Пав.), у Дѡбрѣнци, у Пѡвловци, у Пеѣјнци, у Рѡдѣнци (Краљ.), у Гѡлубѣнци (Бат.), у Дѡбанѡвци (Бат., Доб., Јак., Бољ., Шим., Деч), у Бѡљѡвци (Бољ., Кар.), у Шѣманѡвци (Шим.), у Уѣринѡвци (Шим.), у Мијѡљѡвци (Мих.), у Буѣнѡвци, у Краљѡвци, у Нѣкѣјнци, у Пеѣрѡвци (Буѣ.), у Рѡдѣнци (ВР), у Лѡдѣнци (Лед., Чер.), у Мѡрѣјѣнци, у Мѡрѣјѣнци, у Кѡрловци (Март.), у Аѡашѡвци (Мор., Грк), у Јѡјнци (Грк).

β) Књижевни наставак:

у Пеѣрѡвцима (И.), у Пѡвловцима (Пав.), у Дѡбрѣнцима (Буѣ.), у Мѡрѣјѣнцима (Март.).

б) Остале именице

α) Архаични наставак:

на кѡли *bis*, у кукурузи *bis* (И.), на коњи (Чорт.), ѡ бреѡвци (Лед.), на вѡлови, у коли *bis* (Врд.), на коли, на лѣји (Пав.), на вѡјѣнци, у ѡјѡјнци (Краљ.), ѡ вѡшѡри (Бат.), на вѡјѣнци, у коли, на кѡњи, на лѣји, у ѡјѡјнци (Буѣ.), на вѡлови, на вѡјѣнци, на јѡдѣни кѡли, у курузи, на лѣји, на свѡѡри (Март.), у свѡјѡвци (Буѣ., Краљ., Чорт., Лед., Шим., Чер. *bis*, Н., Доб., Мих., Бољ., Март., Чал., Грк), на вѡјѣнци (Мор., Грк).

β) Књижевни наставак:

на вѡловима, на вѡјѣнцима, на колима, ѡ рѣјѡвцима, ѡ свѡѡрима, ѡ сѡлѡма, ѡ ѡѡковима (И.), ѡ бреѡвцима *bis*, на кѡлима *bis* (Врд.), у вѡјѡвцима, на кѡлима (Пав.), у ѡјѡјнцима, ѡ ѡшѡјѡвцима, ѡ свѡјѡвцима (Краљ.), на ѡлѡвцима, на рѡкѡвцима (Буѣ.), на колима, у ѡјѡјнцима, ѡ свѡјѡвцима, ѡ свѡѡрима (Март.), кѡњѡвцима (често) итд.

Овамо треба додати и облик на кѡњѡма (Пав., Лед. *bis*, Врд., Краљ., Шим., Пл., Март., Мор., Грк) који се може тумачити исто као и сличан облик *instr. pl.*³⁸⁵.

Архаични облик *loc. pl.* познат је на целој територији Војводине³⁸⁶ а затим и у славонској Посавини³⁸⁷. Спорадично се овај облик јавља и у Поѡерини³⁸⁸.

308. Множински наставак именица *o*-основе *-ov-* шири се у говору Срема и на именице *io*-основе — али: у врло ограниченој мери. Наставак *-ev-* знатно је чешћи.

а) Примери са наставком *-ov-*:

вѡјѡвци, кѡјѡровци (И.), лѡјѡјѡровци, кѡјѡровци (Март.).

³⁸⁵ В. т. 306. овога рада.

³⁸⁶ А. Белић, НЕСт 1073; М. Московљѡвѣић, Дијал. карта 25; Б. Милѡтеић, ГЗСВС VII 23; П. Ивић, ЈФ XVIII 149.

³⁸⁷ Стј. Ивић, Раd 196, 216.

³⁸⁸ М. Московљѡвѣић, Поѡ. IV.

б) Примери са наставком *-ев-*:

врачеве (Чер., Н.), *гуњеве* (Краљ.), *кључеве* (Бат. bis), *кључеве* (И., Бат., Буђ., Н.), *краљеве* (Н., Берк.), *маљевима* (Лед.), *ножеве* (Шим., Берк., Мор.), *ножеве* (Доб., Март.), *ножевима* (Н.), *јањевџа* (Бат.), *стиричеви* (Шим., Доб., Чал., Грк), *стиричевџа* (Мих.), *стиричевџа* (Чал.); —

брџеве (Буђ.), *брџеве* (Шим.), *крџеве* (Пав.), *крајеве* (И., Лед., Берк.), *крајеве* (Март., Н.), *крајевџа* (Чер., Март., Пл.), *крајевима* (Чорт., Шим., Кар., Пл., Н.); —

јлацеве (Чал., Грк), *сицеве* (Чал., Грк); —
рајсњеве (Пав.); —

канџареве (Шим.), *канџаревџа* (Пав.), *салашевеве* (Јак., Н.), *салашевџа* (Шим.), *салашевима* (Доб.), *случајеве* (Пав., Лед., Шим., Јак., Берк.), *случајевима* (Кар.).

У Банату „доминира *-ови*, али се и *-еви* одржава понегде“³⁸⁹.

Именица *јуџи* има и *-ов-* и *-ев-*: а) *јуџиови* (И., Бољ., Јак.), *јуџиове* (Доб.); б) *јуџиеви* (Чорт., Лед.).

Према књижевном *риџиови* забележио сам у Чорт.: *риџиеви*. Ившић за славонску Посавину наводи *џегевџа*³⁹⁰. За Срем исп.: *чиревџа* (И., Чорт.), *чијевџа* (Пав.), *чојоревџа* (Бат.) (в. горе).

Именица *зеџ* има тројаке облике множине: а) *зџеве* (Јак.), *зџевџа* (Пл.); б) *зџеови* (Краљ., Бат., Чер. bis, Н., Берк., Мор., Грк), *зџевџа* (Пав., Лед., Чер. bis, Грк); с) *зџеве* (Мор., Грк), *зџевџа* (Берк. bis., Мор.).

2) NEUTRA NA CONS.

309. Номинатив (resp. акузатив) *collectiva* на *-ад* може у говору Срема да добије и плуралски наставак *-и*. Међутим, ово ново образовање није уопштено.

а) Примери са наставком *и*:

набијемо бурџади (Лед.), *налијемо вино у бурџади* (Чер.), *смештијамо у бурџади* (Н.), *бурџади су била јуна с вином* (Н. bis), *звднџади сџмо брујје* (Шим.), *кујују се звднџади* (Бат.), *ндџмо сџаџлади* (Грк), *иџлади* (Шим., Берк.), *дџу чџлади с вилама* (Грк).

б) Примери с књижевним обликом:

бурџад (Чорт., Чер.), *ждрџбад* (Чорт., Мор.), *зџрџад* (Чер.), *јунад* (Шим., Н.), *сџвад* (Чер.), *иџлад* (Чорт., Лед.), *чџлад* (Грк).

3) А-ОСНОВА

310. Датив-локатив јединине. У *dat.-loc. sg.* именица *а-*основе резултати друге палатализације уклоњени су аналогјом према осталима падежима где овај фонетски закон није деловао.

³⁸⁹ П. Ивић, ЈФ XVIII 151.

³⁹⁰ Стј. Ившић, Rad 196, 212.

а) Примери за *dat. sg.*:

дѣвѣјки (И.), *зѣдрузи* (Врд.), *веронауки*, *дѣвѣјки* (Краљ.), *дѣвѣјки*, *мајки* (Буђ.), *у нуки* (Март.).

б) Примери за *loc. sg.*:

у Америки, *у айойѣки*, *у војски*, *о дѣвѣјки*, *у зѣдрузи*, *у књиѣки*, *у иѣдј мѣки*, *у фѣбрики* (И.), *у војски*, *о йолѣиѣки*, *на сѣдѣки* (Врд.), *у Африки*, *у зѣдрузи*, *ид зѣслуги*, *на моѣки*, *о йолѣиѣки*, *на йруги*, *у чѣиѣнки* (Пав.), *на одзнаки*, *у йгрѣнки*, *у рѣки*, *у снаѣки* (Краљ.), *на мѣки*, *на йруги* (Бат.), *йо дѣски*, *на слѣки*, *у рѣки* (Буђ.), *у зѣдрузи*, *о јѣбуки*, *на йруги* (Март.).

Овако је и у североисточном Банату³⁹¹ и у славонској Посавини³⁹².

Именица *Бѣчка* у књижевном језику има *dat. - loc. sg.* са наставком придевске промене³⁹³. Тако је у већини случајева и у Срему. Међутим, има извешан број примера са наставком именичке деклинације: *ид Бѣчки* (Чорт., Лед.), *у Бѣчки* (Мих.), *у Бѣчки* (Врд., Лед.).

Овоме насупротив од именице *Бѣсна* чује се и *dat. - loc. sg.* са придевским наставком: *у Босној* (Мор., Грк.), *у Бѣсној* (Шим.), *ид Босној* (Грк.). Исп. овако и у славонској Посавини³⁹⁴.

311. Локатив множине. У говору Срема чува се старији облик локатива множине именица *a*-основе са наставком *-a (x)*. Треба само нагласити да је и код овога облика број примера са књижевним наставком знатно већи.

а) Примери с архаичним наставком:

у гаћа bis, *на ледѣна*, *йо мѣѣица*, *у новина*, *йо йѣлаѣа* (Краљ.), *на йѣлѣиѣа* (Чорт.), *у йѣйуча*, *йо шѣкара* (Лед.), *у адѣица*, *йо ѣлѣина*, *у гаћа*, *у новина*, *у чѣйѣла*, *у чѣкиѣра*, *у чѣраѣа* (Буђ.), *йо нѣиѣи кѣлдрѣа* (Н.), *у гаћа*, *у жиѣа*, *йо ледѣна*, *у йѣйуча*, *о Пѣкѣлада*, *у сѣйрѣиѣа*, *у чѣзма* (Март.), *йо мѣвада bis*, *у сѣйрѣиѣа* (Берк.), *у чѣйѣла* (Мор.).

б) Примери с књижевним наставком:

йо књиѣгама, *йо кѣѣѣама*, *йо ледѣнама*, *у йѣиѣѣама*, *о свѣдѣама*, *на сѣниѣама* (И.), *у књиѣгама*, *на ледѣнама*, *у нѣвинама* (Врд.), *у гаћама*, *у крѣчѣвинама*, *йо мѣвадѣама*, *у нѣвинѣама*, *йо слѣвѣама* (Пав.), *у ѣлѣинѣама*, *у гаћама*, *у кѣиѣуѣама* (Краљ.), *у гаћама*, *у књиѣгама*, *йо ледѣнама*, *у нѣиѣѣама*, *йо слѣвѣама* (Буђ.), *на вѣлама*, *у гаћама*, *у жиѣама*, *о мѣкиѣама*, *у нѣвинама*, *о нѣиѣѣама*, *у йѣнѣиѣѣѣама*, *у чѣкиѣрама*, *у чѣраѣама*, *у чѣзмама* (Март.) и сл.

Од осталих војвођанских говора архаични облик *loc. pl.* именица *a*-основе познаје још говор Бачке³⁹⁵. У Банату је овај облик не-

³⁹¹ Б. Милетић, ГЗСВС VII 24,

³⁹² Стј. Ившић, Rad 197, 15.

³⁹³ Maretić, Gramatika² 140.

³⁹⁴ Стј. Ившић, Rad 197, 14.

³⁹⁵ И. Поповић, ГлСАН I 484; II 2, 131.

познат³⁹⁶. Ившић је констатовао³⁹⁷ да loc. pl. на *-a(x)* постоји у славонској Посавини. Овај облик спорадично се јавља и у Поцерини³⁹⁸.

4) *ī* - ОСНОВА

312. Инструментал јединице. У instr. sg. именица *ī*-основе карактеристично је ширење наставка *-јом*:

збљом (Лед., Шим. *bis*, Кар., Пл., Деч, Чер. *bis*), *збљом* (Деч, Чер., Мор. *bis*), *крвљом* (Чорт., Лед., Шим., Кар., Мих., Пл., Чер. *bis*), *с машићом* (Шим., И., Чорт.), *с радбићом* (Чорт.).

На истоку овај је наставак преовладао, док на западу он живи паралелно с наставцима *-и*, *-ју*: *са крви* (Чал., Берк., Грк), *са сдлу* (Мор.).

Наставак *-јом* познат је и у Банату³⁹⁹ и у славонској Посавини⁴⁰⁰.

Исп. у вези са овим и адверб *идћом* (Берк., Грк).

5) ПОЈЕДИНАЧНЕ НАПОМЕНЕ О ИМЕНИЦАМА

313. Од именице *дан* сачувани су у говору Срема старији облици gen. sg. и loc. sg.:

дрѣ Крстиова днѣ (Доб.); —

о Крстиову дну (Доб.), *о Мийиорову дну* (Бат.), *о Миюљу дну* (Бољ.).

314. Код именица на *-лац* аналогичној према косим падежима *о* је у Срему унето доследно и у nom. sg.: *жѣтѣоц* (Бућ.), *стѣаросѣдиоц* (свуда), *ѣужѣоц* (Пав.) итд.

315. Множински наставак *-ов-* (*-ев-*) нешто је друкчије распрострањен у говору Срема него у књижевном језику.

Облике множине без *-ов-* (*-ев-*) забележио сам и од ових именица: *брке* (Бућ.), *даре* (Шим.), *идѣнѣс крстиѣ жѣтѣа* (често), *идѣли* (Бућ.), *сѣд.море идѣтѣ* (асс. pl.; Бућ.).

С друге стране, са *-ов-* (*-ев-*) јављају се и именице: *бициклове* (Грк), *брѣови* (често), *крѣкови* (Лед.), *дрманове* (Лед.), *идѣњакове* (Грк), *идѣтѣови* (Лед.), *чѣстиарѣви* (Н.), *чдѣорови* (И., Март.), *шѣорѣидѣвима* (Бућ.).

Именица *гѣврѣн* јавља се са оба облика: *гѣврѣни*, *гѣврѣнови* (Пав.).

316. Именица *идѣкаи* има двојак gen. pl.: *идѣкѣију* и *идѣкаѣ* (оба често у целом Срему). — Именица *идѣи* има такође двојак gen. pl.: *идѣидѣѣ* и *идѣиѣ* (такође оба често у целом Срему).

317. Имена становника појединих места и називи за припаднике разних народности и занимања немају у јединици наставка *-ин*:

Адашевчан (Март.), *Бѣновчан*, *Бѣѣањѣчан* (Бат.), *Бѣчван* (И.), *Бѣрбер* (И.), *Бужар* (И.), *Бућанѣван* (Бућ.), *Врдѣничан* (Врд., Пав.),

³⁹⁶ П. Ившић, ЈФ XVIII 149.

³⁹⁷ Стј. Ившић, Rad 197, 17.

³⁹⁸ Московљевић, Поц. IV.

³⁹⁹ Б. Милетић, ГЗСВС VII 25.

⁴⁰⁰ Стј. Ившић, Rad 197, 10.

Инђичан (И.), *Мартичан* (Март.), *с Пдйинчаном* (И.), *Павловчан* (Пав.), *Мордвиган* (Мор.), *Циган* (Буђ., Март.), *чдбан* (И., Пав., Краљ., Март.), *Шайчан* (Врд., Пав., Буђ.) и сл.

Овако је и у Банату⁴⁰¹; у славонској Посавини⁴⁰² ова појава постоји такође, али није доследна.

Именица *Србин* у Срему увек овако гласи у једнини.

318. О именима месеца *сейтембар*, *октобар*, *новембар* и *децембар* в. т. 117. одељка о акценту.

319. У говору Срема вишесложна лична имена на *-је* завршавају се на *-ја*: *Анђионија* (Буђ., Чер.), *Танасија* (Буђ.), *Сидсоја* (Чер., Н.), *Љубоја* (Грк).

Овако је и у Банату⁴⁰³ и Поцерини⁴⁰⁴. Ову је појаву Ившић забележио у славонском селу Ступнику⁴⁰⁵.

320. У појединим сремским селима (Пав., Врд., И., Буђ., Март., Краљ., Чорт.) именица *свиња* гласи у пот. рл. *свињи*. Остали падежи су као у књижевном језику: ген. рл. *свиња* (*свиња*), асс. рл. *свиње*; дат.-инстр.-лос. рл. *свињама*.

321. Именица *деда* у једнини има само облик на *-а*; у множини ова именица има доследно облике по *о*-основи: *деда*, *деду* — *дедови*, *идамдедови* итд.

322. Ако су именице *деда*, *баба* итд. саставни део каквог личног имена, оне остају непромењене у косим падежима самога имена:

у *баба-Јеленџ*, *браца-Младене*, *газда-Мајиу*, *деда-Вџьку*, за *кума-Бџжу*, *кума-Дари*, *кума-Душану*, *кума-Јашу*, *кума-Лазу* (Пав.), у *деда-Лазџ* (Краљ.), *баба-Нџру*, *деда-Драгџ*, *деда-Пџрџм*, *ко(д) деда-Срџиџ* (Буђ.), *чика-Нџџџм* (Март.) итд.

Исп. и: *баба-Јеленино*, *деда-Миланову*, *кума-Бранков* (Пав.), *чика-Сџџџиша* (Краљ.), *баба-Јџјин*, *баба-Лацин син*, *деда-Гавџин* (Буђ.), *деда-Бџкџн*, на *деда-Љубишином салашу* (Март.).

Овако је и у североисточном Банату⁴⁰⁶.

323. О именици *доба* в. т. 128. одељка о акценту.

324. Именица *мљин* може у говору Срема да буде и мас. и фем.:

- а) примери за мас.: *мљин* (Бат., Јак.), *мљинови* (Бат.), *мљинове* (Мор.), *мљинџџа* (Кар., Берк.); —
 б) примери за фем.: *мљина* (Чорт., Доб.), на *мљину* (= асс. sg.; Доб., Јак.), у *мљини* (Пав.), *мљине* (= пот.-асс. pl.; И.).

325. Именица *идси* у источном је Срему фем., а у западном мас.

⁴⁰¹ Б. Милетић, ГЗСВС VII 25.

⁴⁰² Стј. Ившић, Rad 196, 211.

⁴⁰³ Б. Милетић, ГЗСВС VII 24.

⁴⁰⁴ М. Московљевић, Поц. IV.

⁴⁰⁵ Стј. Ившић, Rad 196, 209.

⁴⁰⁶ Б. Милетић, ГЗСВС VII 25.

326. Карактеристичан је форманс *-н* код именице *кожу(х)*: *кожуни* (Чорт.), *кожуне* (Буђ.).

II. Придевско - заменичка промена

1) однос „ТВРДИХ“ и „МЕКИХ“ ОСНОВА

327. У *gen.-acc.sg.* и *dat.-loc.sg.* мушког и средњег рода придева, заменица и бројева шире се наставци „тврдих“ основа и на „меке“ основе. Ипак је, међутим, више примера у којима се чувају наставци „меких“ основа.

а) Примери са сачуваним наставцима „меких“ основа:
најбдљег (Јед.), *Бадњег вџера*, *бдљег*, *куружњег*, *најбдљега*, *нашег*; *нашег* (И.), *нашег* (Врд.), *лебњег*, *средњег*; *вашег* (Пав.), *бдљег*, *лдишијег* (Краљ.), *за нашег* (Буђ., Март.), *ичијег* (Бат.), *куружњег брашна* (Грк), *око нашег села* (Грк); —
у џжем кругу; *у нашем мџиу* (И.), *друкчијем*, *млађем*; *у ирђнем* (Краљ.), *нашем* (Пав.), *у кадашњем*; *у нашем* (Буђ.), *у данашњем сџању*; *у нашем сџу* (Март.), *ид нашем* (Грк).

б) Примери са проширеним наставцима „тврдих“ основа:

нашог (Пав.), *ирдлеињог* (Краљ.), *средњог*; *којог*, *нашог* (Буђ.), *којога*, *мојог*, *нашек иђља иашањог* (Бат.), *нашог* (Март.); —
нашом Бдгу вала, *о Бадњем дану* (Пав.), *у чдвечјом живдишу*; *у нашом Срему*; *ирђном* (Краљ.), *млађом*, *садашњом*; *у којом*, *нашом* (Буђ.), *у нашом обичају* (Март.).

За Банат П. Ивић каже да се једино говор села Крстура колеба између „меких“ и „тврдих“ наставака *gen.-acc.sg.* а да је свугде другде уопштено *-ог*. У *dat.-loc.sg.* наставак *-ом* потиснуо је *-ем* „тамо где... није *-им* потпуно преовладало“⁴⁰⁷.

328. Слична је ситуација у *pot. sg.* средњег рода придева, заменица и бројева.

а) Примери са сачуваним наставком „меких“ основа:
у наше млађе ддба (Пав.), *у своје млађе ддба* (Бат.), *моје* (Бат.), *некадашње* (Доб.), *на кокуружње кођање*, *у задње време*; *моје*, *своје* (Чал.), *кукуружње иђље* (Грк).

б) Примери са проширеним наставцима „тврдих“ основа:

свакидашњо (Пав.), *леињо* (Краљ.), *Бадњо вџе* (Чорт., Бат.), *леињо време* (Бат.), *врђо* (Доб.).

Једино заменица *вџь* у Срему доследно гласи *свд*:

свд брдо (И.), *свд весџе* (Март.), *свд грдџе* (Врд.), *свд друшиво* (Март.), *свд џубре* (Пав.), *свд жџио* (И., Пав.), *свд злд* (Март.),

⁴⁰⁷П. Ивић, ЈФ XVIII 151.

свѡ јелѡ (Пав.), свѡ кѡло (Краљ.), свѡ лѣиће (Врд.), свѡ иѣраво (Пав.), свѡ сѣло (Буђ.).

329. Код присвојних придева наставак тврких основа -ов шири се и на меке, али није уопштен. Бројнији су примери са очуваним наставаком меких основа.

а) Примери са наставаком -ев:

вишњев, синѡвљев (Лед.), *о Лазаревој сѹбойи* (И.), *цѣрева* (Буђ.), *Лазарева сѹбойи*, *Шпѡрев* (Бат.), *о Бурђево*м *дану* (Краљ., Н., Март., Чал.), *о Миљевим дану, учишљев* (Шим.).

б) Примери с наставаком -ов:

На Лазарову сѹбойи (И., Врд.), *Кораћова* (Чорт.), *оцова маји* (Бат.), *Милѡшѡв* (Март.), *сѣлѡрѡво* (Грк).

У Банату су наставци „тврких“ основа продрли у знатно већој мери него у Срему⁴⁰⁸.

2) ДАТИВ – ЛОКАТИВ ЈЕДНИНЕ

330. У dat.-loc. sg. придева, придевских заменица и бројева раширен је у Срему, као уосталом у целој Војводини⁴⁰⁹, наставак -им. Овај наставак, дакако, није уопштен. Знатно је, затим, чешћи у локативу него у дативу. Ови облици су, даље, нарочито чести у југоисточном Срему [у Шимановцима, на пример, где сам нарочиту пажњу посветио овој појави, скупио сам 63 примера са -им у loc. sg. а свега 12 са -ом (-ем)]. Најзад, у западном Срему (Мартинци, Чалма Нештин, Беркасово, Моровић, Грк) нема dat. sg. на -им.

а) Примери за dat. sg.:

врѡдним, излагали *вѣћим шѣрѡику, ѡвѣм мојѣм мѡлим сѣну, нашим раднику, ѡвѣм Мишѣру, ѡним бѣрберу, свѡким иѡроку* (И.), *оѡзѣивѡм се иѣм дрѣгу* (Бат.), *нѣким дѣчку, ѡвѣм дрѣгу* (Пав.), *идѡјѡ ѡвѣм дѣшеиу, којѣм сам дѣжсан, нашим* (Буђ.), *иѣрѡѡ ѡвѣм гѡсѣѡдѣину* (Шим.) итд.

б) Примери за loc. sg.:

на Зеленим вѣнѣу, да се у мањим иѣровѣдѣ, иѡ нѣкадашњим обѣчѡју, о сѣлѣрим вѣку, у мѡлим иѣсѣиу, у највѣћим иѡдлу; у мојѣм ѡѡживљѡју, у њѣним жѣлуѣу, у нашим ослобођењу, о нашим раду, у нашим сѣлу, у вѡшим рѡву, о свѡјѣм иѡдлу, о ѡвѣм крају, у ѡним раиу, о иѣим моѡку, у иѣим врѣмену; иѡ дрѣгим сисѣѣму, о јѡднѣм чѡвеку (И.), *на дрѣвеним илѣгу, на зѣмљаним лѡнѣу, у смѣјѣни слѣчѡју, у цѣлим жѣвѡиу; у нашим вѣку, у ѡвѣм раиу, у иѣим сѣлу* (Врд.), *на ѡѡгѡсловским факулѣиѣиу, на мѡлим кѡишѣѡлу, иѡ мирѣсѡним сѣну, о иѡљскѣм раду, у цѣлим Срему; у нашим иѡдрѣму, у ѡним вѣнѣу, на ѡним иѡшѡсу, у иѣим нашим жѣвѡиу, у нѣким*

⁴⁰⁸П. Ивић, ЈФ XVIII 150-151.

⁴⁰⁹М. Московљевић, Дијал. карта 25. П. Ивић, ЈФ XVIII 150.

сѣлу (Пав.), на ш̄им, ђ ш̄им (Краљ.), о великим Бђжичу, у Дђбановађким шђру, у Земунским шђру, о малим Бђжичу, у мирнијим живђшу, о Петровим да̄ну, у иб̄иним с̄ӣану, о Савиним да̄ну, о свђтш̄им Ар̄анђелу, о свђтш̄им Николи, на Сђлунским фр̄ђнӣу, у ш̄уђим одѣлу, на Цр̄ним в̄ру; о ш̄вђјим дђживљају, ђ ш̄им ӣр̄сичену, у ш̄им шђру (Бат.), у бђрбеним рѣду, на дрвеним илугу, у Нђвим Саду, у ш̄им ђду итд. (Буђ.), у Дђчким шђру; у нашим шђру, ио његовим с̄ӣаилуку, у њким мѣсш̄у, у ђним р̄ашу, у ш̄им ил̄ану, у ш̄им р̄ашу, на ӣр̄вим мѣсш̄у итд. (Шим.), у марвинским вађону, у мѣсним ђбору, у бђљим ђб̄иму, ио кадашњим обичају; у нашим сѣлу, у кђјим (Март.), на малим лѣйчићу (Мор.), у ђвим адеӣу (Грк) итд.

У loc. sg. наставак *-им* проширен је, као и у Банату⁴¹⁰, и на заменице, *ђн*, *кђ* (*кђ*), *ш̄ш̄а* (*ш̄ш̄а*): на њиме, о њиме (И.), на киме (Пав.), ђ ким (Бат.), ђ чим (И.), на чим (Буђ., Шим.).

331. Као што је речено, овај наставак *dat.-loc. sg.* придева, придевских заменица и бројева није уопштен. У т. 327. наведен је извештан број примера са наставком *-ем* (*-ом*). Овде ћу дати неколико примера са наставком *-ом* код „тврдиx“ основа.

а) Примери за *dat. sg.*:

ђнђм Лали, *јђђнђм дрђгом ђвеку* (И.), *којекђком*, *ђном* (Краљ.), *шђђм краљу*, *ђном* (Буђ.) итд.

б) Примери за *loc. sg.*:

на вђјном сђду, у *Нђвом Саду*, у *свђтш̄кђм р̄ашу*, на њѣму, у *ш̄ђме*, у *дрђгом* (И.), о *Ђурђево* да̄ну, ио *с̄ӣаром* обичају (Врд.), у *Нђвом Саду*, на њѣму, у *свђм вѣку*, на *шђђм малом каиш̄ӣалу*, на *шђђм* (Пав.), ђ *ђем*, о *ђѣму* (Краљ.), у *Нђвом Саду*, на *ӣр̄вђом иӯш̄у*, на *какђђм*, у *свђђком*, у *ш̄вђђм* (Буђ.), у *ђѣлом свђш̄у*, у *шђђм Нђђварђду*, на *дрђгом мѣсш̄у* (Бат.), у *Првачком шђру*, у *мђђм дѣш̄ӣњсш̄ђу*, ио *ђноме* обичају, у *ӣр̄вђоме свђтш̄кђме р̄ашу* (Шим.), на *деда-Љубиш̄ином*, у *њђком*, у *ш̄ђђђм*, у *шђђме вајаш̄у*, у *јђђнђм*, у *дрђгом* (Март.) итд.

3) ИНСТРУМЕНТАЛ И ЛОКАТИВ МНОЖИНЕ

332. Као и именице, тако исто и придеви, придевске заменице и бројеви имају у говору Срема архаичне облике *instr. pl.* и *loc. pl.* на *-и*. Уосталом, П. Ивић је имао пуно право кад је истакао да је само облик локатива код придева остатак старине, а да *instr. pl.* придева „никако неће бити продужење старог *instr. pl.* именичке деklinације на *-ђи*, *-и*“, већ да је тај облик „нова творевина начињена по угледу на именички инструментал и потпомогнута једнакошћу *instr.* и *loc. plur.* код именица“⁴¹¹. У Срему су, уз то, облици на *-и* ређи од књижевних.

⁴¹⁰ П. Ивић, ЈФ XVIII 150.

⁴¹¹ П. Ивић, ЈФ XVIII 150.

а) Књижевни облици:

с *квѣним ѿлѹговима*, с *добрѣм буѣма* (Буђ.); — с *ѿѿм ѿлѣѿма* (Врд.), с *ѿѿм вѣлама*, с *дѿѿм колѣчима* (Краљ.), с *ѿѿма Нѣмцима* (Март.); —

у *добрим долинама*, у *каѿоличким црквама* (И.), о *ѿдѣским радо-вима*, у *ѿѿѿм шѿкама* (Пав.), о *ѿдѣским радо-вима* (Краљ.), у *ѿѿм дѣбинским ѿрѣчима* (Март.); — о *ѿѿм сѿварима* (Врд.), у *ѿѿм ѿрѣчѣма* (Буђ.) итд.

б) Облици на -и:

с *ѿѿни кѣли* (Чорт.); — за *његови лѣѿи* (Пав.), за *његови кѣли* (Шим.), за *мѣѿи лѣѿи*, и *његови кѣли* (Март.), с *двѣѿи кѣли*, с *ѿрѣѿи кѣли* (Мор.); —

у *његови шѿка*, *ѿо сѣлѣчки свѿѿѿви* (Буђ.), на *црквѣни врѿѿи* (Бат.), у *срѿски свѿѿѿви*, на *јѣдни кѣли* (Март.), на *вѿѿи кѣли* (Берк.), на *двѣѿи кѣли* (Грк.).

Стј. Ивѿић обавештава да се instr. pl. и loc. pl. на -и гдешто чују и у славонској Посавини (Rad 197, 41).

Б. Милетић⁴¹² и П. Ивић⁴¹³ наводе да су у Банату облици на -и код придева чешћи него код именица. П. Ивић вели: „Примери као са *сѿгѿурним сѿндуѿима* Крс могу се чути, такви као *ѿо нѣѿи ѿзрѣкама* Крс обични су, али нигде нема обратно, са *сѿгурним(а) сѿндуѿи* или сл.”⁴¹⁴. У Срему, међутим, књижевни облици instr. pl. и loc. pl. придева могу бити употребљени уз архаичне именичке:

с *дѿѿм нѣѿи* (Пав.); —

у *ѿѿм нѣѿим ѿсвѿѿи* (Пав.), у *ѿѿм чѿкиѿа* (Краљ.), на *јѣдним врѿѿи* (Буђ.), с *ѿдѣским радо-ви* (Бат.), на *обичним кѣли* (Берк.).

Али, разуме се, има и примера једнаких банатским: з *гѣли рѿ-кама* (Лед.), у *свѣѿи винограѿима* (Лед.), *ѿо бѣѿи куѿѿама* (Лед.).

III. Придеви

1) Придевски вид

333. Када је реч о придевском виду, треба као карактеристичне за говор Срема навести облике неодређеног вида код појединих термина:

бѣлѣ лука (И.), *бѣлѣ ѿасѿѿа*, *сѿѿѿѿ свѿѿѿа*, *кѿсѣла куѿѿуса* (Пав.), *кѿсѣла куѿѿуса* (Март.).

334. Исто су тако у Срему чести облици неодређеног вида од присвојних придева који чине саставни део имена каквог празника:

Бѿрѿѿѿѿѿ даѿна, *Пѣѿѿѿѿѿ даѿна* (И.), *Вѿѿѿѿѿ даѿна* (Врд.), *Иѿѿѿѿѿ даѿна* (Краљ.), *Крѿѿѿѿѿ даѿна*, *Мѿѿѿѿѿ даѿна* (Буђ.), *Сѿѿѿѿѿ даѿна* (Март.); —

⁴¹² Б. Милетић, ГЗСВС VII 23.

⁴¹³ П. Ивић, ЈФ XVIII 149-150.

⁴¹⁴ П. Ивић, ЈФ XVIII 150.

о Бурђеву дању, Ивању се дању радовало (Краљ.), о Сидсову дању (Март.).

335. Карактеристични су за говор Срема овакви примери неодређеног вида:

из Дубока Села (Врд.), до лакша животиња (Лед.), ош-свињскá мѣса (И.), дѣбела брава, иѣчена кромѣира (Пав.), до њрва дања (Краљ.), из нѣша села (Буђ.).

О облику јаки в. т. 160. одељка о акценту.

2) ПОРЕЂЕЊЕ ПРИДЕВА

336. У вези са пређењем придева треба истаћи општитемске компаративе :

- а) *вѣшли* (Чорт., Бат.), *вѣшље* (Лед., Бат., Март.); —
- б) *дѣљи* (И.), *дѣље време* (И., Пав.), *дѣља иѣсма* (Пав.), *дѣљи дањи* (Март.).

3) ПОЈЕДИНАЧНЕ НАПОМЕНЕ О ПРИДЕВИМА

337. Наставком *-ски* придеви се у говору Срема, као и у Банату⁴¹⁵, не граде директно од именица на *-ија*, већ од придева са наставком *-ин*:

аусѣрѣнскѣ (Врд., Краљ., Бат., Буђ.), *кѣмѣинскá* (Пав., Мор., Грк), *сѣдѣнскѣ десѣѣак* (И., Краљ.), *шумадѣнскá свиња* (И.).

Опет као и за Банат⁴¹⁶, и за Срем су карактеристична придевска образовања типа: *у бабѣнскѣм ѣрѣчама* (Март.), *кѣћанскѣ* (И.), *јѣсѣнскѣ* (Бат.).

338. У целом Срему врло је жива употреба придева типа: *кѣѣаћи ѣлѣгови*, *ѣраћи ѣлѣгови*, *ѣрашаћи ѣлѣгови*, *ѣшаће ѣд.ѣ* итд.

339. На целој територији Срема сачуван је придевски наставак *јѣ* у имену празника *Јванѣдан*.

340. Врло су раширена у сремском говору придевска образовања типа:

кѣружнѣ (Буђ.), *кѣружнá кѣѣња* (често), *кѣружнѣ бѣрбѣ* (И.), *кѣружнѣ(ѣ) кѣѣња* (И.), *кѣружнѣ ѣд.ѣ* (Грк), *кѣжнá ѣѣклија* (Чорт.), *у кѣжнѣј кѣѣи* (Лед.), *лѣбнѣг браѣина* (Пав.) и сл.

341. Испред придевског наставка *-ин* уклоњени су аналогном резултати друге палатализације у придевима као: *дѣвѣјкин* (Пав., Бат., Март., Мор.), *мáјкин* (Краљ.). Једино је: *ѣчин* (често). Исп. слично и у североисточном Банату⁴¹⁷.

342. Придев *дѣнѣ* гласи у Срему двојачко: а) *дѣнѣ* (на истоку) и б) *дѣнѣ* (на западу):

⁴¹⁵ Б. Милетић, ГЗСВС VII 26.

⁴¹⁶ loc. cit.

⁴¹⁷ Б. Милетић, ГЗСВС VII 24.

- а) *дѡјнї* (И., Бат., Шим., Кар., Лед.), у *дѡјнѡм Срѣму* (Чорт., Буђ., Врд., Лед.), *дѡјнѡ* (Шим.); —
 б) *дѡлнї* (Чал., Берк., Мор., Грк), *дѡлнѡ осѡвина* (Чал.), *дѡлнѡ сѣла* (Чал.).

IV. Заменаце

343. У неким местима југоисточног Срема (Добановци, Шимановци, Карловчић, Михаљевци) забележио сам облике *dat. sg. личних заменаца мене, тебе* и повратне заменаце *себе*. Ови облици живе паралелно са облицима *мени, теби, себи*.

344. Дативни облик је анафорске заменаце 3. *sg. fem.* спорадично се јавља у Срему:

дѡрївѡ је новце (Врд.), *свѣ су је узѣли* (Краљ.), *днда је он кѡжѣ*: „*Нѣмѡј . . .*“ (Буђ.), *јѡ сам је рѣкла* (Чорт.).

Овако је и у североисточном Банату⁴¹⁸.

345. Присвојна заменаца трећег лица множине има у Срему три облика:

- а) *њин, њин* (И., Чорт., Лед., Врд., Пав., Буђ., Краљ., Бат., Доб., Јак., Бол., Шим., Деч, Кар., Мих.);
 б) *њихов* (Буђ., Март., Чал., Берк., Мор., Грк);
 с) *њѣв* (Н.).

Б. Милетић за североисточни Банат наводи *њин*⁴¹⁹, а Иван Поповић је у Бегечу нашао *њѣв* (Гл САН II 1, 131).

346. Заменаца *їѡј* кад стоји уз предлоге гласи *дїѡј*:

с дїѡм рѡжњом (И.), *с дїѡм* (Пав., Краљ.), *с дїѡм његовим їѡсмом* (Буђ.), *с дїѡм звојом* (Март.), *с дїѡм су се бѡѡли* (Грк), *с дїѡм вѡјскѡм* (Пав.), *с дїѡм љѣнѡм* (Март.), *да те уїдзорїм на дїѡ* (Пав.), *за дїѡ* (Краљ.), *с дїѡї їѡїњѡкѡ нѡши* (Буђ.), *с дїѡима* (Март.), *с дїѡм їѡрама* (Буђ.), *с дїѡм новци* (Пав.).

Овако је и у североисточном Банату⁴²⁰ а слично је и у славонској Посавини⁴²¹.

347. Сматрам да је исправно за облике: *вѡкѡ, вѡкѣ* (И.), *волїкї* (Буђ.), *вѡлїкї, нѡкї* (Март.) и сл. рећи да су настали на тај начин што је почетно *о* (*овако* и сл.) схваћено као покретно, па се као такво могло и губити.

348. Придевске заменаце *овакав, їѡкав, какав* и сл. имају у Срему двојак облик: а) *їѡкав* и сл. и б) *їѡки* и сл.:

- а) *кѡкѡї је* (И.), *кѡкав, їѡкѡви* (Пав.), *кѡкѡї су, кѡкѡе* (Краљ.), *кѡкѡѡ је* (Буђ.), *кѡкѡѡ је, кѡкѡї су, їѡкѡѡѡ* (Март.);

⁴¹⁸ Б. Милетић, ГЗСВС VII 25. II. Ивић саопштава да је у северном Банату је а у јужном *јој* (ЈФ XVIII 155).

⁴¹⁹ Б. Милетић, ГЗСВС VII 26.

⁴²⁰ Б. Милетић, ГЗСВС VII 25.

⁴²¹ Стј. Ившић, Rad 197, 32—33.

б) *ова̀кѣй, ѿ̀дѣкѣй је, ѿ̀дѣкѣ, у ѿ̀дѣкѣм ѿ̀длеѿу, свѣ̀какѣй (И.), ова̀кѣй (Врд.), ова̀кѣй, ова̀кѣу, ѿ̀дѣкѣй, нѣ̀какѣй (Пав.), ова̀кѣм, ѿ̀дѣкѣй (= 2. рл.), ка̀кѣу ѿ̀у (Краљ.), ѿ̀дѣкѣ су, ѿ̀дѣкѣй (= 2. рл.) (Буђ.), ѿ̀дѣкѣй је, ѿ̀дѣкѣ је, ѿ̀дѣкѣ су, ѿ̀дѣкѣма, ка̀кѣй је, ка̀кѣ је, нѣ̀какѣй (Март.).*

Слично је у Поцерини⁴²² и славонској Посавини⁴²³. Милетић за североисточни Банат⁴²⁴ бележи само *ка̀ки, ова̀ки, ѿ̀дѣки, она̀ки*.

349. У Грку сам забележио ове карактеристичне облике неодређених и одричних заменица: *нѣ̀кав ка̀йѣѿѿан, нѣ̀кав ма̀јѿѿор, нѣ̀ква ѿ̀ѿрава, у ѿ̀кѣву ѿ̀олѿѿѿику*.

350. Могу се констатовати ове појаве у вези са партикулама код заменица (и придева) у говору Срема.

Најпре, чести су облици без партикуле: *ò чѣм би (Краљ.), ò чѿм (Пав.), на чѿм (Буђ., Шим.), ѿ̀о свѿм на̀ма (Буђ.)*.

Затим, могу се срести примери са партикулом *а*: *с ѿ̀ѿма (И.), с òѿѿма (Март.)*.

Даље, чести су примери с партикулом *е*: *на òвѿме (Врд.), òò-бѿѿме (Буђ.), са ѿ̀ѿме (Март.)*.

После, партикула *зи* употребљава се у случајевима: *њòѿзи (Пав.), ѿ̀òзи, ѿ̀ѣѿѿн (Март.)*.

Најзад, врло су карактеристичне сугласничке партикуле: *менѣ̀кана, ш ѿ̀ѿмекана (Пав.), мѣ̀нѣ̀ка, сѣ̀бѣ̀ка (Март.)*.

351. О бројевима в. т. 173—177. одељка о акценту.

V. Глаголи

1) ОБЛИЦИ

а) ПРЕЗЕНТ

352. У трећем лицу множине презента у седмој и осмој Белићевој глаголској врсти поред наставка *-е* (< ѿ) долази у Срему и наставак *-у* аналогичном из осталих врста. Наставак *-е* чешћи је. Навешћу само некоје од бројних примера које имам.

а) Примери са наставком *-е*:

видѣ, вòдѣ, òчисѿѣ, ѿ̀дѿѣ ѿ̀раѿѣ, ѿ̀рѿрѣдѣ, сѿушѣ, ѿ̀раѿжѣ, ѿ̀ѿалѣ (И.), гòзѣ, ѿ̀згазѣ, ку̀ѿѣ, му̀ѿѣ, òбавѣ, ѿ̀рѿѿрѣмѣ, разѿлазѣ, слàзѣ, ѿ̀мѣсѣ (Краљ.), весѣлѣ, вѣ̀рѿѣ, г̀дворѣ, г̀рлѣ, òвлàчѣ, òдлазѣ, ку̀ѿѣ, нòђѣ, òòбòрѣ, ѿ̀òлѿбѣ се, свòдѣ (Март.); — б̀р̀у̀ѣ (Краљ.), ѿ̀р̀чѣ (Врд.), ц̀ѿчѣ (Март.) итд.

б) Примери са наставком *-у*:

весѣлѿу (И.), ѿ̀зломѿу, к̀р̀сѿѿу, ѿ̀аза̀рѿу, ѿ̀р̀дѿу, р̀а̀дѿу, ѿ̀раѿжѿу, ѿ̀р̀а̀дѿу, (Пав.), видѿу, г̀дворѿу, ж̀ѿѿѿу, заб̀р̀анѿу (Март.); — јѣ̀чѿу (Пав.), ѿ̀рѿѿр̀чѿу (Буђ.).

⁴²² Московљевић, Поц. 50.

⁴²³ Стј. Ившић, Rad 197. 33.

⁴²⁴ Б. Милетић, ГЗСВС VII 26.

b) АОРИСТ

357. Употреба аориста у сремском је говору ограничена. Нису сва лица аориста у подједнакој употреби у Срему.

358. Прво лице једнине не долази често у говору. Оно се, у ствари, употребљава само од појединих глагола: *одо* (И., Шим., Деч, Чорт., Н., Чал., Берк., Мор., Грк), *реко* (свуда). Оваквој сремској ситуацији слична је банатска⁴³¹.

Место 1. sg. може се употребити 3. sg.: *ја се онда чистио њрџе* (Бат.), *ја вас задрџа дџо* (Доб.), *ја њрџе дсам дрџавџа* (Мих.), *ја онда дрџену лево* (Чал.). Употреба 3. sg. аог. за 1. sg. аог. позната је у говору Баната⁴³². Њу је М. Московљевић забележио у Поцерини и у Бачкој⁴³³. Ову појаву познаје и посавски славонски⁴³⁴.

359. Облика другог лица једнине нисам нашао у Срему. И у Банату облици 2. sg. аог. „изгубљени су без трага“⁴³⁵.

360. Треће лице једнине употребљава се често у Срему: *џсече* (Врд.), *дође, заусџави, дрџену, дрџави* (Буђ.), *врџну се* (Бат.), *дође, џуче* (Март.), *џдрџави се* (Чер.), *дрџади* (Н.), *џрџе* (Деч, Чер., Берк., Мор., Грк) итд.

II. Ивић вели да је у Банату „треће лице једнине налазио... на више места“⁴³⁶.

361. Прво лице множине ретко се чује у Срему. Забележио сам: *џсџмо* (Шим.), *дрџаџмо* (Мор.), *дрџаџмо* (Мор.). Као што се види, у последња два примера продрло је *-и-* аналогijом из 3. pl. аог. Ову је појаву ширења *-и-* контаговао и Ивић у Славонији⁴³⁷. — У Банату облици 1. pl. аог. „изгубљени су без трага“⁴³⁸.

Уместо 1. pl. аог. може у Срему бити употребљено 3. pl.: *сад одоше ми у заџвор* (Н.), *ми се џоздравџше* (И.), *ми се џрекрџџџше* (Буђ.), *дрџо ми џџекоше* (Буђ.). Исп. исто и у Банату⁴³⁹. М. Московљевић је ову појаву забележио у Бачкој⁴⁴⁰.

362. Облике другог лица множине аориста нисам чуо у Срему. Нема их ни у Банату⁴⁴¹. У Срему место 2. pl. аог. може бити употребљено 3. pl. аог.: *ви одоше* (Буђ.).

⁴³¹ II. Ивић, ЈФ XVIII 152.

⁴³² loc. cit.

⁴³³ Московљевић, Поц. 69—70.

⁴³⁴ Стј. Ивић, Rad 197, 67.

⁴³⁵ II. Ивић, ЈФ XVIII 162.

⁴³⁶ II. Ивић, о. с. 151.

⁴³⁷ Стј. Ивић, Rad 197, 68.

⁴³⁸ II. Ивић, ЈФ XVIII 152.

⁴³⁹ II. Ивић, ЈФ XVIII 152.

⁴⁴⁰ Московљевић, Поц. 70.

⁴⁴¹ II. Ивић, loc. cit.

363. Треће лице множине употребљава се често у говору Срема:

*на̀сӯше, однѣше (Пав.), извѣрбаше, изгубише се (Краљ.), ба̀цише, зү-
ста̀више, на̀месѣише, уйу̀ишише (Буђ.), до̀тираше (Бат.), до̀чекаше
(Шим.), ѿдѣише (Јак.), одма̀коше, до̀оше, ѿдбише, сѣ̀ддоше (Март.),
до̀ђоше, изгубише, до̀оше, ѿддоше (Берк., Мор.), до̀ђоше, сѣ̀ддоше
(Грк) и сл.*

Овако је и у Банату⁴⁴².

с) ИМПЕРФЕКТАТ

364. Сем облика *бијаше* (Пав., Врд., Март.) нисам забележио ни један пример имперфекта у Срему. — У говору Баната имперфе- је такође изгубљен⁴⁴³. Ни посавски славонски говор не познаје импер- фекта⁴⁴⁴. И у поцерском се говору имперфекат скоро изгубио; „Уко- лико се чува, чува се у народним песмама“⁴⁴⁵.

д) ФУТУР

365. И глаголи на *-ћи* граде у говору Срема облике футура од „сушна“:

*до̀ђе, до̀ђеише, до̀ђеду, исѣ̀ђе се, ѝћу, ѝћемо, на̀ћеш, ѝђће, рѐће,
рѐћемо* итд. (свуда).

е) ОСТАЛИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ

366. О инфинитиву в. т. 235. одељка о гласовима.

367. Гласовне појаве код глаголског придева радног обрађене су у т. 248. одељка о гласовима.

368. Глаголски придев трпни. У западном Срему глагол- ски придев трпни глагола VII Белићеве врсте гради се наставком *-ӣ*: *ба̀циӣ (Берк.), до̀селиӣ (Берк.), за̀робӣӣ (Берк.), ка̀лам̄ӣӣ
(Берк.), на̀йрав̄ӣӣа (Берк., Мор., Грк), до̀бав̄ӣӣ (Март.), до̀ко̀лӣӣӣ
(Мор.), ра̀дӣӣӣ (Берк. bis, Мор.), ра̀нӣӣ (Берк.), ро̀дӣӣӣ (Берк.,
Мор.), сѣ̀рѣ̄мӣӣа (Чал., Грк), сѣ̀рѣ̄мӣӣо (Март., Грк), ра̀нӣӣа
(Грк).*

Међутим, има у западном Срему и примема са наставком *-н*, али су они ређи:

*до̀селе̄но (Мор.), ра̀нен (Март., Грк), ру̀шен (Мор.), сѣ̀рѣ̄м̄ен
(Грк), у̀ва̄нен (Н. bis), усѣ̀ра̄лено (Чал.), са̀сша̄нен (Чал.), на̀-
й̀рав̄ен (Март.), на̀й̀ра̄лено (Чал.).*

Западносремска ситуација слична је ситуацији у славонској Поса- вини⁴⁴⁶.

⁴⁴² П. Ивић, о. с. 151.

⁴⁴³ П. Ивић, ЈФ XVIII 151.

⁴⁴⁴ Стј. Ившић, Rad 197, 61.

⁴⁴⁵ Моск., Поц. 100.

⁴⁴⁶ Стј. Ившић, Rad 197, 70

У источном Срему, међутим, трпни придев глагола VII Белиће-
ве врсте гради се доследно наставком -н:

бачена (Бат.), *бачено* (Деч, Пл.), *досељени* (Мих.), *најраљен* (Чорт., Буђ., Доб., Деч), *најраљена* (Деч), *најраљено* (Чорт., Доб., Деч, Јак.), *најрављени* (Пав.), *најрављени* (Шим.), *рађен* (Бољ.), *рађена* (Лед.), *рађено* (Бољ.), *рађен* (Чорт., Лед.), *рдђен* (Чорт., Лед.), *рдђена* (Чорт.), *сиремљено* (Доб.), *ухваћен* (Јак.), *рањена* (Чорт.) итд.

Од глагола *бийи-бийем* трпни придев у западном Срему гради се наставком -и: *идбийи* (Грк), *рзбийи* (Берк.), *рзбийи* (Чер.), *убийи* (Берк.). Овако је и у славонској Посавини⁴⁴⁷. За источни Срем исп.: *бијен* (Лед., Шим.), *развијена* (Мих.), *убијена* (Шим.).

У Срему је уопштено познато одступање у вези са старим јо-
товањем: *везен*, *извезен*, *навезен*, *увезено*, *донешено*, *изнешено* итд. (свуда). Овако је и у североисточном Банату⁴⁴⁸, Поцерини⁴⁴⁹ и славон-
ској Посавини⁴⁵⁰.

369. Глаголски прилог садашњи. Чести су у Срему попридевљени облици глаголског прилога садашњег: *јди је чдвек држѣћи*, *имућна кућа*, *могућна кућа*, *догд не останѣ носѣћа* и сл. Покадшто се, уз то, могу срести и примери у којима овај облик има она значења која и у савременом књижевном језику⁴⁵¹: *убили су и (х) бранѣћи се* (Лед.), *зндјући шид сам ддиш* (Бат.), *жсвили су радѣћи код-сидиѣ* (И.), *чудѣћи се кажѣ* (И.), *иду идвајући* (Мих.).

У Банату су облици глаголског прилога садашњег потпуно из-
губљени⁴⁵², у Поцерини је његова употреба редуцирана⁴⁵³; Стј. Ившић
за славонску Посавину наводи облике глаголског прилога садашњег,
не говорећи о обиму његове употребе⁴⁵⁴.

2) ГЛАГОЛСКЕ ОСНОВЕ

370. Глагол *ићи* сложен са праef. из- гласи у Срему двојако: а)
изаћи (*изаћи*) и б) *изићи* (*изићи*):

- а) *изаћи* (Пав., Врд., Шим., Доб., Н.), *изаћи* (Шим.), *изаћу* (Лед.), *изаш* (Пав., Буђ. bis, Шим., И., Лед. bis), *изаш је* (Чал.), *изаш* (Деч, Март., Мор.), *изашла* (Буђ. bis, Доб., Лед., Мор.), *изашло* (Краљ., Шим., Јак., Пл., Чал., Берк., Мор.), *изашли* (Чорт., Шим. bis, Мих., Н., Берк.), *изашли смо* (Н.), *изашле* (Бољ., Чал., Берк.), *изашлѣ* су (Доб.), *изаш* (Деч, Јак., Пл., Март.,

⁴⁴⁷ Стј. Ившић, о. с., 69—70.

⁴⁴⁸ Б. Милетић, ГЗСВС VII 28.

⁴⁴⁹ М. Московљевић, Поц. 80.

⁴⁵⁰ Стј. Ившић, Rad 197, 71.

⁴⁵¹ В. М. Стевановић, Граматика српскохрватског језика¹ 449—451.

⁴⁵² П. Ивић, ЈФ XVIII 151.

⁴⁵³ Моск., Поц. 94.

⁴⁵⁴ Rad 197, 71.

Чал., Мор. bis, Грк bis), *изашо сам* (Чорт.), *изашла* (Пав., Грк), *изашило* (Чорт., Н.), *изашли* (Шим., Чал., Мор., Грк bis), *изашле* (Март., Чал., Грк);

- b) *изашо* (Чорт. bis, Бат., Шим. bis, Деч, Јак., Лед.), *изашо* (Деч, Март., Мор.), *изашила* (Доб.), *изашило* (Доб. bis, Берк.), *изашило је* (Јак.), *изашили* (Бат., Шим., Јак., Кар., Мих., Бољ.), *изашиле* (Берк.), *изашо* (Чорт., Бат., Јак., Пл.), *изашила* (Бат.), *изашило* (Кар., Пл.), *изашили* (Бат., Пл., Март.).

Оба су облика жива на целој територији Срема.

371. Глагол *врћи* (*врећи*) — *вршем* има у Срему ове варијанте:

- a) *врћи* (Пав. bis, И. bis, Бат., Шим., Мих.);
 b) *вршићи* (Пл., Мор., Грк), *вршио* (Март., Чал. bis), *вршила* (Чер.), *вршило* (Врд., Пл. bis, Лед. bis, Март. bis, Чер., Берк.), *вршили* (Пл., Лед., Чер. bis, Март. bis, Чал., Берк., Мор. bis, Грк);
 c) *врећи* (Чал., Н.).

У Банату⁴⁵⁵ на северу је *вршићи* а на југу *врћи*.

372. Глагол *сијаси* (Дан.: *сјаси*, в. т. 181. одељка о акценту) има у Срему двојак облике:

- a) по I Белићевој врсти:
сијаси (И., Н.), *сијасо* (Чорт., Шим., Грк bis), *сијасла* (Шим. bis, Грк), *сијасли* (Март., Н.), *сијасем* (Н.), *сијасеи* (И.), *сијасе* (Берк.), *сијасемо* (Лед.), *сијасу* (Бућ.), *сијасу* (Берк.);
 b) по VII Белићевој врсти:
сијасићи (Пл.), *сијасио* (Шим., Доб., Пл. bis, Март., Чер., Берк. bis, Мор. bis, Грк bis), *сијасила* (Врд., Мих.), *сијаси* (= праес.; Бат.), *сијасићу* *ше* (Берк.).

Као што се види из примера, оба се облика могу срести на целој територији Срема. То потврђује и чињеница да је један мој објекат из Грка изговорио непосредно један за другим облике: *сијасо* и *сијасио*. Ипак се може рећи да је тип *сијасићи* квантитативно заступљенији на истоку Срема. — Б. Милетић за североисточни Банат наводи *сијасићи*⁴⁵⁶.

373. Глаголи на задњонепчани сугласник углавном не преносе резултат прве палатализације у 3. рл. праес. (где није ни било услова за овај гласовни закон):

вукү (Бућ.), *мдгу* (Бућ.), *ојсэкү* (Краљ.), *јекү* *ли* (Пав., Март., Мор.), *јојукү* (Март.), *јресекү* (Бућ.), *секү* (И., Краљ.), *јукү* (И., Краљ., Бат. bis, Шим. bis, Деч, Кар., Чер. bis, Н., Берк.), *јукү* (Мор., Грк).

Облици *засүчү* (Пав.), *исјечү* *га* (Јак.), *исечү* *се* (И.), *исечү* (Грк), *исјечү* *га* (Јак.), *јечү* (И.), *јучү* (Врд.) ређи су у Срему.

⁴⁵⁵ П. Ивић, ЈФ XVIII 155.

⁴⁵⁶ ГЭСВС VII 30.

Облике типа *идчу* наводе Б. Милетић за североисточни Банат⁴⁵⁷ и Стј. Ившић за славонску Посавину⁴⁵⁸.

374. Композита од глагола *идѣти* имају у Срему облике презента по трећој Белићевој врсти: *зидѣкнѣм* (Шим.) итд. (в. примере у т. 189. одељка о акценту).

375. Глагол *озѣйсѣти* (*озѣйсѣти*) има двојаке облике футура:

- а) *озѣйсѣћу* (Чорт., Лед., Чер. bis, Берк., Грк) одн. *озѣйсѣћу* (Лед.);
- б) *озѣйсѣћу* (Чорт., Н.) одн. *озѣйсѣћу* (Март., Мор.).

У североисточном Банату је *озѣйсѣћу*⁴⁵⁹.

376. Глагол *бријати* може у говору Срема да иде и по II и по VI Белићевој врсти.

а) По II Белићевој врсти:

бријѣм (Лед., Мор.), *бријѣм* (Н.), *не бријѣм* (Бољ.), *бријѣ* (Н.), *бријѣ се* (Чер.), *бријѣмо се* (Пл., Чер.), *бријѣмо* (Мор.), *бријѣ се* (Мор); исп. и: *обријѣм* (Чер.); — *бријѣм* (Чер., Мор.), *бријѣмо се* (Лед., Чер., Берк., Грк bis); исп. и *обријѣ* (Грк).

б) По VI Белићевој врсти:

бријѣм (Бољ.), *бријѣм* (Чорт.), *бријѣ* (Чорт.); исп. и *imperat. бријѣј* (Пав., Буђ.); исп. и: *обријѣм* (Пав., Доб.), *обријѣ* (Јак.).

Исти је случај и са глаголом *иѣрати*:

а) по II Белићевој врсти: *иѣрѣј* (Врд., Чорт., Шим. bis, Кар., Лед. bis, Чер. bis, Н.).

б) по VI Белићевој врсти: *иѣрѣј* (Март. bis, Чал. bis, Берк., Мор., Грк).

Код гл. *бријати* и облици по II и облици по VI врсти распрострањени су по целом Срему⁴⁶⁰. Од глагола *иѣрати*, пак, облици по VI врсти карактеристика су западног дела сремске територије.

За глаголе *бајати* и *кашљати* забележио сам у Срему доследно облике по II Белићевој врсти.

377. На западу Срема: у Беркасову, Моровићу и (делимично) Грку глаголи III Белићеве врсте имају инфинитивну основу на *-и*:

крѣнио, *окрѣнишио*, *свѣнило*, *скѣнио*, *скѣнићу* (Берк.), *загрѣнио*, *крѣнио*, *огрѣнио*, *окрѣнио*, *иѣврѣнио*, *чѣчишио* (Мор.), *изврѣнио* (Грк).

У Грку је, додуше, чешћи наставак *-у* за инфинитивну основу: *изврѣнула*, *окрѣнула* (bis), *скѣнула*.

Треба, међутим, нарочито подвући да примера са *-ну* има и у Беркасову и Моровићу: *иѣкнућу*, *загрѣ сам*, *огрѣ*, *скѣнѣ* (Берк.), *загрѣнѣ* (Мор.).

⁴⁵⁷ ГЗСВС VII 28.

⁴⁵⁸ Rad 197, 63.

⁴⁵⁹ ГЗСВС VII 28.

⁴⁶⁰ Б. Милетић наводи за североист. Банат паралелно *бријам-бријем* (ГЗСВС VII 28).

У северном Банату глаголи на -нж- имају доследно инфинитивну основу на -и⁴⁶¹. Наставак -ниши чест је и у славонској Посавини⁴⁶².

Глаголи *ѝромѣниши*, *замѣниши* и сл. у Срему имају чешће облике по III а ређе по VII Белићевој врсти:

а) облици по III Бел. врсти: *ѝромѣнѡ* (Бат., Лед., Чал.), *ѝромѣнула* (Кар.), *ѝрѡмѣнуша* (Лед.), *замѣнѡ* (Врд., Чорт.), *замѣнули* (Бућ.);

б) облици по VII Бел. врсти: *ѝромѣниће* (Кар.).

378. Код глагола IV Бел. врсте типа *дочекиваѣши* наставак инфинитивне основе -ива- преноси се у говору Срема и у основу презента:

доказивајѹ, *дочекивајѹ*, *закачивѣ*, *изграђивѣмо*, *исѣиѣивѣ*, *набаѣивајѹ*, *наилѣивѣ*, *одѣљивѣ*, *одрањивѣмо*, *одрѣђивѣ*, *одуживајѹ*, *ѡдбаѣивајѹ*, *ѡјављивѣ*, *ѡказивѣ*, *ѡѡѣраживѣ*, *расѡрѣђивѣши*, *уѣђивѣ* (свуда и често).

Примери са основом презента на -ује- далеко су ређи: *ѝребѣцујѹ* (Пав.), *завѣцујѣ* (Бућ.).

Овако је и у Банату⁴⁶³ и славонској Посавини⁴⁶⁴. Принциписки је слична ситуација и у Поцерини⁴⁶⁵.

379. Глагол *ѡзнаѣаѣши* има двојак облик презента: а) *ѡдзнајѣм* (*ѡдзнајѣм*) и б) сажети облик *ѡдзнаѣм*. Сажети облик карактеристика је западног Срема; облик *ѡзнајѣм* — источног.

а) облик *ѡзнајѣм*:

ѡдзнајѣм (Врд., Чорт.), *ѡдзнајѣ* (Шим., Лед. bis, Чер. bis), *ѡдзнајѹ* (Чер.); *ѡдзнајѣм* (Бат., Кар., Чер.), *ѡдзнајѣш* (И., Шим.), *ѡдзнајѹ* (Бат., Март.), исп. и *ѡдзнајѣдѹ* (Доб.);

б) сажети облик:

ѡдзнаѣм (Март., Чер., Берк. bis), *не ѡдзнаѣм ѡѹ сѣѡѡр* (Берк.), *ѡдзнаѣш* (Март.), *ѡдзнаѣ* (Бућ., Берк.), *можда и не ѡдзнаѣ моѡ човека* (Берк.), *ѡѡѡѡ ѡдзнаѣше и ѡѡѡѡ* (Мор.).

380. Глагол *јѡхѡѣши* иде у Срему по VII Белићевој врсти:

јѡѣѣши (Март.), *јѡѣѣ* (Врд., Март.), *јѡѣѣ се* (Бућ.), *јѡѣѣ* (= 3. рl. praes.; И., Бућ., Март.), *јѡѣѣ* (И.), *јѡѣѣ* (И.); *ѹзѡѣѣ* (Март.).

381. Поред глагола *слѣѣши* (Мор.) — *ѡѡљѣм* (Мор.), *ѡѡљѣ* (Грк), *ѡѡљѹ* (Грк), који се слаже са Даничићем⁴⁶⁶, у Срему је у употреби и глагол *ѡѡљѣши* (Лед.):

ѡѡљѣм (Н.), *ѡѡљѣ* (И., Пав.), *не ѡѡљѣ* (Мих.), *не ѡѡљѣмо* (И.), *ѡѡљѹ* (Лед., Чер.), *ѡѡљѡ* (Бућ., Чал., Н.), *ѡѡљѡ* (Чорт., Бат., Лед., Чер. bis).

⁴⁶¹ П. Ивић, ЈФ XVIII 155.

⁴⁶² Стј. Ивѡић, Rad 197, 61.

⁴⁶³ Б. Милетић, ГЗСВС VII 28—29.

⁴⁶⁴ Стј. Ивѡић, Rad 197, 66.

⁴⁶⁵ М. Московљѡѡић, Поц. °0—91.

⁴⁶⁶ в. т. 207. овога рада.

382. Некоји глаголи V Белићеве врсте на *-ӣ* имају у Срему двојак облик инфинитива:

а) са сугласником *-ӣ-* у основи:

зѣ̄шайи (Чорт.), *зѣ̄шайе* (Чорт.), *зѣ̄ршайи* (Чер.), *зѣ̄ршѣ̄* (Чорт.), *зѣ̄ршала* (Чорт.), *зѣ̄ршайе* (Чорт.), *одѣ̄ршали* (Лед.), *одѣ̄ршане* (Чорт.), *окрѣ̄шѣ̄* (Чорт.), *окрѣ̄шали* (Врд.), *ӣрѣ̄вршайи* (Чал.), *ӣрѣ̄вршѣ̄* (Чорт., Буђ.), *ӣрѣ̄вршало* (Лед.), *ӣрѣ̄вршали* (Чорт., Лед., Буђ.), *ӣрѣ̄вршано* (Лед.), *шай̄шѣ̄* (Берк., Мор., Грк), *шай̄шѣ̄* (Чорт., Чер. bis, Н., Берк., Мор., Грк bis);

б) са сугласником *-ћ-* (из основе *граес.*):

зѣ̄рћѣ̄ сам (Пл.), *зѣ̄рћѣ̄* (Чорт.), *зѣ̄рћали* (Чорт.), *зѣ̄рћане* (Буђ.), *окрѣ̄шайи* (И.), *ӣрѣ̄врћѣ̄* (Пл.), *ӣрѣ̄врћала* (Врд.), *шай̄ћѣ̄* (Мор.), *шай̄ћѣ̄* (Грк), *шай̄ћѣ̄* (Чорт.).

Глагол *мѣ̄шайи* доследно гласи *мѣ̄шайи* (Чал., Мор.):

мѣ̄шѣ̄ (Чер., Н.), *мѣ̄шало* (И., Март., Чал., Берк., Мор. bis, Грк), *мѣ̄шали* (Кар., Чал. bis, Лед.), *мѣ̄шале* (Лед.); исп. и: *идмѣ̄шали* (Врд.), *идмѣ̄шѣ̄* (Март.), *размѣ̄шала* (И.).

У североисточном Банату код ових глагола „уопштен је јотовани сугласник из презентске основе“⁴⁶⁷.

383. Глагол *др̄кшайи* (Чорт.) има у говору Срема двојак презент:

а) по V Белићевој врсти: *др̄кћѣ̄* (Чорт., Шим., Лед., Чер.), *др̄кћѣ̄ше* (Пав.), *др̄кћѣ̄ш* (Пав.).

б) по VIII Белићевој врсти: *др̄кшѣ̄м* (Деч).

384. У западном Срему у презенту глагола *иска̄шйи* јавља се група *-шћ-*: *ӣшћѣ̄м* (Берк. bis), *ӣшћѣ̄ је* (Мор.) — паралелно са групом *-шй-*: *ӣшйѣ̄м* (Берк.), *ӣшйѣ̄* (Мор., Грк), *ӣшйѣ̄мо* (Грк), *ӣшйѣ̄ш* (Мор., Грк). Из источног Срема имам само примере са групом *-шй-*: *ӣшйѣ̄м* (Чорт. bis, Доб., Деч), *ӣшйѣ̄м* (Шим.), *ӣшйѣ̄* (И., Бат., Деч), *ӣшйѣ̄мо* (Деч), *ӣшйѣ̄ш* (Бат.), *ӣшйѣ̄ш* (Деч). — У славонској Посавини је *ӣшѣ̄м*⁴⁶⁸. Исп. и *биска̄шйи*, *бѣ̄шћѣ̄м* у Поцерини⁴⁶⁹.

385. Глагол *жѣ̄шйи* гласи у Срему двојако:

а) *жѣ̄шйи* (Буђ.), *жѣ̄шѣ̄* (Буђ.), *жѣ̄шѣ̄* (Мор.), *жѣ̄шли* (Буђ., Мор., Грк) и

б) *жѣ̄шѣ̄шйи* (Мор.), *жѣ̄шѣ̄шѣ̄* (Лед.), *жѣ̄шѣ̄шѣ̄* (Врд.), *жѣ̄шѣ̄шли* (Буђ.).

386. Глаголи *дѣ̄шйи* и *знѣ̄шйи* имају у Срему двојак презент: а) без проширења *-д-* у свим лицима (*дѣ̄м*, *знѣ̄м*); б) са тим *-д-* (*дѣ̄дѣ̄м*, *знѣ̄дѣ̄м*). Примере в. у т. 208. одељка о акценту. — Облици *дѣ̄м*, *знѣ̄м* чешћи су на истоку Срема, али их има и на западу (један мој објекат из Беркасова изговорио је непосредно једне за другим облике *знѣ̄*, *знѣ̄м* и *знѣ̄дѣ̄*, *знѣ̄дѣ̄м*, а један мој објекат из Грка: *знѣ̄м* и *знѣ̄дѣ̄м*). Облици *дѣ̄дѣ̄м*, *знѣ̄дѣ̄м* карактеристика су западног дела говора Срема (на истоку су ретки).

⁴⁶⁷ Б. Милетић, ГЗСВС VII 29.

⁴⁶⁸ Стј. Ившић, Rad 196, 200.

⁴⁶⁹ М. Московљевић, Поц. IV.

387. Глагол *гледати* има у Срему двојачке облике презента:

- а) као у савременом књижевном језику:
гледам (Мор.), *гледа* (И., Чорт., Бат., Шим., Јак., Кар.), *гледа се* (И.), *не гледа* (Шим.), *гледају* (И., Бат., Шим.);
- б) са старијом основном презентом:
гледѝм (Пав., Чорт., Бат., Шим., Деч, Мих., Бољ., Март., Чал., Лед.), *гледѝм* (Пав., Берк.), *гледѝш* (Краљ., Бат., Доб., Кар., Мих.) итд. (в. даље примере у т. 212. одељка о акценту).

388. Код неких итеративних глагола шири се у Срему *-ић-* м. ранијег *-иш-*. Облици са *-ић-* чешћи су на западу Срема, облици са *-иш-* преовлађују на истоку:

- а) облици са *-ић-*:
намѝића (Бат., Буђ., Мор.), *намѝићали* (Шим.), *ѝрѝѝићићала* (Мор.), *ѝѝићам* (Пав., Мор.), *ѝѝића* (Грк), *ѝѝићај* (Грк), *ѝѝићали* (Пав.), *сиѝићам* (Мор.), *уѝрићава* (Мор.);
- б) облици са *-иш-*:
намѝиша (Буђ., Бат.), *намѝиша* (Мор.), *намѝишају* (Март.), *намѝиш* (Мор., Грк), *намѝиш* (Грк), *намѝишали* (Шим., Мих., Лед.), *ѝдѝѝишиа* (Кар.), *ѝроѝѝишам* (Лед.), *ѝѝишам се* (Чал.), *ѝѝиша* (И.), *ѝѝишамо* (И., Буђ.), *ѝѝишаше* (Бат.), *ѝѝишају* (И.), *ѝѝиш* (Лед.), *ѝѝишали* (Буђ.), *ѝѝишиа* (И.).

Облике са *-ић-* исп. у североисточном Банату⁴⁷⁰ и славонској Посавини⁴⁷¹.

389. У т. 231. одељка о гласовима било је речи о глаголима на *и-ѝиш*. Видели смо да они у говору Срема могу имати и облике са *и-иши* (чешће) и облике са *е-ѝиш* (ређе). Истакао сам да код облика на *и-иши* нису у питању икавизми, већ морфолошки развитак који, усталом, није познат само војвођанским говорима. Овде ћу навести примере са *-е-* у основи презента:

вдлѝм, вдлѝ bis, *гдрѝ* (И.), *бдлѝ ме глава, разбдлѝм* (Врд.), *вдлѝм, гдрѝм, разбдлѝм* (Пав.), *не волѝм* (Буђ.), *вдлѝм, вдлѝ* (Март.) итд.

390. У трпном придеву глагола *крѝиши* проширено је у западном Срему аналогичном *-ић-* м. ранијег *-иш-*: *ѝдкрѝићен* (Берк., Грк). Ова појава, међутим, није уопштена: *ѝдкрѝићен* (Грк), *крѝишење* (Грк).

391. Код извесног броја глагола VII Бел. врсте у презенту се м. ранијег *-си-* може јавити *-иш-*: *намѝише* (Лед.), *ѝѝиши* (Грк), *ѝѝише* (И., Чал.), *ѝѝишим* (Кар.), *ѝрѝѝишише* (Март.). Код итеративних облика, пак, м. *-иш-* може доћи *-си-*: *ѝѝиша* (Бат.), *смѝсиа се* (Бат.). Али исп. и: *смѝишамо у бѝради* (И.) и т. 388.

392. У некојих глагола VIII Белѝе врсте продира *-и-* из презентске основе и у основу инфинитива (али не доследно). Облици са *-и-* карактеристика су западног дела сремске територије.

⁴⁷⁰ Б. Милетић, ГЗСВС VII 21.

⁴⁷¹ Стј. Ившић, Rad 196, стр. 197.

а) облици без *-и-*:

клéчѝ (Чорт. *bis*), *клéчѝ* (Лед., Чер., Мор.), *клéчала* (Чорт., Бољ.), *клéчали* (Мор.), *ййшйчала* (Н., Чер.), *ййшйчали* (Берк., Мор. *bis*, Грк), *рéжѝ* (Чер. *bis*), *рéжсали* (Н., Мор. *bis*), *рéжсале* (Берк., Мор. *bis*), *ћушѝ* (Грк), *ћушсали* (Мор.), *чўчѝ* (Чорт. *bis*), *чўчѝ* (Лед., Чер., Мор.), *чўчала* (Чорт., Мор.), *чўчали* (Мор. *bis*);

б) облици са *-и-*:

клéчййи (Грк), *клéчио* (Чер., Берк., Грк), *клéчила* (Грк), *клéчили* (Берк., Грк), *ййшййили* (Берк., Грк), *рéжйили* (Грк), *рéжйиле* (Грк), *ћушйио* (Пав., Март.), *ћушйили* (Март., Мор.), *чўчио* (Лед., Берк.), *чўчила* (Берк., Грк), *чўчили* (Грк).

Облике са *-и-* исп. у североисточном Банату⁴⁷².

393. Глагол *бéжсйи* има у Срему чешће облике са основом на *-г-*: *бéгайи* (И., Буђ.), *бéгáм* (И., Буђ.), *бéгá* (И., Буђ.), *бéгајў* (Пав., Краљ.), *бéгала* (Краљ.), *бéгало се* (Пав.), *бéгај* (Краљ.), *бéгање* (Лед.), у *бéгању* (Буђ.) итд.

Облици са *-ж-* ређи су: *бéжсйи* (Март.), *бéжсйим* (Краљ.), *бéжсйи* (Март.), *бéжси* (Пав.).

394. Глагол *бййи* (*esse*) има у говору Срема четири основе презента:

а) *буде-*:

бўдём (Март.), *бўдеш* (Март.), *бўдѝ* (Врд., Буђ., Март.), *бўдѝ му* (Краљ.);

б) *будне-* :

бўднём (Бат. *bis*, Шим., Доб., Деч, Јак.), *бўднеш* (Шим., Деч, Чал.), *бўднѝ* (често), *бўднў* (Краљ., Бат., Деч, Кар.);

с) *бидне-* :

бйднѝ (Пав., Буђ., Шим. *bis*, Кар., Мих., Чал., Лед.), *бйднў* (Шим., Лед. *bis*);

д) *биде-* :

бйдѝ (Врд., Бат., Шим.), *бйдў* (Мих.), исп. и императ. *бйди* (Мих.).

395. Познати и карактеристични облик 3.sg. praes. *ни* + енклитичка заменица + *је*⁴⁷³ постоји и у Срему: *ни ми нйшйи* (Лед.), *ни ми је дд шѝга* (Март.), *ни ми дд шѝга* (Пав.), *ни се слáгала* (Март.), *ни ми је крйво* (Мор.), *ни ми је се свйдло* (Мор.), *ни ми је, ни шйи је* (Грк.), *ни нас је нйкад вйше ни нйшѝ* (Грк), *ни вам је далéко* (Мор.).

396. Спорадично се у Срему јавља старији облик презента гл. *јѝсйи*: *док се не йѝјѝ* (Берк.); исп. и императ.: *сáм шйи јѝј* (Берк.). Ове облике бележи и Ившић за славонску Посавину⁴⁷⁴.

⁴⁷² Б. Милетић, ГЗСВС VII 30.

⁴⁷³ Б. Милетић, о. с. 30.

⁴⁷⁴ Стј. Ившић, Rad 197, 64.

397. Од видских образовања карактеристична је у Срему употреба итеративног форманса *-а-* :

дднāшā (Врд., Буђ.), *донāшала* (Пав.), *доѿрнāшайи* (Март.), *зарāбљали* (Буђ.), *извāжало се жйио* (Краљ.), *изобичāјāмо* (Буђ.), *исйдвāрāм* (Чорт.), *йренāшайи* (Март.), *йройзвāђāмо* (И.), *снāшāм* (Врд.), *унāшā* (Буђ.), *уйрōйāшћāду* (Пав.), *црќају* (Март.).

398. Честа је у Срему употреба радног придева *ймело се* у знаењу 'било [му] је име':

ййм се ймело (Деч), *кāко се нѣму ймело* (Лед., Јак., Кар., Н.), *нѣј се ймело* (Пл.).

VI. Прилози

399. О прилозима који се образују од придева в. т. 155—172. одељка о акценту (акц. придева). О прилозима насталим од појединих падежних облика именица и заменица и сл. в. т. 225—226. одељка о акценту (акц. прилога).

400. Жива је у говору Срема употреба партикула уз прилоге.

Од вокалских партикула истичу се *e* и *a*:

кāде (Пав. bis), *сāде* (Пав.), *сāдē* (Март.); —
једāреда (Врд., Буђ.), *кāдгода* (Врд.), *дйейи* (Врд.).

Од консонантских партикула истиче се, најпре, *-к*: *дндак* (свуда); али исп. и *днда* (често), па и *дндај* (И., Пав. bis).

Затим треба навести партикулу *-ка*:

кāдгодēка (И.), *дндака* (Пав. bis), *сāдека* (И.), *йймока* (Март., bis).

Даље се јавља партикула *-ке*:

дāнаске (Пав., Март.), *дндаке* (Буђ.).

Истиче се, исто тако, и партикула *-на*:

бвдена (Краљ., Буђ.), *шййдгодена* (Краљ.).

Од сложених партикула треба навести *-кана*:

бндекана (Краљ.), *сāдēкана* (Буђ.).

Исто се тако јавља и сложена партикула *-кена*:

дāнаскена (Пав. bis, Краљ.), *кāдгойкена* (Пав.).

У употреби је и партикула *-нка*: *свудāнка* (Пав.).

Најзад, исп. и партикулу с елементом *-р*: *бвдекар* (Март.).

VII. Предлози

401. Предлог *без* обично у Срему гласи *брез*: *бреш чакширā*, *брез гуња*, *брез рāзликē*, *брездбразан* (свуда).

402. Предлози *међу* и *између* када су без у гласе у Срему *мед* и *измед*:

мед нāродом (Врд.), *мед нама*, *мед ндгама* (Пав.), *мед лјудима* (Краљ.), *мед онē*, *мед нима*, *мед нāс* (Буђ.), *мед лјудима*, *мед ндгама*, *мед нāс*, *мед нама* (Март.); —

измед *нй*, измед(д) *шдг* (И.), *измей-йѣнциера*, *измей-себе* (Пав.),
измед *Буђановаџа*, *измей-Пуџинџа*, *измед вѣс*, *измей-себѣ* (Буђ.),
измед *Водња* и *измед Румѣ*, *измей-себѣ* (Март.).

403. На целој територији Срема употребљава се предлог *нуз* са значењем 'уз': *нуз вайфу*, *нус йуш*, *нус шд*, *ну(з) - свѣтлове*, *нуш-чдкои* и сл.

404. У целом Срему, исто тако, употребљава се и предлог *йрама*: *йрама дѣци*, *йрама нѣма*, *йрама новцу*, *йрама шдме* итд.

405. Удвојени облик предлога *с* — *сас* забележио сам у овим сремским местима: Чортановцима, Лединцима, Черевѣћу, Нештину и Беркасову (дакле: у северном сремском Подунављу): *саш-нѣм*, *саш-нѣме*, *саш-нѣм*, *саш-нѣма*, *сас Нѣмцима*, *сас машином*, *сас двѣм кѣсѣм* и сл. Треба, међутим, нагласити да и у овим местима постоји и облик *с(а)*: *са вином*, *са свѣрцима* (Лед.) и сл.

Уз то у целом Срему постоји предлог *су*: *сѹ шѣм* (И. × 4, Врд.), *сѹ чѣм* (Пав. × 2, Краљ., Март.), *нѣ су чѣм* (Пав. × 3), *нѣ су чим* (Краљ.).

VIII. Везници и речце

406. У целом је Срему у употреби везник *јел*, *јели* у значењу 'или'. — Везник *јер* гласи у Срему *јел*; исп. и *јелбо* (Лед.); исп. и *зал* (= зар; И.). — Везник *дакле* доследно гласи *дѣклем*, *дѣклем*.

407. Појачајна речца *ша*, врло карактеристична за говоре Војводине, постоји, разуме се, и у Срему: *ша да*, *ша ња да* и сл. — свуда и врло често.

ЧЕТВРТИ ОДЕЉАК

СИНТАКСА

I. Реченица

408. У говору Срема често се изоставља предикат када се он по смислу лако може схватити:

Кад ми у њб брѣга, дво сийгли дни у Чдрийановци (Чорт.), Кад ја, ѡдјави се Лука на вратица (Чер.), Како бѣла недеља, дма се вѣжжѣ љуљашка (Краљ.).

Овако је и у славонској Посавини⁴⁷⁵.

409. Место правог објекта уз глагол *мрзѣти* забележио сам конструкцију на + *асс.*: *мрзим на вѣс (И.), мрзили су на грѣфа (Чер.)*.

410. Познато је⁴⁷⁶ да се у књижевном језику уз облике именица м. рода које се у пост. sg. завршавају на -а атрибут слаже с тим именицама по облику. Међутим, у Срему има и примера са слагањем по значењу:

Нѣки гѣзде имали су њо чѣтир коња (Лед.), његови колеге (Лед.), ѡдји дође и, рѣцимо, његови колеге (Буђ.).

Али има и примера једнаких књижевним:

днда су ѡше љсташе љишке (Лед.), днда су ѡше љсташе гдфе ѡсѣујале (Лед.).

И у славонској Посавини су позната оба начина конгруенције⁴⁷⁷.

411. Маретић⁴⁷⁸ каже да се гдешто као раставни везник употребљава а и обавештава да је потврда за ово значење нашао само у Милорада Шапчанина. У Срему је такође позната оваква употреба везника а: *ѡ ѡи, ѡ сирѡма (Пав.), ѡ јѣдан, ѡ други (Чорт.)*.

412. Везник *док* употребљава се у Срему и у значењу 'чим, пошто' (временски и урочно):

дѡк смо ми изишли ис-кокурѡза, ѡ Србијанци нас ѡдчну ѡуђи (Мих.), дѡк сам љстала, дма ме забѡлела (Март.), дѡк вѡдѡ да ѡдѡш ѡ(з) шумѣ, ѡбиће ѡе (Мор.); - ѡѡко је дѡк ѡи кѡжѡи (Пл.).

⁴⁷⁵ Стј. Ившић, Rad 197, 109.

⁴⁷⁶ Маретић, Gramat ka² 367-368; Стевановић, Граматика¹ 317-318.

⁴⁷⁷ Стј. Ившић, Rad 197, 110.

⁴⁷⁸ Маретић, Gramat ka² 463.

II. Речи и њихови облици (уопште)

413. Компарација се у говору Срема најчешће изриче помоћу речи *него* по типу:

вишли него Ацина кућа (Чорт.), *гдри рдб не(г)-кад-сам био млдџи* (Чорт.), *имџињи нек сџаија* (И.), *скуйла кџија нег есији* (И.), *више него кадгодџи* (И.), *бдљи него у дно ддба* (Врд.), *сџарији још нег ја* (Бућ.), *бдља нек-сџдџи* (Краљ.), *дрџкије него данас* (Краљ.), *млди знају више него ми* (Чер.), *лдије се носило него сада* (Чер.), *више нег у нас* (Мор.), *бдље знаш нег ја* (Грк).

Много је ређи случај компарирања са предлогом *од*: *џдње је од обојакџа* (Бућ.).

Б. Милетић каже да у североисточном Банату „уз компаратив при поређењу стоји редовно *него* са номинативом“⁴⁷⁹.

414. Да би се означило „припадање појму субјекта реченице“⁴⁸⁰, у Срему се често м. заменице *свој* употребљава присвојна заменица дотичног лица:

кад-сам ддџд мдјдј кући (Лед.), *снаја џма њџу дџцу* (Лед.), *он живџ са њџове зџмље* (Лед.),

Разуме се да има и примера са заменицом *свој*:

из болницџ сам џџџџен свдме кадџру (Чорт.), *Ко џма свдју дџвдјку, џџџ не шџреба џроводџију* (Чорт.), *Човек мџра сџасџаџи свдју глџву* (Лед.).

III. Падежи

415. Као и у Вукову језику⁴⁸¹, и у Срему се често место присвојних придева јавља посесивни генитив презимена на *-иџ*:

у Шевиџа кући (Бућ.), *Олга Ёлиџа* (Чорт.), *Мџрковиџа гдџуре* (Чорт.), *ко(д) Дрџиџџ Бџгџрчиџа* (Чорт.), *из Јовџновиџа џвлиџџ, из Пдџовиџа џвлиџџ* (Берк.), *у Пдџовиџа кући* (Мор.), *из Томџшевиџа кућџ, у Радџиџиџа кући, на Јокиџа њџви* (Грк).

Ову појаву наводџ Стј. Ивџић за славонску Посавину⁴⁸² и Ј. Вуковић за Пиву и Дробњак⁴⁸³.

Али се у Срему може чути и присвојни придев: *ко(д) Дџкиџевџк-сџџа* (Чорт.).

416. Уз глагол *џџџџџџџ* у говору Срема долази ген. а не асс.: *џџџџџџ Лџскџ* (Пав.), *џџџџџџ Бџџџ Пџвловиџа* (Пав.), *џџџџџџ Кџкџ* (Јак.), *џџџџџџ нџс џџџџџџ Мџснџџ дџбора* (Лед.), *џџџџџџ џџ џџ задџруџџ* (Лед.), *чџкај да џџџџџџ мџџџџџџ џсџнџ* (Н.), *џџџџџџ Лџубџ Тџџџмировџ* (Мор.), *џџџџџџ Тџмџ, џџџџџџ чџкџ* (Грк).

⁴⁷⁹ Б. Милетић, ГЗСВС VII 34.

⁴⁸⁰ М. Стевановић, Граматика¹ 370.

⁴⁸¹ Маретић, Граматика² 485.

⁴⁸² Rad 197, 113.

⁴⁸³ ЈФ XVII 80. и д.

Овако је и у Поцерини⁴⁸⁴, славонској Посавини⁴⁸⁵ и код М. А. Рељковића⁴⁸⁶. Као што и Ившић наводи (Rad 196, 144), др Ђ. С. Борђевић је ову појаву констатовао код босанског писца Матије Дивковића (Глас 53, 36). Карактеристично је да и Маретић у својој Граматици наводи⁴⁸⁷ један пример генитива објекта уз глагол *ишћати*: *za to morate pitati kakijeh pouzdanijeh Crnogoraca*.

„Овај генитив објекта место акузатива морао се развити прво уз супин, па остати тако када је супин замењен инфинитивом или када глагол стоји у каквој финитној реченици“⁴⁸⁸.

Имам свега један пример из Чортановаца од једног млађег објекта (сва 25 година) са асс.: *ја ишћам Дану куд идемо*.

417. Као што и Ившић наводи⁴⁸⁹, у РЈА се предлог *чело* употребљава само уз именице *глава* и *ноге*. У Срему, међутим, као и у славонској Посавини⁴⁹⁰, шира је употреба овог предлога: *чело Ремешице* (Лед.), *чело Јаска* (Лед.), *чело двѣ нѣши(х) илѣцѣбѣ* (Грк).

418. Врло је лепо срасла с језичким осећањем становника Срема употреба предлога *с* с генитивом у начинском значењу:

днѣ живѣ вѣћим ишћом с мѣрвѣ (Буђ.), *више је народ живио са сѣдкѣ нѣго са зѣмљѣ* (Кар.), *бѣде се више живило с мѣрвѣ нѣго жѣ љака* (Кар.), *ми живимо жѣ љака* (Бат.), *с ишћ су живили* (Чорт.), *дн живѣ са нѣгове зѣмљѣ* (Лед.), *ми смо с винограда живили* (Лед. bis), *и днда смо живили с виноградѣ* (Лед.), *није ишћ каишћил с кѣг мѣгу живиши* (Н.), *са ишћ живѣм* (Мор.).

Ово значење налазимо и у Маретићевом примеру: *ranj tajka devet mili sina, sve s preslice i desnice ruke*⁴⁹¹, одн. у Стевановићевом примеру *храни макја два нејака сина, све с преслице и деснице руке*⁴⁹².

419. У говору Срема врло је жива употреба предлога *у* са генитивом:

имѣ врло малко у нѣкога (Врд.), *у мене на салѣшу* (Пав.), *у Иличка имѣ* (Пав.), *имѣ у баба-Јеленѣ* (Пав.), *у мене је мѣшика* (Буђ.), *имѣ у мѣ(г) гѣздѣ* (Буђ.), *у момѣка* (Лед.), *у нас је био јѣдан жѣдрѣбац, днда су били дѣанци и у жѣнски и у мѣшки* (Мор.), *ја сам најмлађи у мѣга ѣца био* (Мор.).

420. Од заменице *ишћо* у говору Срема уз предлог *за* употребљава се генитив а не акузатив за означавање намене и намере:

⁴⁸⁴ Московљевић, Поц. V.

⁴⁸⁵ Rad 197, 119.

⁴⁸⁶ Р. Алексић, ЈФ X 128.

⁴⁸⁷ Т. Маретић, Граматика² 487.

⁴⁸⁸ А. Белић, [критика:] Радомир Б. Алексић, Језик Матије Антуна Рељковића, ЈФ XII (265—270) 268.

⁴⁸⁹ Стј. Ившић, Rad 197, 116.

⁴⁹⁰ loc. cit.

⁴⁹¹ Граматика¹ 544.

⁴⁹² Граматика¹ 392.

за чегā се чувā (И.), немām за чегā да радīm (Пав.), за чегā шō (Чорт.), за чегā је шāј илуг био (Чорт.), за чегā се шō радī (Лед.), за чегā ме шучēm (Пав.), за чегā сам ишō у дужан (Лед.), за чегā су иāмили (Мор.), за чегā се здвē Грк (Грк).

Конструкцију за чегā у значењу ‘зашто’ помиње и Б. Милетић за североисточни Банат⁴⁹³. Московљевић за Поцерину бележи⁴⁹⁴ доследну употребу генитива и од именица уз предлог за.

421. И уз предлог у долази генитив у ситуацији као: у чегā сам мѣшлa (Чорт.), у чегā ћу ово (И.), у чегā да мѣшēm ово (Кар.), у чегā ћеш (Шим.).

422. Врло је развијена употреба посесивног датива енклитичких облика личних заменица:

сѣсѣрā ми била шāмо (И.), дѣцā ми била мāла (Лед.), а мāшш, жива ти јдш? (Буђ.), кад је гāлија сийгла, војници изађу ома шāмо и ошāц му, а он још врѹћ (Буђ.), жѣнā му Сōка (Чорт.), свѣкар јој и свѣкрва иду код њеног оца и мāшере (Чорт.), ддē мдмак и ошāц му и мāшш (Грк).

423. Уз глаголе кретања у Срему долази или датив без предлога или код + генитив.

а) Примери за датив без предлога:

дође бѣгу и да шрш сийшине (Буђ.), вди швдјј кѹћи (Краљ.), кдјј ћеду сѹшра дбш кѹћи дѣвѣјкиној (Лед.), иду младѣжењиној кѹћи (Лед.), бежимо ми гдре ливадāма (Лед.), ирво идемо кѹму (Грк), дди мѣни (Грк).

б) Примери за код + генитив:

ајдѣмоше код мѣнѣ кѹћи (Чорт.), кршшани — шō су онш шшсе јвече крѣну ко(д) дѣвојачкѣ кѹћѣ (Врд.), кад-се ддē јвече код младѣжењинѣ кѹћѣ (Лед.), свѣкар јој и свѣкрва иду код њеног оца и мāшере (Чорт.), ош иш шāмо кдд бабѣ (Мор.).

Предлог к непознат је народном говору Срема. Овог предлога нема ни у североисточном Банату. Б. Милетић за овај банатски терен каже да се уместо финалног датива употребљава код са генитивом⁴⁹⁵.

424. Као и у књижевном језику⁴⁹⁶, и у Срему уз глаголе правца и намере чешћи је прделог ио са асс. од предлога за:

ошшō је ио лебац (Јак.), идѣм ио воду (Бољ.), иду ио дѣвѣјку (Лед.), иду ио врбшцу (Буђ.), идѣ ио воду (Буђ.).

Проф. Ј. Вуковић обавештава да је у Пиви и Дробњаку обичан предлог за с акузативом у означавању сврхе⁴⁹⁷.

⁴⁹³ Б. Милетић, ГЗСВС VII 33.

⁴⁹⁴ М. Московљевић, Поц. V.

⁴⁹⁵ Б. Милетић, ГЗСВС VII 33.

⁴⁹⁶ Маретић, Gramatika¹ 569.

⁴⁹⁷ Ј. Вуковић, ЈФ XVII 83.

425. Предлог *иод* са акузативом употребљава се у Срему за начинска значења: *сејјемо иод мдишкџу* (Лед.), *сејјемо иди илуг* (Шим., Чал.).

426. Забележио сам ове примере инструментала за количину: *рајало је иу иладама бурадџи* (Лед.), *иу је глава сидишинама навађено* (Лед.)

427. У Моровићу сам забележио овај пример инструментала узрока: *днда сам иобдло ндгџм* (в. о овом инструменталу код М. Ивић, Значења српскохрватског инструментала и њихов развој, стр. 73. и даље).

428. Карактеристична је за говор Срема употреба предикативног инструментала типа: *дишџ ми је ддиш дечаком из Бешкџ* (Чорт.), *ддиш сам дџишом* (Јак.) (в. код М. Ивић, о. с. 151).

429. Предлог *с* не употребљава се у говору Срема само са социјативом, него и с правим инструменталом:

ударили с кундаком (Чорт.), *ндсџмо с кџлима* (Пав.), *дрљати з дрљачом* (Лед.), *кџње је још најбџље рџнџи са зџбџом* (Лед.), *рџнили смо и(х) са сџном* (Лед.), *с дџим смо рџзали* (Чер.), *кџсило се кџдџош-с кџњима* (Шим.), *кџсило се с кџсџм* (Бат.).

Ова појава, међутим, није уопштена:

кџиш се лџиџм (И.), *вџзују лџкаџ кџнџем* (И.), *кџси кџсџм* (Буђ.), *сџјали смо рџкџм* (Врд.), *кџиали смо мџишкама* (Чер.), *ударио маљем* (Бат.), *крџџм се крџчило* (Март.).

430. Веома је развијена употреба предлога *на* са локативом за исказивање значења које се креће од начина до средства:

дрџ на дрвеном илџгу (Буђ.), *врџило на маџини* (Лед.), *врџе се на коњима* (Чорт.), *дџлазџ на коњима* (Буђ.), *врџо се на коњима* (Краљ.), *врџило се на коњма* (Врд.).

Ретко, међутим, употребљава се предлог *на* и са акузативом у истом значењу: *врџо на маџину* (Пав.), *днда су љџди рџдили на маџину* (Лед.).

431. Замена падежа мировања падежом правца у Срему није узела већег маха. Поред примера где асс. долази место *јос.*, има знатан број примера са *јос.*

а) Примери са асс. м. *јос.*:

имџм ирџлику за жџнидбу у Буђанџвџе (Буђ.), *куџио сам илџџ у Краљџвџе* (Буђ.), *у црџкву куџио сџџу* (Пав.), *у Лџдинџе сам чџла* (Пав.), *идџу у гаџе и у кошуљи* (Чорт.), *дн је био иу у сџаилџк шџџ* (Н.).

б) Примери са *јос.*:

сџџиоџе смо ирџвили у Лџдинџи (Лед.), *мџдџи се венчајџ сџмо у дџишџинском нџродном џдџору* (Лед.), *у шуми су бџли иџриџизџни* (Лед.), *у Лџзџици сам рџњен* (Лед.), *у иџдрџуму је вџда лџдна* (Чер.).

П. Ивић каже⁴⁹⁸ да је у говору Баната замена падежа мировања падежом правца „узела ... великог маха“.

⁴⁹⁸ П. Ивић, ЈФ XVIII 153.

IV. Глаголи

432. Известан број непрелазних глагола који у књижевном језику уза се немају се, могу се у говору Срема чути и са се: *Сидмѣнка се дивѣни* (Пав.), *иричѣмо се* (Буђ.), *он се дѣбро живи са иим Јерковићима* (Буђ.), *јон како смо се дѣбро живили* (Лед.), *ми се нисмо вѣровали љима* (Мор.). Исп. слично и у славонској Посавини⁴⁹⁹.

433. Не одговарају природи нашег језика конструкције типа: *није за уиоирѣбии* (И.), *да им дадѣ шидгод за јѣсии* (Пав.), *дскудица за мѣрву рѣнии* (Буђ.), *наидварили лѣба и нѣшио за сѣваии* (Лед.), *држѣли смо њо јѣднѣ(г) коња за дѣићи у Ндѣи Сѣд* (Лед.), *сѣраино за не издржѣии* (Лед.), *днда бѣде и иѣсѣу љ за брѣии* (Мор.).

Ове су конструкције настале под утицајем немачког језика и врло су живе у говору Срема.

434. У говору Срема врло је развијена употреба историјског футура:

Сѣ(д) ћ се јѣ вѣииии наирѣг и ић' у Буковац и јѣ се иѣко вѣишила у Буковац (Чорт.), *Идѣмо, иѣ идѣмо иреко дни бѣрѣ...* *Дѣна ће да иѣстерѣ а Слободан и ми ћемо да лѣиѣмо чѣицие* (Чорт.), *нас ће дѣићи сѣдам на двѣнајс и мѣјсѣрѣ* (Лед.), *а иѣк ће јѣдѣн да кѣжѣ* (Лед.), *јѣднѣм ириѣко ирѣд нас Бѣжѣић, са(д) ћу јѣ да дѣћѣм у Лѣдѣице да наѣијѣм вѣно* (Лед.), *сѣд каић-се смѣкло, сѣ(д) ће доћи рѣд да идѣу унуѣра* (Буђ.).

435. Исто је тако веома развијена и употреба историјског императива у говору Срема:

дѣѣј љѣиѣи иѣ јѣдри (Буђ.), *а свѣнѣр љѣиѣи иѣ шѣиѣиом дѣиѣи оѣсѣжи* (Буђ.), *искѣиѣј дн рѣиу* (Буђ.), *кад дн иѣчѣ да дрѣиѣи гѣће, дна загрѣби* (Чорт.), *ми дѣиѣи лѣиѣј* (Чорт.), *а ми иѣрчи, иѣ иѣрчи, иѣ њо снѣгу сѣмо љѣѣдѣи, сѣмо љѣѣдѣи* (Чорт.), *дѣи дкрѣну иѣѣѣи а ми бѣжи* (Грк).

436. Како је употреба аориста у сремском говору ограничена, а како имперфекта у њему уопште нема, то њихову функцију преузима перфекат. Перфекат затим служи и за исказивање плусквамперфекатског значења. Аорист, када се употреби у индикативу, значи радњу која се десила непосредно пред моментом говора: *иѣде ии дѣ кѣѣа, баба-Смиљѣ* (Чал.), „*Ал, сам жѣдѣна!*“ „*Ево лѣднѣ, дѣнесе Пѣриѣа*“ (Чер.) (в. о овоме код А. Белића, О употреби времена у српскохрватском језику, ЈФ VI 114—116. и О језичкој природи и језичком развитку, 366). У релативу аорист значи само извршени тренутак радње у прошлости: *и иѣкѣ ми иѣу иѣдѣну мѣј сѣн* (Н.), *јѣ се днда чѣиѣи иѣрѣже* (Бат.), *јѣ онда дкрѣну лѣво* (Чал.) (в. А. Белић, ЈФ VI 114-116).

⁴⁹⁹ Стј. Ившић, Rad, 197, 115.

437. И у говору Срема напоредно се употребљавају инфинитив и *да* + презент »у... служби допуњавања глагола и других израза непотпуног значења“ (М. Стевановић, НЈ н с V 3—4, 85):

а) Примери за инфинитив:

кад ме с̄идн̄у гр̄чеви в̄ид̄ати (Лед.), *не вид̄и с̄ид̄ати в̄од̄е* (Мор.),
с̄ед̄ну в̄ечера̄ти (Мор.), *ја зна̄м св̄јку ф̄ирму ӣроч̄ӣати* (Грк).

б) Примери за *да* + презент:

ш̄ид̄а̄ има̄м јд̄ж да ка̄ж̄ем (Лед.), *ал су ме м̄орали да ӣус̄ид̄е̄ кӯћи*
(Чер.), *е с̄ад̄ ја̄ вам̄ не̄ могӯ ӣач̄но да ка̄ж̄ем* (Мор.), *док се̄ не̄*
ӣоч̄не̄ ж̄ид̄ио да с̄ид̄е̄ (Мор.), *нӣје га̄ ни с̄ид̄е̄ да в̄ид̄и* (Грк), *како*
вас̄ је̄ јед̄ан̄ ӣдо да ӣуч̄е̄ (Грк).

ПЕТИ ОДЕЉАК

ИЗОГЛОСЕ

438. Овде ћу показати важније изоглосе које сам констатовао у говору Срема. Пре него што пређем на конкретно излагање, потребно је да дам неколике начелне напомене.

Треба најпре истаћи да се не може увек повлачити тачна граница простирања појединих појава у сремском говору. Штавише, код неких веома важних црта својих говор Срема показује изванредно поступап прелаз од једне ка другој појави, тако да је немогуће повлачење било какве иоле прецизне границе. Такав је нпр. случај са ситуацијом код вокала средњег реда (*e* и *o*), па код вокала *a*, а исто тако и код сонанта *л* и консонаната *ш*, *ж*, *ч* и *џ* (в. напред т. 227, 228, 257, 264).

Треба, после тога, истаћи да у говору Срема има и таквих особина за које се може констатовати само то да је једна од њих квантитативно заступљенија на једном, а друга на другом делу сремске територије, али да се у ствари и једна и друга особина налазе на целој територији Срема. У таквим случајевима, разуме се, могуће је констатовати само квантитативне разлике између појединих делова сремске територије, тј. квантитативне изоглосе.

Најзад, има дакако и таквих појава у говору Срема за које се са сигурношћу може констатовати да се налазе искључиво на појединим, одређеним деловима сремске територије. У томе случају може се говорити о квалитативним изоглосама. При одређивању квалитативних изоглоса поступају на тај начин што ћу посебно наводити места у којима је заступљена свака од таквих особина појединачно.

439. У говору Срема, дакле, констатовао сам постојање а) квалитативних и б) квантитативних изоглоса.

Узмимо најпре квалитативне изоглосе. Оне се свде на то да једна акценатска, гласовна или обличка особина постоји на једном а друга на другом делу сремске територије.

Као прву такву особину говора Срема треба поменути већ навођени акценат личних заменица 1. и 2. л. једн., 3. л. једн. м. р. и повратне заменице: *мѣне* - *кѡд мене* који се јавља само на крајњем западу Срема (Беркасово, Моровић, Грк). Овом својом особином овај крајњи западни део сремске територије везује се за говоре славонске

Посавине⁵⁰⁰ и источне Босне⁵⁰¹ где такође постоји акценат *мѣне*. Не треба, међутим, губити из вида да је акценат *мѣне* (одн. *мѣнѣ*) опште-сремски, да се, дакле, налази и у овом крајњем западном делу Срема (в. детаљно т. 142—149. овога рада). Славонски посавски не познаје у ген. sg. акц. *мѣне*⁵⁰².

Као другу појаву која омогућава повлачење квалитативне изоглосе треба навести ситуацију код замене краткога *ѣ* + *ј* у коренима глагола типа *сѣјати*. Уопште се може рећи да је у источном Срему *ѣ* у овом положају дало *е* а у западном *и* (детаљно в. т. 229). Западни Срем, као што сам истакао у т. 229, поклапа се са северним Банатом, западном Бачком и Поцерином. Источносремска ситуација једнака је јужнобанатској⁵⁰³ и источнобачкој⁵⁰⁴.

Као трећу у низу ових појава треба навести јављање предлога *їрид* и *їрико* у северном сремском Подунављу (у местима: Лединци, Черевих, Нештин и Беркасово) (в. детаљно т. 231. овога рада). Овом својом особином овај део сремске територије везује се за остале говоре Војводине⁵⁰⁵.

Као четврту особину која омогућава повлачење једне од квалитативних изоглоса треба навести одсуство dat. sg. заменица, придева и бројева на *-им* (*добрим*) у западносремским местима Мартинцима, Чалми, Нештину, Беркасову, Моровићу и Грку (в. детаљно т. 330). Ни у северном (северозападном) Банату нема dat. sg. на *-им*⁵⁰⁶.

Пета оваква појава везана је за облике придева *дѣњи*. На истоку Срема овај придев гласи *дѣјни* (И., Чорт., Лед., Врд., Буђ., Шим., Кар.), а на западу *дѣлњи* (Чал., Берк., Мор., Грк) (в. детаљно т. 342).

Шесто, dat. sg. личних заменица 1. и 2. л. једн. и повратне заменице гласи у неким местима југоисточног Срема: *мѣне*, *їѣбе*, *сѣбе* (Добановци, Шимановци, Михаљевци). Ови облици живе паралелно са облицима *мѣни*, *їѣби*, *сѣби* (в. т. 343).

Седмо, присвојна заменица 3. рл. гласи у Срему тројако: а) *њин*, *њин* (источни Срем), б) *њиов* (западни Срем), с) *њев* (Нештин — северозапад) (в. детаљно т. 345).

Осмо, у западном Срему (Мартинци, Чалма, Беркасово, Моровић, Грк) трпни придев глагола VII Белићеве врсте гради се наставком *-и* (*бѣци*) (в. т. 368). Као што сам истакао у т. 368, овом својом особином западни Срем везује се за славонску Посавину.

Девето, глагол *врѣти* (*врѣћи*) — *вршем* гласи у Срему тројако: а) на истоку *врѣти*, б) на западу *вршићи*, с) у Нештину и Чалми *врѣћи*

⁵⁰⁰ Стј. Ившић, Rad 197, 34.

⁵⁰¹ в. за Сарајево Rad 121, 202.

⁵⁰² Стј. Ившић, Rad 197, 34—35.

⁵⁰³ П. Ивић, ЈФ XVIII, 155.

⁵⁰⁴ И. Поповић, ГлСАН II 1, 131.

⁵⁰⁵ П. Ивић, о. с. 147.

⁵⁰⁶ П. Ивић, ЈФ XVIII, 150.

(в. т. 371). Источносремска ситуација једнака је јужнобанатској, а западносремска — севернобанатској.

Десето, у западносремским местима: Мартинцима, Чалми, Беркасову, Моровићу и Грку глагол *шрђајати* има облике презента по VI Белићевој врсти (*шрђаја*) (в. т. 376).

Једанаесто, у западносремским местима Беркасову, Моровићу и Грку глаголи III Белићеве врсте могу имати инфинитивну основу и на *-нији* (*скјинији*) (в. т. 377). Ова је појава раширена и у северном Банату и славонској Посавини (в. на цитираном месту).

Дванаесто, опет на крајњем западу Срема праес. гл. *искајати* може гласити и *ипићем* (в. т. 384). Као што сам истакао у т. 384, ова се особина проужава у славонској Посавини, а сличних појава има и у Поцерини.

Тринаесто, у овом истом, западном делу Срема трпни придев гл. (*по*)*крстијији* може гласити и (*по*)*крићен* (Беркасово, Грк) (в. т. 390).

Четрнаесто, удвојени предлог *сас* познат је једино у северном сремском Подунављу (Чортановци, Ледници, Черевих, Нештин, Беркасово).

Као што се види, већина квалитативних изоглоса дели сремску територију на источни и западни део, а знатно мањи број њихов одваја северни део Срема (тачније: северно сремско Подунавље) од осталог дела ове територије.

440. Што се тиче квантитативних изоглоса, истакли смо да се оне односе на такве појаве за које се може констатовати само то да је једна од њих заступљенија у једном а друга у другом делу сремске територије, али да у ствари обадве постоје на целој територији Срема.

Најпре треба навести ситуацију код неакцентованих дужина: дужине су боље очуване у западном Срему него у источном. Додуше, из овог комплекса што га чини ситуација код неакцентованих дужина може се издвојити једна појава која би се могла сматрати и квалитативном изоглосом. То је ситуација код кратког силазног акцента кад он претходи последњем отвореном а дугом слогу. У овој позицији дужина се на истоку губи доследно (*илѣвѣ* и сл.) а на западу има спорадичних примера са чувањем дужине (*вунѣ* али и *слѣмѣ*). Међутим, како ова појава улази у састав много ширег комплекса појава у вези са неакцентованим дужинама (в. детаљно т. 25) — боље је посматрати је у зависности од осталих компонената овог комплекса.

Затим треба навести ситуацију код наставка *-ама* за *dat. - instr. - ioc. pl.* именица *a*-основе ж. р. Први слог овог наставка у говору Срема може бити дуг. Али, док се остале неакцентоване дужине боље чувају на западу Срема него на истоку, дотле је овде, напротив, примера са дужином овог наставка више на истоку него на западу (в. детаљно т. 32). Несумњиво је да су разлози који су довели до овакве географске репартиције дужине наставка *-ама* у Срему сасвим други од оних који су створили напред наведену ситуацију код осталих неакцентованих дужина.

После, у одељку о акценту именица истакли смо да се акценат на проклитику у Срему не преноси доследно. Преношење је доследније на западу, али је, разуме се, живо и на истоку. Прелаз је поступан.

И четврта квантитативна изоглоса дели Срем на источни и западни део. Наиме, код композита од глагола *вући*, *иући* и *зејсџи* двојак акценат инфинитива (*извући* - *изући*) распоређен је тако да је тип *извући* чешћи на западу, док је тип *изући* заступљенији на истоку Срема (в. т. 182).

Пету квантитативну изоглосу чини ситуација код глагола *сјасџи*: облик *сјасџи* заступљенији је на истоку а облик *сјасџиџи* на западу Срема (в. т. 372).

Шесту квантитативну изоглосу чини ситуација код неких итеративних глагола VI Белићеве врсте код којих се м. ранијег *-шиј-* шири *-шћ-* (*на̀мешџа* — *на̀мешћа*). Овде су облици са *-шћ-* чешћи на западу а облици са *-шиј-* на истоку Срема (в. детаљно т. 388).

Седму квантитативну изоглосу чини ситуација код извесног броја глагола VIII Белићеве врсте код којих продире *-и-* из презентске основе и у основу инфинитива (*кљечайџи* — *кљечџиџи*). Облици са *-и-* карактеристика су западног дела сремске територије али на овом терену има и облика типа *кљечайџи* (в. детаљно т. 392).

441. У овом излагању о изоглосама показао сам како говор Срема стоји према суседним говорима Војводине, Славоније и Поцерине. Сличан се однос може успоставити између говора Срема и тих суседних говора упоређивањем и осталих дијалекатских црта њихових. Показаћу овде суштину тог односа.

Узмимо најпре важније фонетске особине сремског говора. Идући од истока (или гачније: североистока) ка западу (или гачније: југозападу) у говору Срема губи се знатан број особина војвођанске фонетике (специјална артикулација вокала *e*, *o*; затворенија артикулација вокала *a*; снижена артикулација сонанта *л* (*л̃*); специјална артикулација сугласника *ш*, *ж*, *ч*, *џ*). С обзиром на то да у суседним говорима Славоније и Поцерине нема већине од ових специјалних карактеристика војвођанске фонетике, нема никакве сумње да се говор Срема у овом правцу приказује као прелазан између типично војвођанских говора Баната и Бачке и говора Славоније и, нарочито, северне Србије.

Што се тиче акценатске ситуације, говор Срема везује се за поцерски говор, поред бројних појединости, и неким важнијим акценатским особинама (нпр.: 1) особином да се у loc. sg. именица *masc. o/yo*-основа акценат у оба ова говора помера крају код већег броја именица него код Даничића; 2) двојаким акцентом инфинитива и презента неких глагола *донџи* — *донџиџи*, *донесџм* — *донесџмџи* и сл.).

Особина да двосложни придеви са (") и (˘) у неодређеном виду често у одређеном виду имају (˘) на првоме слогу, — заједничка је

говорима Срема, Поцерине и Славоније. Појава дуљења вокала испред сонаната такође је распрострањена и у Срему и у Поцерини и у Славонији.

У морфологији, архаични плуралски облици именске промене постоје и у Срему и у Банату и у Бачкој и у Славонији а спорадично се јављају и у Поцерини.

Ширење наставака „тврдих“ основа на „меке“ у облицима именске промене у говору Срема мањег је интензитета него нпр. у говору Баната, што опет говору Срема даје прилично јасно карактер различности.

У конјугацији, појава наставка -ду у 3. pl. praes. (*řádǔďǔ*) — општевојвођанска је. Губљење интервокалног *j* у наставку 3. pl. praes. -ају код глагола VI Белићеве врсте познато је у Срему и славонској Посавини. У Банату је овај процес отишао и даље: -ају > -ау > -у.

У синтакси, најзад, употреба генитива м. акузатива уз глагол *йййййй* особина је и сремског и поцерског и славонског говора. Видели смо у т. 416. да ова особина постоји и у неким босанским говорима.

ДРУГИ ДЕО

ПОРЕКЛО СРЕМСКОГА ГОВОРА

(ШУМАДИЈСКО-ВОЈВОЂАНСКОГ ДИЈАЛЕКТА)

442. У овоме, закључном делу нашега рада биће речи о начину формирања савременог сремског говора а то значи у једном одређеном смислу и шумадијско-војвођанског дијалекта у целини. Као што смо истакли у уводу, то и јесте крајњи циљ целог поста.

Излагање о овоме проблему ићи ће у два правца. Најпре, даћемо приказ и оцену досадашњих тумачења порекла шумадијско-војвођанског дијалекта. После тога изнећемо своје мишљење о овом питању.

Трудићемо се да изнесемо све важније етапе у развоју научних знања о пореклу шумадијско-војвођанског дијалекта. Износћи мишљења аутора који су се бавили овим проблемом, даћемо у исто време оцену њихова схватања. Неопходно је да већ сада истакнемо да су у тумачењима двојице наших знаменитих научника, проф. А. Белића и проф. М. Решетара, изнете основне идеје о овом сложеном питању. Како се временом ширило познавање савремених говора Војводине и северне Србије, тако се указивала потреба за модификовањем њихових мишљења која су, међутим, изнета још пре педесет година, на самом почетку овога века.

Моје је мишљење да је наша наука данас дошла у решавању овога сложеног питања у ону фазу када је потребно да се сад већ исцрпно познатим језичким фактима са шумадијско-војвођанског терена провере пре свега тумачења која су дала ова два наша толико истакнута научника а затим и она тумачења која су се у већој или мањој мери ослањала на Белићево или Решетарево мишљење. Узимајући у обзир тако процењена мишљења, треба затим у историјској перспективи расветлити процес формирања говора северне Србије и Војводине.

Не мора значити да је на овај начин само олакшан посао који још треба обавити у решавању овог сложеног проблема. Можда би се штавише могло рећи да је овај посао тиме на изврстан начин и отежан. Постоји, наиме, могућност да некоји језички односи који нису

уочени са свом потребном дубином лако заведу проучаваоца порекла шумадијско-војвођанског дијалекта да прихвати мишљење које, међутим, суштински односи и суштински основна језичка факта демантују. Потребна је пуна опрезност и објективност у анализи језичких чињеница као и обавештења која пружају историја и етнографија. А то постићи — није нимало лако. Успех је могућ само под претпоставком да се анализа изводи с поштовањем свих факата, оних најкрупнијих као и оних, на први поглед, незнатних и другоразредних.

443. У своме раду *Диалектологическая карта сербскаго языка* (Санктпетербургъ 1905) проф. А. Белић на стр. 32—40. говори о шумадијско-сремском дијалекту. Он га назива: шумадијско-сремски, средишњи или централни.

Овде први пут проф. Белић говори о формирању шумадијско-сремског дијалекта. Од XV века досељеници из Старе Србије и јужне Србије насељавају Шумадију, Срем, Бачку и Банат. Током времена они долазе у додир с представницима других говора, нарочито ијекавских (стр. 32—33). Међутим, иако проф. Белић и експлиците изјављује „что центральный диалектъ является результатомъ смѣшенія ... екавскаго и косовскаго говоров“ (стр. 34), треба подвући да он на стр. 39. истиче да је екавски (косовски) на овом новом терену долазио у додир и са икавским говором, па у загради додаје: „Замѣтимъ, что все, что выше сказано объ отношеніяхъ екавскаго говора въ Сербіи къ екавскому, относится и къ икавскимъ диалектамъ“. Може се, дакле, рећи да је, по мишљењу проф. Белића изнетом у *Дијалектолошкој карти*, шумадијско-сремски дијалекат настао укрштањем екавског (косовског) и ијекавског и икавског говора.

Прелазећи на особине шумадијско-сремског дијалекта, проф. Белић се задржава на овим моментима.

Прво. Шумадијско-сремски дијалекат има пренесену акцентуацију која се слаже с акцентуацијом херцеговачких и неких босанских говора, а разликује од косовске (стр. 33).

Друго. Развитак облика деклинације исти је као у ијекавском, док се косовски дијалекат разликује од ијекавског (стр. 33).

Треће. У шумадијско-сремском јавља се и м. ђ у они случајевама у којима и долази и у ијекавском (*није, сикира, милији, сѣтарији, њамейѣнији, гди, ваших, добрих, многих*).

У вези с овим проф. Белић додаје:

„Конечно, нельзя и требовать того, чтобы въ этомъ диалектѣ сохранились всѣ случаи употребленія и вмѣсто ѣ, которые находимъ въ екавскомъ диалектѣ, уже потому, что отдѣльные слова, въ которыхъ это употребленіе встрѣчалось, находились въ специальныхъ, особенныхъ условіяхъ, а въ другихъ случаяхъ они образовывали часть цѣлой цѣпи подобныхъ и, соотвѣтственно этимологическому происхожденію, съ ними тождественныхъ словъ, въ которыхъ ѣ не измѣнялось въ и. Такіе случаи могли вліять на первые и вносить въ нихъ снова ѣ вмѣсто уже получившагося и“ (стр. 33).

Четврто. Објашњавајући зашто у шумадијско-сремском дијалекту нема примера са *ије* м. ђ, проф. Белић износи мишљење да је екавско становништво са шумадијско-сремског терена осећало то *ије* „какв што-то чужое, принадлежащее другому дијалекту“ (стр. 34). Остале особине ијекавских говора примане су несвесно, али су ликови са *ије* страни екавском становништву.

Сем овога, треба истаћи и мишљење проф. Белића да је централни говор у прво време настао на нешто ужем терену и да је током времена захватао све већа пространства (стр. 35).

Најзад, као тачна истиче се и констатација да је тешко претпоставити да се у шумадијско-сремском дијалекту пренесена акцентуација развила независно од херцеговачког утицаја, кад у самој Србији суседни ијекавски говори имају четвороакцентску систему.

444. Оцена изнетог мишљења биће ваљана само онда ако узме у обзир стање наше дијалектологије у време кад је то мишљење изнето. Иако је располагао врло оскудним материјалом, проф. Белић је добро уочио суштину проблема порекла шумадијско-војвођанског дијалекта. Њему је било јасно да и језички материјал и историјски и етнографски подаци упућују на закључак да је на дефинитивно формирање шумадијско-војвођанског дијалекта утицало неколико различитих фактора.

Разуме се да, с обзиром на околности под којима је дато, ово тумачење није могло проблем порекла шумадијско-војвођанског дијалекта извести дефинитивно на чистину. Сам проф. Белић доцније га је нешто друкчије модификовао (в. ниже).

Нема никакве сумње да је у објашњењу порекла шумадијско-сремског дијалекта, које је изнето у *Дијалектолошкој карџи*, ијекавском говору дат много већи удео него што га он стварно има. Сем тога, јасно је да објашњење зашто се у шумадијско-сремском никада не јавља *ије* м. ђ на известан начин негира тумачење јављања и м. ђ у овом говору. Наиме, ако су екавци на шумадијско-сремском терену *ије* осећали као нешто туђе, што припада другом дијалекту, то исто се може рећи и за и м. ђ. (Решетар је, уосталом, као што ћемо ниже видети, тачно приметио да би се при мешавини екавског и ијекавског говора очекивао један мешавински екавско-ијекавски дијалекат). Па ипак, ова идеја наслућује једну тачну мисао: да су устаљивање и у оним категоријама у шумадијско-војвођанском дијалекту где се оно јавља м. ђ и у ијекавском подржали и представници ијекавског говора који су се изливали на терен шумадијско-војвођанског дијалекта. Наиме, кратко ђ, имајући својом основном вредношћу (e'') фонетске услове да испред *ј* пређе у *и*, а подстакнуто на такав развитак и суседним икавским говорима, прешло је у шумадијско-војвођанском дијалекту у *и*. Тај рефлекс подржавало је и ијекавско становништво које га је и само имало. Разуме се, такође, да се ијекавизам у шумадијско-војвођанском дијалекту доиста и није могао развити због тога што је ијекавска замена ђ била страна представницима шумадијско-војвођанског дијалекта, који су лако апсорбовали ијекавске досељенике.

445. Поводом излагања проф. Белића у Дијалектолошкој карти писао је проф. Решетар у своме делу *Der štokavische Dialekt* (Wien 1907, S. 14—17. и 23—28). Решетар замера Белићу што сматра да је шумадијско-војвођански дијалекат настао мешавином аутохтоних ијекаваца и представника косовско-ресавског дијалекта. Он каже да би се мешавином екавског и ијекавског добио један мешавински екавско-ијекавски дијалекат, а шумадијско-војвођански је у ствари екавски говор с ограниченим бројем икавизама. Зато Решетар шумадијско-сремски сматра екавским поддијалектом у којем се фонетским путем развило *љ* > *и* испред *ј* и иза *њ* (*сџарији*, *гди је*, *гнздо*).

446. Одговор на ову Решетареву критику део је проф. Белић у својој расправи „О српским или хрватским дијалектима“ (Глас 78, 60—164). Проф. Белић с правом одбија примедбу Решетареву на тобожње Белићево мишљење да су на шумадијско-војвођанском терену ијекавци били аутохтони. Белић, доиста, никад није говорио да су на шумадијско-војвођанском терену аутохтони ијекавци, већ је једино истицао аутохтоност екаваца.

Проф. Белић је оштроумно побијао и Решетарево мишљење да је *љ* испред *ј* у шумадијско-војвођанском дијалекту дало *и*. Науци очевидно у то време није било познато у коликој је мери на шумадијско-војвођанском терену раширена појава *љ* > *и* у корену глагола типа *сџаџи* (*сијаџи*). Сматрајући да се на шумадијско-војвођанском терену говори *сејаџи*, проф. Белић је тај аргуменат употребио да докаже како се, због тога што у категорији глагола типа *сџаџи* *љ* испред *ј* не даје *и*, компаратив *сџарији* не може тумачити фонетским путем. Доцнијим испитивањем, међутим, утврђено је да на знатном делу шумадијско-војвођанског терена постоји лик *сијаџи*.

И данас, међутим, остаје Белићев аргуменат да *praes.* глагола типа *умџи* не оправдава фонетско тумачење *љ* > *иј* (проф. Белић помиње 3. pl. *praes.*) (в. ниже).

Ово су били основни разлози што је проф. Белић и даље остао при своме ранијем мишљењу да је шумадијско-војвођански дијалекат настао мешавином косовско-ресавског и ијекавско-икавских говора.

У расправи „О српским или хрватским дијалектима“ проф. Белић у вези са шумадијско-војвођанским дијалектом говори још о његову месту међу штоковским говорима, износи његове важније црте и говори о Вуковим погледима на овај дијалекат.

447. Дискусија између проф. Белића и проф. Решетара настављена је и даље, али смо ми овде желели да дамо њену суштину. Узимајући у обзир ту суштину, неопходно је истаћи изванредан допринос ове дискусије нашој историјској дијалектологији. У њој су ова два наша велика научника дала најважније путоказе куда даље треба ићи у решавању питања порекла шумадијско-војвођанског дијалекта. Ако је наука данас у могућности да пружи тачан одговор о основним линијама развитка овога дијалекта, заслуга за то припада пре свега Белићу и Решетару.

448. Последњи пут проф. Белић је говорио о шумадијско-војвођанском дијалекту у раду *Штокавски дијалекат* у НЕСт IV. Своје мишљење о пореклу шумадијско-војвођанског дијалекта модификовао је утолико што истиче да је овај дијалекат настао мешавином екавског и икавског говора.

449. Солидно рађена расправа Павла Ивића „О неким проблемима наше историске дијалектологије“ (ЈФ XXI) поново је у нашој науци покренула проблем порекла шумадијско-војвођанског дијалекта. О њој ћемо говорити ниже. Проф. Белић ме је љубазно упознао са својим садашњим мишљењем о овом проблему које намерава да изнесе у новом издању својих универзитетских предавања из историјске фонетике. Он прихвата Ивићево одређивање вредности ћ пре његове замене као затвореног e (e^u) а такође и фонетске услове за промену $\text{ћ} > u$ на шумадијско-војвођанском терену, али сматра да у овоме ипак треба видети и утицај икавских говора.

Ми ћемо своје тумачење порекла говора Срема засновати тако што ћемо узети у обзир и ово Белићево схватање.

Пре него што пређемо на ово своје излагање, потребно је да критички прегледамо и остала тумачења порекла шумадијско-војвођанског дијалекта.

450. Мишљење да је на шумадијско-сремском терену првобитно становништво било икавско изнели су по свој прилици независно један од другог проф. Милош С. Московљевић (Акценатски систем поцерског повора VII—VIII; Данашња граница између екавског и јекавског говора у Србији, Прилози IX 109—122) и Стјепан Павичић (најјасније у делу *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*, Zgb. 1953). Ја нећу улазити у детаље њихова мишљења. Приказујући његову суштину, рећи ћу да ови аутори сматрају да је екавизам на овај терен унело средњовековно становништво Србије, а четвороакценатску систему ијекавско становништво.

Два су основна разлога због којих не можемо прихватити ово тумачење.

Прво. Као што ћемо ниже видети, у данашњем шумадијско-војвођанском дијалекту нема ни трага ни једне од основних особина икавске фонетике ($\text{ћ} = j$, *ић* м. *ић* у примерима типа *ићай*, *ји*, *јд*). Ова чињеница недвосмислено показује да је и најраније становништво шумадијско-војвођанског терена било блиско екавском становништву средњовековне Србије (в. ниже т. 483).

Друго. Видећемо даље да сви аргументи показују да је пре своје замене ћ у шумадијско-војвођанском дијалекту морало имати вредност затвореног e (e^u) а да се облици са *и* м. ћ јављају пре него што је почела у потпуности својој замена овога вокала. Одатле је јасно да је пре распрострањања екавизма на шумадијско-војвођанском терену он био територија са неизмењеним ћ . И то је једино исправна констатација (в. ниже т. 470—484).

Једна, дакле, тачна чињеница (да постојање извесног броја категорија са *и* м. ђ у шумадијско-војвођанском дијалекту показује извесну везу овога дијалекта са икавским говорима) навела је ове ауторе на закључак да је првобитно становништво шумадијско-војвођанског терена било икавско, закључак који се не може прихватити.

451. Павле Ивић је детаљно изнео своје мишљење о пореклу шумадијско-војвођанског дијалекта у раду „О неким проблемима наше историске дијалектологије“ (ЈФ XXI 97—129) а поновио га у својој књизи „Дијалектологија српскохрватског језика“ изд. Матица српска, Нови Сад 1956/57, стр. 66—81, нарочито 79—81.

Основна је идеја у Ивићеву тумачењу порекла шумадијско-војвођанског дијалекта ова : „...основица шумадијско-војвођанског дијалекта није настала у процесу укрштања других говора, већ се самостално развила на терену северне Србије и у оним деловима Војводине у којима је у епоси њеног формирања било нашег становништва“ (ЈФ XXI, 116).

Да би доказао исправност овога свога схватања, П. Ивић наводи низ аргумената којима искључује утицај и икавских и косовско-ресавског говора у формирању шумадијско-војвођанског дијалекта. Много је већи број аргумената којима се искључује икавски удео од оних којима се искључује косовско-ресавски.

П. Ивић сматра да појаву *и* на месту ђ у северној Србији и Војводини не треба тумачити икавским утицајем, већ „да се готово сви примери са *и* на месту ђ у северној Србији и Војводини могу свести на два основна принципа : аналошко уопштавање *и* и гласовну асимилацију“ (ЈФ XXI 107).

452. Пре него што пређемо на детаљнији приказ и оцену Ивићева тумачења, потребно је да се задржимо на једној његовој уводној констатацији. Он пише : „У току дијалектолошких путовања Ивана Поповића, Берислава Николића и мојих од год. 1948 наомамо детаљно су претражени говори Бачке, Срема и Баната. Том приликом нарочито су тражени икавизми, али се показало да је њихов број строго ограничен и да су они углавном свуда исти. Да је шумадијско-војвођанска замена ђ плод кристализације неке мешавине, немогућно би било да се тај процес у Кикинди и у Шиду изврши на упадљиво једнак начин. На пространој територији шумадијско-војвођанског дијалекта, која је већа него цело чакавско или цело хрватско кајкавско подручје, имали бисмо читав низ међусобно битно различитих локалних варијаната стилизације. Карактеристично је као паралела да нигде на огромном простору од Јадранског Мора до Драве где је долазило до најразноврснијих мешања дијалеката није створен уједначен мешавински говорни тип на неком иоле ширем подручју“ (ЈФ XXI 106—107).

Мишљења сам да је ипак боље не износити тако категоричну констатацију да је број икавизма на целом војвођанском терену „углавном свуда исти“. Није тешко показати да ипак постоје извесне, и то приличне, разлике.

Прво. Кратко $\text{љ} + j$ у основама гл. типа сљати не даје на војвођанском терену исти рефлекс. У западном Срему, западној Бачкој и северном Банату ово $\text{љ} > \text{и}$, али у источном Срему, источној Бачкој и јужном Банату $\text{љ} > \text{е}$ у овој позицији. Ниже ћемо видети где треба тражити узроке овој појави.

Друго. Сем предлога *љрид* и *љрико* (који се јављају у северном сремском Подунављу (где су свакако унети из Бачке), префикс *љрљ-* у Срему никад не даје *љри-*.

Треће. Сем прилога *дљникле*, префикс *нљ-* у Срему никад не даје *ни-*.

Мишљења сам да ове чињенице уносе извесну корекцију у констатацију да је на војвођанском терену број икавизма „углавном свуда исти“.

То, разуме се, не значи да војвођански говори немају своју заједничку физиономију и да, управо у вези са јатом, они немају и знатан број заједничких црта. Општевојвођански су нпр. „икавизми“ који постоје и у савременом књижевном језику српскохрватском, затим облици *видиљи*, *дљ је*, *гњљздо*, *сљкира* и сл. Међутим, ова уједначеност ипак не мора бити схваћена као дефинитиван аргуменат који побија претпоставку да су бар неки од тих икавизама настали под утицајем икавских говора. Не мора бити сасвим оправдано поткрепљивати ово мишљење компарацијом војвођанског стања са ситуацијом у Далмацији, Херцеговини или Босни. И историјски и географски моменти омогућавали су уједначавање ових црта у Војводини.

453. Прелазећи сада на излагање Ивићева мишљења, потребно је да на почетку истакнемо тачност његова закључка да је вокал љ на терену данашњег шумадијско-војвођанског дијалекта пре своје замене имао вредност затвореног е (e^u) (ЈФ XXI 112). Ову вредност заиста потврђују и галипољски говор и савремени шумадијско-војвођански дијалекат. Полазећи од ове вредности љ , Ивић сматра да се и на месту љ на терену северне Србије и Војводине јавља или под утицајем аналогije или под утицајем гласовне асимилације.

454. Аналошким утицајем тумачи облике *dat. - loc. sg. жљни, љд соби, мљни, љо љљљи*, *loc. pl. љо зљљи, љ колима*, заменичке облике *дљљм, од дљљљ* и сл., *inf. видиљи, љри- < љрљ-, ни- < нљ-, љзрљком* (ЈФ XXI 107).

Мислим да доиста у свим наведеним облицима, сем *љри- < љрљ-* и *ни- < нљ-*, треба видети само резултате аналошких уопштавања и искључити сваки икавски утицај. Видећемо ниже у т. 472. да је извештан број ових примера тако тумачио и проф. Белић.

Мишљења сам, међутим, да појаву *љри-* м. *љрљ-* и *ни-* м. *нљ-* треба тумачити икавским утицајем. У т. 473. детаљно ћу објаснити ово своје мишљење.

455. Гласовном асимилацијом Ивић тумачи облике у којима $\text{љ} > \text{и} \text{ [сљарији; имрег. на -иљаше (уколико се уопште чува); дљ је; нљје; гриљоља; Биљљград; биљљљљ; виљаљи, гриљаљи, додиљаљи, сиљаљи,$

смијаџи се; лемијаџи], као и облике у којима *гњѣ-* > *гњи-* (*гњиздо*, *гњиван*) (ЈФ ХХI 107—108).

Одмах треба да кажем да је несумњиво за промену *ѣј* > *иј* и *гњѣ-* > *гњи-* морало бити и фонетских услова. Несумњиво је и то да су ти услови: 1) вредност неизмењеног *ѣ* = *e*" и 2) суседство палаталних сонаната. Сматрам, међутим, да ови фонетски услови нису били довољни да на шумадијско-војвођанском терену доведу до промене *ѣ* > *и*. И то из два разлога.

Прво. На шумадијско-војвођанском терену *ѣ* не даје *и* у суседству свих оних палаталних сугласника у суседству којих оно даје *и* у ијекавском говору. То значи да се за шумадијско-војвођански терен не могу подразумевати исти гласовни процеси као у ијекавском. Они нису били довољни (в. ниже т. 474).

Друго. Промена *ѣј* > *иј* ипак није доследна. Истакли смо већ да је проф. Белић навео како у шумадијско-војвођанском *ѣј* не даје *иј* у 3. рl. praes. гл. типа *умѣји* - *умѣю*. И то је тачно и важно. Додуше, овде би се могло рећи да се у шумадијско-војвођанском говору не говори *умеју* већ *уму*. И то је тачно. Али нема сумње да су облици типа *уму*, који су настали контракцијом, могли настати тек после замене *ѣ* > *e*. Разлог: ако је у вокалским групама код којих обично долази до контракције први од два вокала вокал *и*, ове се вокалске групе у шумадијско-војвођанском дијалекту никад не контрахују. Отуда, усталом, никад ни у ијекавском и икавском нема *видо* < *видио*. Тешко је претпоставити да је у облику *уму* контракција извршена пре замене *ѣ* јер примера са контракцијом неизмењеног *ѣ* и неког другог вокала, примера који би били у принципу слични типу *уму*, нема у говорима. Зато и сматрам да је *умѣю* у шумадијско-војвођанском дијалекту морало најпре дати *умеју* а онда је процес текао овако: *умеју* > *умеу* > *уму*.

Са ових разлога ми не можемо промену *ѣј* > *иј* и *гњѣ-* > *гњи-* у шумадијско-војвођанском дијалекту тумачити једино фонетским условима. Фонетски услови били су погодно тло на коме ће се реализовати утицај икаваца из североисточне Босне. Видећемо ниже да историјска проучавања допуштају претпоставку о оваквом утицају босанских икаваца.

456. Наше је мишљење, сем тога, да би облике типа *сејаџи* на војвођанском терену требало тумачити друкчије него што то чини Ивић на стр. 107—108. Он, наиме, и овој појави тражи фонетске услове. Мада је Ивић ово своје мишљење изнео са лепом духовитошћу, сматрамо да географски моменат недвомислено сугерира закључак да су ови екавски облици дошли под утицајем екавског србијанског становништва, пре свега средњовековног становништва Србије. Утицајем овог србијанског становништва треба тумачити и чињеницу да граеф. *ѣрѣ-* у Срему не даје *ѣри-* (сем предлога *ѣрид* и *ѣрико* који се јављају у северном сремском Подунављу где су свакако унети из Бачке) и да граеф. *нѣ-*, сем прилога *доникле*, у Срему не даје *ни-*.

457. Фонетским једначењем тумачи Ивић и примере *сџира*, *видрица* и сл. Он сматра да је кратко *џ* испред слога с акцентованим *и* и само прешло у *и* (ЈФ XXI 108). Мишљења сам да ту ипак треба бити обазривији. У шумадијско-војвођанским говорима ова појава ипак није доследна. Можда ту недоследност не потврђују довољно убедљиво примери као што су: *бѣлица*, *вѣнчић*, *вѣридба*, *вѣчић*, *дѣчица*, *звѣздица*, *лѣтив*, *лѣнџац*, *лѣнџица*, *мѣшина*, *йѣтлџић*, *рѣчица*, *цвѣтић*. Али је несумњиво карактеристично да код глагола с аналошким уопштавањем *-џи* > *-и* никад *џ* у корену не даје *и*; никад се, наиме, не говори *сидиџи* и сл. Морали бисмо стога сматрати да је ова појава *и* м. *џ* у наведеном положају врло ограничена у шумадијско-војвођанским говорима. Можда је зато ипак боље код речи *сџира* и *видрица* не искључивати могућност икаквог утицаја. Разуме се — специфичног икаквог утицаја. Мислим, наиме, да је најбоље рећи да, у случајевима када је задржан траг таквог утицаја, он се може јавити и у ситуацији у којој се кратко *џ* налази испред слога с акцентованим *и*.

Сем тога, сматрам непоходним да се овде протумачи облик *сџера* посведочен у Срему, Славонији, Мачви и Тршићу. Он је, свакако, настао дисимилацијом од *сџира*. Два су разлога због којих сматрам да је та дисимилација пре у вези с икавским него с екавским говорима. Прво. Већи део шумадијско-војвођанског терена показује да екавски није осећао потребу за том дисимилацијом. Друго. Овај облик забележен је и у ијекавском Тршићу где се свакако није фонетски развио, већ представља остатак ранијег икавски утицаја.

458. Прелазећи, најзад, на појединачне лексичке примере, Ивић тумачи облике *осим* и *дивојка* (ЈФ XXI 108). Тумачење облика *осим* тачно је. У вези с обликом *дивојка* треба узети у обзир и ове околности. Он није широко распрострањен у шумадијско-војвођанском дијалекту. Не мора се *дивојка* доводити у везу с речима *дивна*, *дивићи се*. Не изгледа довољно убедљива претпоставка о утицају једног, да тако кажемо, естетичког момента у ранијим фазама историје српскохрватског језика. И поред тога што слични облици постоје и у другим екавским говорима, мислим да се за шумадијско-војвођански дијалекат може претпоставити икавски утицај.

459. У даљем излагању о пореклу шумадијско-војвођанског дијалекта П. Ивић овај говор упоређује са осталим говорима који долазе у обзир за поређење, затим са стањем у писаним споменицима са војвођанске територије и износи основне особине шумадијско-војвођанског дијалекта за које сматра да показују самониклост његову. Сем тога, задржава се и на подацима које пружају историјска и етнографска испитивања.

И у овоме делу Ивићева излагања знатан је број тачних закључака. Па ипак, о неким питањима изнећемо нешто друкчије мишљење.

460. Ивић сматра да чињеница што се „највећи део шумадијско-војвођанских примера са *и* на месту *џ* може... наћи и у другим нашим дијалектима који нису икавски“ (ЈФ XXI 109) такође говори да

и на шумадијско - војвођанском терену такве примере не треба тумачити икавским утицајем. Ипак би при том требало узети у обзир и ове чињенице. За босански терен није тешко претпоставити различите икавске утицаје. За примере из србијанских екавских говора можда би се могло рећи да су унети инверсним миграцијама са шумадијско - војвођанског терена. Мишљења сам да чињеница што сличних икавица има и у Славонији управо потврђује претпоставку да су они настали под икавским утицајем. Сељења из Босне у Славонију нису била ни ретка ни малобројна.

461. У вези с Ивићевим расправљањем о подацима које пружају споменици с војвођанског терена, треба истаћи тачан закључак да је шумадијско - војвођански дијалекат у основним цртама својим био већ формиран у XVII - XVIII в. (ЈФ XXI 111—112). Проф. А. Белић је несумњиво доказао да се у језику Гаврила Стефановића Венцловића налазе све важније особине шумадијско - војвођанских говора (Глас 78, 119—120).

462. Већ смо говорили о томе да је оправдано Ивићево мишљење да је вокал *ѓ* пре своје замене на шумадијско - војвођанском терену имао вредност *e* (*e^u*). У овом смислу сматрам тачном и Ивићеву тезу да је фази *бѣло*: *нисам* на терену шумадијско - војвођанског дијалекта претходила фаза *бе^uло* - *нисам* (ЈФ XXI 112). Наше се мишљење разликује од Ивићевог утолико што ми сматрамо да је фаза *бе^uло* - *нисам* настала под икавским утицајем, а да је даље ширење икавске замене *ѓ* зауставило надирање србијанских екаваца. Поводом Ивићеве констатације да у шумадијско - војвођанским говорима нема ниједне од осам одлика косовско - ресавског дијалекта које проф. Белић наводи у својој студији „О српским или хрватским дијалектима“ (ЈФ XXI 119), треба истаћи ове моменте. Нема никакве сумње да је Ивић ову констатацију извео зато да би дефинитивно искључио утицај косовско - ресавског дијалекта на формирање шумадијско - војвођанских говора. Није, међутим, тешко одговорити на питање зашто ових особина косовско - ресавског дијалекта нема у шумадијско - војвођанском. Одговор је, наиме, врло једноставан: ових особина нема зато што се шумадијско - војвођански дијалекат у овоме слаже са динарским херцеговачким говорима, а динаризирање шумадијско - војвођанске дијалекатске територије нико не пориче.

463. Најзад, да би и на основу података које пружају историја и етнографија искључио утицај икаваца, П. Ивић, прво, узима у обзир тачну чињеницу да на територији северне Србије није било аутохтоног икавског становништва (ЈФ XXI 114). Тачан је и други Ивићев аргумент: да се није „могао констатовати ни велики прилив икаваца из Босне после турске најезде“. Али ти аргументи нису довољни да се њима дефинитивно искључи сваки утицај икаваца. Истакли смо у одељку о пореклу српског становништва у Срему да је Драгутин једно време под својом влашћу држао северну Србију и североисточну Босну. Сем тога, упоређујући стање у шумадијско - војвођанском дијалекту са оним у Славонији, Ивић констатује како „све

изгледа тако као да је у епоси појаве примера са *и* постојала тесна узајамност између шумадиско-војвођанских и славонских говора (дакле између штокавских идиома на земљишту тадашње Угарске)“ (ЈФ XXI 111). Не треба, међутим, губити из вида да је и босанска икавска штокавска територија често била у саставу тадашње Угарске и пре и после Драгутина. Најзад, говорећи о пореклу становништва на неколико смо места навели да је током 15–16. в. било досељавања Босанаца у Срем. Ако и нису могли бити од пресудног значаја за развитак шумадијско-војвођанског дијалекта, не треба сматрати да ови пресељеници нису имали никаквог утицаја на тај развитак. На овај начин Ивић нам је помогао да сведемо на праву меру утицај икавског становништва на формирање шумадијско-војвођанског дијалекта. О лингвистичком објашњењу тога утицаја говорили смо раније, а биће речи и ниже. Овде треба да нагласимо да повезаност икавског босанског становништва са некадашњим становништвом шумадијско-војвођанског терена не мора подразумевати масовно мешање и стапање становништва. Али одсуство таквог стапања не искључује узајамну повезаност.

464. Пошто је изнео своју критику досадашњих тумачења порекла шумадијско-војвођанског дијалекта и своје тумачење о његову пореклу, П. Ивић на крају говори о оним особинама шумадијско-војвођанског дијалекта за које сматра да показују његову самониклост.

Нема никакве сумње да у шумадијско-војвођанском дијалекту има знатан број црта за које се може рећи да показују његову специфичност у односу на остале штокавске говоре. Ивић је добро запазио неке од њих: позната војвођанска ситуација у везу са вокалима *е* и *о*, дужина првог слога наставка *-ама* у *dat. – instr. – loc. pl.* именица *fem.* на *-а* (*крљшкѧма*), уопштавање наставка заменичних промена (*његовог*), наставак неодређеног вида придева у синтагмама типа *бѧла лљка* и сл.; наставак *-ду* у *3. pl. praes.*, облици *мѧшем*, *дремам*, *сѧтам* (*м. мѧшем*, *дремљем*, *сѧљем*), употреба *3. л. aor.* за *1. и 2. л.* (*ви дођоше*), потенцијал типа *ми би дошли* и сл. (ЈФ XXI 116 – 117). Међутим, има појава које ипак треба друкчије тумачити. О томе в. ниже.

465. Сводећи своју оцену Ивићева тумачења, неопходно је да истакнемо његове значајне позитивне одлике. Четири се нарочито истичу. Прво. Ивић је показао да са много више опрезности треба прилазити питању икавског утицаја на формирање шумадијско-војвођанског дијалекта. Ако нас и није дефинитивно уверио у исправност идеје да икавски говори уопште нису утицали на формирање шумадијско-војвођанског дијалекта, он нам је несумњиво дао повода да тај утицај сведемо на његову праву меру. Друго. Већи део примера за које Ивић сматра да је у њима *и м. љ* дошло аналогичном доиста су настали на тај начин. Ивић је дефинитивно искључио сваку могућност да се ти облици тумаче икавским утицајем. Треће. Тумачећи појаву *и м. љ* у извесним категоријама у шумадијско-војвођанском дијалекту гласовном асимилацијом, Ивић нас је обавезао да узмемо у обзир ове

фонетске услове који су управо и омогућили да се у наведеним категоријама устале облици са *и* изазвани на овом плодном тлу икавским утицајем. Разуме се, истицали смо да има појединости које треба друкчије схватити. Четврто. Знатан број особина за које Ивић претпоставља да су самоникле на шумадијско-војвођанском терену несумњиво су то. Ивић је добро урадио што је извршио систематизацију овог материјала.

Јасно је одавде да је Павле Ивић дао значајан допринос дефинитивном решавању проблема порекла шумадијско-војвођанског дијалекта. Овај допринос треба посебно подвући.

466. Пошто смо завршили приказ и оцену досадашњих тумачења о постанку шумадијско-војвођанског дијалекта, потребно је сада да изнесемо своје мишљење о пореклу говора Срема. Није тешко видети да готово у свим досадашњим тумачењима има истине, у већој или мањој мери. Сада је задатак у решавању питања порекла шумадијско-војвођанског дијалекта пре свега у томе да се свестраном анализом језичких факата утврди у којој мери језички материјал потврђује ово или оно схватање и да се на тај начин расветли сложени процес формирања говора северне Србије и Војводине.

467. Ако у објашњењу постанка сремског (resp. шумадијско-војвођанског) говора појемо од проблема *љ*, можемо доиста рећи да је пре своје замене овај вокал на територији Срема, а несумњиво и целог шумадијско-војвођанског дијалекта, имао вредност затвореног *e* (= *e''*). Аргументи које П. Ивић наводи за потврду овакве вредности *љ* недвосмислени су: и ситуација у крашованском и галипољском⁵⁰⁷ и ситуација у савременом шумадијско-војвођанском говору потврђују то, свака на свој начин. Ако се и не може потпуно тачно одредити до којег времена *љ* на територији данашњег шумадијско-војвођанског дијалекта остаје неизмењено, ипак, сва је прилика да време око 14. в. представља завршну етапу тога периода са неизмењеним *љ*. Тада се већ свакако јавља и м. *љ* у познатим позицијама (в. ниже). Наука се још не налази у могућности да реконструише слику тог првобитног говора овога подручја. Напомене о евентуалној нестабилној артикулацији вокала средњег реда, о непренесеној акцентуацији и архаичнијем ступњу деклинације, ма колико биле тачне, исувише су опште да би омогућавале било какве конкретније закључке. Па ипак, управо из области акцента упадљиво се издвајају два детаља који сугерирају закључак да су још из овог најранијег периода. То је, прво, дужина која се данас налази на првом слогу наставка *-ама* за *dat.-instr.-loc. pl.* именица *fem.* на *-а* типа *крушкљма*, сачувана у војвођанској подгрупи шумадијско-војвођанског дијалекта; друго, разлика у акценту *gen.-acc. sg.* и *dat.-loc. sg.* личних заменица 1. и 2. лица *sg.*

⁵⁰⁷ Emil Petrovici, *Graiuл caraşovenilor*, 1935 (XII + 270) 64 — 79; П. Ивић, Једна доскора непозната група штокавских говора: говори с незамењеним јатом, ГодФФНС I, 146-160.

и повратне заменице *себе*, од које је разлике данас вероватно на целом шумадијско-војвођанском терену сачуван траг у преношењу типа *kōd мене*.

468. Чини ми се, наиме, да, иако се војвођански говори слажу са неким јужним говорима у чувању старе дужине типа *кљшкѧма*, чињеница што се војвођански говори од тих јужних разликују у томе што не познају дужине у инфинитивима типа *гѧнљти*, *ѧдѧти*, *мѧслиѧти*, јасно показује да дужина типа *кљшкѧма* није у њих унета из наведених јужних говора, већ да је она у војвођанским говорима од давнина. И не само то. У Србији, где је херцеговачки динарски утицај још јачи, ове дужине такође нема. (Ивићеве примери из села београдске околине могли су из суседних војвођанских говора бити унети инверсним миграцијама или су остали из давнина зато што динарски елеменат у тим селима није био толико јак). Србијанска ситуација могла би чак да значи да онај динарски херцеговачки елеменат који је преплавио северозападну Србију није ни имао ове дужине, па је зато и учинио да она дефинитивно ишчезне из говора северне Србије. Чињеница што се у западном Срему налази сразмерно мањи број примера са овом дужином него у источном такође иде у прилог овој претпоставци. Током 18. в. у западни Срем изливало се динаризирано становништво западне Србије из чијег је говора управо динаризирањем могла бити истиснута дужина о којој је реч. Све то, дакле, показује да северозападну Србију и није динаризирано оно становништво које је у свом говору имало ову дужину.

469. Из излагања о акценту поменутих облика личних заменица које смо дали у првом делу свога рада јасно се види дубока старина разлике акцента *gen. - acc. sg. од акцента dat. - loc. sg.* (в. т. 143 — 149). Неће бити сувишно да и овде укажемо на везу шумадијско-војвођанског, славонског и чакавског терена у овом правцу.

470. Видели смо, међутим, да су говори са територије данашњег шумадијско-војвођанског дијалекта на разне начине долазилили нарочито током 14. в. у додир са говорима североисточне Босне који су управо у то време или непосредно пре њега постали икавски или бар били под јаким икавским утицајем. Изгледа ми немогућно не сагласити се с мишљењем да су ти говори својим утицајем изазвали на терену данашњег шумадијско-војвођанског дијалекта развитак у познатим позицијама у правцу и некадашњег звука *ѣ* чија је вредност пре замене (*e*) и сама допуштала реализацију таквих тенденција. У објашњењу овога свога схватања поћи ћемо од аргументације П. Ивића.

471. Пре свега — о случајевима које Ивић наводи као аналошке (*жѧѧти*, *мѧѧти*, *љ колима*, *дѧѧм*, *вѧдѧѧти*, *ѧри-* < *ѧрѣ-*, *ни-* < *нѣ-* *ѧрѧком* — ЈФ XXI 107). Мишљења сам да ове аналошке случајеве ипак треба поделити у две групе. У I групу ишли би облици *жѧѧти*, *мѧѧти*, *љ колима*, *дѧѧм*, *вѧдѧѧти*, *ѧрѧком* а у II групу облици са *ѧри-* < *ѧрѣ-* и *ни-* < *нѣ-*. Сматрам да у примерима прве групе доиста не треба гледати

икавски утицај, али ми је немогуће да такав утицај искључим у примерима из друге групе.

472. Ваља рећи да изванредан број примера из прве групе и проф. Белић тумачи аналогијом. Исп.:

„На пр. у *dat. sing. fem.* код именица на *a* има косовско-ресавски говор увек *e* (*ě*), а овај говор *и* (*vodě* к. р., *води* ш. ср.); то *и* није постало од *ѣ* на срп. земљишту, већ је то наставак т. зв. меких основа (женѣ: *доуши*) који се и у зетско-босанском говору наводи (да је од *ѣ* постало у з. б. говору имали бисмо *је*). Одавде се види да је косовско-ресавски говор овде уопштио један облик, а шумадиско-сремски други.

Или на пр. у придева смо имали у стар. јез. наставак *и* (= стар. *ы*, *и*) у наставцима *их*, *им* и сл., у заменица пак *ѣ* које је у меких основа гласило као *и*; дакле у заменица смо имали два наставка: *их*: *ѣх*, *им*: *ѣм* и сл. Заменички наставак *ѣх*, *ѣм* и сл. косовско-ресавски је дијалекат уопштио не само за све заменичке основе (дакле и тврде и меке), већ и за све придевске; шумадиско-сремски је говор задржао стари придевски наставак и према њему уопштио и за све заменице наставка меких основа (*и*), а зетско-босански је говор у неким крајевима почео подједнако да употребљава и за придеве и за заменице оба наставка. Дакле, и у овоме је правцу шумадијско-сремски говор сачувао старину“ (Глас 78, 113—114).

Слична се објашњења могу дати и за остале аналошке случајеве из прве групе. Да, нпр., у *inf. видѣти* није у питању гласовни процес *ѣ > и*, доказ је и чињеница што се у Срему јављају и примери са *e*: *ѣ*; аналогија, дакле, није доследно преовладала.

473. Међутим, у вези са другом групом мислим да *и* м. *ѣ* долази под икавским утицајем.

Појава *ѣри* < *ѣрѣ*- није захватила сав шумадијско-војвођански терен. Она је позната Бачкој и Банату. У Срему се не јавља. У Срему чак има примера са *ѣре*- м. *ѣри*-. У Поцерини је и изворно *ѣри*- доследно замењено са *ѣре*-. Изгледа да је развита ове појаве текао овако. Најпре се јавило *ѣри*- м. *ѣрѣ*- под икавским утицајем, тако да је у то време постојао једино праѣф. *ѣри*-. Затим се са надирањем екаваца из средњовековне Србије у Срему и северној Србији поново распростире *ѣре*- (< *ѣрѣ*-), али с обзиром на то да се на шумадијско-војвођанском терену и м. овог *ѣре*- (< *ѣрѣ*-) налазило *ѣри*-, долази до мешања изворног *ѣре*- (*ѣрѣ*-) и *ѣри*- који су постојали у средњовековном становништву Србије, па то мешање доводи до појаве *ѣре*- м. изворног *ѣри*-, у Срему недоследно а у Поцерини доследно.

Тешко је претпоставити да је аналогија била довољна за мешање *нѣ*- и *ни*- јер се ова два префикса семантички разликују. Мислим да је на појаву *ни*- м. *нѣ*- на шумадијско-војвођанском терену пресудан био икавски утицај (где је фонетика надјачала семантику).

474. Прелазимо сада на тумачење примера у којима *ѣ* даје *и* испред *ј* (*сѣјарији*, *сѣјати*, *дѣ је*, *није*) и иза *њ* (*гњиздо*, *гњиван*). Два су

чисто језичка разлога због којих сматрам да само фонетски услови нису били довољни да на шумадијско-војвођанском терену доведу до промене $\text{љ} > \text{и}$.

Прво. Ако бисмо прихватили мишљење да су фонетски услови, гј. суседство палаталних сугласника и вредност самога $\text{љ} = e''$, били довољни за развитак $\text{љ} > \text{и}$ у категоријама са љј и нљ , онда је тешко објаснити зашто се љ није развило у и и у суседству других палаталних сугласника слично ијекавској ситуацији. У ијекавским говорима љ је очевидно било затвореније па је могло само без утицаја споља да се развија у познатом правцу. На терену шумадијско-војвођанског дијалекта ситуација је очевидно била друкчија: љ је морало бити мање затворено.

Друго. Не може се рећи да $\text{љј} > \text{иј}$ у свим категоријама у шумадијско-војвођанском дијалекту. Остаје као тачна Белићева констатација да у граес. гл. типа *умљи* љј не даје *иј* (Глас 78, 108—109). Чињеница, наиме, да у граес. гл. типа *умљи* љј не даје *иј* показује да ипак промена $\text{љј} > \text{иј}$ није захватила све категорије и да, ма колико вредност неизмењеног љ ($= e''$) и сама омогућавала ту промену, та вредност ипак није била довољна да је свугде реализује. До реализације (ипак делимичне) сматрам да је стога могло доћи управо под утицајем икаваца из источне Босне. Ову претпоставку о утицају босанских икаваца не демантују историјска проучавања (видели смо да је Драгутин једно време под својом влашћу држао северну Србију и североисточну Босну и да је пре и после Драгутина североисточни босански терен често био под влашћу средњовековне Угарске). За мене је потпуно јасно да је на терену данашњег шумадијско-војвођанског дијалекта даљи процес $\text{љ} > \text{и}$ у вези са палаталним сугласницима онемогућен надирањем екавског становништва средњовековне Србије⁵⁰⁸.

Сем овога, облик *гријљи* није најзгодније тумачити променом $\text{љј} > \text{иј}$ зато што се глас x у време замене љ добро чувао. Биће да је облик *гријљи* унет или из икавског или из ијекавског.

475. У оцени Ивићева тумачења порекла шумадијско-војвођанског дијалекта протумачили смо облике *сљкира*, *видрица* а за облик *дивојка* рекли смо да га сматрамо директно унетим из икавског.

476. Закључујући ово излагање треба да кажем да за мене овакав контекст чињеница довољно убедљиво показује да ситуација у вези са љ у шумадијско-војвођанском дијалекту не оспорава везу овога дијалекта са икавским босанским говорима, већ је напротив потврђује.

Међутим, за ову везу шумадијско-војвођанских и босанских говора у овим раним периодима развита шумадијско-војвођанског дијалекта има још потврда, сем ситуације у вези са љ .

⁵⁰⁸ Неопходност да тачно представљамо чињенице обавезује нас да истакнемо да ни проф. Белићу није била страна идеја да је положај љ испред j имао значаја за прелаз $\text{љ} > \text{и}$ у шумадијско-војвођанском дијалекту. Говорећи о судбини љ у језику Гаврила Стефановића Венцловића, проф. Белић каже да за $\text{љ} > \text{и}$ „особито има доста примера где је љ пред j “ (Глас 78, 120).

477. То је, најпре, акценат придевског вида, појава, наиме, да се код двосложних придева који у неодређеном виду имају (") или (°) акценат у одређеном виду помера према крају (*идви*). Већ смо истицали зашто сматрамо да је ова појава босанска. Њу је, наиме, Стј. Ившић констатовао у шаптиновачком, а познато је да су се данашњи становници Шаптиновца доселили из Босне. Да се она са босанског терена поодавно раширила и на шумадијско-војвођанском терену доказ је њена велика раширеност у поцерском говору.

478. Везу војвођанског говора са западнијим, славонским (и икавским и екавским) говорима потврђује и метатонијски акценат *за леђи* (в. П. Ивић, Дијалектологија 94). Видели смо у првом делу нашега рада да слична појава постоји и у Пиви, Дробњаку, Пљевљима, Дубровнику и Прчању. Али је у Пиви и Дробњаку ова појава везана за нове облике (*за леђима* - СДЗб X 249). У Срему, међутим, нови облици увек имају акценат *за леђима*. Одавде је јасно да ова појава у Војводини није у вези са херцеговачким говорима, већ представља доказ преддинарске повезаности војвођанских и славонских говора, дакле војвођанског и екавског славонског терена и старијих икавских области.

479. Сем тога, неће бити неоправдано повезати затворену артикулацију вокала *a* (*a°*) на војвођанском терену са сличним појавама у босанским говорима (П. Ивић, Дијалектологија 175). Не мора се временски прецизирати откад у вези са овом појавом постоји блискост војвођанских и босанских говора, али се нека хронолошка оријентација ипак може успоставити. Затворено *a* (*a°*) чешће је на истоку него на западу Срема, где се затворена артикулација готово сасвим губи. Ако се узме у обзир да се у западни Срем нарочито током 18. в. снажно изливало херцеговачким динарским становништвом динаризирано становништво западне Србије, које очевидно у свом говору није имало *a°*, онда је јасно да је сваки евентуални босанско-славонско-војвођански континуитет у вези са *a°* старијег датума.

480. Чињеница што је у већем делу данашњег шумадијско-војвођанског дијалекта имперфекат изгубљен без трага говори да је тај процес одавно почео. С обзиром на то да је губљење имперфекта особина и чакавских и босанских штокавских икавских говора, неће, сматрамо, бити погрешно претпоставити утицај тих западних штокавских говора на шумадијско-војвођанске у овом правцу.

481. Можда би и чињеница што се облик предлога *мед*, познат у Војводини, налази и у чакавском и кајкавском (А. Белић, Фонетика. 189) говорила о овој раној вези шумадијско-војвођанског дијалекта са западнијим говорима српскохрватским.

482. Најзад, и једном синтаксичком појавом може се потврдити веза шумадијско-војвођанских, славонских и неких босанских говора. У т. 416. показали смо да је употреба ген. м. асс. уз гл. *ийшайи* особина и поцерског и сремског и славонског и неких босанских говора. Старину ове појаве не потврђује само чињеница што се она јавља у језику Матије Дивковића, већ такође и њено порекло. Као што

смо истакли, проф. Белић сматра да се генитив објекта м. акузатива морао прво развити уз супин.

483. Наведене чињенице обавезују нас да претпоставимо присније везе шумадијско-војвођанског терена са босанским икавским говорима у овом раном периоду развитка шумадијско-војвођанског дијалекта. То међутим ни у ком случају не значи да је у тој фази шумадијско-војвођански терен имао икавску основицу. Одсуство бројних особина икавске фонетике оспорава такву претпоставку. У данашњем шумадијско-војвођанском дијалекту нема ни појаве $\check{h} = j$, ни *sh* м. *shī* (у примерима типа *shāy*), ни *jīy*, *jđ*, а ново јотоване заступљено је са свом доследношћу. Одавде је јасно да је у основици својој тадашњи говор становништва шумадијско-војвођанског терена био једнак с екавским србијанским говорима. Али ситуација у вези са \check{h} показује да је у једном периоду својега развитка тадашњи говор становништва шумадијско-војвођанског терена дошао у ближу везу с босанским икавским говорима. Разуме се да се под појмом узajмне повезаности не мора подразумевати неко масовно стапање становништва. Међутим, одсуство таквог стапања не искључује ближу повезаност — као што смо, усталом, већ говорили. Као резултат те везе јавило се и м. \check{h} у позицијама о којима је горе било речи. Ту везу потврђују и некоје акценатске, фонетске, морфолошке па и синтаксичке појаве о којима сам горе такође детаљно говорио. Видели смо да подаци које пружа историја оправдавају овакво тумачење.

484. Ваља зато рећи да је приказаним развитком \check{h} створена у процесу формирања шумадијско-војвођанског дијалекта фаза коју П. Ивић тачно формулише као *није*: *бе^ило* где се подразумева да је \check{h} прво замењено са *и* у наведеним категоријама. Оправдана је претпоставка да се ова фаза реализовала око краја 14. в.⁵⁰⁹

485. Међутим, почев од 15. в., а нарочито после пада постковоске Србије, средњовековно становништво Србије у великим масама селило се на територију данашње Војводине. Није потребно доказивати да је то становништво било екавско. Оно је дефинитивно утврдило екавски изговор на терену данашњег шумадијско-војвођанског дијалекта. Остали су само примери са *и* м. \check{h} у категоријама о којима је раније било речи. Међутим, с обзиром на то да се становништво средњовековне Србије већином сливало у источне крајеве Војводине, тај факат није остао без последица на ситуацију у вези са \check{h} у војвођанским говорима. Сматрам да тој чињеници треба заблагодарити што се у јужном Банату (не мислим на вршачки говор), источној Бачкој

⁵⁰⁹ Под икавским утицајем на формирање шумадијско-војвођанског дијалекта, дакле, не треба подразумевати било какво мешање или стапање икаваца и екаваца. Поводом такве претпоставке треба, попут Решетара, приметити да би тиме настао мешавински икавско-екавски говор. Шумадијско-војвођански дијалекат то није. Стање у шумадијско-војвођанском дијалекту показује да се икавски утицај могао реализовати пре дефинитивне замене \check{h} . А да се то морало завршити до краја 14. в. доказ је и чињеница што у 15. в. на шумадијско-војвођански терен надире средњовековно екавско становништво Србије (в. ниже).

и источном Срему говори *сѣјаџи*, затим што у Срему граеф. *ѣрѣ-* никад не даје *ѣри* (сем *ѣрид*, *ѣрико* — у северном сремском Подунављу, где је, као што смо казали, свакако унет из бачких говора) и што граеф. *нѣ-*, опет у Срему, никад не даје *ни-* (сем *ддникле*). Овај историјско-географски моменат чини излишним покушај да се примери типа *сѣјаџи* у Војводини тумаче фонетским путем.

Уопште се може рећи да је са досељавањем становништва средњовековне Србије у Војводину и, с тим у вези, с потпуним екавизирањем војвођанске територије, завршено формирање онога што се обично зове војвођанском заменом *ѣ*.

Мислим да овоме тумачењу развитка *ѣ* у шумадијско-војвођанском дијалекту иде у прилог и ситуација у штокавским говорима с незамењеним *ѣ* (крашовански, галипољски) који такође потичу са североистока наше језичке територије и чији су се представници са овога терена иселили пре почетка или у самоме почетку доласка миграционих таласа на шумадијско-војвођански терен (в. П. Ивић, Једна доскора непозната група штокавских говора: говори с незамењеним јатом, Год. ФФ НС 146—160).

Из нашег се излагања јасно види колико је неоснована тежња да се докаже аутохтоност икаваца на шумадијско-војвођанском тлу. Појава и м. *ѣ* везана је за време кад *ѣ* није било дефинитивно измењено у било који глас. Једино је исправна констатација да је пре досељавања екаваца из Србије шумадијско-војвођански терен био територија са неизмењеним *ѣ*.

486. Међутим, језички материјал савремених војвођанских говора омогућава да се констатују још неке појаве заједничке шумадијско-војвођанском и косовско-ресавском дијалекту.

487. Нема никакве сумње да је тако велики број нијанси изговора вокала *о* и *е* какав постоји у данашњим војвођанским говорима добио свој дефинитивни облик на војвођанском терену. Ако тако гледамо на ту појаву, ми ћемо се сложити с Ивићем да је та позната разлика у боји вокала средњег реда изразита специфичност војвођанских говора. Али не треба губити из вида ни чињеницу да је отворена артикулација кратких вокала *е* и *о* и разлика у боји између кратких и дугих ових вокала особина и косовско-ресавског дијалекта (П. Ивић, Дијалектологија 100). Потребно је узети у обзир ово слагање војвођанских говора са косовско-ресавским. Оно упућује на један стари, преддинарски континуитет који је досељавањем средњовековног становништва Србије у Војводину несумњиво ојачан. Специфично је војвођанско даље умножавање ових нијанси изговора. Добро ће бити да се и овде подсетимо на чињеницу да се у западном Срему губи ова специфична артикулација вокала *е* и *о*. И њу ћемо протумачити утицајем динарског херцеговачког становништва које је нарочито у 18. в. заплуснуло западни Срем.

488. Сем овога, ипак би било боље познати војвођански изговор сугласника *ш* и *ж* (*ш* и *ж*) итд. и сонанта *л* (*л̃*) довести у везу са

стањем у неким србијанским (метохијским) говорима. Познато је да је *л* нађено у неким крајевима западне Србије (в. М. Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, стр. 631). Није неоправдана претпоставка да је србијанско становништво које се с југа кретало на север остављало овде-онде трагове показаног изговора ових гласова и у Србији а у својој га маси предало говорима Војводине. Непостојање овакве артикулације *ш*, *ж* и *л* у западном Срему треба такође приписати утицају динаризирања.

489. Свакако је из овог периода и ширење у војвођанским говорима облика 3—7. sg. заменица и придева *овим дѣиѣиу*, у *нашим шѣру*. П. Ивић је добро урадио што је у своме раду „О говорима Баната“ прихватио мишљење проф. Белића који на овај начин тумачи појаву наведених облика у војвођанским говорима (ЈФ XVIII 150). Ми са своје стране можемо додати да је помињано динарско херцеговачко становништво које се током 18. в. сливало нарочито у западни Срем потисло облике 3. sg. типа *овим дѣиѣиу* у западном Срему.

490. Значајан утицај средњовековног становништва Србије, пре свега представника косовско-ресавског дијалекта, на формирање шумадијско-војвођанског дијалекта огледа се и у судбини неакцентованих дужина. Представници косовско-ресавског дијалекта утицали су и на губљење неакцентованих дужина у извесним категоријама и на појаву неких дуљења у шумадијско-војвођанским говорима која нису позната другим штокавским говорима са четвороакцентском системом.

491. Најпре о губљењу неакцентованих дужина у извесним категоријама у шумадијско-војвођанском дијалекту. У првоме делу овога рада показали смо под којим се условима скраћују неакцентоване дужине у Срему. Истакли смо да се, уопште узевши, дужине чешће скраћују на истоку него на западу сремске територије. При том се дужине иза силазних акцената лакше скраћују него иза узлазних. Мени се чини да факат што се дужине лакше губе после силазних акцената упућује на закључак да је у питању преддинарски утицај косовско-ресавског дијалекта. Дужине које се данас налазе непосредно после узлазних акцената биле су пре ширења четвороакцентске системе под акцентом. Зато онда нису ни скраћене. Дужине пак после силазних акцената очевидно су још онда скраћиване, што потврђује и чињеница да су оне данас после силазних акцената скраћене у већем броју категорија него после узлазних. Разуме се да је динаризирање и ширење четвороакцентске системе за извесно време задржало тај процес, па је вероватно довело чак и до поновног ширења категорија са дужинама (то доказује непревретост сремске ситуације). Али, с друге стране, нема сумње да је близина косовско-ресавског дијалекта довела до поновног разбуктавања овога процеса који је још и данас у току. При свему овоме треба узети у обзир и интонационе прилике: слогови после узлазних акцената изговарају се, као што истиче и П. Ивић (Дијалектологија 70), јаче и више него они после силазних акцената па и то омогућава лакше чување дужина после узлазних

акцената. Нема никакве сумње да за постојање већег броја дужина у западном Срему заслуга припада Динарцима.

492. Прелазећи на тумачење дужина којих нема код Даничића, треба да истакнемо две ствари.

Прво. У првом делу овога рада (у т. 26. α) говорили смо о дуљењу у сантхију т. *сѣлѣ је* и дали његово фонетско објашњење. Нема сумње да је до ове појаве могло доћи само благодарећи чињеници што је уопште отпочет процес скраћивања дужина. На тај је начин овај процес, бар индиректо, изазван косовско-ресавским утицајем. У овоме смислу тачно је упоређење наведене појаве с појавом да је преношење старог акцента само с последњег слога у неким црногорским говорима довело до односа *вѣда: вѣдѣ је*, коју помиње П. Ивић у ЈФ XVIII 144.

Друго. Може се констатовати континуитет извесних дуљења пред сонантом која постоје на Косову и Метохији, у Ресави, северној Србији, Срему и Славонији (в. т. 26. β). То је свакако стара веза међу овим говорима.

493. Рекао бих да и чињеница што се на западу Срема акценат с именица преноси на проклитику доследније него на истоку (где, разуме се, такође живи ова појава) указује да на истоку треба претпоставити извесну интервенцију кос.-рес. становништва а на западу динарског.

494. У својој расправи „О српским или хрватским дијалектима“ проф. Белић пише и ово: „Још је оправдано питање, да ли се под слојем данашње шумадиско-сремске акцентуације може пронаћи старија акцентуација шумадиско-сремскога говора; да ли се она, ма у чему, огледа у данашњој новијој акцентуацији њиховој. Како нам је у томе правцу данашњи материјал недовољно познат, и како за сада нема тананијих посматрања, на основу којих би се могло говорити о томе у већем обиму, ја се овде у то нећу упуштати, и ако би се по нешто о томе могло већ и данас рећи“ (Глас 78, 118). Из нашег излагања види се да се трагови старијег стања у акцентуацији шумадијско-војвођанског дијалекта, стања које је блиско косовско-ресавском дијалекту, огледају пре свега у скраћивању неакцентованих дужина и у ситуацији у вези с прокллизом.

495. Особина је, међутим, данашњег шумадијско-војвођанског дијалекта, као што је добро познато, четвороакценатска система млађих новоштокавских говора. Белићево мишљење да је четвороакценатска система у шумадијско-војвођанским говорима раширена под утицајем ијекавских говора недвосмислено је тачно:

„... Уопште узевши шумадиско-сремски акценат се разликује од акцента косовско-ресавскога говора у томе, што је увек превучен, што има четири различна акцента, као и суседни ијекавски говор, а не само три акцента као косовско-ресавски. Како косовско-ресавски говор повлачи акценат увек с крајњих кратких (и отворених и затворених) слогова на претпоследњи слог, то је разлика међу њима, и

према месту акцента, доста велика. Ако додам још да се " са крајњег слога преноси у косовско-ресавском говору опет као ", а не као ', онда је јасно да се акцентуација шумадиско-сремскога говора не може извести из савремене акцентуације косовско-ресавске. Али то не значи да би нас та околност, сама по себи, упућивала на то да тражимо порекло његовој акцентуацији у јекавском говору. Она би могла само показивати да су се и косовско-ресавска акцентуација и шумадиско-сремска могле развити из једне, заједничке, старије акцентуације, у којој још није било ни толико карактеристичног, косовско-ресавског померања акцента с крајњег краткога слога. Јер кад се могу у Црној гори находити у непосредној близини говори са старијом акцентуацијом и најновијом, зашто то не би могло бити и код горњих говора?

Само зато што се може констатовати утицај јекавскога говора и у гласова и облика, што је становништво шумадиско-сремскога говора примило врло много у се представника јекавскога говора, што ниједан други екавски говор не зна за најновију акцентуацију, а она се јавља у херцеговачком говору све до Лике и Крбаве, — мислим да је она подстакнута утицајем јекавскога говора. Не треба никога да буни што је она тако далеко отишла и заузела сав терен овог говора: акценат је језичка црта која се у таквим приликама лако генерализује и далеко простире. Да је то, заиста, и могућно и вероватно — показују нам и икавски говори у Босни и Херцеговини...“ (Глас 78, 116—117).

Нема никакве сумње да је током 18. в. динарски херцеговачки елеменат који се изливао на територију Војводине раширио на овом терену четвороакценатску систему.

496. Остаје као тачно и Белићево мишљење да је динарско ијекавско становништво раширило наставак *-ма* у loc. pl. у шумадијско-војвођанском дијалекту: „... како настав. *ма* у locat. има опет херцеговачки говор, који се налази у њиховој непосредној близини [тј. у близини шумадијско-сремских говора — Б. М. Н.], вероватно је да се он отуда и почео ширити и заузимати све веће просторе. Како се та црта у loc. plur. релативно позно јавила и у самом херцеговачком говору, јасно је, зашто она није заузела сав простор шумадиско-сремског дијалекта, исто онако као што није заузела ни сав терен херцеговачкога говора (на пр. Лику); а данашње географско место те црте у јекавском говору — она се налази баш у ономе делу херцеговачког диј. који је у непосредном суседству шумадиско-сремскога говора — тако исто несумњиво показује могућност њена утицаја на шумадиско-сремски говор“ (Глас 78, 115—116). Овом Белићеву излагању нема се ни данас шта додати.

497. По себи се разуме да ово динарско ијекавско становништво није могло да прошири ијекавизам на шумадијско-војвођанском терену зато што је позната шумадијско-војвођанска замена *љ* већ уопштена на начин како сам напред приказао. Овим се, међутим, не искључује позитивно дејство чињенице да су и ијекавци имали *и* м. *љ* у већини категорија у којима се *и* јавља и у шумадијско-војвођанском дијалекту.

498. Ипак се и у области фонетике може у Срему констатовати интервенција ових Динараца. Њиховим утицајем протумачили смо губљење познате војвођанске артикулације вокала *e*, *o*, *a* сонанта *l* (*l̃*) и консонаната *ш* (*ш*) и *ж* (*ж*) у западном Срему и сремској Посавини. Уосталом свакако је динаризирано становништво Србије које се током 17—18. в. досељавало у Срем уопште утицало да у Срему ослаби онолико шаренило у артикулацији вокала *e* и *o* какво постоји у Бачкој.

499. Сем овога, нема сумње да за постојање већег броја категорија с очуваним неакцентованим дужинама на западу Срема заслуга припада такође овим Динарцима.

500. Исто тако у области морфологије губљење облика 3. sg. заменица и придева т. *дајем двѣм дѣтѣшу* у западном Срему дошло је свакако под утицајем Динараца.

501. У могућности смо, најзад, да наведемо још једну појаву из области акцената, познату у целом Срему, за коју није тешко утврдити да су је раширили Динарци. Реч је о колебању извесних именица (већином личних имена) између акцентатских типова *глава* и *књига*. Видели смо у т. 39. овога рада да је по овој особини Срем близак динарским херцеговачким говорима. Московљевић о овој појави у Поцерини не говори ништа. Њу, међутим, помиње М. Ђ. Милићевић за србијански терен који је непосредно на југу од Московљевићевог. У могућности сам да за Мачву посведочим да код личних имена постоји исто колебање као и у Срему и Пиви и Дробњаку, тј. такво да је акценат диференцијални знак за значење (иако је по обиму ова особина у Мачви можда мање заступљена него у Срему) (*Жика* — *Жика*, *Мића* — *Мића*). Нема дакле никакве сумње да у овој особини постоји пун континуитет између динарских херцеговачких, западно-србијанских говора и говора Срема. Исто колебање, видели смо, помиње и Ившић за славонску Посавину. Стога се на питање о пореклу ове особине говора Срема може дати несумњив одговор: она је динарског порекла и могла је доћи у Срем и преко Србије и преко терена који није србијански.

502. Из овога нашег излагања види се да ми претпостављамо три основне фазе у развоју шумадијско-војвођанског дијалекта, а то значи и сремског говора. У првој фази неизмењено *ѣ* имало је вредност *e*^н. Благодареди тој вредности и суседству са босанским икавским говорима, на терену шумадијско-војвођанског дијалекта *ѣ* > *и* у позицијама о којима је раније било речи (14. в.). Основна особина друге фазе јесте утврђивање екавизма помогнуто средњовековним становништвом Србије (15—16. в.). У трећој фази херцеговачко динарско становништво доноси систем од четири акцента и упућује развитак деклинације у вуковском правцу (17—18. в.). Око ових основних особина купе се и све остале о којима смо напред говорили.

503. Разуме се да овим није исцрпен низ особина шумадијско-војвођанског дијалекта, а то значи и говора Срема, које омогућују да се лакше сагледа његово формирање. Још је таквих црта.

504. Ту су најпре редукције вокала. Јасно је да је по овој особини говор Срема у вези са западнијим штокавским говорима. Није, међутим, лако одредити какве је природе и колике старине та веза. Једно је сигурно: редукција вокала и данас је жив процес у Срему. То не потврђују само примери са делимичном редукцијом вокала. То потврђују и примери са редукцијом вокала који се налази непосредно после слога са узлазним акцентом (*ка́зла*). Оваква редукција могла је настати тек пошто је овладала четвороакценатска система, јер је пре тога времена редуктовани вокал био под акцентом.

505. Видели смо да на крајњем западу сремске територије постоји код личних заменица преношење акцента типа *код мене*. Проф. Ј. Вуковић усмено ме је обавестио да је овај тип преношења раширен у источној Босни. Јасно је да је у западни Срем ова особина пренета са овог босанског терена.

506. Ширење наставака тврдих основа на меке захватило је у различном обиму многе штокавске говоре. Овај нови процес супротан је ранијем процесу када су се наставци меких основа ширили на тврде (*жѐни* 3—7. sg. итд.).

507. Са западнијим говорима штокавскога дијалекта везују се они делови Војводине у којима је код глагола III врсте проширено *ни м. ну* (*брѝниѝи*) (западни Срем, западна Бачка и северни Банат).

508. Све ово несумњиво говори о значајном утицају западнијих говора штокавскога дијалекта (пре свега славонских, босанских, личких и сл.) на формирање сремског (resp. шумадијско-војвођанског) говора. Видели смо да се ово становништво насељавало у Срем у различита времена.

509. На тај начин на примеру шумадијско-војвођанског дијалекта врло лепо се види како историјски развитак утиче на развитак језика. За време средњовековне Угарске шумадијско-војвођански терен био је у блиским везама са славонским и источnobосанским тереном. Као резултат те везе јављају се икавизми у шумадијско-војвођанском дијалекту. После пада средњовековне Србије на шумадијско-војвођански терен продиру представници првенствено косовско-ресавског дијалекта, што доводи до утврђивања екавизма у шумадијско-војвођанском дијалекту. Најзад, с продирањем динарског херцеговачког елемента шире се четвороакценатска система и нови облици дефлекције.

510. Одавде је јасно зашто се у језику Гаврила Стефановића Венцловића, писца прве половине 18. в., како то наводи и проф. Белић, налазе готово све важније особине шумадијско-војвођанског дијалекта. Расправа Владана Јовановића „Гаврило Стефановић Венцловић“ (СДЗБ II 105—306) јасно илуструје ову Белићеву констатацију. Тако се у језику Венцловићеву и м. ђ јавља углавном као и у данашњем шумадијско-војвођанском дијалекту: *сию* (о. с. 155), *ниисмо* (о. с. 198), *живѝу* (о. с. 196) (али и *видѝу* о. с. 203—204). Код Венцловића уз то има нешто више ијекавизама (о. с. 106 и 155). Карактеристичне су и редукције вокала *вѝтѝ*, *дрѝѝѝе* и сл. (о. с. 154).

Група *-вљ->-в-*: осталимати (о. с. 170) и сл. У морфологији у *dat.-loc. sg.* именица *fern. a-* основе поред *бризи* јавља се и *йо войски* и сл. (о. с. 171). Познати су архаични падежи множине: *преА ннгови вратѣи* (о. с. 194), на *мои легѣ* (о. с. 185) итд. Такође у језику Гаврила Стефановића Венцловића налазимо и облике *иде со тѣм пштем* (о. с. 214); затим трпне придеве типа *нейфриклоний* (о. с. 251) а такође и прилоге *дањом, нокну* (о. с. 207). У синтакси исп.: *землю е свѣ засѣлав с травом* (о. с. 244) итд.

511. У досадашњем нашем излагању објашњен је већи број изоглоса показаних у т. 438-441. нашега рада. Што се тиче осталих изоглоса, треба рећи ово. Да би се тачно одредио правац њихова пружања, биће потребно пратити њихово кретање у свим Срему суседним говорима па и даље све докле оне досежу. Тек кад се тачно утврди правац тих изоглоса, моћи ће се рећи и шта ти подаци из лингвистичке географије говоре о пореклу наведених особина. Узајамну повезаност говора Срема са суседним данас познатим говорима показали смо на наведеном месту нашега рада. Сматрам, међутим, да је то недовољно за дубље историјскодијалектолошке закључке. Али је већ сад јасно да ниједна од тих особина не може изменити наше тумачење порекла говора Срема. Може га само потврдити.

512. Најзад, нема никакве сумње да на физиономију једнога говора утиче и груписање појединих категорија променљивих речи у одређене акценатске типове, које се врши на основу акценатских односа у самој парадигми. Хоћу да кажем да припадање појединих именица, придева или глагола овом или оном акценатском типу и само на свој начин утиче на стварање опште представе о једном говору као целини. Што се тиче акцента у парадигми појединих типова именица, придева и глагола у сремском говору, можемо рећи да Срем у основи има Даничићеву ситуацију модификовану на начин наших средишњих говора са млађом новоштоковском акцентуацијом (Пива, Дробњак, Пљевља, Поцерина)⁵¹⁰. То је и разумљиво јер је у шумадијско-војвођанском дијалекту четвороакценатску систему и проширило херцеговачко становништво из наведених јужних области. Оно је, разуме се, утицало и на такву стандардизацију акценатских типова каква данас постоји у говору Срема. Постојеће принципске разлике објаснили смо у горњем излагању. На овај начин и говор Срема улази у круг говора који леже у основици нашега књижевног језика.

13. IV 1958.

⁵¹⁰ Термин средишњи говори углавном за ову територију, проширену до извесне мере на запад и исток, употребно је проф. Ј. Вуковић у своме раду „О *kulturi govornog jezika*“ (ПСКЈ год. II, књ. II, св. 1 (54-71) 67) и то у вези са ситуацијом код акцента у именичкој парадигми.

ТЕКСТОВИ

1.

Путовала три млада момка тражећи посла. Дошли су у једно банатско село. Кат-су дошли унутра видѣ да Лала и његова Перса свиње вијају по авлиџи, нe може да и[x] утерају у свињаџ. Они су имали толико времена да видѣ у кѳјни, шта у кѳјни постѳџи. Видли су пуну чинију резанаџа ди се пуџи. Њина ѳстала два дрѳга нису тѣли да иду с њима, ѳстали су на дрѳму. Ова трѳџица што су били у дворѳшту код Лале покупили су чинију резанаџа и ѳднели су иза села и њи[x] петѳрица су појели резанџе. Кат-су појели резанџе, рѣе ѣдан од ове трѳџице ѳним двојѳцима, што нису тѣли да иду по резанџе само су чѣкали на дрѳму: „Однѣси ти, Јѳване, каже, ову чинију и заѳали се оним Лали на резанџима“. Лала им је ѳпсовѳ леѳпињу беѳарску по банатски и зграѳио тѳјагу и измлатио добро ѳвог што је дѳно чинију. Кат-се ѳвај састѳ са другѳвима, ѳн је рѣко: „Па зал је ѳво дрѳгарски — укрести резанџе и не кастѳ да су украдени и послати мѣне да однѣсѣм чинију натраг“? А другѳви су му рѣкли ѳвако: „Нe можѣ бити пуна трѳа и читава леѳа“.

(Испричао Јѳца Бѳжиѳ, 61 год.)

2.

Једна бака, Нѣѳица, поѳѣ у црѳкву. Дѳгле се веѳ добро поднаѳила. За рѳчак је спреѳмила пасѳљ и шѳнку. Отсекла је једно парѳе сѣљаѳке црне шѳнке и мѣтла је у кѳјну на стѳ. У кѳјни је био њѣн мѳлитвенѳк, као што свѣ Цваѳице ѳмалу мѳлитвенѳк под рѳѳком кад иду. Спреѳмила се да иѳѣ у црѳкву на мѳсу њѳну. Онако наѳита мѣсто шѳнке ѳна је мѳлитвенѳк мѣтла да с[e] кѳва, а шѳнку је мѣтла под миѳку и ѳшла у црѳкву. Како у катѳличким црѳквама постѳјѣ скаѳије, ѳна је своју шѳнку мѣтла на скаѳију, тѣла да ѳтвори, да се мѳли Бѳгу.

Другарица је опомниће па каже да је њен Христос и Дјевица Марија, да су рентабилнији за молити се Божу него молитвеник. Кад је дошла кући, молитвеник је био скуван, сви свеци унутра били су скувани и пасуљ је био врло добар.

(13. XI 1950, Инђија)

(Испричао Јоца Божић, 61 год.)

3.

Причало се кадгодa да је у Врднику био неки вампир. То је био један човек који је као звао се вампир. И тај је човек огрне ноћу бели чаршав и он пролази кроз црквену порту и он је тако плашио да је село божало га се и виђали су га. Али поп-Васа Стојадиновић, свештеник, он се договорѝ са црквењаком звонаром и и стање за зид под звонаром кут пролази вампир. Кад је било два-наес-сати ноћу а поп скочи и црквењак иза леђа и зграбѝ га и он се отимѝ, отимѝ, и тако је тај вампир гадно се прошо — испребијали га. А то је био један први човек који је плашио народ ноћу и после се сазнало и тај је човек био изолован међ народом.

(6. XI 1950, Врдник)

(Испричао Милан Сенић, 68 год.)

4.

Био је човек сирѝма са женом. Жена каже: „Човече, па како ћемо ми тако живити? Сви се људи нешто промешу, а ти ништа“. А он онда ајде сад ѝ он оће да се промешѝ. Узме пртењачу и рашири на врата сѝбна па пртењачу просече сикиром па прође кроз ту рупу тамо и натраг, и тако он стално радио. Кад жена најђе, каже: „Човече, Бок-те убио, шта то радиш?“ „Па, каже, јеси ли ми казала да се промешѝм?“ „Не, каже, тако, него да нешто купиш, па да продаш“. Оде он и купи једно крме. Најђе на њега један човек. „Дај ти мени, каже, то крме, а ја ћу теби овѝ гладило (брус)“. И он пазари па ај[д] даље. Како ишо нѝз воду, он упустѝ брус у воду. Кад је упустѝо, видѝ он аласи ватаду рибу. А он виче: „Еј, рибари, уватили мој брус“. Они њега удри: „Зал ниси мѝго касти: „Уватили брда и дѝлине“. „Дѝбро, каже, ја ћу ѝтсад тако касти“. Ај[д] даље. Најђе на сарану. А он њима каже: „Еј напунили брда и дѝлине“. Они ѝпет увате па удри. „Зал се тако каже. Ниси мѝго касти: „То вам било прво и последње“. Он ишо. Ударѝ свѝтови. А он њима

исто опет каже: то им било прво и последње. А они опет уватѣ па удри: „Ниси мого касти: „У-бу, дај, куме, чутуру!“ „Добро, ја ћу друк пѹт тако касти“. Онда даље ишѹ, најћѣ на свињара, чува свиње. А он каже: „У-бу, дај, куме, чутуру“. А свиње се подлащѣ. А чувар уватѣ па штапом опет ожежи: „Ниси мого касти: „С отим брке мастио и гушу сластио““. — Е са[д] даље нѣ знам шта је било.

(14. V 1951, Буђановци)

(Испричао Младен Лалошевић, 70 год.)

5.

Е, пиши овако. Деда-Цвѣја Вѹјкић и[з] Шймановѹца причѹ овако о првом свѣтском рѹту своје доживљѹје. Као младѣћ от-шѣсна^из гѹдѣна ѹстаѹ ље сам кѹт-кућѣ са четрна^ист укућана жѣна и малодѹбни. Два старѣна су браћа ѹдма у почетку мобилизаци^иѣ четрна^исте гѹдинѣ бѣли пѹзвѹани от-странѣ Аустроугарскѣ чѣи^и су и били подѹници у вѹјску, тако да су за кратку време ѹдласка от своје кѹћѣ изгѹбили вѣзу са укућанима љел су пѹли у рѹбље. Ја сам ѹстѹ сам са маѣром, браѹом, сна^иамз, синѹвцима, синѹвицама да љи рѹним. Али на жа^лѹс[т] то нѣсам радио љел из дѹна у дѹн сам мѹрѹ да тѣрам кѹње по швѹпској вѹјски као комѹрци^иа, свѣ до пѣтна^исте гѹдинѣ, трѣна^истог октѹбра, када је Бѣград^т по дрѹги пѹт пѹѹо у швѹпске рѹке. Онда су ме као мѹладића пѹзвѹали у вѹјску, те сам слѹжио у Осѣку и Загребу шѣс^т месѣци. Пѹтѹм сам изишѹ на ѣсточну рѹтѣште. На рѹтѣшту сам бѣо трѣ месѣца. Када ље четвѣртога љѹна шѣсна^исте гѹдинѣ ѹдарѣла вѣлика Брѹсилова офензѣва, пѹѹо сам у рѹбље, те сам ѹсто тѹмо два^десет и љѹсам месѣцѣ. Тѹмо ми ље било и злѹ и дѹбро. Када сам се вратио кѹћи осѹмна^исте гѹдинѣ у октѹбру месѣцу, нѣсам пѹзнѹ своје дрѹгове и другѹрице, јер су се поудавали. И срдѣњи брѹт ѣсте нѹћи стѣгнѣ кѹћи. Након после пѹр месѣци се ѹженѣм и ѹстанѣм кѹт-кућѣ радећи свој пѹљскѣ пѹсѹ, кѹјѣ сам вршио до ѹласка у задругу чет^десет и дѣвѣте гѹдинѣ.

(6. VII 1952, Шимановци)

(Испричао Цвѣ^иа Вѹјкић, 54 год.)

6.

Мѹрѹ би пѹчѣти ѹд мѹг дѣтѣнства. Ёво сад на примѣр, кѹко би да кажемо, рѹђен сам у мѹгѹћној кѹћи. Знаш — шта је мѹћна кѹћа. Ымѹ сам свѣ што је чѹвек мѹго ѣмати. Кат-сам пѹшѹ у шкѹлу ѹс-

нѡвну, бїо сам врло дѡбар и пѡсле кат-се пѡчело уч^Ити на прїмер бїо сам ѡдличан у свѡком поглѣду. Так сам свршио свѡ чѣтри рѡз-реда са ѡдликом. Али мѡј ѡтац у ѡнѡ време нїје имѡ у мїслима да мѣнѣ дѡдѣ дѡље на шкѡлу. Него је чѣкѡ да ја свршим шкѡлу ѡснобну да ме ўзмѣ да чўвѡм свїње кўћѣвне. И такѡ ме кат-сам изѡшѡ и[з] шкѡлѣ дѡдѣ да чўвѡм свїње, нѡше, влѡстите — кўћѣвне. И ѡнда сам чўвѡ гѡдину дѡнѡ свїње и ѡнда ми ѡдрѣдї да чўвѡм ѡвце. Кат-сам чўво гѡд^Ину дѡнѡ ѡвце, стрїц ми је бїо у ѡпштини кнѣз у ѡнѡ време и искѡ ^Ие мѣнѣ од ѡца да ме ўзмѣ у ѡпштину за писѡра. ітац ми је рѣкѡ да ме стрїц иштѣ. „Иштѣ те, каже, брѡца да идѣш у ѡпштину да бўдеш пїсѡр“. Ја сам кѡзѡ: „Нећу, нѣ волѣм да бўдѣм господин. Волѣм да бўдѣм кочїјѡш, чѡбан, рѡтар“. Тако и ѡстѡ сам. Чўвѡ сам ѡвце. Пѡсле сам бїо рѡтар, свѣ пѡльскѣ пѡслове рѡдио. Кат-сам навршио осѡмнѡ^Из гѡдїнѡ, ѡнда ме ѡтац ѡжѣнио. Тѡ ^Ие бїло илѡду дѣвет-сто сѣдме. Ўзѡ сам ѡвѡ мѡју дѡдолу из бѡгатѣ кўћѣ. Након гѡд^Ину дѡнѡ дѡбили смо мўшкѡ дѣте, прѡво, Рѡјко му име — кѡјї се сад удѡвио. Он је рѡстѡ ко и ја. Истѡ се ѡжѣнио од осѡмнѡ^Из гѡдїнѡ. інда сам, кат-сам већ ѡжѣнио се, бїо сам трї гѡдине кѡт-кўћѣ са млѡдѡм и ѡнда сам ўзет у вѡјску аустроўгарску, и слўжио сам у вѡјски трї гѡдине. И ѡнда кат-сам ѡтслўжио вѡјску, тѡ је бїло дѣветсто трїнајсте гѡдинѣ ў јесен и дѣветсто четрнајсте гѡдинѣ, ѡнда је бїла мобилизѡција, рѡт против Србї^Иѣ. И тако бўдѣм мобилисан у вѡјску и ѡде нѡш баталиѡн ис-Петроварадїна, ѡдѣмо у Бѡсну — рѣзѣрва ѡ[д] тѡг батѡљѡна, а нѡши активци из дрўгог батѡљѡна дѡђу ис Требїнѡ дѡђу у сѡстав с нѡма у Сѡра^Иево. Ту су већ пѡчѣла чѡркѡња. Ту је вет' нѣко рѡњен, нѣки пѡгинѡ и такѡ. И такѡ крѣћѣмо кроз Бѡсну. Пѡмало чѡркѡње, бѡрбе. На црногорском фрѡнту смо бїли ш њїма. Бѡж да кѡжѣм о Црногорца нѣшѡ. Ја јѡко волѣм тѡј нѡродѡ црногорскї. С Црногорцима на њївовом фрѡнту, сад ја се баш нѣ сећѡм пѡложѡј, кѡко се звѡво. Пѡсле мї у баталиѡну седам-дѣсетѣ рѣгементѣ (зїпцигери) мї смо бїли мѣшовити, већинѡм Србѡ чїсти, Срѣмѡцѡ, ѡнда мї смо се у нѡшем баталиѡну дївили јунѡштву црногорском: кѡко ѡни идў ѡнѡкѡ нѣ кријў се прама нѣпријатељу (sic!). Идў прама нѡма и пўцајў и[з] стѡјѣшек-стѡва. И такѡ смо мї ш њїма се бѡр^Или. Крѣнѣмо ѡнда прама Дрїни, прама Ўжицама, такѡ смо разумели да идѣмо. На Љубѡви^Ии прѣћѣмо преко Дрїнѣ нѡђу у Србї^Иу и ѡма стўпїмо у бѡрбу. Прѡвок сѣптѣмбера по стѡром кален-дѡру тў је бїла јѡка бѡрба и ја бўдѣм рѡњен. Мїслио сам да дѡчекѡм тў српску вѡјску. Пѡтѣгнѣм да се зѡклоним нѣгди и трѡчѡ сам нѣ-колко корѡкѡ и пѡднѣм. Нѡчї рѡњен сам већ бїо и пѡво. Сад нѣ

могу нѣкѣд^т. Нѣгди не ђсећам бѣлѣвѣ, потпѣно свѣстан, као здрав, сѣмо с мѣста не мѣгу да маћнѣм. Како сам паѣ на трѣбу и не мѣгу нѣкуд. Вѣлѣ би да знам дѣ сам раћен, бѣлѣвѣ не ђсећам, раскѣпчѣм се на прѣсима, гѣрнѣм рѣку у недра, извѣчѣм свѣ рѣку крѣваву. И так сам тѣ лѣжѣ. Око мѣне лѣжѣ војнѣи и из мѣјѣ кумпан^ѣе, мрѣтви и раћени. Једарѣд, наћа војска ѡтстѣпа и прѣлазѣ тѣд поред мѣнѣ мѣји дрѣгови. Увѣтѣ тѣмо пѣложѣј једѣн па ѡкрѣнѣ ѡпет пѣцѣт на срѣску војску. Ѣни пѣца^ѣѣ ѡдуд на Србе, а Срби ѡдуд на ѣи, па свѣ преко мѣнѣ. И ја вѣдѣм мѣлко дѣлѣ прѣда мном. Раћ би да се повѣчѣм на трѣбуву дѣ тѣ дѣлѣ. Ѣсећам кѣчму у појѣсу, као да се растѣлѣ. Ни смѣста маћи нѣ можѣм. Такѣ сам тѣ лѣжѣ. Али, једарѣд — Срби се прѣмичѣ. Аустријѣнци ѡтстѣпа^ѣѣ и дѣћѣ срѣска војска до мѣнѣ. А ја вѣчѣм ѡдуд, кат-сам чѣѣ да Срби ѣдѣ и дѣгѣ рѣку да нѣ пѣца^ѣѣ. Јѣж-би вѣлѣ жѣвити. И такѣ се ѡни прѣмичѣ и кат-су дѣшли блѣзу мѣнѣ, а ја вѣчѣм: „Ѣвѣмо, браћѣ, ѡвѣмо“. Пѣта^ѣѣ ме ѡтуда каже: „Јеси Србин?“ Реко: „Јесам“ „Ѣ“, каже, па тѣ је Аустријѣнац“. Реко „Аустријѣнац, ал' ѣпѣк сам Србин“. „Ѣдакле си?“ Реко: „И[з] Срѣма, [из] сѣла Мартѣнацѣ код Мѣтровцѣ“. „Ѣ“, каже, знамо“. Каже: „Како ти је ѣме?“ Реко: „Лѣзар“. „Кѣјѣ слѣву слѣвиш?“ Реко „Свѣтѣг Лѣзѣра, Лѣзарѣву сѣботѣ“. „А дѣ си раћен“. Реко: „Нѣ знам. Нѣшта ме не бѣлѣ, ал нѣ могу с мѣста да маћнѣм“. Једѣн војнѣик дѣшѣ с пѣшкѣм па клѣкѣ нуз мѣне и ѣзѣ пѣшку и прѣжио преко мѣне и пѣцѣ тѣм на аѣстријскѣ војску. И пѣглѣдѣ на мѣнѣ и каже: „Нѣ бѣ се тѣ, браћѣ“. Кажем: „Не бѣјм се ја нѣшта“. Е, једарѣд^т, ѡтстѣпа^ѣѣ Шѣвѣбе дѣлѣ и ѡни се дѣжѣ за ѣима да ѣдѣ. И тѣј мѣни каже: „Нѣ бѣ се тѣ, браћѣ, нѣшта, ми мѣрамо ѣћи на прѣд^т, а наћ ѣ бѣлѣчѣри сѣд наћи и бѣћеш спѣшен“.

(18. V 1951, Мартѣнци)

(Испрѣчаѣ Лѣза Рѣнтић, 61 год.)

Резюме

Берислав М. Николич

СРЕМСКИЙ ГОВОР

Задача этой работы заключается, во-первых, в рассмотрении сремского говора как целого; во-вторых, в определении границ отдельных языковых черт в рамках самого этого говора; в-третьих, в установлении связи говора Срема с соседними известными нам говорами Войводины, Славонии и Поцерины; в-четвертых, что и есть самое важное, в определении происхождения жителей Срема и их языка.

Для того, чтобы иметь как можно более исчерпывающий материал о сремском говоре, автор посетил в течение 1950, 1951 и 1952 годов 24 населенных пункта, находящихся на нынешней административной территории Срема. Он собрал материал согласно суггестиям проф. А. Белича, данным им в известном письме к Бодуэн де Куртене.

Эта работа имеет две части. В первой части автор подробно описывает современный сремский говор (акцент, звуки, формы, синтаксис, изоглоссы). Во второй части автор говорит о происхождении сремского говора, т.е. шумадийско-войводинского диалекта как целого.

В области акцента современный сремский говор, хотя в основном и согласуется с Вуком и Даничицем, показывает и известное количество отступлений от акцента Вука и Даничица. Во-первых, в некоторых категориях, в Среме сокращаются безударные долготы, имеющиеся у Даничица. На востоке число этих категорий большее, на западе меньше. Во-вторых, в говоре Срема существует известное количество безударных долгот, которых нет у Даничица. В-третьих, первый слог окончания *dat.-instr.-loc.* мн. числа существительных ж.р. с основами на *-a* (*-ама*) в Среме может быть долгим, поскольку на предыдущем слоге не находится восходящее ударение (*крьшкѣма*). В-четвертых, известное число существительных, в первую очередь личных имен, колеблется в Среме между типами *глава* и *кнѣга* (*Миша* и *Мѣша*). В-пятых, наблюдается большое количество существительных ж.р. с основами на *-а*, типа *глава*, которые в *dat.-instr.-loc.* мн. числа имеют и ударение (') и ударение (') (*ба-*

ишша — *башшаша*). В-шестых, несмотря на то, что число существительных м.р., изменяющих ударение в loc. sg. (*о кесшѣну, у айѣру, на йашъѣку*), в Среме несколько повышено, характерно то, что кроме примеров со смешанным ударением есть и примеры, где ударение не меняется (*йо обичају*). В-седьмых, архаичные формы instr. мн. и loc. мн. числа существительных типа *врѣша* показывают метатоническое ударение: *за врѣши, на лѣши*. В-восьмых, в gen.-асс. и dat.-loc. личных местоимений первого и второго лица ед. числа и возвратного местоимения *себе*, помимо ударения *мене* (*менѣ*) и подоб., как у Вука (и что и представляет общее сремское явление), на крайнем западе Срема находим и ударение *мене* — *кѣд мене*. Кроме того, в целом Срема существует перенос на проклитику в gen.-асс. ед. числа, типа *кѣд мене*. В своей работе автор дает теоретическое объяснение этого явления, т.к. существующие объяснения его не удовлетворяют. В-девятых, существует заметно большее число двухсложных прилагательных с (") и (^) в неопределенном виде, имеющих в определенном (') на первом слоге (*младѣ*). В-десятых, у известного числа глаголов в Среме неопределенное наклонение показывает двойное ударение (*довѣсши* — чаще, *дѣвеси* — реже; *дѣнѣши* — чаще, *донѣши* — реже; *изѣши* — чаще, *бѣши* — чаще, *бѣшиши* — чаще, *ухвѣшиши* — чаще и т.п.). В-одиннадцатых, у известного числа глаголов и настоящее время показывает в Среме двойное ударение (*довѣдем* — чаще, *дѣведем* — реже; *донѣсем* — чаще, *дѣнесем* — реже; *идѣм* — чаще, *бѣрем* — чаще, *идѣм* — чаще, *кѣйѣм* — чаще, *имѣм* — чаще, *бѣйѣм* — чаще и т.п.). И в-двенадцатых, в Среме, как, впрочем, и в других говорах, наблюдаются некоторые слова, принадлежащие у Вука к одному, а здесь и какому-нибудь другому типу ударения.

В фонетике замечается, прежде всего, особое произношение гласных среднего порядка (*e* и *o*): открытое произношение кратких и закрытое произношение долгих упомянутых гласных. Затем, характерной чертой сремской фонетики является несколько закрытое произношение гласного *a* (*a*). Дальше, нужно подчеркнуть экзавскую замену звука *ѣ* с хорошо известными икавизмами. Затем, весьма характерную черту сремской фонетики представляют разные полные или неполные редукции гласных, необобщенные, но очень частые. В фонетике наблюдается и несколько сниженное произношение сонанта *л* (*л̄*), затем отмеченная уже особая артикуляция согласных *ш*, *ж*, *ч* и *ѣ* (*ш̄*, *ж̄*, *ч̄*, *ѣ̄*). Как и в других говорах, и в сремском теряется согласное *x*.

В морфологии сремский говор также показывает некоторые различия по отношению к современному литературному языку. Эти различия существуют одинаково в склонении и в спряжении.

Несомненно характерной чертой сремского склонения является сохранение архаичных форм instr. мн. числа и loc. мн. числа существительных и прилагательных м. и ср. рода (*за мѣши лѣши, йо сѣльѣкѣй свѣшѣви*) и loc. мн. числа существительных ж. рода с основной на *-а* (*у цѣшѣла*). В системе склонения примечательна также

и форма dat.-loc. ед. числа прилагательных и прилагательных — местоимений с окончанием *-им* (*кажём двѣм другу, у нашим йддруму*). И наконец, для сремского склонения характерно распространение окончания т. наз. „твердых“ основ на т. наз. „мягкие“ основы. Окончания твердых основ не преобладают вполне; они, также, не проникли во все категории в одинаковой мере. Распространение окончаний „твердых“ основ более всего выражено в instr. ед. числа существительных с основой на *-ѣо* (*кѣном, но реже — и кѣнем*); это явление наблюдается также в порядочной мере и в косвенных падежах местоимений и прилагательных (*нашог, но чаще млѣгег*); схожие отношения находим и в форме поп. ед. числа ср. рода местоимений и прилагательных (*бѣдно вѣче — реже, млѣгег дѣба — чаще*); окончание мн. числа *-ов-* у существительных с основой на *ѣо* просачивается в Среме в очень ограниченной мере (*врачеви* гораздо чаще, *вищови* — значительно реже); у притяжательных распространяется окончание *-ов-* в более сильной степени, но и здесь формы типа *цѣрев* чаще, чем формы типа *цѣов*.

В спряжении характерно, прежде всего, 3 л. наст. вр. мн. ч. В этой форме, во-первых, в VII и VIII глаг. классах Белича, кроме окончания *-е*, которое встречается чаще, может появиться и окончание *-у* (*йрѣвѣ — йрѣву*). В 3 л. наст. вр. мн. ч. — во-вторых, все глаголы могут в Среме иметь и окончание *-ду* (*дѣгеду*). В 3 л. наст. вр. мн. ч., дальше, окончание *-ају* спорадически теряет свое интервокальное *j* (*сѣвају*). И наконец, в этой форме у глаголов VI класса Белича, типа *к-кѣ*, появляется окончание *-у* (*нѣ смѣ*). Вторая характеристика сремского спряжения — отсутствие форм имперфекта в народном языке. Третья характеристика — ограниченное употребление аориста. И наконец, как четвертую характеристику нужно выдвинуть некоторые явления, касающиеся глагольных основ.

Если нужно указать на основные структуральные характеристики сремского говора, то необходимо сказать следующее. Во-первых: в сремском говоре существуют все звуки сербскохорватского литературного языка, кроме согласного *х*. Спорадически наблюдается и аффрикат *ѣз*. Этим мы не хотим сказать, что некоторые звуки не имеют своих вариантов. Однако, эти варианты носят фонетический, а не фонологический характер. Во-вторых: существует разница между восходящей и нисходящей интонацией, получившая вид четырехакцентной системы. В-третьих: различимы долгие и краткие гласные, причем отношения их несколько иные, чем в литературном языке. В-четвертых: в системе форм отсутствует имперфект.

В связи с изоглассами нужно подчеркнуть, что в Среме существуют качественные и количественные изоглоссы.

Большинство качественных изоглосс делит сремскую территорию на восточную и западную части. Самой характерной из них является изоглосса *сѣјаѣи* (восток) — *сѣјаѣи* (запад). Меньшее число качественных изоглосс делит сремскую территорию на северную и южную части (*йрид* — на север от Фрушки Горы, *йред* — на юг).

Фонетическим путем, по мнению П. Ивича, развились: а) формы, в которых $\text{ѣ} + j > \text{и}$ (*сїдарији, дї је, нїје, гријдїта, сїјаїи* и под., *бијдочуг*); б) формы с $\text{гнѣ} > \text{гњи}$ - (*гњиздо, гњиван* и под.); в) формы *видрица, сикира, бијсаїи* (т. е. формы, в которых ѣ перед слогом с ударяемым *и* переходит и само в *и*).

Несомненно, существовали и фонетические условия для перехода ѣ в *и*. Но они были недостаточны.

В связи с переходами $\text{ѣ} + j > j\text{и}$ и $\text{гнѣ} > \text{гњи}$ - нужно напомнить о двух фактах.

Во-первых, ѣ в шумадийско-войводинском диалекте не переходит в *и* по соседству со всеми палатальными согласными, по соседству с которыми оно переходит в *и* в екавских говорах. Значит, в шумадийско-войводинских говорах не существовали все необходимые фонетические условия, существовавшие в екавских говорах. В шумадийско-войводинском диалекте, кроме фонетических условий, должен был существовать еще какой-то импульс. А это и есть икавское влияние. — Затем, переход $\text{ѣ} + j > \text{и}$ в шумадийско-войводинском диалекте не последователен, как бы мы ни старались доказать обратное. А именно, 3 л. мн. числа наст. времени глагола *умеїи* — *умѣ* в Среме могло развиваться только из *умеју*, а никак не из *умїју* или *умѣју*.

В связи с объяснением формы *сикира, видрица, бијсаїи* необходимо напомнить, что существует большое число примеров, где ѣ в такой же позиции не переходит в *и*, напр.: *белїца, венчић, веридба, вейрић, вєчий, дєчица, лєњив, лєњивац, лєњивица, мєшина, йєїлић, рєчица, цвєїић*. Кроме того, у глаголов на ѣїи (из чего получается -їиїи по аналогии) в корне ѣ никогда не переходит в *и* (не говорят, напр., *сидїиїи*). Поэтому автор и считает, что во всем этом трудно не видеть влияния икавского говора. Вероятно, было бы правильное всего сказать, что в случаях, когда сохранился след такого влияния, он может выразиться и в ситуации, в которой краткое ѣ находится перед слогом с ударяемым *и*.

Мы остановимся еще только на объяснении формы *дївѣјка*. Эта форма приводится в связь со словами *дївна, дївїиїи се*. Но предположение о влиянии такого, так сказать, эстетического момента в более ранних фазах истории сербохорватского языка не должно быть убедительным.

Здесь выдвинуты только самые главные причины, из-за которых автор считает, что на создание фазы *бе^нло* — *нисам* в шумадийско-войводинском диалекте должен был влиять боснийско-икавский говор. Какого-либо сильного смешения населения не было, но отсутствие смешения не должно исключать всякое влияние. Обо всем этом автор говорит очень подробно в своей работе.

Однако, для этой связи шумадийско-войводинского диалекта с боснийскими говорами в раннем периоде есть и другие подтверждения, помимо ситуации в связи с ѣ . Во-первых: ударение в связи с видом прилагательных (типа *нѣви*). О том, что это явление босний-

ское, служит доказательством его наличие в шаптиновацком говоре, а жители Шаптинодца переселенцы из Боснии. Во-вторых: метатоническое ударение *zà lěђи*, известное и в славонских говорах. Южные говоры показывают это ударение в связи с новой формой (*zà lěђима*). Между тем, новая форма склонения в Среме имеет последовательно ударение *zà lěђима*, из чего становится ясно, что войводинское положение вещей не находится в связи с восточногерцеговинским. Но эта изоглосса соединяет войводинские говоры со славонскими, т.е. с западными штокавскими идиомами. Подробное заключение вывел, впрочем, и П. Ивич. В-третьих: закрытая артикуляция гласного *a* (*a^o*) является характерной чертой боснийских, славонских и войводинских говоров. Тот факт, что в западном Среме эта артикуляция теряется, можно объяснить влиянием динаризированного населения Сербии, которое не знает закрытой артикуляции гласного *a*. Таким образом можно доказать, что боснийско-славонско-войводинский континуитет более давнего происхождения. В-четвертых: потеря имперфекта — явление присущее и чакавским и боснийским говорам. В-пятых: предлог *мед* известен чакавскому и кайкавскому диалекту. Его присутствие в Войводине свидетельствует о ранней связи шумадийско-войводинского диалекта с западными сербохорватскими говорами. В-шестых: упогребление *геп* вместо асс. с глаголом *йиђиати* существует и в Славонии, так же как и в языке Матии Дивковича.

Эта, первая фаза оканчивается в конце XIV в.

Вторая фаза. Начиная с XV в., а в особенности после падения послекосовской Сербии, средневековое население Сербии перемещалось в больших массах в Войводину. Это продолжалось в течение XV и XVI вв. Это экавское население окончательно укрепило экавизм в шумадийско-войводинском диалекте. Оставались только примеры с *и* вместо *ѣ*, о которых шла речь выше. Это экавское население сыграло роль в том, что в южном Банате, в восточной Бачке и в восточном Среме укрепились формы типа *сѣјати*. Этот историческо-географический момент доказывает несостоятельность попытки объяснять форму *сѣјати* каким-либо другим образом. Следовательно, можно сказать, что вместе с переселением из средневековой Сербии, и в связи с этим с полным экавизированием войводинской территории, оканчивается оформление того, что принято называть войводинской субституцией *ѣ*.

Влияние средневекового населения Сербии можно проследить еще в некоторых особенностях войводинских говоров. Во-первых: известная нам ситуация в связи с гласными среднего ряда, существующая и в шумадийско-войводинском и в косовско-ресавском диалекте, указывает на некоторый преддинарский континуитет. Во-вторых: произношение сонанта *л* как *љ* и согласных *ш*, *ж*, *ч*, и *џ*. Известно, что *љ* найдено и в некоторых говорах западной Сербии. Не было бы необоснованным предположение, что население Сербии, двигавшееся с юга на север, оставляло за собой и на территории Сербии следы упомянутого произношения этих звуков, а что во всем

комплексе оно передало их говорам Войводины. В-третьих: распространение форм *dat. loc. ед. числа местоимений и прилагательных*, напр.: *двѣм дѣтейу, у нѣшим шдру*. В-четвертых: потеря безударных долгот Даничича и появление долгот, которых у Даничича нет.

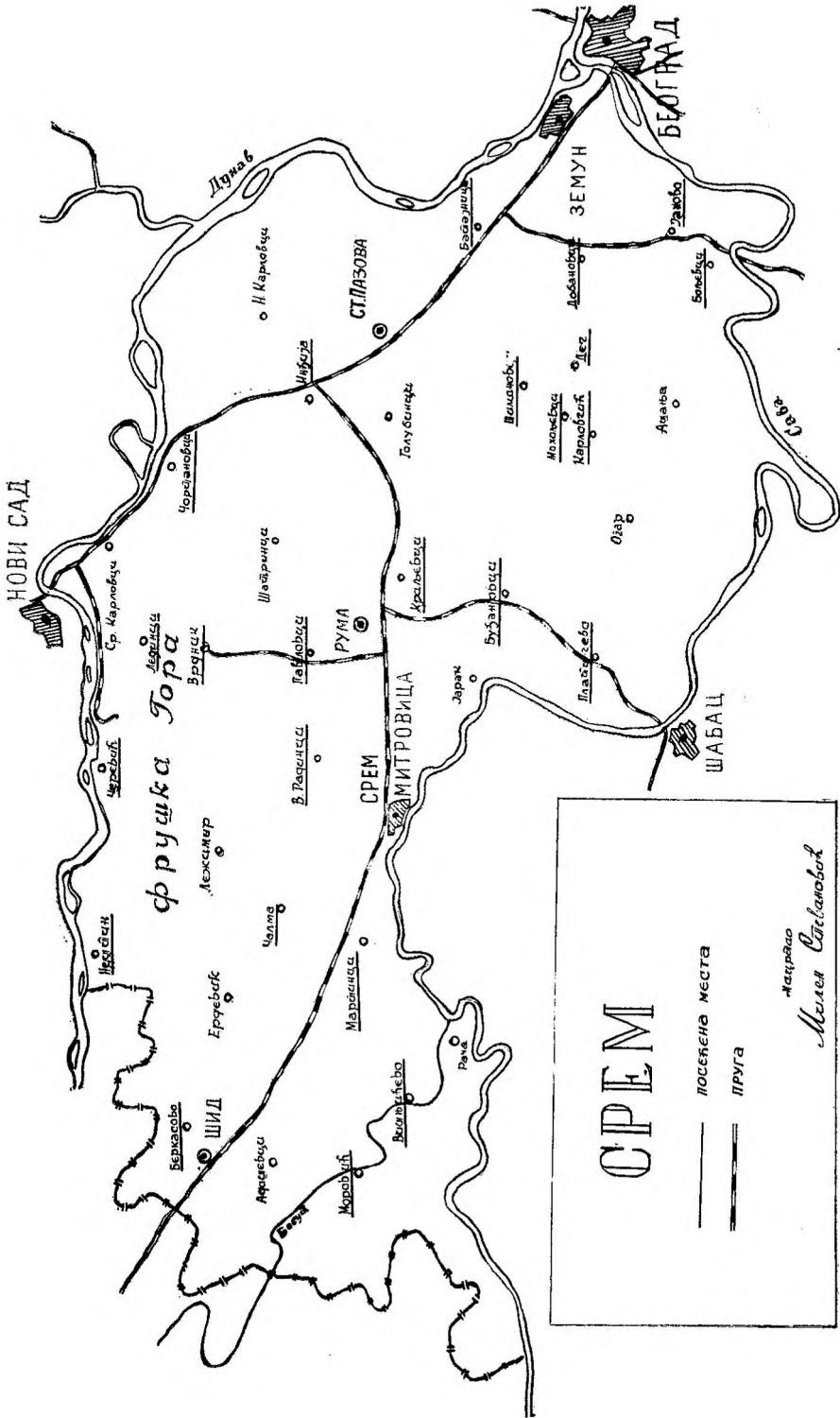
Существует попытка исключить влияние косовско-ресавского диалекта на формирование шумадийско-войводинского при помощи вопроса: почему же в шумадийско-войводинском диалекте нет ни одной из 8-ми особенностей косовско-ресавского диалекта, приводимых в работе Белича „О сербских или хорватских диалектах“. Ответ на этот вопрос лежит, однако, совсем близко: этих особенностей нет, потому что шумадийско-войводинский диалект сходится в этом с динарскими герцеговинскими говорами, а динаризации шумадийско-войводинского диалекта никто не отрицает.

Третья фаза. В конце XVII в. и в течение XVIII в. совершается окончательное динаризование шумадийско-войводинского диалекта. В Среме оно выражается в следующих явлениях. Во-первых: распространение четырехакцентной системы. Во-вторых: потеря известной войводинской артикуляции гласных среднего порядка, сонанта *ъ*, согласных *ш, ж, ч, њ*, в юговосточном и западном Среме. В-третьих: распространение окончания *-ма* в *loc. мн. числа*. В-четвертых. Отсутствие формы *loc. ед. ч. двѣм дѣтейу* в западном Среме. В-пятых: акцентная альтернатива *Мића — Мѣћа*.

Как уже сказано, в это самое время происходило переселение из Лики, Боснии и Славонии. Следами говора этого населения можем считать во-первых: редуцирование гласных. Во-вторых: акцент *кдд мене* в югозападном Среме. В-третьих: несопред. наклонение III класса Белича типа *гѣнѣти*.

Таким образом, в XVIII в. окончательно формировался шумадийско-войводинский диалект. Этим объясняется факт, что в языке Гаврила Стефановича-Венцловича существуют почти все главные черты этого диалекта.

Целое это исследование позволяет сделать и один общий вывод. Оно показывает, каким образом историческое развитие влияет на языковое развитие. Во время существования средневековой Венгрии шумадийско-войводинская область находилась в тесных связях со славонскими и восточно-боснийскими областями. В результате этой связи появились икавизмы в шумадийско-войводинском диалекте. После падения средневековой Сербии на шумадийско-войводинскую территорию проникают представители главным образом косовско-ресавского диалекта, что приводит к укреплению экавизма в шумадийско-войводинском диалекте. И наконец, вместе с внедрением герцеговинского динарского элемента, распространяются четырехакцентная система и новые формы склонения.

ИСПРАВКЕ

У раду „Сремски говор“ треба извршити ове исправке :

Страна	Ред	Стоји	Треба
215 [15]	15. одозго	неодређеним	неодређеном
215 [15]	15. одозго	види	виду
217 [17]	14. одоздо	у пореклу	о пореклу
222 [22]	19. одоздо	претпостави	претпоставити
227 [27]	10. одозго	Данчићевих	Даничићевих
232 [32]	11. одоздо	дуљи и	дуљи у
270 [70]	19. одозго	узлази	узлазни
272 [72]	14. одозго	вел	вели
288 [88]	13. одоздо	инфитива	инфинитива
289 [89]	11. одоздо	Пива	Пиве
305 [105]	3. одозго	<i>унура</i>	<i>унуџира</i>
307 [107]	13. одозго	<i>ѳ</i>	<i>ѳ̄</i>
313 [113]	13. одозго	<i>ѳриговара</i>	<i>ѳриговора</i>
329 [129]	18. одоздо	<i>код Франц</i>	<i>који Франц</i>
330 [130]	1. одозго	<i>ѳод ѳрско̄м</i>	<i>ѳо(д) ѳрско̄м</i>
331 [131]	8. одозго	<i>дѳиѳ⁸⁷³</i>	<i>дѳиѳ⁸⁷³</i>
343 [143]	21. одоздо	<i>о Бадњем</i>	<i>о Бадњом</i>
344 [144]	7. одоздо	<i>у смѳити</i>	<i>у смѳитним</i>
347 [147]	5. одоздо	<i>дѳјни</i>	<i>дѳјнӣ</i>
349 [149]	12. одоздо	<i>дчисѳ̄</i>	<i>дчисѳ̄̄</i>
357 [157]	19. одоздо	<i>ѳшиѳ̄</i>	<i>ѳшиѳ̄̄</i>
362 [162]	12. одозго	уз облике	уз множинске облике
367 [167]	21. одозго	<i>ѳриљко</i>	<i>ѳриљком</i>
376 [176]	13. одоздо	они	оним
378 [178]	11. одозго	део	део̄
396 [196]	3. одозго	<i>а сонанта</i>	<i>а, сонанта</i>

Остале, већином словне омашке читалац ће лако сам исправити.